

7592

అం

అమితృరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య పదవాక్య
ప్రమాణ పారావారపారీణ యమ నియమా నన ప్రా
నాయామ ప్రత్యాహర ధ్యానధారణ సమాధ్యష్టాంగ
యోగానుష్ఠాన నిష్ఠ తపశ్చక్రవర్త్య నాద్యవిచ్ఛిన్న గురు
పరంపరాప్రాప్త వక్ష్యనస్థాపనాచార్య వ్యాఖ్యాన సిం
హాసనాధీశ్వర సకల నిగమాగమ సారహృదయ సాంఖ్య
త్రయ ప్రతిపాదక వైదికమాగళ ప్రవతకక సర్వతంత్ర
స్వతంత్రాది రాజధానీ విద్యానగర మహారాజధానీ క
న్యాకావ్యక్త సింహాసన ప్రతిష్ఠాపనాచార్య అమితృదావాధి
రాజగురు ధామండలాచార్య ఋశ్యశృంగ ఋషరాధీ
శ్వర తుంగభద్రాతీరవాసి అమితృద్విత్యశంకర పాదప
ద్మారాధక అమితృ నృసింహధారతీస్వామి గురు కర
కమలసంజాత శృంగేరి శ్రీసచ్చిదానంద శివాభివవ నృ
సింహధారతీస్వామి చరణారవిందయోః,

అఖిలావగ్రహ నిగ్రహణావ్యగ్ర సమగ్రబలేన శ్రీమ
తామగ్రహేణ విజయతేతరా మయం.

శ్రీ రస్తు.

ప్రతిపదాంధ్రీకావిశేషార్థతాత్పర్య ప్రతిపాదనహిత

శ్రీమద్రామాయణము.

ప్రధాన పోషకులు.

శ్రీమన్మహారాజరాజాధిరాజాశ్రీమహారాజా సాహేబు
మెహర్బాన్ దోస్తాన్ ముష్త్ ఖదర్ దాన్ కరంపమాన్
యమొగలిషాన్ మీర్జా రాజా దీ హాస్ రేబిల్ హిజ్ మైనస్

మన్నెసుల్తాన్ బహదూర్, కె, సి, బి, ఇ,

ఇత్యాద్యనేక బిరుదావళి విరాజమానులగు

శ్రీమద్రాజాధిరాజమహారాజు

శ్రీమద్విజయనగరపట్టణాధీశ్వర

శ్రీమదానందగజపతిమహారాజులుం

గారు

రూ (౫౦౦) అయిదువందలురూపాయలు విరాళమిచ్చింది

మహాసహాయముచేసి

ఈ గ్రంథమునకు ప్రధాన పోషకత్వము నంగీకరించిరి.

మంగళమస్తు.

బ్రహ్మశ్రీ, మహారాజరాజశ్రీ

౧ శ్రీరంగస్థలంశ్రీపరాశరభట్టరైన శ్రీమాన్మహామహేష్వరపాద్యాయ శ్రీరంగరాజభృ
ట్రర్ అయ్యంగులుగారు.

౨ ది, హాసరేచిల్, పల్లె, చెంపలరావుపంతులుగారు. సి.వి.ఇ.

౩ దివాన్మహాదర్ పరికి, శ్రీనివాసరావుగారున్నాల్ కాన్కోటుకొండగారు.

౪ సి, జి, కుప్పసామిఅయ్యర్ గారు, చి, ఎ, చి, ఎల్, మద్రాస్ ప్రెసిడెన్సీమ్యాజిస్ట్రేట్ గారు.

౫ పెంచాకం, కృష్ణమాచార్యులుగారు, రిజిష్ట్రారాఫ్ బుక్సుగారు.

౬ చివుకుల, రామయ్యగారు మద్రాస్ టౌక్-తహశీల్దారులుగారు.

౭ చివుకులసుబ్బయ్యశాస్త్రిలుగారు, విజయనగరంమునసభగారు.

౮ రాజా-దివాన్రేచిల్, టి, రామరావుగారు, ప్రేకోటుకవకీలుగారు.

౯ సి, సి, సుందరంశాస్త్రిలుగారు, చి, ఎ, చి, ఎల్, ప్రేకోటుకవకీలుగారు.

౧౦ రాయబహదూర్ - పి అనంతాచార్యులుగారు, చి, ఎల్, ప్రేకోటుకవకీలుగారు.

౧౧ తల్లాప్రగడ, సుబ్బారావుగారు. చి, ఎ, చి, ఎల్, ప్రేకోటుకవకీలుగారు.

౧౨ శ్రీరాజా, కావలి - వేంకటపెద్దసీతారామయ్యగారుజాగీదార్ ఆఫ్ తిన్ననూరు.

౧౩ శ్రీరాజా, కావలి - వేంకటచిన్నసీతారామయ్యగారు, ఇమిందార్ ఆఫ్ తిన్ననూరు పేట

సాహుకారు, అంబాశంకరదత్తేజీగారు.

౧౪ మాడఘూషి, విద్వాక్ వేంకటాచార్యులుగారు.

౧౫ సి, కే, రంగాచార్యులుగారు.

౧౬ మండపాటిరామకృష్ణయ్యకంతులుగారు.

౧౭ నాగరాజువీరరాఘవరావుగారు- నెల్లూరురంగనాయకులచేట.

౧౮ అడివి, శ్రీరామపంతులుగారు, చి, ఎ, గవనర్ టెంట్ సెక్రటేరియట్ క్లర్కుగారు

౨౦ జి, సుబ్బారామయ్యగారు, కొంగనపురంముతాశంకరిడుగఁం

౨౧ జక్కరాజు, లక్ష్మీ నారాయణులుగారు. నంబిచేట, పుంగనూరు.

౨౨ కున్నయ్య, తిరువేంగళాచార్యులవారు.

౨౩ నేలటూరు, వెంకట్రంగాచార్యులుఅయ్యంగారు, పడార్ పల్లెశ్రీశ్రీయ దారుల
రంగనాయకులచేట. నెల్లూరు

౨౪ విశ్వనాథయ్యర్ గారు, చి, ఎ, చి, ఎల్ ప్రేకోటుకవకీలుగారు.

౨౫ జడ్డుపూణియ్యగారు, సవ్ రిజిస్ట్రార్, ఆఫ్ గుంటూరు.

౨౬ ధూళిపాటిసుబ్బారాయలుఅయ్యగారు ధూళిపాటికృష్ణయ్యగారిఅన్నకమారులు.

౨౭ కొలిలి, సుందరరామయ్యగారు. ఘాపరెంబెండింగ్ ఇంజనీయర్ నెలకీస్.

౨౮ కుండవరం, సుందరయ్యగారు.

౨౯ కిన్నపాకం సుందరాచార్యులుగారు.

౩౦ సాతులూరు, శ్రీవేంకటేశ్వరాచార్యులుగారు. కోటుకపల్లిదరుగారు. లెక్కలి

౩౧ శ్రీపాలవలస, సుదేశానపండితులుగారు.

- 32 రామచంద్రరావుగారు - అంబూరుపేటముతాదారులుగారు, అమూరివద్దనుండి
 33 నాగేశ్వరశాస్త్రిలువారు, మిడిల్ స్కూల్ హైద్రాబాద్ మాస్టరుగారు. ప్రంగనూరు.
 34 బాదాలక్ష్మీవాసయ్యగారు. తాలూకాకచ్చేరి గుమస్తా, వావిల్ పాడు.
 మహారాజరాజ్ కీ
 35 కొల్లా వెంకటకన్నయ్యనెట్టిగారు.
 36 సాగుకార్, కృష్ణదాస్ బాలముకుందదాసుగారు.
 37 సాగుకారుచతుర్థులదాసు కుశాల్ దాసుగారు.
 38 పి.వి.కృష్ణస్వామి నెట్టిగారు, బి.ఎ.ఆర్.ఎస్. సర్కిల్ ఆఫీస్.
 39 సమర్థి, రంగయ్యనెట్టిగారు, బి.ఎ. ప్రొఫెసర్ డిప్టియన్ కాలేజ్.
 40 పి.కృష్ణస్వామి నెట్టిగారు, బి.ఎ.సి.ఎల్ హైకోర్టు సెక్రటరీగారు.
 41 అజ్జిరెడ్డి భువ్వాగారు, పోస్ట్రైటర్, ఎమ్మెస్.ఆఫ్.ఎడియూట్రెస్.
 42 తల్ల నాకులవల్లయ్యనెట్టిగారు.
 43 విడవలపాటి, సుబ్బరామయ్యనెట్టిగారు.
 44 నాళం, అప్పలరాజువారు.
 45 శిరంకోటిలింగంగారు.
 46 సూరంపల్లి, రెడ్డిగారు.
 47 తాటికొండ, నంజురుమాళ్ నెట్టిగారు, ఎ
 48 పిట్టి, త్యాగరాయ నెట్టివారు, బి.ఎ.,
 49 గోనుగుంట, నారాయణవారు.
 50 కామినెట్టి, చిన్నకొండయ్యనెట్టివారు.
 51 శ్రీరేకం, మనవాళయ్యవారు, బల్లారిసబ్ జడ్జివారు.
 52 మాయిళం, సుందర రామాంజల నాయుండువారు - తంజావూరిరామానాయుడి
 సత్రముయజమానులు.

పి, రంగయ్యనాయుండువారు, హైకోర్టు సెక్రటరీవారు.

బి, చాలయ్యనాయుండువారు, హైకోర్టు.

వంకాయలకుప్పయ్యనెట్టివారు,

(రు-

రాయబహదూర్ ఆర్కాడు, ధనకోటిముదల్యారిగారు. మేల్ పాకం, ఒమందారుగా
 బండ్రరామస్వామినాయుండువారు, బల్లారిడి స్త్రీక్షుమునసభవారు.

శివంగి, కృష్ణస్వామినాయుండుగారు, రెయిల్ వేకంపిసి-కంట్రాక్టర్ రేణుగుంట.

అల్లతూరు, నారాయణనెట్టిగారు.

పుదుచ్చేరిరువేంగడస్వామిశర్మగారు. అటర్నీగారు.

మణ్నూరుపేట, రామస్వామినాయుండుగారు.

యస్, రామస్వామి మొదలారిగారు. హైకోర్టు సెక్రటరీగారు.

యస్, గోపాలస్వామి మొదలారిగారు. ముతాదారుగారు, నేలం.

ది, హాసరేచిల్ క్రిరాజుగోడనారాయణ గజపతిరాయనింగారు, విశాఖపట్నం.

సరహరి, రాజామణినెట్టిగారు, కర్నూరు.

గ్రంథ, రామయ్యనెట్టివారు.

ఇ.

—(*) చందాదారులు (*)—

మహారాజరాజ్రి.

- ౬౭ సి-సి-సుందరం శాస్త్రులు వారు.
 ౬౮ కోటల్లి, కృష్ణరావు వారు.
 ౬౯ ముట్లూరు ఆది నారాయణయ్య గారు.
 ౭౦ అమంచెల్, సూరయ్య గారు.
 ౭౧ వెమలి, మాడపూడి సుబ్రహ్మణ్యయ్య వారు.
 ౭౨ కొప్పగపూ, రంగరావు గారు.
 ౭౩ పువ్వాడ, సూర్యనారాయణ రావు గారు.
 ౭౪ పిడుగు, సుబ్బరామయ్య గారు.
 ౭౫ పడకల్, కె.ఎ. రావు గారు.
 ౭౬ మాచవరం రామకృష్ణయ్య గారు.
 ౭౭ వనంగురు స్వామయ్య గారు.
 ౭౮ దేవల్లి, రామస్వామయ్య గారు.
 ౭౯ బరూరు, త్యాగరామ శాస్త్రులు వారు.
 ౮౦ కి-త్తు, రావు గారు.
 ౮౧ ఆ, పరశురామయ్య గారు.
 ౮౨ భూలిపాటి, కృష్ణయ్య గారు.
 ౮౩ క, సీతావలయ్య గారు.
 ౮౪ టి, వెంటకన్నయ్య వారు.
 ౮౫ పులుగు, వెంకట్రామయ్య వారు.
 ౮౬ భూలిపాటి సుబ్బరామయ్య వారు.
 ౮౭ పేరత్తూరు, శ్రీనివాసాచార్యులు వారు.
 ౮౮ పంచాంగం, శ్రీకాకుళాచార్యుల వారు.
 ౮౯ దిగవల్లి, శివరాజు వారు.
 ౯౦ బసవంపి, వెంకట్రామయ్య వారు.
 ౯౧ పడసాల, సుబ్బరామయ్య వారు.
 ౯౨ ఎ, రాఘవయ్య వారు.
 ౯౩ కోడూరు, వెంకటకన్నయ్య వారు.
 ౯౪ మ, బుచ్చయ్య పంతులు వారు.
 ౯౫ అద్దంకి, సునాథరావు వారు.
 ౯౬ ములుమాడి, సుబ్బయ్య వారు.
 ౯౭ ముకుటల్లి, వెంకటప్పయ్య గారు.
 ౯౮ మైసూరు వెంకట్రావు వారు.
 ౯౯ ముడియం, గాగేయ రావు వారు.

మహారాజరాజ్రి.

- ౧౦౦ పరహభట్ల, ఆత్మజ రావు వారు.
 ౧౦౧ కోట, వెంకటకృష్ణయ్య వారు.
 ౧౦౨ పి, అనంతాచార్యులు వారు.
 ౧౦౩ మాంబట్టు, లక్ష్మీ నరసయ్య వారు.
 ౧౦౪ వత్సం, సుబ్రహ్మణ్యయ్య వారు.
 ౧౦౫ చివుకులజానకి రామయ్య వారు.
 ౧౦౬ గుండ్లపూడి, రామకృష్ణయ్య వారు.
 ౧౦౭ బీరకుండా, సుబ్బరావు వారు.
 ౧౦౮ ముంగమూరు, నరసింహ పంతులు వారు.
 ౧౦౯ నిమలిక రామస్వామయ్య వారు.
 ౧౧౦ వెంపటి, వెంకటాచలం పంతులు వారు.
 ౧౧౧ వెన్నెలగంటి, హనుమంత రావు వారు.
 ౧౧౨ బ్రహ్మ, సమద్రం, శేషగిరి రావు వారు.
 ౧౧౩ నెమలి, పట్నాభి రామరావు వారు.
 ౧౧౪ తిరువల్లూరు, పీరాస్వామయ్య వారు.
 ౧౧౫ ఏ, త్యాగరాజయ్య వారు.
 ౧౧౬ దేవరాజు, కృష్ణయ్య వారు.
 ౧౧౭ వరికుంట వెంకటసుబ్బా రావు వారు.
 ౧౧౮ భోగరాజు, రామచంద్రరావు వారు.
 ౧౧౯ గుడిపాటి, వెంకట్రావు వారు.
 ౧౨౦ గుండావరపుల రామకృష్ణయ్య వారు.
 ౧౨౧ కోరంకి రామలింగయ్య వారు.
 ౧౨౨ తిమ్మనరపుల కాళహస్తీ శాస్త్రులు.
 ౧౨౩ దొడ్డి, యోగప్ప వారు.
 ౧౨౪ సరికల్లి, గోపాలకృష్ణయ్య వారు.
 ౧౨౫ వైదిపాటి పీరాస్వామయ్య వారు.
 ౧౨౬ పూండ్ల శేషయ్య వారు.
 ౧౨౭ మహంకాళి, సుబ్బరాయలు వారు.
 ౧౨౮ య-అప్పయ్య పంతులు వారు.
 ౧౨౯ నరసరాజు వారు.
 ౧౩౦ వడిగెల్లి, శేషయ్య వారు.
 ౧౩౧ హుల్లూరు వాసుదేవప్ప వారు.
 ౧౩౨ మలిరెడ్డి కొండ్రాయపూరు.

మహారాజరాక్షి

- ౧౩౩ బుర్రాకంకరాక్షిలువారు.
 ౧౩౪ గాడె, బలరామదాసగారు.
 ౧౩౫ జంగంకోట, శ్రీనివాసరావువారు.
 ౧౩౬ గుండు, గురుస్వామయ్యవారు.
 ౧౩౭ గురుబాబు, శ్రీరామమూర్తివారు.
 ౧౩౮ బ్రహ్మాండం, రామయ్యవారు.
 ౧౩౯ మహారాస్వామయ్యవారు.
 ౧౪౦ పీఠగంటి, శ్రీనారాయణస్వామివారు.
 ౧౪౧ నెదామారుపరరాఘవాచార్యులు.
 ౧౪౨ కూనపరాబు, శేషాద్రిరావువారు.
 ౧౪౩ గోబుకుతి, శిరుమరావువారు.
 ౧౪౪ రేపూరు, శ్రీనరసింహులువారు.
 ౧౪౫ పృథ్వివెంటి, కృష్ణమూర్తివారు.
 ౧౪౬ సరస్వతులు, సుబ్రహ్మణ్యులవారు.
 ౧౪౭ శివవరం, వరదాచార్యులువారు.
 ౧౪౮ నాశేరిరామానుజాచార్యులువారు.
 ౧౪౯ ఆద్వైతి, గురుస్వామయ్యవారు.
 ౧౫౦ బొటపల్లి, వెంకటప్పరావువారు.
 ౧౫౧ కోట, సూర్యనారాయణయ్యవారు.
 ౧౫౨ వసంతరాజు, రామలింగయ్యవారు.
 ౧౫౩ శైవ్యేటి, గోపాలరావువారు.
 ౧౫౪ అక్కిరాజు, వెంగట్రావువారు.
 ౧౫౫ మగిళ్లవరం, వెంకట్రావువారు.
 ౧౫౬ తేనాలి, వెంకట్రావువారు.
 ౧౫౭ శివరాజు, రంగయ్యవారు.
 ౧౫౮ కానుగోలు, నాగేశ్వరరావువారు.
 ౧౫౯ వానమామల సరసింహాచార్యులువారు.
 ౧౬౦ మోకా, వెంకటాద్రిశాస్త్రిలువారు.
 ౧౬౧ కరణం, వెంకట్రావువారు.
 ౧౬౨ శ్రీపూసపాటి, వెంకటపతిరాజువారు.
 ౧౬౩ ఆద్వైతేశ్వరాచార్యులువారు.
 ౧౬౪ వశింతుప్ప, కృష్ణమూర్తివారు.
 ౧౬౫ రావుసాహెబు, పోయూరుకోటయ్యవారు.

మహారాజరాక్షి

- ౧౬౬ అలి, బాకం, సామయ్యవారు.
 ౧౬౭ ఆర్, పద్మనాభరావువారు.
 ౧౬౮ పూండి, వెంకటపతిరావులవారు.
 ౧౬౯ భమకపురి, వెంకోటరావుగారు.
 ౧౭౦ రాయబహదూర్, శివసంహారాధ్యక్షులుగారు.
 ౧౭౧ యక్క, సుబ్రహ్మణ్యయ్యర్వారు.
 ౧౭౨ వి.గోపాలాచార్యులువారు.
 ౧౭౩ ఉప్పలభడిమం, వెంగయ్యవారు.
 ౧౭౪ వేలామూరు, శివరాచార్యులువారు.
 ౧౭౫ గోడపతి, కృష్ణయ్యవారు.
 ౧౭౬ బిడ్డ, నారాయణయ్యవారు.
 ౧౭౭ యమ్, పాథకసారథియ్యంగారు.
 ౧౭౮ వె.సామయ్యవారు.
 ౧౭౯ కరణం, వెంకోటరావువారు.
 ౧౮౦ శివభాగవత గారు.
 ౧౮౧ కే.రామానుజాచార్యులువారు.
 ౧౮౨ ము.కేశవనాథశాస్త్రిలుగారు.
 ౧౮౩ తిరుమలనల్లా, చక్రవర్తి, శ్రీనివాస
 వెంకట్రాఘవచక్రవర్తి గారు.
 ౧౮౪ ప్రొఫెసర్, య్యవారు. విద్యనగరి.
 ౧౮౫ పూసలక, చింతమ్మస్వామి, శీమన్
 పట్నం.
 ౧౮౬ పంగులూరు, మనుస్వామిసెట్టివారు.
 ౧౮౭ మండిశ్రీనరామరదప్పసెట్టివారు.
 ౧౮౮ కశెట్టి, వెంకట్రామశెట్టివారు.
 ౧౮౯ కరణం, పాటి, రామానుజయ్యవారు.
 ౧౯౦ గి.శ్రీకృష్ణస్వామిశెట్టివారు.
 ౧౯౧ చిలమత్తూరు, నంపెరుమాళ్లసెట్టివారు.
 ౧౯౨ గ్రంథి, సుబ్బయ్యసెట్టివారు.
 ౧౯౩ వంకాయలకృష్ణస్వామిసెట్టివారు.
 ౧౯౪ వె.భానుమూర్తివారు.
 ౧౯౫ మన్నవారు, సరసింహులసెట్టివారు.

మహారాజరాజశ్రీ-

- ౧౯౬ భువనగిరి, చెన్నకేశవులు సెట్టివారు.
 ౧౯౭ నశ్రీసాల, వెంకటకృష్ణుడు సెట్టివారు.
 ౧౯౮ నాగులకొండ, శ్రీరాములు వారు.
 ౧౯౯ గమ్మభీ, అమ్మ సెట్టివారు.
 ౨౦౦ మాఘం, వెంకట్రామానుజు సెట్టివారు.
 ౨౦౧ శింగం సెట్టి, వెంకటకృష్ణుడు సెట్టివారు.
 ౨౦౨ వేమూరు వెంకటకృష్ణుడు సెట్టివారు.
 ౨౦౩ ఉమ్మడి సెట్టిగురువప్ప సెట్టివారు.
 ౨౦౪ యం, వెంకట్రామయ్యగారు.
 ౨౦౫ కామి శెట్టి, శేషయ్యగారు.
 ౨౦౬ పాలూరు, రాజు సెట్టిగారు.
 ౨౦౭ మన్నూరు, వెంకట్రామస్వామి శెట్టిగారు.
 ౨౦౮ చల్లా, గురుస్వామి శెట్టిగారు.
 ౨౦౯ చుంచూరు, పురుషోత్తమ శెట్టిగారు.
 ౨౧౦ పోకూరు, తిరువెంగడత్రాక శెట్టిగారు.
 ౨౧౧ పంగులూరు, గురునాథం శెట్టిగారు.
 ౨౧౨ గంధపాడి, చెంగల్పాడు శెట్టిగారు.
 ౨౧౩ కలవల, తిరువెంగడత్రాక శెట్టిగారు.
 ౨౧౪ రత్నశింగులూరు గారు.
 ౨౧౫ సీ, సాంబశివ శెట్టిగారు.
 ౨౧౬ ఎన్.సుబ్బయ్య శెట్టిగారు,
 ౨౧౭ జి, విజయరాఘవులు శెట్టిగారు.
 ౨౧౮ మద్దిఅప్పయ్యగారు,

మహారాజరాజశ్రీ-

- ౨౧౯ శింగిరి, భావ్యుల శెట్టిగారు.
 ౨౨౦ కోటానమ్మ శ్యామయ్యగారు.
 ౨౨౧ టి, రామశింగుగారు.
 ౨౨౨ మాధవరాజుగారు,
 ౨౨౩ టి, రామయ్య శెట్టిగారు.
 ౨౨౪ కాకాణి, కృష్ణయ్యగారు.
 ౨౨౫ రాజాశ్రీరంగ భూపాలబా శేరావుగారు.
 ౨౨౬ కంబినాయునిజివ్వాజి, రామ ప్పనాయనింగారు కంగొంది జమీందారు.
 ౨౨౭ కుప్పాలకృష్ణస్వామినాయుడు గారు.
 ౨౨౮ ముప్పాళ్ల సుబ్బారెడ్డిగారు.
 ౨౨౯ బి-వాసుదేవ నాయుడు గారు.
 ౨౩౦ కొటిబోయిన, భావ్యంపిళ్ల గారు.
 ౨౩౧ నీలిజగన్నాథులు నాయుడు గారు.
 ౨౩౨ కావనూరు మంత్రాల, పద్మ నాభ రెడ్డిగారు.
 ౨౩౩ రేపాకుల వరదరాజుల సెట్టిగారు.
 ౨౩౪ పైదాపేట, అప్పాసామి సెట్టిగారు.
 ౨౩౫ పమ్మి, చిన్నసామి సెట్టిగారు.
 ౨౩౬ గోసుగుంట, నారాయణస్వామి సెట్టిగారు.
 ౨౩౭ యం, సీ తారామయ్యనాయుడు గారు.

మహారాజాజ్ఞా-

మహారాజాజ్ఞా-

౨౭౩ శేలంపూజార్చన స్త్రీచార్,
 లక్ష్యణరావుగారు.

౨౭౪ పక్షిచీత్రం- సుబ్బరావుగా
 రు.

౨౭౫ పింగళగణపతిరావుగారు.

౨౭౬ కొక్కొండ, వెంకటరత్నం
 చంతులుగారు

౨౭౭ ధరణికోటనరసయ్యగారు.

౨౭౮ ఘడియారంరామయ్యగారు.

౨౭౯ సంబగాజుశేషగిరిరావుగారు

౨౮౦ టి.యస్.నరసింగరావుగారు

౨౮౧ యక్, విజయరాఘవాచార్య
 లుగారు.

౨౮౨ హెచ్, వెంకటసుబ్బయ్య
 గారు.

౨౮౩ వీరవల్లి, నాదమునిఅయ్యంగ
 లుగారు.

౨౮౪ పెద్దినాయుడిపాలెం సీతా
 రామయ్యగారు.

౨౮౫ కర్వదిరాఘవయ్యగారు.

౨౮౬ అన్నంగానెల్లూరుకృష్ణస్వా
 మయ్యగారు.

౨౮౭ మా, రామబ్రహ్మంగారు.

౨౮౮ టి, నారాయణరావుగారు.

౨౮౯ సి, రంగనాథరావుగారు.

౨౯౦ కామరాజు గడ్డ సుబ్బరామ
 య్యగారు.

౨౯౧ ఆ, రామకృష్ణనాయుడుగారు

౨౯౨ సి, కృష్ణస్వామినాయుడుగా
 రు.

౨౯౩ రాజగోపాలవాయుడుగారు

౨౯౪ యక్, శ్రీనివాసలనాయుడు
 గారు.

౨౯౫ సుబ్బశింగుతాకర్తుగారు.

౨౯౬ శ్రీనివాసవెంకట్రంగయ్యగా
 రు.

౨౯౭ వి, వెంకట్రావుగారు- ప్రభుస
 ర్ అఫ్ మోరల్స్ మహారాజా
 న్ కాల్చేజ్ విజయనగరం.

౨౯౮ మోచలక, రాఘవయ్యగారు

౨౯౯ ధారాపురం కొండలుసెట్టి

౩౦౦ శాత్తునూరు, కళ్యాణసుంద
 శాస్త్రిలు

౩౦౧ చిరివెల్ల, గుర్వరాజుగారు, బ
 రెవాల్స్ పల్లె గామకరణం

౩౦౨ వెలవతికాభాస్కరపుగారు
 బామ్మయ్యగారిపల్లెకరణం

౩౦౩ పెంగుళూరు, పుట్టాసాని.

౩౦౪ బల్లారి, రంగాసాని.

శ్రీరామచంద్ర శ్రీకృష్ణపారిజాతశి, సమస్తకల్యాణ గుణాభిరామః
 సీతాముఖాంభోరుహచంచరికో, నిరంతరం మంగళమాతనోతు.





శ్రీలక్ష్మణస్వామి.



శ్రీ రామస్వామి.



శ్రీ సీతాదేవి.

శ్రీ రామాయణవైభవం.

- ౧ శ్రీరామప్రాతిపదిక మవశేనాపి సంగృణన్
ముక్తిం ప్రాప్నోతి మనుజః కేంపున ర్భుద్ధిపూర్వకమ్.
- ౨ రాశట్టో చ్చారణాదేవ పాతకా దేహపజ్జరాల్
నిర్యాన్త్యాయాన్తి పాపాని మవతాః దశనాత్పునః.
- ౩ రాశట్టో చ్చారణేజాతే వక్త్రాత్పాపం విగచ్ఛతి
మకార శ్రవణే జాతే భస్మభావం గమిష్యతి.
- ౪ రామేతి రామచంద్రేతి రామభద్రేతివా మనుష్వ
యావజ్జీవం జప స్మర్యో జీవన్ముక్తో నసంశయః.
- ౫ రామాయణస్య మాహాత్మ్యం వక్తుం వషణశ్చతైరపి
అశక్యం విస్తరా ద్వక్తుం సంక్షేపా ద్వచ్చి సాంప్రతమ్.
- ౬ రామాయణస్య వాక్యంవా పాదంవా పదమేవవా.
ఘక్త్యవైతు ప్రయంజానో బ్రహ్మఘాయాయ కల్పతే.
ఇత్యుమాసంహితాయాం శ్రీ రామాయణవైభవంసమాప్తం.

బాలకాణ్డస్థ శ్లోకసంగ్రాహీనాం పారాయణ

శ్రవణాదిఫలం.

ఉమాసంసీతాయాం.

- ౧ తపస్సాధ్యాయ నిరతమితి శ్లోకస్యవైశ్రుతేః
తపసాంసిద్ధి మువాప్నోతి స్వాధ్యాయస్యచ మానవః.
- ౨ శ్రుత్వాసంతేపకం కావ్యం ప్రత్యహం శ్రావయేతవా
పఠేద్వా ప్రత్యహం మర్త్యే బ్రహ్మభూయాయకల్పతే.
- ౩ పఠన్ద్విజగతి ప్రోక్త శ్లోకస్య పఠనాత్సదా
సర్వజ్ఞత్వ మువాప్నోతి నాత్రకార్యాపిచారణా.
- ౪ మానిషాదప్ర తిష్ఠాంత్వ మితిశ్లోకస్య వైశ్రుతేః
వాస్సినాంప్రవరోమర్త్యో లోకేభూత్వా చరిష్యతి.

బ్రహ్మేణ్డపురాణే.

- ౫ తస్మాదిదం బాలకానాం పాఠ్యమాదరతఃపురా
కృత్స్నశాస్త్రేషు నిపుణో భవిష్యతి నసంశయః.
- ౬ వక్తాసభాసు సర్వత్ర భవిష్యతిచ వల్లభః
అయోధ్యా వర్ణనంశ్రుత్వా ముచ్చేత సకలాభుతః.
- ౭ మహాభూత సముత్థానం యేశ్యన్వంతి మహీతలే
తేషాం భూతాదిసంభూతా నాస్తీపీడా కదాచన.
- ౮ సృపాంగనానాం రాజ్ఞాతు పాయసస్య ప్రభేదనమ్
శృణోతి యాస్త్రీ పుత్రంసా లభతే నచిరాదిహ.
- ౯ రామాదీనాం చతుర్థాంతం ప్రసూతిం యశ్శృణోతిహి
సపుత్రపౌత్రే స్సంయుక్త స్థిత్యా రామపదం వ్రజేత్.

- ౧౦ ఋషిఃపూజాం సమాకర్ణ్య ఋణాన్తుక్తో భవేన్నరః
తాటకాఖ్యాన మాకర్ణ్య పాపం తరతి మానవః.
- ౧౧ తాటకావధ మాకర్ణ్య హ్యవిద్యానాశ మాప్నుయాత్
సహత్వా రాక్షసాన్సర్వా నితీశ్లోకాది వతినః.
- ౧౨ శ్రవణేన సకారస్య సూరతోయాన్తి పాతకమ్
తైలేంద్రో హిమవాన్నామ ధాతునామా కరోమహన్.
- ౧౩ ఇత్యుపక్రమ్య గంగాయా వైభవస్య శ్రుతేనరః
విముక్త భవబంధస్తు గంగాసాయుజ్య మాప్నుయాత్.
- ౧౪ సగర స్యాశ్వమేధస్య శ్రుత్వా విధి మనుత్రమం
బ్రహ్మహత్యాదిపాపేభ్యో ముక్తాస్సృత్య శ్రద్ధయానరాః.
- ౧౫ సగత్వా నగరంరాజా ఇత్యుపక్రమ్య శృణ్వతః
పితర స్స్వగ్ మాయాంతి నిరయస్థా అనూదకాః.
- ౧౬ శ్రుత్వా రుద్రస్య చరితం రుద్రలోకం గమిష్యతి
కుమారసంభవం భక్త్యా యశ్శృణోతి నగోత్తమః.
- ౧౭ భక్తశ్చయః కాత్రికేయే కాకుత్స్థ భువి మానవః
ఆయుష్షా స్ఫుత్రపౌత్రైశ్చ సందసాలాక్యతాంవ్రజేత్.
- ౧౮ శాపముక్తిశ్చ భార్యాయా శ్రుతాచే ద్దౌలమస్యహ
నరఃపాపా ద్విముచ్ఛేత నారీవావ్యభిచారణాత్.
- ౧౯ ఇమాకుమారా విత్యావి జనకేన సుభాషితమ్
హరేస్త్రవం సమాకర్ణ్య ముచ్యతే సర్వబంధనాత్.
- ౨౦ విశ్వామిత్రస్తు ధర్మాత్మై త్యత్రాద్యక్షరసంశ్రవాత్
నష్టపాపో విదోషస్స నోమలోకే మహీయతే.
- ౨౧ ప్రపామధ్యే త్యుపక్రమ్య జానక్యా మంగళోత్సవమ్
శ్రుత్వావివాహసమయే భర్తాదీర్హయూరాప్నుయాత్.

- ౨౨ రామ దాశరథే వీర వీర్యంలే శూర్యులేఽద్భుతమ్
ఇత్యాది శ్రవణాత్పుంసాం బ్రహ్మ తేజోఽభివర్ధకతే.
- ౨౩ కాణ్డాంతం శ్రావయేద్వాపి శృణుయాద్వానరవృణః
ఉపేత్య భార్యాం హృద్యాంచ రమతే ప్రీతిసూర్యకమ్.
- ఇతిబాలకాణ్డఫలశ్రుతిః.



అథాంజనేయస్తోత్రప్రచారంభః.

- ౧ శృణుదేవి ప్రవక్ష్యామి స్తోత్రంసర్వ భయాపహమ్
సర్వకామ ప్రదం నన్దాకాంహనూమత్ స్తోత్రము త్తమమ్.
- ౨ తప్తకాంచన సజ్కాశం నానారత్న విఘాషితమ్
ఉద్యద్బాలార్క వదనం త్రిణేత్రం కుణ్డలోజ్జ్వలమ్.
- ౩ మాఞ్డీకాపిన సంయుక్తం హేమయజ్ఞోపవీతనమ్
పింగళాక్షం మహాకాయం టక్కైశైలేంద్ర ధారిణమ్.
- ౪ శిఖానిక్షీప్త వాలాగ్రిం మేరుశైలాగ్రి సంస్థితమ్
మూర్తిత్రయాత్మకం పీఠం మహావీరం మహాహనుమ్.

- ౫ హనుమంతం వాయుపుత్రం నమామి బ్రహ్మచారిణమ్
త్రీమూర్త్యాత్మక మాత్మస్థం జపాకుసుమసన్నిభమ్.
- ౬ నానాభూషణ సంయుక్త మాజ్ఞానేయం నమామ్యహమ్
పంచాక్షర స్థితం దేవం కిలనీరద సన్నిభమ్.
- ౭ పూజితం సర్వదేవైశ్చ రాక్షసాంతం నమామ్యహమ్
అచలద్యుతి సజ్జాశం సర్వాలక్ష్మీకర ధూషితమ్.
- ౮ షడక్షరస్థితం దేవం నమామి కపినాయకమ్
తప్తస్వణమయం దేవం హరిద్రాభం సురాగ్నితమ్.
- ౯ సుందరం సాబ్జనయనం త్రిణేత్రం తం నమామ్యహమ్
అష్టాక్షరాధిపం దేవం హీరవణ సమజ్జ్వలమ్.
- ౧౦ నమామి జనతావంద్యం లక్ష్మీప్రసాదభంజనమ్
అతసీపుష్ప సజ్జాశం దశవణాత్మకం విభుమ్.
- ౧౧ జటాధరం చతుర్బాహుం నమామి కపినాయకమ్
ద్వాదశాక్షర మస్త్రీస్య నాయకం కుంతధారిణమ్.
- ౧౨ అంబుశంభు దధానంభు కపివీరం నమామ్యహమ్
త్రయోదశాక్షరయతం సీతాదుఃఖ నివారణమ్.
- ౧౩ వీరవణం లసత్కాయం భశేసుగ్రీవ మస్త్రీణమ్
మాలామస్త్రాత్మకం దేవం చిత్రవణం చతుర్భుజమ్.
- ౧౪ పాశాంబుశాభయకరం ధృతటంజనం నమామ్యహమ్
సురాసుర గణైస్సర్వై స్సంస్తుతం ప్రణమామ్యహమ్.
- ౧౫ ఏవంధ్యాయేన్నరోనిత్యం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే
ప్రయాతి చింతితంకార్యం శీఘ్రమేవ నసంశయః.
- ౧౬ అష్టమ్యాంవాచతుదశ్యా మర్కవారే విశేషతః
సన్ధ్యాపూజాం ప్రకర్వీత ద్వాదశ్యాంభు విశేషతః.

- ౧౨ రామ దాశరథే వీర వీర్యంతే శూరయతేఽద్భుతమ్
ఇత్యాది శ్రవణాత్పుంసాం బ్రహ్మ తేజోఽభివర్ధతే.
- ౧౩ కాణ్డాస్తం శ్రావయేద్వాపి శృణుయాద్వాసరషభః
ఉపేత్య భార్యాం హృద్యాంచ రమతే ప్రీతిపూర్వకమ్.
- ఇతిబాలకాణ్డఫలశ్రుతిః.



అథాంజనేయస్తోత్రప్రారంభః.

- ౧ శృణుదేవి ప్రవక్ష్యామి స్తోత్రంసర్వభయాపహమ్
సర్వకామ ప్రదం నృణాంహనూమత్ స్తోత్రము క్తమమ్.
- ౨ తప్తకాంచన సజ్కాశం నానారత్న విఘాషితమ్
ఉద్యద్బాలార్క వదనం త్రిణేత్రం కుణ్డలోజ్వలమ్.
- ౩ మాణ్డీకాపీన సంయుక్తం హేమయజ్ఞోపవీతనమ్
పిగ్గళాక్షం మహాకాయం టటకైలేన్ద్ర ధారిణమ్.
- ౪ శిఖానిక్షిప్త వాలాగ్రిం మేరుకైలాగ్రి సంస్థితమ్
మూర్తిత్రయాత్మకం వీనం మహావీరం మహాహనుమ్.

- ౫ హనుమంతం వాయుపుత్రం నమామి బ్రహ్మచారిణమ్
త్రిమూర్త్యాత్మక మాత్మస్థం జపాకుసుమసన్నిభమ్.
- ౬ నానాభూషణ సంయుక్త మాఞ్జనేయం నమామ్యహమ్
పంచాక్షర స్థితం దేవం కిలనీరద సన్నిభమ్.
- ౭ పూజితం సర్వదేవైశ్చ రాక్షసాంతం నమామ్యహమ్
అవలద్యుతి సత్కాశం సర్వాలంకార భూషితమ్.
- ౮ షడక్షరస్థితం దేవం నమామి కపినాయకమ్
తప్తస్వణమయం దేవం హరిద్రాభం సురాస్పతిమ్.
- ౯ సుందరం సాబ్జనయనం త్రిణేత్రం తం నమామ్యహమ్
అష్టాక్షరాధిపం దేవం హీరవణ సమజ్జ్వలిమ్.
- ౧౦ నమామి జనతావంద్యం లంకాప్రాసాదభంజనమ్
అతసీపుష్ప సత్కాశం దశవణాత్మకం విభుమ్.
- ౧౧ జటాధరం చతుర్బాహుం నమామి కపినాయకమ్
ద్వాదశాక్షర మస్త్రీస్య నాయకం కుంతధారిణమ్.
- ౧౨ అంబుశంభు దధానంబు కపివీరం నమామ్యహమ్
త్రయోదశాక్షరయుతం సీతాదుఃఖ నివారణమ్.
- ౧౩ పీఠవణం లసత్కాయం భజేసుగ్రీవ మన్త్రిణమ్
మాలామన్త్రాత్మకం దేవం చిత్రవణం చతుర్భుజమ్.
- ౧౪ పాశాంబుశాభయకరం ధృతటంజనం నమామ్యహమ్
సురాసుర గణైస్సర్వై స్సంస్తుతం ప్రణమామ్యహమ్.
- ౧౫ ఏవంధ్యాయేన్నరోనిత్యం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే
ప్రయాతి చింతితంకార్యం శీఘ్రమేవ నసంశయః.
- ౧౬ అష్టమ్యాంవాచతుదశ్యా మర్కవారే విశేషతః
సన్ధ్యాపూజాం ప్రకర్వీత ద్వాదశ్యాంబు విశేషతః.

- పర్వములేన కుర్వీత హనుమత్ప్రతిమాం సుధీః
 పూజయేత్తత్ర విద్వాన్యో రక్షవస్త్రేణ వేష్టయేత్.
- ౧౮ బ్రాహ్మణా నోఽజయేత్పశ్చ తత్ప్రీత్యై సర్వకామదామ్
 యఃకరోతి సరోభక్త్యా పూజాం హనుమతస్సుధీః.
- ౧౯ నశత్రు భయమాప్నోతి భయంవాప్యన్త రిక్షజమ్
 అక్షౌదిరాక్షస హరందశకణ్డదర్ప
 నిమూలనంగరఘవరాంఘ్రిసరోజభక్తమ్
 సీతావిషహ్య ఘనదుఃఖ నివారకంతం
 వాయోస్సుతం గలిత భానుమహం నమామి.
- ౨౦ మాంపశ్యపశ్య హనుమక్ నిజ దృష్టిపాతైః
 మారక్షరక్ష పరితో రిపుదుఃఖపుంజాత్
 వశ్యాం కురుత్రీజగతీం వసుధాధిపానామ్
 మేదేహిదేహి మహతీం వసుధాంశ్రియంచ.
- ౨౧ ఆపద్భ్యోరక్ష సర్వత్ర ఆంజనేయ నమోస్తుతే
 బంధనం ఛేదయాజుస్రం కపివీర నమోస్తుతే.
- ౨౨ దుష్టరోగాన్ హనహన రామదూత నమోస్తుతే
 ఉచ్ఛాటయ రిపూన్సర్వా న్కోహనం కురు భూభుజామ్.
- ౨౩ విద్యేషిణో మారయత్వం త్రిమూర్త్యాత్మక సర్వదా
 సజ్జీవపర్వతోద్ధార మనోదుఃఖం నివారయ.
- ౨౪ ఘోరానుపద్రవాన్ సర్వాన్ నాశయాత్మసురాన్తక
 ఏవం స్తుత్వా హనుమన్తం సర శ్చద్ధాసమన్వితః.
- ౨౫ పుత్ర పౌత్రాదిసహితో సర్వసౌఖ్య మవాప్నుయాత్.

ఇత్యుమాసంహితాయాం ఆంజనేయ

స్తోత్రం సమూహం.

శ్రీ రామాయనమ్.

శ్రీమద్రామాయణ పారాయణారంభక్రమః.

సద్గురు సకాశాల్లభోపదేశో వత్సమాణగీ త్యా శ్రీరామాయణ
పారాయణంకుర్యాత్ - దేశకాలాసంకీర్త్యః—

అస్యశ్రీరామాయణమహామంత్రస్యః నాన్వీకిభాగవాత్ముషిః;
అనుష్టుప్తందః; శ్రీసీతాలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేత శ్రీరామ
చంద్రోదవతా; రాం బీజం; శ్రీం శక్తిః; మం కీలకం; మమశ్రీసీతా
లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్ర ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే
పారాయణజపేపనియోగః; రాం అంగుష్ఠాభ్యాన్నమః; రీంతజన్వీ
భ్యాం స్వాహా; యాం మధ్యమాభ్యాంవషట్; రైం అనామికాభ్యాం
హుం; రాం కనిష్ఠికాభ్యాంవౌషట్; రః కరతలకరపుష్టాభ్యాంఘట్;
రాంహృదయాయనమః; రీం శరసేస్వాహా; యాం శిఖాయై వషట్;
రైం కవచాయహుం; రాం నేత్రత్రయాయవౌషట్; రః అస్త్రాయ
ఘట్; లోకత్రయేణ దిగ్బంధః.

ధ్యానం.

కాలాంభోధర కాంతికాంత మనిశం వీరాసనా ధ్యాసినం,
ముద్రాంజ్ఞానమయీందధాన మపరంహస్తాంబుజం జానుని;
సీతాంపాశ్వాక్షతాంసరోరుహాకరాంవిద్యున్నిభాంరాఘవం,
పశ్యంతం మకుటాంగదాదివివిధాకల్పజ్జ్వలంగం భజే.

అథమానసికపూజా.

లం పృథివ్యాత్మనే శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేగంధం సమపూ
యామి - హం ఆకాశాత్మనేశ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే పుష్పంసమ

పఁయామి - యం వాయ్వాత్తనే శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేధూప
మాఘ్రాపయామి - రం అగ్న్యాత్తనే శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే
వీపందర్శయామి - వం అమృతాత్తనే శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే
అమృతోపహారం సమపఁయామి - సం సర్వాత్తనే శ్రీరామచంద్ర
పరబ్రహ్మణే సర్వోపచార పూజా స్సమర్ప యామి - ఇతిమాన
సికపూజా.

మూలమంత్రః.

{ ధర్మాత్మా సత్యసంధశ్చ రామో దాశరథి ర్యది }
{ పౌరుషే చాప్రతిద్వంద్వ శ్శరైః సం జహీ రావణిమ్. }

ఇతి, యథాశక్తిజపిత్యా, శ్రీరామాయణపారాయణంకుర్యాత్.
అనంతరం, పునః, ధ్యానం, మానసికపూజాం, హృదయాదిన్యాసంచ
కుర్యాత్ - లోకత్రయేణదిగ్విమోకః.

గుహ్యతిగుహ్య గోప్తాత్వం గృహణౌస్తత్కృతం జపమ్
సిద్ధి భవతు మేదేవ త్వత్ప్రసాదా ద్రఘూద్వహ.

ఇతిపారాయణం శ్రీరామచంద్రదాయ సమర్పయేత్.

శ్రీరామచంద్రార్పణమస్తు.



శ్రీగురుభ్యోనమః.

శ్రీ రామ చంద్ర పర బ్రహ్మ షేనమః.

దేవతా వ్రాధః.

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివణ్ణం చతుర్భుజమ్

ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే.

రామాయ రామభద్రాయ రామమహానాథాయ నమః

రఘునాథాయ నాథాయ సీతామణయ సత్యవ్రతాయ నమః

శ్రీమద్రామాయం

• ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

వాల్మీకి ప్రార్థన.

కూజంతం రామ రామేతి మధురం మధురాక్షరమ్
అరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోకిలమ్.
వాల్మీకేమునిసింహస్య కవితావనచారిణః
శ్రుణ్వన్రామకథానాదం కోనయాతి పరాంగతిమ్.

అంజనేయ ప్రార్థన.

అంజనానందనం వీరం జానకీశోక నాశనమ్
కపీశమక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరమ్.
గోష్పదీ కృతవారాశిం మశకీ కృతరాక్షసమ్
రామాయణ మహామాలా రత్నం వందే నిలాత్మజమ్.
మనోజవం మారుత తుల్యవేగం జితేంద్రియం బుద్ధిమతాంవరిష్ఠమ్
వాతాత్మజంవానరయూధముఖ్యంశ్రీరామదూతంశిరసానమామి.

శ్రీరామాయణప్రశంస.

వేదవేద్యే పరే వ్రుసి జాతే దశరథాత్మజే
వేదః ప్రాచేతసాదాసీ త్సాక్షా ద్రామాయణాత్మనా.
శ్రీమద్భగవద్దేవభజ మమలం యస్యాఙ్గుర శ్చిన్నయః
కాండైస్సప్తభిరన్వితోవితితో ఋష్యాలవాలోదితః.
పత్రైస్తత్త్వసహస్రైస్సువిలస చ్చాఖాశత్రైఃపంచభిః
స్వాత్మప్రాప్తిఫలప్రదోవిజీయతే రామాయణస్సప్తరుః.
యఃకథాంజలిసంపుతై రహరహ స్సమ్యక్ప్రీత్యాదరా
ద్వాల్మీకేర్వదనారవిందగళితం రామాయణాఖ్యంమధు.
జన్మవ్యాధిజరావిపత్తిమరణై రత్యస్తసోషద్రవం
సంసారంసవిహాయగచ్ఛతిపుమా న్విష్ణోఃపదంశాశ్వతమ్.
వాల్మీకిగిరిసంధూతా రామాంభోనిధిసంగతా
శ్రీమద్రామాయణీ గంగా వ్రునాతు భువనత్రయమ్.

వాల్మీకిమహర్షి.



వాల్మీకిమహర్షి.

మూలం, తపస్సాస్వధ్యాయ నిరతం తపస్వీవాగ్విదాం వరమ
నారదం పరిపప్రచ్ఛ వాల్మీకి ర్ముని పుంగవమ్.

అవతరణిక.—చతుర్ముఖాంశసంఘాతులును సర్వజ్ఞులునగు వాల్మీకిమహర్షి ముని, “యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేత రేజనాః, సయత్ప్రమాణంకురుతేలోకస్తదనువతతే” (ఎదైనా శ్రేష్ఠుడాచరించునో, దానినేయితరజనులునాచరింతురు; ఆ శ్రేష్ఠుడెదైనా బ్రహ్మణముగాఁజేయునో, దానిలోకమంతయు ననుసరించును.) అనున్యాయంబున, లోకలందఱును గురూపగమనపూర్వకముగఁ దాపత్రీయ విముక్తినిొందుదురుగాకయని యనుగ్రహించి, తాముపరమజ్ఞానులైనప్పటికిని, బరమదయాళువులుగావున, నారదముఖమునఁ, దాపత్రీయవిమోచనంబును బరమప్రాప్యంబునగు బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొని, యపురమాథంబందఱకును దెల్లంబగునట్లు, రామాయణాఖ్యమహాకావ్యరూపమునఁ బ్రచురింపఁ దలంచినవారై, యయ్యది నిర్విఘ్నంబుగఁ బరిసమాప్తనిొందుటకొఱకు, గురూపదిష్టవస్తుస్మరణేష్టదేవతానమస్కారలక్షణమంగళమును శ్లోకరూపముగా నాచరించుచున్నవారు.

౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>టీక ॥ తపస్వీ=కృచ్ఛాచంద్రా యథాదినిత్యనైమిత్తికవ్రతాను ష్ఠానముగల; వాల్మీకిః=వాల్మీకియ నుమహర్షిః; తపస్స్వాధ్యాయని రతం, తపః= (తపఃఅలోచనేఅను ధాతువునఁబుట్టినది) జ్ఞానమందు ను, స్వాధ్యాయ=వేదములయందు ను, నిరతం=మిక్కిలియాసక్తుఁడు ను; లేక, తపః=బ్రహ్మప్రతిపాదక మగు, స్వాధ్యాయ=వేదములయం దు, అనఁగా, వేదాంతములయందు, నిరతం; లేక, తపః=చాంద్రాయ తాదినిత్యనైమిత్తికవ్రతానుష్ఠాన మందును, స్వాధ్యాయ=అథావ బోధపర్యంతవేదాధ్యయనమందు ను, నిరతం; వాగ్విదాం, వాక్=బ్ర హ్మమును, విదాం=ఎఱింగినవారి లోపల, వరం=శ్రేష్ఠుఁడును, లేక, వాక్=శబ్దప్రతిపాదకమగు వ్యాక రణము, ఇదియితరాంగములకుప లక్షణము; వషడంగములనెఱింగినవారి లోశ్రేష్ఠుఁడును; లేక, వాక్=అ ష్టాదశవిద్యలు; వాటినెఱింగినవారి లోశ్రేష్ఠుఁడును; లేక, వాక్=వివక్షి తమగుదానిబయలుపఱుపనమథఁ మగువాక్యము; దానిఁదెలిసినవారి</p>	<p>లోశ్రేష్ఠుఁడును; మునిపుంగవం, ము ని=మననశీలురయందు, అనఁగా, బ్రహ్మనుసంధానముసేయువారల యందు, పుంగవం=శ్రేష్ఠుఁడును; అగు; నారదం=నారదమహాముని ని; పరిషప్రచ్ఛ= (వత్సమాణప్రశ్న మును) విశేషించి (ఏలాగడిగినట్టెన వారికెఁగ్యపపుట్టునోఅలాగు) అడి గెను. విశేషార్థములు—తపస్వీ=శ్రే ష్ఠమైనతపస్సుగలవాఁడు; “తపః” అనుదానిపైన, మత్స్వధీయమైన వికప్రత్యయమురాఁగా, “తపస్వీ” అనియైనది. “ధూమనిందావ్రతం సానునిత్యయోగేతిశాయనే, సంస గే=స్తివివక్షాయాం భవంతిమతు బాదయః” అనియుండుటవలనమ త్స్వధీయమునకు ధూమాదులభఁ ములు. ఇచ్చటఁబ్రాశస్త్యవర్థము. తపస్సుజ్ఞానసాధనమని వేదముచె ప్పుచున్నది. అట్టితపస్సేసాధనవతు యసంపత్తి. అదియే వేదాంతశా స్త్రాధికారిలక్షణము. అదికలవారి లోనుత్తముఁడనియర్థము. వాల్మీ కిః=వల్మీకమందు, అనఁగా, పుట్ట యందు, బుట్టినపురుషుఁడు. బ్రహ్మ</p>
--	--



తైవతము "అథాబ్రహ్మహేతజా
బ్రహ్మలోకపితామహః। వల్మీకప్ర
భవో యస్మాత్తస్మాద్వాల్మీకిత్య
సా" (మహాతేజుడునులోకపితా
మహుండునగు బ్రహ్మ "యీఋ
తుండు, వల్మీకమందుఁ బుట్టినవాఁ
డగుటవలన, వాల్మీకియని చెప్పఁబ
డు" ననిపలికెను) అనివాల్మీకిశక్తా
ర్థమునుజెప్పుచున్నది. "ఋత్వో
భూద్భాగవత్తస్మాద్వాల్మీకి
ర్యోభిధీయతే" (అతనివలన (అనఁ
గా, ఆప్రచేతసునివలన) వాల్మీకి
యనిప్రసిద్ధుడైన భాగవతుడగు
ఋతుండువుట్టెను) అనువిష్ణుపురా
ణవచనము, వాల్మీకి, ఋతుండును
నామాంతరము కలవాఁ డనియు,
భృగువంశమునందుఁ బుట్టినప్రచేత
సునకుఁగుమారుఁడనియు, దెల్పు
చున్నది. "చక్రేప్రచేతసఃపుత్రః" అ
నువచనమును దీనికిపట్టంభక మగు
చున్నది. ఇందువలన, వాల్మీకి, భృ
గువంశోత్పన్నుడైన ప్రచేతసునకు
జనించి, ఋతుండునునామముగలిగి
యుండెననియు, నటువెనుక స్థాణు
మహానాగపరక మెదలక నిశ్చలచే
హుండైతపముసేయుచుండ, నతని

చుట్టునువల్మీకముమొలిచిన, నంత
నావల్మీకగర్భముననుండి తపస్సు
చేయుటంబట్టి "వాల్మీకి" యనుపా
రుషనామమునఁబ్రసిద్ధుడయ్యెనని
యు, దెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్లు
ఋత్వోదినామములున్నను, వాల్మీకి
యనుపారుషనామంబున నిర్దేశిం
చుటంబట్టి, శమాదిసంపత్తియుఁ ద
పఃప్రాచుర్యమును, సూచితమగుచు
న్నది. "తపస్వీ, వాల్మీకిః" అనునీశబ్ద
మలచేతవాల్మీకియందు వేదాంత
శాస్త్రాధికారిలక్షణము సూచింపఁ
బడినది. "తపస్స్వర్ధ్యాయ నిర
తం, వాగ్విదాంవరం, మునిపుంగ
వం, నారదం" అనునవినారదుని
యందుగురులక్షణమును సూచింపు
చున్నవి. "సాధనచతుష్టయ సంప
న్నుడగువాఁడు, బ్రహ్మస్వరూప
మునుదెలిసికొనుటకు, సమిత్వాణి
యై, శ్రోత్రియుఁడునుబ్రహ్మసిద్ధుఁ
డునగు గురువును, బొందవలయు"
ననివేదమందుండుటంబట్టి, "గురు
వు" అనఁగా, శ్రోత్రియత్వమును బ్ర
హ్మసిద్ధత్వమునుగలవాఁడు. "శ్రో
త్రియశ్చందోధీతే" అనుననుశాస
నమువలన, శ్రోత్రియుఁ డనఁగా,

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>వేదవేదార్థములు దెలిసినవాడని యర్థము. అట్టిశ్రోత్రియ శబ్దార్థ మును, “తపస్సాస్వాధ్యాయనిరతం” అనుశబ్దముచెప్పుచున్నది. బ్రహ్మ నిష్ఠ శబ్దార్థమును, “వాగ్విదాం వ రం, మునిపుంగవం” అనునవి, చె ప్పుచున్నవి, “గుశబ్ద స్తవ్యంధ కార స్యాద్గుశబ్దస్తస్మిరోధకః, అంధ కార నిరోధిత్యాద్గురురిత్యభిధీయ తే” (“గుః” అనఁగా, అంధకార ము; “రుః” అనఁగా, దానినిరోధిం చువాడు; అంధకారమునుబోఁగొ ట్టుటవలన “గురుః” అనిచెప్పఁబడు చున్నాడు) అనఁగా నక్షానమును బోఁగొట్టువాడనియర్థము; ప్ర కాశమునుగలుగఁజేయక చీకటిని బోఁగొట్టుటశక్యముగానట్లు, జ్ఞా నమును గలుగఁజేయక యజ్ఞానము నుబోఁగొట్టుట శక్యముకాదుకావు న, అజ్ఞానమునుబోఁగొట్టి జ్ఞానము నిచ్చువాడనిగురుశబ్దార్థము. “గా యన్నారాయణకథాంసదాపాప భయాపహం, నారదోనాశయస్నే తిన్యదామజ్ఞానజంతమః” (పాపభ యంబులఁబోఁగొట్టునారాయణక థానెల్లప్పుడునుబాడుచు, మనుష్యుల</p>	<p>యజ్ఞానజన్యమగునంధకారమునున శంపఁజేయుచు, నారదుఁడు వచ్చు చున్నాడు) అనునారదీయమురీతి ని; నరసంబంధినారం- అనఁగానజ్ఞా నము, దాని, దః (ద్యతి, దోఅవఖండ నే) ఖండించువాడు కాఁగా, నార దుడనిచెప్పఁబడును; అనఁగానజ్ఞా నమునుబోఁగొట్టువాడనియర్థము. లేక; “నరతీతినరఃప్రోక్తః పరమా త్మాననాతనః” (ప్రపంచమునందు సృష్టిస్థితిలయములనయించువాడు నరుడనఁబడును (నరతీతినరః, న్యూ నయే, అనుధాతువునఁబుట్టినది) అ ట్టినరుడే సనాతనుడగు పరమా త్మ) అనుప్రమాణమునుబట్టి ‘నారం’ (నరసంబధి) అనఁగాబరమాత్మవిష యకమగుజ్ఞానము, దాని, దః (దదా తి, దుదాహ్ దానే) ఇచ్చువాడు, ప రమాత్మ విషయకమగు జ్ఞానముని చ్చువాడని యర్థము; అనఁగా, న జ్ఞానమునుబోఁగొట్టి జ్ఞానమునిచ్చు వాడని, నారద శబ్దార్థ మేర్పడు చున్నది. కావున, “నారదం” అనుశ బ్దముచేతగురుశబ్దార్థముచెప్పఁబడి నది “పరిప్రప్రచ్చ” అనిపరిపూర్వక మగుప్రచ్చధాతువునుబ్రయోగించు</p>
---	---

టవలన “తద్విద్ధిప్రణిపాతేనపరిపూర్ణేనసేవయా” అనుశాస్త్రముంబట్టిశాస్త్రోక్తవిధానముననేపచ్చించిరనితెలియఁజేయఁబడుచున్నది. ఇట్లు, ఈశ్లోకమున, శిష్యులక్షణమును, గురులక్షణమును, శాస్త్రోక్తగురూపగమనరీతియును, సూచింపఁబడినవి. “శ్లోకేచప్రతిసాహస్రంప్రథమేప్రథమేక్రమాత్ । గాయత్ర్యక్షరమేకైకంస్థాపనూనానైమునిః” (ప్రతిశ్లోకసహస్రమునకును, మొదటిశ్లోకమందు మొట్టమొదట, వాల్మీకిమహాముని, యొక్కొక గాయత్ర్యక్షరమునుగూఁచెను) అనియందునట్లు, ఇచ్చట, గాయత్రీప్రథమాక్షరమగు తకారముగూర్చబడినది.

వాల్మీకిమహాముని, తపోవిశేష

కోన్వన్తింతాంప్రథం లోక్యేగుణవాన్తశ్చ వీర్యవాన్
ధర్మశ్చైశ్చక్రతశ్చైశ్చ సత్యవాక్యోద్బధప్రతః.

అ || అప్రశ్నమునేవివరింపుచున్నారు.—

టీక || అన్వీలోకే=ఈధర్మాలోకమందు; సాంప్రథం=ఇప్పుడు; గుణవాన్=ప్రశస్తములైనగుణములుకలవాఁడు; కోసు = ఎవ్వఁడు? (“సుప్రచ్ఛాయాంవికల్పేచ” అని

ముచేతనిష్కల్పముండై, వేదాంతపరమాధికము దెలిసికొనఁగోరి, మహాశ్రోత్రియుఁడును బ్రహ్మసిన్ధాగ్రగణ్యుఁడునగు నారదమహామునిని, భక్తితోనిట్లని, యడిగెను; అనితాత్పర్యము.

అథాంతరము.—తపస్వీ; వాల్మీకిః; స్వాధ్యాయనిరతం, స్వాధ్యాయ— అర్థజ్ఞానపర్యంతవేదాధ్యయనమందు, నిరతం — మిక్కిలియూసఁకుఁడును; వాగ్విదాం; వరం; మునిపుంగవం; నారదం; తపః= (తపఆలోచనే అనుభాతువునఁబుట్టినది) బ్రహ్మమును; పరిపఞ్చ్య.

వాల్మీకి మహాముని నారదులవారినిబ్రహ్మమెట్టిదనియడిగెననితాత్పర్యము. (శేషము-పై.)

వీర్యవాంశ్చ=వీర్యవంతుఁడును, దేనిచేదనకుతృప్తికలుగకుండఁబరుషుఁడు పరులజయించునోఅదివీర్యమనిచెప్పఁబడును, అట్టిశక్తికలవాఁడును; కః=ఎవ్వఁడు? (చకారంబు క్త సముచ్చాయకము, “గుణవంతుఁడును వీర్యవంతుఁడు

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

నగువాఁడెవ్వఁడు?" అనుసముచ్చి
తార్థమునుగలిగించుచున్నది. ఇట్లు
త్తరస్థలములయందును దెలిసికొను
నది.) ధర్మజ్ఞశ్చ, ధర్మః=సామా
న్యవిశేషహూపంబగునలొకిక శ్రేయ
స్సాధనమును, జ్ఞశ్చ=ఎఱింగినవాఁ
డును; కః=ఎవ్వఁడు? (ఇచ్చట, చ
కారం బను క్త సముచ్చాయకము,
"అధర్మమునుగూడఁ దెలిసినవాఁ"
డనునథామనిచ్చుచున్నది. "కః" అ
నునదియధ్యాహృతము. "కః" అని
యొకమాటు ప్రయోగమేచాలియు
న్నను, ఆదరాతిశయమునఁ బలుమ
ఱుఁబ్రయు క్తమైనది. ఈశబ్దములేని
స్థలములయందంతట నిశ్లేయధ్యా
హృతమగును.) కృతజ్ఞశ్చ, కృత=
ఇతరుల చేదనకుఁ జేయఁబడినస్వల్ప
మగునుపకారమును; జ్ఞశ్చ=అధిక
ముగాఁ దెలిసికొనువాఁడును; కః=
ఎవ్వఁడు? సత్యవాక్యః, సత్య=అతి
ప్రయాస కాలములయందైన సన్య
తశూన్యమగు, వాక్యః=పలుకుగల
వాఁడు; కః=ఎవ్వఁడు? దృఢవ్రతః,

దృఢ=ఫలపర్యంతము విడువఁ బడ
ని, వ్రతః=సంకల్పముగలవాఁడు;
కః=ఎవ్వఁడు.

విశేషార్థము. — లోకాంత
రమందు, నారాయణాదులుండుట,
ప్రసిద్ధమగుటవలనఁ, దెలిసినదికా
బట్టి, యడుగువలసినదిలేదని "భూ
లోకమందు" అనిచెప్పఁబడినది-కా
లాంతరమందు, నరసింహాద్యవతా
రములు, ప్రసిద్ధములుకాబట్టి, యవి
యు, జిజ్ఞాసావిషయములుకావుకా
వున, "ఇప్పుడు" అనిచెప్పఁబడినది-
చకారములు ప్రయోగించుటవలన,
గుణవత్త్వాదివిశేషణ సముదాయవి
శిష్టత్వముసూచితమగుచున్నది-ఒక
చకార ప్రయోగముననే అట్టిసము
చ్చయము సిద్ధించుచున్నను, మాటి
మాటికిఁ బ్రయోగించుట, ఉక్తవిశేష
ణసముదాయ విశిష్టనందలి యాద
రాతిశయమునుసూచించుచున్నది.
"గుణవాక్" ఇత్యాది విశేషణము
లువేదోక్తమహాపురుషలక్షణమును
శెప్పుచున్నవి.

చారిత్రేణచ కోయ క్త స్మర్యమాతేషు కోహితః

విద్యానాః కస్యమథశ్చ కత్తైకప్రియదర్శనః॥ ౩.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. F

టీక || చారిత్రేణ = కులక్ర మాగతా చారముతో (చరిత్రం అనగా, కులక్రమాగతాచారము; చరిత్రమేవచారిత్రంస్పార్శ్యేణ, చరిత్రమేచారిత్రమని నైనది.) యుక్త శ్చ=కూడియుండువాడును; కః= ఎవ్వడు? సర్వభూతేషు=సమస్త ప్రాణులవిషయమై, అనగా, సాపరాధులవిషయమైగాని యనపరాధులవిషయమైగాని, యనియర్థము; హితః=హితమును జేయువాడు (హితశబ్దముపైని, తత్కరోతీతిణి చ్, పచాద్యచ్, ణిలోపము, రాగా, నీయథముకలిగినది); కః=ఎవ్వడు? విద్వాన్ = తెలిసికొనఁదగినవాని నన్నిటిని దెలిసి కొనినవాడు; కః=ఎవ్వడు? సమర్థశ్చ=ఇతరులకు సర్వహింప నశక్యమగు కార్యమును నిర్వహించువాడును; కః=ఎవ్వడు? ఏకప్రియదర్శనశ్చ, ఏక = ఒకటే గీతిగ నుండునట్టి, ప్రియ=సంతోషజనకమగు, దశకనశ్చ=చూడఁబడుటకలవాడును, అనగా, “క్షణేక్షణే యన్నవతా ముప్రేషిత చేవరూపంరమణీయతాయాః” (ప్రతిక్షణమును ఏదిసూతనమగుచుండునో; అదియెరమణీయత కుస్వరూపము) అనిచెప్పఁబడినట్లు, ఎల్లప్పుడును జూడఁబడుచుండినప్పటికిని గ్రోత్రగాఁ జూడఁబడువాని యట్లు, విస్త్రయమునుగలుగఁజేయువాడుననియథము; లేక, ఏక=సరిలేని, ప్రియ= సంతోషజనకమగు, దశకనశ్చ= చూడఁబడుటకలవాడును; కః=ఎవ్వడు? తాత్పర్యము సులభము.

ఆత్మవాన్గో-జితక్రోధో ద్యుతిమాన్గో-ససూయకః

కస్య బిభృతి దేవాశ్చ జాతరోషస్య సంయుగే. ౪

టీక || ఆత్మవాన్ = ధైర్యము కలవాడు (“ఆత్మాజీవేధ్యతాదే హేస్వభావేపరమాత్మని” అనియమరము); కః= ఎవ్వడు? జితక్రోధః, జిత=జయింపఁబడిన, క్రోధః= కోపముకలవాడును, క్రోధశబ్దము కామాద్యుపలక్షకము, వశీకృతమై నయరిషద్వర్గముకలవాడని యర్థము; కః= ఎవ్వడు? ద్యుతిమాన్ = ప్రశస్తమైనకాంతికలవాడు; కః=

౧౦ ప్రతిపదాంతర్గతకాతాత్పర్యసహితము.

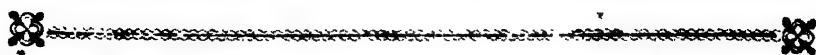
ఎవ్వడు? అనసూయకః = గుణము
లయందుదోషారోపణము “అసూ
య” అని చెప్పబడును (“అసూ
యాతుదోషారోపణః” అ
నియమరము) అది లేనివాడు; కః =
ఎవ్వడు? జాతరోషస్య, జాత=పు
ట్టిన, రోషస్య = రోషముగల, అనఁ
గా, రుష్టఁడైన; కస్య = ఎవ్వనికి; సం
యుగే = యుద్ధమునందు; దేవా
శ్చ = (చకారమనురాది సముచ్చ

యాభాము) దేవాసురాదులును; బి
భ్యసి = భీతిబుదురు? లేక; జాతరోష
స్య, కస్య, సంయుగే, దేవాశ్చ = (చ
కారమప్యర్థకము) మిత్రులైన దేవ
తలును, బిభ్యతి; (కోపమువచ్చినపు
డు మిత్రులకుఁ గూడ భయముపుట్టు
గా శత్రువులకు భయముపుట్టుటచే
పువలసినది లేదనియభిప్రాయము.)
అనియడిగెనని, “పరిపశుచ్చ” అను
క్రియతో సంబంధము.

ఏతదిచ్చామ్యహం శ్రోతుం పరంకౌతూహలం హిమే
మహాషే త్వంసమర్థోసి జ్ఞాతు మేవంవిధన్తరం. x

టీక || ఏతత్ = ఇట్టిగుణము
లుగలమనుష్యరూపమయినవస్తువు
ను; అహం = నేను; శ్రోతుం = విను
టకు; ఇచ్చామి = కోరుచున్నాను.
మే = నాయొక్క; కౌతూహలం =
హాషణము; పరంహి = అధికముగ
దా.మహాషే, మహాత్ = పూజ్యుఁ
డైన, ఋషే = జ్ఞానపారంగతుఁ
డా; అనఁగా, జ్ఞానపారంగతులలో
నుత్తముఁడా; త్వం = నీవు; ఏవంవి
ధం = ఇట్టిగుణములుగల; నరం = మ
నుష్యుని; జ్ఞాతుం = ఎఱుంగుటకు; స
మర్థః = నేర్పరివి; అసి = అగుచు

న్నావు.
విశేషార్థము. — ఋషతీతి
ఋషిః (“ఋషగతౌ” అనుధాతువు
నఁబుట్టినది) జ్ఞానముయొక్క పార
మును బొందుచున్నాడు కాఁగా,
“ఋషిః” అని చెప్పబడును. ఇట్టిగు
ణములుగల పురుషునిఁ దెలిసికొనఁ
గోరి తాముచెప్పఁగా వినవలెనని
యడిగితిని గాని యాయేపింపలేదు
(అని “శ్రోతుం” అనునది సూచించు
చున్నది) “తామనుగ్రహించిచెప్పి
నట్టే నవినఁ గోరెదను, అవశ్యము
గాఁ జెప్పవలయునని నిర్బంధింపఁ



జాలను" (అని "ఇచ్చామి" అనుదాని
చేడెల్లఁ బడుచున్నది) "దీనియం
దునాకుఁ జాలఁ గుతూహలమున్న
దనియింగితాకారములచేఁ దమకు
నుదెలియ వచ్చియే యున్నది" (అ
ని "హి" అనుశబ్దము తెల్పుచున్నది.)
మీరు జ్ఞానవంతులలో నుత్తములు

కాఁబట్టి, యిట్టిలోకోత్తరుండగు
మనుష్యునెఱుంగుటకు, మీకన్నమఱి
యెవ్వరును సమర్థులు లేనందున, మీ
రాకను ఇంతవఱకుఁ బ్రతీక్షింపుచుం
టిని (అనియు త్రరార్థముచే సూచి
తమగుచున్నది.)

తాత్పర్యము సులభము.

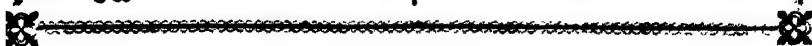
శ్రుత్వా చైత త్రిలోకజ్ఞో వాల్మీకే నారదో వచః

శ్రూయతా మితచామంత్ర్య ప్రహృష్టో వాక్యమబ్రవీత్. ౬

టీక || త్రిలోకజ్ఞః, త్రిలోక =
మూఁడులోకములను, జ్ఞః = ఎఱిం
గినట్టి, లేక, త్రిలోక = భూర్భువ
స్సువః అనెడు మూఁడులోకములు
గల బ్రహ్మాండమును, జ్ఞః; లేక, త్రి
లోక = బద్ధము క్తనిత్యుల నెడుత్రవి
ధజనులను, జ్ఞః; ("లోకస్తుభువనేజ
నే" అనియుమరము.) నారదః = నా
రదమహాముని; ఏతత్ = ఇప్పుడుచె
ప్పఁబడిన; వాల్మీకే = వాల్మీకిమహా
మునియొక్క; వచః = వాక్యమును;
శ్రుత్వాచ = వినియు; శ్రూయ
తాం = వినఁబడుఁగాక; ఇతి = అని;
అమంత్ర్యచ = పిలిచియు; అనఁగా,
వాల్మీకిని అభిముఖునిఁ గాఁజేసికొని;
ప్రహృష్టః = సంతసించినవాడై;

వాక్యం = (వష్యమాణమగు) మాట
ను; అబ్రవీత్ = పలికెను.

లోకములనన్నింటిని ఎఱింగియు
న్న నారదమహాషిఁ, వాల్మీకిమహా
మునియొక్క ప్రశ్నమును విని, "ఇది
గో! వినవలసినది" అని వారి నభిముఖ
కరించుకొని, "ఈ వాల్మీకి, సమస్త
గుణసంపన్నుడైన, మనుష్యునిఁ దె
లిసికొనఁగోరెను, ఈ గుణములు సా
ర్వభౌమ సామాన్యునియందు దొర
కొనవు. సమస్త జగద్రక్షణార్థము
మనుష్య రూపముతో నవతరించిన
సాక్షాత్ నారాయణమూర్తియొ
కఁడెయిట్టి గుణములు కలిగినవాఁ
డగుకావున, భగవద్గుణ కీర్తనము
ఘటిల్లే" నని సంతోషించి, ఇట్లని,



౧౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

ప్రత్యుత్తరమును జెప్పెను- అని తాత్పర్యము.

బహవో దుర్లభాశ్చైవ యేత్వయా కీర్తితాగుణాః

మునేవత్యోమ్యహం బుద్ధ్యా తైర్ముక్తశ్చూరియతాన్నరః॥ ౭.

టీక || బహవః = విపులములు
ను, లేక, అనంతములును; దుర్లభా
శ్చైవ = సాధారణులకెంతమాత్ర
మును బొందఁగూడ నివియును, అ
గు; యేగుణాః = యేవీర్యాదిగుణ
ములు; త్వయా = నీచేత; కీర్తితాః =
వర్ణింపఁబడినవో; మునే = ఓవాల్మీ
కిమహిమనీ! తైః = ఆగుణములతో;
యేక్తః = కూడియున్న; నరః = మ
నుష్యుఁడు; శ్రూయతాం = వినఁబ
డుగాత; అహం = నేను; బుద్ధ్యా =
తెలిసికొని; వత్యోమి = చెప్పె
దను.

విశేషార్థము. — ఇప్పుడు వా
ల్మీకిచేసడుగంబడినగుణములుకొద్ది
గానే తెలియవచ్చుచున్నను, అవి, అ
నంత కల్యాణ గుణము లేవురుషుని
యందుండునో, వానియందే యుం
డుటంబట్టి, “బహవః” అనుశబ్దము
చేనిదే శింపఁబడినది.
ఓవాల్మీకిమహిమనీ, నీవడిగిన
గుణములు అనంతములు, సాధార
ణులయందువారకొనవు. అట్టిగుణ
ములతోఁగూడినమహాపురుషునిశ్చ
యించి చెప్పెదను, సావధానము
గావినుము; అని తాత్పర్యము.

ఇత్వోకువంశప్రభవో రామోనామ జనైశ్చుత్తః

నియతాత్మా మహావీర్యో ద్యుతిమాన్ధృతిమాన్స్వశీ॥ ౮.

టీక || ఇత్వోకువంశప్రభవః; ఇ
త్వోకు = ఇత్వోకు మహారాజుయొ
క్క, వంశ = కులము, ప్రభవః = ఉత్ప
త్తి స్థానము గాఁగల ; రామో
నామ = రాముఁడుగదా! (అతఁడే
మీరడిగిన గుణములతోఁగూడినవాఁ

డనుట.) సః (అధ్యాత్మతము-
ఇట్లుప్రతివిశేషణమందును అధ్యా
త్మతమగుచుండును) = ఆరాముఁ
డు; జనైః = లోకులచేత; శ్చుతః =
గుణములచేత సాక్షాన్నాయుణుఁ
డనిశ్చయింపఁబడినవాఁడు (“శు

తం శాస్త్రావధృతయోః" అనియ
మరము), లేక, శ్రుతః = విసంబంధన
వాఁడు; జనులందఱును దన్నెఱుంగు
నట్లుగుణసంపత్తి గలవాఁడని యభి
ప్రాయము. సః = ఆరాముఁడు; ని
యతాత్మా, నియత = నిశ్చితమగు,
ఆత్మా = స్వభావముగలవాడు, నిర్వి
కారస్వరూపుఁడనుట. సః = ఆరా
ముఁడు; మహావీర్యః, మహాత్ = అ
చింత్యమగు, వీర్యః = శక్తికలవా
డు. సః = ఆరాముఁడు; ద్యుతి
మాన్ = ప్రశస్తమగు ప్రకాశముగల
వాఁడు, స్వయంప్రకాశస్వరూపుఁ
డనుట. సః = ఆరాముఁడు; ధృతి
మాన్ = ప్రశస్తధైర్యముకలవా
డు; లేక, ప్రశస్తమగు నానందము
కలవాఁడు; చిరతిశయానందస్వరూ
పుఁడనుట. ("ధృతిస్తుతుష్టిస్సంతో
షః" అనివైజయంతి) సః = ఆరా
ముఁడు; చశః = ఇంద్రియనిగ్రహముక
లవాఁడు; లేక, సమస్తప్రపంచము
ను దనవశములో నుంచుకొనినవాఁ

డు; సర్వేశ్వరుఁ డనుట.
విశేషార్థము. — "రామో
రమయతాంవరః" (రమింపఁజేయు
వారిలో రాముఁడు శ్రేష్ఠుఁడు) అని
యందుటంబట్టి, రమయతీతిరామః,
రమింపఁజేయువాఁడని రామశబ్దా
ర్థము, లేక, "రమంతే యోగినో
నంతే సత్త్వానందే చిదాత్మని, ఇతి
రామపదేనాసౌ పరం బ్రహ్మభిధీ
యతే" (అనంతసచ్చిదానందాత్మ
కుఁడగువీనియందు యోగులరమిం
తురు. ఇట్లు రామశబ్దముచే బరబ్ర
హ్మచేష్ఠుఁడనుచున్నది.) అనన్తగ
త్యసంహితావచనమువలన, ర
మంతేఽస్మిన్నితిరామః, వీనియందు
యోగులరమింతురనిగాని, రామ
శబ్దార్థము. "రాముఁడు గదా"
అనిచెప్పటంబట్టి "మీరును జిత్రకూ
టపర్వతమునంగుండు నవుడు రా
మునింజూచియున్నా" రనిజ్ఞాపకప
టచదవైనది.

తాత్పర్యము సులభము.

బుద్ధిమాన్ స్మితిమాన్ వ్యాగ్రీ శ్రీమాన్ శత్రు నిబహుణః

విప్రులాంసో మహాబాహుః కంబుగ్రీవో మహాహనుః. ౯

టీక ॥ సః = ఆ రాముఁడు; బుద్ధి
 మా = ప్రశస్తమైనబుద్ధికలవాఁ
 డు; సర్వజ్ఞుఁడనుట. సః = ఆ రాముఁ
 డు; నీతిమా = ప్రశస్తమగునీతికల
 వాఁడు, లేక, సృష్టిస్థితిలయరూప
 మర్యాదలకలవాఁడు. సః = ఆ రా
 ముఁడు; వాగ్మీ = సమస్తవిద్యలును
 చెలిసినవాఁడు. సః = ఆ రాముఁడు;
 శ్రీమా = అఖండమైనయైశ్వర్య
 ముకలవాఁడు. సః = ఆ రాముఁడు; శ
 త్రునిబహుళః, శత్రు = విరోధుల
 ను, నిబహుళః = నశింపఁజేయు
 వాఁడు. సః = ఆ రాముఁడు; విపు
 లాంసః, విపుల = ఉన్నతములగు,
 అంసః = మూఁపులుకలవాఁడు.
 సః = ఆ రాముఁడు; మహాబాహుః,
 మహత్ = బలిసిన, బాహుః = ఘజ
 ములుగలవాఁడు. సః = ఆ రాముఁ
 డు; కంబుగ్రీవః, కంబు = శంఖమువం
 టి, గ్రీవః = కంఠముకలవాఁడు. సః =
 ఆ రాముఁడు; మహాహనుః, మహ
 త్ = ఉన్నతములగు, హనుః = చెక్కి
 శ్లమీఁదిభాగములు కలవాఁడు.

విశేషార్థము. — విపులాంసః =
 “కక్షకుక్షీశ్చవక్షశ్చహ్రీణస్సం
 ధో లలాటికా, సర్వభూతేషునిర్ది

ష్టాఉన్నతాస్తు సుఖప్రదాః” (చం
 క, కడుపు, తొమ్ము, ముక్కు, మూఁ
 పు, నొసలు, ఇవి, సమస్తపాణుల
 యందును, ఉన్నతములైనట్టైన, సు
 ఖప్రదములు గాఁజెప్పఁబడినవి) అని
 సాముద్రికములోఁ జెప్పఁబడినట్లు;
 ఉన్నతములైన మూఁపులుగలవాఁ
 డనుట. కంబుగ్రీవః = “కంబుగ్రీవశ్చ
 నృపతిలకంబకర్ణోతిభూషణః” (శం
 ఖమువంటికంఠముగలవాఁడు, రాజ
 గును; వ్రేలాడు చెవులు గలవాఁడు,
 పెక్కుభూషణములుగలిగియుండు
 ను.) అనుసాముద్రిక వచనమూరితిని;
 శంఖమువలెనుండు కంఠముగలవాఁ
 డనుట. మహాహనుః = “మాంసలే
 తుహసూయస్యభవతస్త్రీషడున్న
 తే, సనరోమృష్టమశ్నాతియావదా
 యుస్సుఖాస్వితః” (ఎవ్వనియొక్క,
 చెక్కి-శ్లమీఁది భాగములు, బలిసి
 యుండుటచేఁ, గొంచెమున్నతము
 లుగానుండునో; ఆమనుష్యుఁడు, జీ
 వితకాలమంతయు, సుఖముగలిగి,
 మృష్టాన్నమునుఘజింపుచుండును)
 అనియుండునట్లు, ఉన్నతములైన
 హనువులుగలవాఁడనుట.

తాత్పర్యమునులభము.

మహారస్కం మహేష్వాసో గూఢజత్రు రరిందమః
ఆజానుబాహు స్సుశిరా స్సులలాట స్సువిక్రమః. ౧౦

టీక || సః = ఆరాముడు; మహారస్కం, మహత్ = విశాలమగు, ఉరస్కం = టొమ్ముగలవాడు. సః = ఆరాముడు; మహేష్వాసః, మహత్ = గొప్పదగు, ఇష్వాసః = విల్లుగలవాడు. సః = ఆరాముడు; గూఢజత్రుః, గూఢ = మాంసమగ్నులగుటవలననగుపడనట్టి, జత్రుః = మూఁపులసంధి యెముకలు కలవాడు. సః = ఆరాముడు; అరిందమః, అరిం = కామక్రోధాదిశత్రువులను, లేక, పాపములను, దమః = పోగొట్టువాడు. సః = ఆరాముడు; ఆజానుబాహుః, ఆజాను = మోఁకాళ్లవఱకు నిడుదలైన, బాహుః = ఘజములుగలవాడు. సః = ఆరాముడు; సుశిరా = మంచిలక్షణముతోఁగూడినశిరముగలవాడు. సః = ఆరాముడు; సులలాటః = శుభలక్షణముగల నొసలుగలవాడు. సః = ఆరాముడు; సువిక్రమః = శోభన మగు పాదవిన్యాసముగలవాడు.

విశేషార్థము. — మహారస్కం = “స్థిరంవిశాలంకఠినమున్న తమ్మాంసలంసమం, వత్సోయస్య మహీపాల స్తత్సమోవా భవేన్నరః” (దృఢమై, విశాలమై, కఠినమై, యున్నతత్వై, బలీసి, సమముగానుండుటొమ్ము, ఎవ్వనికిఁగలదో; వాడు, రాజుగాని, రాజసముఁడుగాని, యగును.) ఇట్లుశాస్త్రోక్తవత్సోలక్షణముగలవాడనుట. ‘మహేష్వాసః’ ఈశబ్దముచే, “గొప్పధనువును ధరింపఁదగినంతదృఢమైన శరీరముగలవాడు” అనుసర్థము సూచింపఁబడుచున్నది, కావునఁ, బ్రక్రమభంగములేదు. గూఢజత్రుః = “విషమైజత్రుభిర్నిస్సౌప్తిసూక్ష్మైశ్చమానవాః, ఉన్నతైభోఽగినో నిత్తిర్నిస్సౌప్తిః పీనై సారాధిపాః” (మూఁపులసంధియెముకలు “జత్రువు” లనంబడును) మనుజులు, ఎచ్చుతక్కువలు గలిగిగాని, యతిమాత్స్యములుగఁగాని, యుండు, జత్రువులే, దరిద్రులగుదురు; ఉన్న

౧౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

తములైన జత్రువులచే భోగులగుదురు; లోతుగానుండు జత్రువులచే బీదవాండ్రగుదురు; బలిసిన జత్రువులచే, రాజులగుదురు.) అనునట్లు, మాంసాధిక్యము గలిగి బలిసియున్నందున, గూఢములగు, మూఁపులసంధియెముకలుగలవాడనుట. అరిందమః = కామక్రోధాదిశత్రువర్గమునుబోగొట్టువాడనియర్థము; కామక్రోధాదులు లేక కర్మముగలుగదు, కర్మములేక శరీరపరిగ్రహము సంభవింపదు; కాబట్టి, ఈ శబ్దముచే, “ఇప్పుడు, రామునిచే నంగీకరింపఁబడినను నువ్వశరీరము, కర్మ మూలకముగాదు; లోకానుగ్రహంభ మైయంగీకరింపఁబడినది” అని సూచితమగుచున్నది. ఆజానుబాహుః = “ఆజానులంబినౌ బాహూ వృత్తపీనా మహేశ్వరః” (గుండముగాబలిసి మోకాళ్లవఱకు వ్రేలాడునట్టి బాహువులుగలవాఁడు, సార్వభౌముఁడగును.) అనుసాముద్రికవచనమురీతిని; సార్వభౌమలక్షణముగలబాహువులుగలవాడనుట. సుశిరాః = “సమవృత్తశిరా శ్చైవ ఛత్రాకార శిరాస్త్ర

థా, ఏకచ్ఛత్రాం మహీంధు క్షేదీ ఘమా యుశ్చ జీవతి” (సమముగా గుండమయి యుండు శిరముగలవాఁడును, గొడుగువంటి శిరముగలవాఁడును, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యము సేయుచు, దీఘకాలముజీవించును.) అనురీతిని, శుభలక్షణముగల శిరముగలవాడనుట. సులలాటః = “అర్థచంద్రనిభస్తుంగం లలాటం యస్య సప్రభుః” (అర్థచంద్రాకారముగలిగి యున్నతమైన లలాటం, మెవ్వనికేగలదో; వాఁడు రాజగును.) అనిచెప్పఁబడిన లలాట లక్షణముగల నొసలుగలవాడనుట. సువిక్రమః = “సింహశ్చ భగజవ్యాఘ్రై గతయో మనుజామునే, సర్వత్రసుఖమేధంతే సర్వత్రజయినస్సదా” (సింహమువంటిగాని, వృషభమువంటిగాని, యేనుఁగువంటిగాని, బెచ్చులివంటిగాని, గమనముగలవారలు, సమస్తస్థలములయందును, ఎల్లప్పుడు, సుఖముగా వృద్ధిబొందుచు, జయముగలిగి యుందురు.) అని జగద్వల్లభయందుండునట్లు, శుభలక్షణములుగలనడకగలవాడనుట.

తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో ॥ సమ స్సమవిభక్తాంగస్త్విగ్ధవణః ప్రతాపవాన్

పీనవత్ విశాలాత్ లక్ష్మీవాన్ శుభలక్షణః. ౧౧

టీక ॥ సః = ఆరాముడు; స విశేషార్థము. —

మః = అతిదీఘమును అతిప్రాస్యమునుగాని దేహము గల వాడు.

సః = ఆరాముడు; సమవిభక్తాం

గః, సమ = ఎచ్చుతక్కువలు లేని, వి

భక్త = విభజింపబడిన, అంగః =

అవయవములుగలవాడు. సః = ఆ

రాముడు; స్త్విగ్ధవణః, స్త్విగ్ధ =

స్తేహముగల, వణః = రంగుగల

వాడు. సః = ఆరాముడు; ప్రతా

పవాన్ = ప్రశస్తమగు, పరాక్రమ

ముగలవాడు, లేక, తేజస్సు కల

వాడు. సః = ఆరాముడు; పీనవ

త్వాః, పీన = బలిన, వత్వాః = తొ

మ్ముగలవాడు. సః = ఆరాముడు,

విశాలాత్, విశాల = దీఘములై

న, అత్వాః = నేత్రములు గలవాడు.

సః = ఆరాముడు ; లక్ష్మీవాన్ =

ప్రశస్తమైన యవయవకాంతి గల

వాడు. సః = ఆరాముడు ; శుభ

లక్షణః, శుభ = మంగళకరములగు,

లక్షణః = సాముద్రికశాస్త్రమందు

జెప్పబడినలక్షణములుగలవాడు.

సమః = “వర్ణవత్సంగులతో తేభస్సా

ర్వభామోభవేన్నృపః” (తొంబది

యాటంగశముల పాడవుగలరాజు

సార్వభౌముడగును.) అనిజగద్వ

ల్లభయందుజెప్పబడినట్లు, ఎచ్చు

తక్కువలులేకతొంబది యాటంగ

శములపాడవు గలవాడగుట. స

మవిభక్తాంగః = “ఘృహనాసాపు

టానేత్రేకగ్ధావోష్ఠాచ చూచుకే,

కూర్పరామణిబంధాచజానుసీవృష

ణౌకటీ, కరాపాదౌస్థిజాయస్యస

హాష్లే యస్సహాపతిః” (కనుబొ

మలు, నాసికారంధ్రములు, కండ్లు,

చెవులు, పెదవులు, చనుమొనలు,

మోచేతులు, మనికట్లు, మోకా

ళ్లు, వృషణములు, కటిప్రజేశములు,

హస్తములు, పాదములు, పిఱు

దులు, ఇవి, యెవ్వనికి, సమము

లగునో; అతడురాజుగాఁగలఁడు)

అనుసాముద్రికమురీతిని, ఎచ్చుత

క్కువలులేక, సమములై, విభక్త

ములైన, కనుబొమలు మొదలగు

౧౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

నవయవములుగలవాఁ డనుట. స్మిదు స్నేహముండిన, మంచిభోజన గ్రవర్ణః=“చక్షుస్సేహేనసౌభాముగల్గును; చమకమందుస్నేహ గ్యందంతస్నేహేనభోజనం, త్వచిముండినసుఖశయ్యగలుగును; పాద స్నేహేనశయ్యాచ పాదస్నేహేముల యందు, స్నేహముండిన, వా నవాహనం” (స్నేహమనఁగా, హనములుగలుగును) అనివరరుచిచె మెఱుంగుగలిగియుండుట. నేత్రము ప్పినట్లు, నేత్రాద్యవయవములయం లయందు స్నేహముండిన, సౌభాదు, స్నేహముగలవాఁడనుట. గ్యముగలుగును ; దంతములయం తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో || ధమజ్ఞ స్సత్యసంధశ్చ ప్రజానాంచ హితేరతః

యశస్వీజ్ఞానసంపన్నశ్శుచిర్వశ్యస్సమాధిమాన్. ౧౨

టీక || సం=ఆరాముఁడు ; ధయశస్వీ=ప్రశస్తమగుకీర్తికలవాఁ మజ్ఞః, ధమ=శరణౌగత రక్షుడు. సం=ఆరాముఁడు; జ్ఞానసంప ణాది ధమములను, జ్ఞ=ఎఱింగి న్నః, జ్ఞాన=సర్వవిషయకజ్ఞానము గినవాఁడు. సం=ఆరాముఁడు ; స తో, సంపన్నః = కూడినవాఁడు. త్యసంధః, సత్య=యథార్థమైన, సం=ఆరాముఁడు ; శుచిః=పరిశు సంధః= ప్రతిజ్ఞగలవాఁడు (చకాద్ధుఁడు. సం=ఆరాముఁడు; వశ్యః= రముపాదపూరణౌఘము. (“తుగురుజనులకు లోకువ యగువాఁ హిచస్తహవై పాద పూరణే” అని ఁ, లేక , ఆశ్రితపరతంత్రుఁడు . యమరము.) సం=ఆరాముఁడు; ప్ర సం=ఆరాముఁడు; సమాధిమాన్= జానాం = ప్రాణులకు; హితే= ఆశ్రితరక్షణచింత గలవాఁడు. హితము సేయుటయందు; రతః= తాత్పర్యము సులభము ఆసక్తుఁడు. సం = ఆరాముఁడు ;

శ్లో || ప్రజాపతి సమ శ్రీమాన్ ధాతా రిపునిఘాదనః

రక్షితా జీవలోకస్య ధమశ్శు పరిరక్షితా. ౧౩

టీక || సః=ఆరాముడు ; ప్రజాపతిసమః, ప్రజాపతి = బ్రహ్మతో, సమః=సమానుడు. సః=ఆరాముడు; శ్రీమాన్=సర్వమునతిశయించినవాడు. సః=ఆరాముడు ; ధాతా=సమస్త ప్రపంచమునుబోపించు వాడు. సః = ఆరాముడు; రిపునిషాదనః, రిపు= శత్రువులను , నిషాదనః=నిరసించువాడు. సః= ఆరాముడు ; జీవలోకస్య=ప్రాణిజగమునకు; రక్షితా=పాలకుడు. సః = ఆరాముడు; ధర్మస్య= తత్త్వద్వైత శ్రీమధర్మమునకు; పరిరక్షితా= విశేషించి రక్షింతుడు.

విశేషార్థము.——“జీవలోకస్య రక్షితా” సార్వభౌమ మాత్రుడు , స్వజనములమాత్రము, రక్షించును, లేక, మనుష్యులనుమాత్రమరక్షిం

చును. రాముడట్లుకాదు. ప్రాణిజగమునంతయు, వివీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము, రక్షించువాడనుట. ప్రాణిజగమునంతయురక్షించుపక్షమున, బావులనుగూడరక్షించునా ! అనిన; “ధర్మస్యపరిరక్షితా” ధర్మమునురక్షించుటవలన బావులనుగూడ రక్షించువాడే! ఎట్లనగా; ఏలాగు , చికిత్సకుండు, రోగికి, అప్పుడవకారిగానగుపడుచుండినను, రోగమును బోగొట్టుటచే, నుపకారియగునో; ఆలాగు, పావులకు, శిక్షకుండగుటచే, నప్పుటికి గ్రూరుడగుగానగుపడినప్పుటికిని, అధర్మములోబడి, పాపములనాచరించుచు, నశించు చున్నవారి, నుద్ధరించుటంబట్టి, వారికే , విశేషించి రక్షింతుడగును.

తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో || రక్షితా స్వస్య ధర్మస్య స్వజనస్యచ రక్షితా

వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞో ధనుర్వేద సస్థితః. ౧౮

టీక || సః=ఆరాముడు; స్వస్య=తనదగు ; ధర్మస్య=శరణాగత రక్షణరూప ధర్మమునకు , లేక, త్మత్రియ ధర్మమునకు; రక్షితా=రక్షింతుడు. సః=ఆరాముడు, వేదవే

దా=రక్షింతుడు , సః=ఆరాముడు. స్వజనస్యచ=ఆశ్రితబాంధవాదిస్త్రీయజనమునకును; రక్షితా=రక్షింతుడు. సః=ఆరాముడు, వేదవే

౧౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.



దాంగతత్వజ్ఞః, వేద=ఋగ్యజు
స్సా మాధర్వణములనెడు చతుర్వి
ధ వేదములయొక్క-యు, వేదాం
గ=శిక్షావ్యాకరణ చందోనిరుక్త
జ్యోతిషకల్పము లనెడు షడ్విధ వే
దాంగములయొక్క-యు, తత్త్వ=
సిద్ధాంతమును, జ్ఞః=ఎఱింగినవాఁ
డు. సః=ఆరాముఁడు; ధనుర్వేదే
చ = ధనుర్విద్యను చెల్పు నుపవే
దమందును, (చకారమనుక్తసము
చ్ఛాయకము, ఇతరోప వేదముల
గ్రహింపుచున్నది.) ఆయుర్వేదము
నందును, గాంధర్వ వేదమునందును,
అథశాస్త్రమునందును; నిష్ఠితః=
నిష్ఠగలవాఁడు.

విశేషార్థము.—ధర్మప్రవ
తకమాత్రుఁడు” ధర్మోపదేశ
సమయేజనాస్సర్వేపిపండితాః, త
దనుష్ఠానసమయే మునయోపినపం
డితాః” (ధర్మోపదేశము సేయు
టయందు సమస్త జనులును బండి
తులే; ఆధర్మముననుష్ఠించు కాల
మందు ఋషులు సగా పండితులు
కాఁజాలరు.) అనిచెప్పఁబడినట్లు,
పరులకుధర్మోపదేశము సేయఁగ
మధుఁడేకాని, తాననుష్ఠింపఁడు.

రాముఁడట్లుకాదు అని తెల్పుటకుఁ
గా “రక్షితాస్వస్య ధర్మస్య”
అని చెప్పఁ బడి నది . లేక,
“ధర్మ” మనఁగా, ధనువు. (స్వా
మ్యస్వభావమకృతేష్వస్త్రీధర్మః
తుకార్తుకే” అనిబాణిఘంటువు.)
తనదగు ధనువును రక్షించు కొను
వాఁడు, (ధర్మశబ్దమురథాద్యుప
లక్షకము.) యుద్ధమునందు, భం
గములేకుండ, ధనువును, రథమును,
సారథిని, గుఱ్ఱములను, శత్రుకేత
నములను, రక్షించుకొను నట్టియతి
రథ శ్రేష్ఠుఁడనుట. లేక, శివధను
భంగం పరశురామ పరాజయ
దులచేఁ దనదు శ్రీనారాయణావ
తారత్వరూపధర్మమునురక్షించు
వాఁడనుట. “స్వజనస్యచరక్షితా”
అని, జీవలోకరక్షణములోనే, స్వజ
నరక్షణమంతగూర్చితమైనను, మఱి
లఁజెప్పుట, స్వజనులయందలిరాము
నకుఁగలయాదరాతిశయమునుసూ
చించుచున్నది. లేక, “దాస్యమైశ్వ
ర్య భావేన జ్ఞాతీనాంచ కరోమ్య
హం” (విశ్వర్యముగలిగినదనునహం
కారముచేత, నేను, జ్ఞాతులకున
గా, దాస్యమును గలుగఁజేయుచు



న్నాను.) అని భగవంతునిచే జెప్పబడినట్లు, బాంధవాదులఁ దిరస్కరించుట ప్రభువునకు సహజము, రామున కట్లు కాదు. “అత్యాస స్నంపరిత్యజ్యమునే దత్తంతు నిష్కలం” (ఆశ్రితునిఁగాని బంధువును

గాని విడిచి, మునీశ్వరు కివ్వఁబడినదియు నిష్కలమగును.) అనుశాస్త్రమురీతిని, ఆశ్రిత బాంధవుల విశేషించిరక్షించు వాఁడనుట. తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో || సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞ స్త్వత్సమాన్వితానవాక్ సర్వలోకప్రియ స్సాధు రదీచాల్పా విచక్షణః.

టీక || సం=ఆ రాముఁడు; సర్వ శాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞః, సర్వ=సమస్తములైన, సమస్తములైన, శాస్త్రముందుచెప్పబడినవేదములు, వేదాంగములు, వీటికంటె వ్యతిరేకములగు, ధర్మశాస్త్రపురాణ మీమాంసాన్యాయ సాంఖ్యవైశేషిక యోగశాస్త్రములయొక్క, అర్థ=అభిప్రాయముయొక్క, తత్త్వ=సిద్ధాంతమును, జ్ఞః=ఎఱింగినవాఁడు. సం=ఆ రాముఁడు; స్త్వత్సమాన్వితాన్విత=జ్ఞప్తికలవాఁడు, అనఁగా, తెలిసినవిషయమునకెంతమాత్రము మఱివు లేనివాఁడనుట. సం=ఆ రాముఁడు; ప్రతిభానవాక్=వ్యవహారమునందు, ఉత్తరోత్తర యుక్తిస్ఫూతిక కలవాఁడు. సం=ఆ రాముఁడు; సర్వలో

కప్రియః, సర్వ=సమస్తములైన, లోక=జనములకును, ప్రియ=ఇష్టుఁడు, లేక, సర్వ=సమస్తములైన, లోక=జనములు, ప్రియ=ఇష్టులుగాఁగలవాఁడు. సం=ఆ రాముఁడు; సాధుః=తనకపకారము చేసినవారికిని ఉపకారముసేయువాఁడు. సం=ఆ రాముఁడు; అదీచాల్పా, అదీన=అతెడుఁఖకాలమందైననుతో భమునొందనట్టి, ఆల్పా=మనస్సుకలవాఁడు. సం=ఆ రాముఁడు; విచక్షణః=విసువారికి హృదయా నందముగ నానావిధములగు మాటలాడువాఁడు, లేక, ఆయాకాలములయందుఁజేయవలసిన వాటిని జేయుటయందుఁజతుఁడు.

తాత్పర్యము సులభము.

౧౨ ప్రతిపదాన్ధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

శ్లో ॥ సర్వదాభిగత స్సద్భి స్సముద్ర ఇవ సింధుభిః

ఆర్య స్సర్వసమత్వైవ సదైకప్రియదశశః. ౧౬

టీక ॥ సః=ఆరాముఁడు ; సద్భిః=సత్పురుషులచేత; సర్వదా=ఎల్లప్పుడు, అనఁగా, కాలత్రయమందును; సముద్రః=మున్నీరు; సింధుభిరివ = నదులచేతంబోలె; అభిగతః=పొందఁబడిన వాఁడు. సః=ఆరాముఁడు ; ఆర్యః=పొందఁ దగిన వాఁడు, లేక, పూజ్యుఁడు; సఏవ=ఆరాముఁడే; సర్వసమః, సర్వ=జాతివఱాఁడితారతమ్యములులేక సమస్త భూతములయందును, సమః=వైషమ్యములేనివాఁడు. (చకారము పాదపూరణార్థము “తుహిచస్త హవై పాద పూరణే” అనియమము) సః=ఆరాముఁడు; సదైకప్రియదశశః (ఇదిగోవిందరాజపాఠము.) సదా=ఎల్లప్పుడు, ఏక=ఒక టేరీతిగనుండు, ప్రియ=సంతోషజనకమగు, దశశః=చూడఁబడుట గలవాఁడు (దీనివి శేషార్థము, వాస్తవప్రశ్నశ్లోకములోవివరింపఁ బడి

నది.) సదైవ (ఇదిమహేశ్వరతీర్థీయ పాఠము) = ఎల్లప్పుడును (ఏవకారమప్యర్థకము,) ప్రియదశశః, ప్రియ=సంతోషజనకమగు, దశశః=చూడఁబడుటగలవాఁడు.

విశేషార్థము.—“సర్వదా” అనుటవలన, “ఏలాగునదులకు సముద్రుని సేవించుటయందు, గాలనియమమక్కఱలేదో, ఆలాగు, భక్తులకు, రాముని సేవించుటయందు, గాలనియమమక్కఱలేదు” అని దెల్పఁబడినది. “అభిగతః” అను శబ్దముచే, “సత్పురుషులకుఁ బరమ ప్రాప్యస్థానమీరాముఁడనిసూచితమైనది. “శముద్రః సింధు భిరివ” అను సుపమానముచే, “నదులకు సముద్రుఁడు తప్ప వేఱుగతలేనట్లు, సత్పురుషులకు రాముఁడు తప్ప గత్యంతరములేదు” అని సూచింపఁ బడుచున్నది.

తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో ॥ సఖ సర్వగుణోపేతః కౌసల్యానందవధశః

సముద్రఇవ గాంభీర్యే దై ర్యేణ హిమవనివ. ౧౭

టీక॥ సచ=ఆరాముడే(చకా
రమేవకారాధకము.) ; సర్వగు
ణోపేతః, సర్వ=సమస్తములైనఅ
నగా, ఇప్పుడుచెప్పబడినవియు
జెప్పబడనివియునైన, గుణ=గుణ
ములతో, ఉపేతః=కూడికొనినవా
డు . సః=ఆరాముడు; కౌసల్యా
నందవధానః , కౌసల్యా=కోసల
దేశపురాజుయొక్క పుత్రుడుగు,
కౌసల్యాదేవికి, ఆనంద=సంతోష
మును, వధానః=కుమారుడగుటం
బట్టి, వృద్ధిబొందించువాడు. సః=
ఆరాముడు, గాంధీర్యే=తనహృద
యములోనుండుదానిబైటికిఁ దెలి
యకుండఁజేయుటయందు, సముద్ర
ఇవ = సముద్రుని వంటివాడు ,
అనగా , సముద్రుడు తనలోపల
నుండురత్నాదులనుబైటికిఁదెలియ
కుండఁ జేయుచుండునట్లు, హృద
యమునందుండుదానిబైటికిఁదెలియ
కుండఁజేయువాడనుట. సః=ఆరా
ముడు; దైర్యే=దుఃఖ కారణము

న్నను దుఃఖము నొందకయుండుట
చేత, హిమవానివ=హిమవత్సర్వత
మువంటివాడు, అనగా , “గిర
యోవషాఢారాభిషాఢ్యమానా
చవివ్యధుః, అభిఘాయ మానావ్య
సనై యథాథోక్షజచేతసః” (ప
లాగు , నారాయణ భక్తులు ,
వ్యసనములచేఁ గొట్టుపడుచుండిన
ను , దుఃఖింపరో ; ఆలాగు ,
పర్వతములు , వషా ధారలచేఁ
గొట్టు పడుచుండి నను దుఃఖింప
లేదు.) అనిచెప్పబడినట్లు వషా
ము గురియుట , పిడుగులు పడు
ట మొదలగు దుఃఖము గలిగించు
కారణము లున్నను , బర్వతము
లకు వ్యధకలుగదు ; అట్టిపర్వత
ములనన్నింటికన్నను, హిమవంతుఁ
డు, పర్వతరాజుకావున, మిక్కిలిదై
ర్యశాలి; దైర్యముచేనట్టి హిమవం
తునితోసమానుడనుట.

తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో ॥ విష్ణునాసద్యశోవీర్యే సోమవత్ప్రియదశానః

కాలాగ్నిసద్యశః క్రోధే తమయాపృథివీసమః. ౧౮.

టీక॥ సః=ఆరాముడు; వీర్య=పరాక్రమమునందు (దేనిచేదనకుఁజూచి

౨౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

గలుగ కుండఁబురుషుఁడు పరులజ్ఞానమునో; అదివీర్యమనఁ బడును.) దశశాసనమునాడఁ బడుట గలవాఁడు. సః=ఆ రాముఁడు; క్రోధే=విష్ణునా=విష్ణు చేపునితో; సదృశః=కోపమునందు; కాలాగ్నిసదృశః, సమానుఁడు; ఈ రాముఁడే విష్ణువై కాల= ప్రళయకాలమందలి, అనను, అవతారోపాధివలన, విష్ణుగ్ని=నిప్పుతో, సదృశః=సమానుఁడు. సః=ఆ రాముఁడు; త్నమయా=పుత్రో సమానుఁడనిచెప్పఁ బడినది. ఓపుణచే; పృథివీసమః, పృథివీ=లేక, “వీర్యవిషయమందు, విభూమితో, సమః=సమానుఁడు, స్థవగు తనతోనే సమానుఁడు, భూమి, తన్ను జనులు, త్రోక్కినను, తోపమానములేనివాఁడనియైనను ద్రవ్యిను, ఏమిచేసినను, ఓచికజెప్పవచ్చును. సః=ఆ రాముఁడు; యుండునట్లు, తనకెంతయపకారసోమవత్=చంద్రుఁడువలె; ప్రియముచేసినను, అచేతనపదార్థముదశశాసన, ప్రియ=దుఃఖమునుబోవలె మిన్నక యుండువాఁడనుట. గొట్టిసంతోషమును గలిగించునట్టి, తాత్పర్యము సులభము.

శ్లో ॥ ధనదేన సమస్తాగే సత్యేధర్మశ్చవాపరః. ౧౮౪

టీక ॥ సః=ఆ రాముఁడు; త్యాగముతో; సమస్తాగే=సమస్తాగే=ఈవియందు; ధనదేన=కుబేరు ధర్మదేవతవంటివాఁడు. (ఇదిగో నితో; సమః=సమానుఁడు. ఇచ్చటధ విందరాజమతము.) అపరః=రెండవద (ధనము నిచ్చువాఁడు) శబ్దప్రవర్తియైన; ధర్మశ్చ=ధర్మశ్చ=యోగముచే గుబేరుని త్యాగవిశే తయట్లున్నవాఁడు. (ఇదిమహేశ్వరతీర్థశాసనము.) కము సూచించఁ బడినది. సః= ఆ తాత్పర్యము సులభము. రాముఁడు, సత్యే=సత్య వచనమందు; అపరః=తనకన్న నితర మగు

శ్లో ॥ తమేవంగుణసంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమం. ౧౯

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౫

శ్రేష్ఠం శ్రేష్ఠగుణై ర్యుక్తం ప్రియం దశరథ స్సుతమ్
ప్రకృతీనాం హితై ర్యుక్తం ప్రకృతి ప్రియకామ్యయా. ౨౦
యావరాశ్యేన సంయోక్తు మైచ్చ త్ప్రీత్యా మహీపతిః.

అవతరణిక. — నారదులవారు, మొదట; “ఇహ్వాకువశప్రభవః” అనుశబ్దముచే, రామవతారమును చెప్పిరి, “మహావీర్యశత్రునిబహుళాణి” అనుశబ్దములచే, బాటకామారీచవధపరశురామపరాజయముల, సూచించిరి, “లక్ష్మీవాక్, శ్రీమాక్” అనుశబ్దములచే, నీరాక్షాసాయమును చెలియఁజేసిరి, “ధన్వన్తరీచనిష్ఠితః” అను వాక్యముచేఁగొనిపనివలన రామనకుంగతిగిన సమస్తాస్త్రప్రాప్తిని చెలిపిరి. ఇట్లు బాలకాండకథను జెప్పి, యిష్టసంయోధ్యాకాండకథను జెప్పుచున్నారు.

టీక॥ మహీపతిః, మహీ-భూమికి, పతిః-ప్రభువైన; దశరథః-దశరథమహారాజు; ఏవం గుణసంపన్నం, ఏవంగుణ-ఇప్పుడునే పుంబడిన గుణములతో, సంపన్నం = కూడుకొనినవాడును; సత్యపరాక్రమం, సత్య-వ్యథకము

కాని, పరాక్రమం = వీర్యముగలవాఁడును; శ్రేష్ఠం-తనకుమారులలోఁ బెద్దవాఁడును; శ్రేష్ఠగుణైః, శ్రేష్ఠ-ఉత్తములైన, గుణైః-గుణములతో; యుక్తం = కూడియుండు వాఁడును; ప్రియం-తనదుప్రీతికిఁ బాత్రభూతుఁడును; సుతం=పుత్రుఁడును; ప్రకృతీనాం-ప్రజలకు; హితైః=సౌఖ్యముగలిగించుకార్యములతో; యుక్తం=కూడుకొనినవాఁడును; తం-ప్రసిద్ధుఁడునుగు; రామం=రాముని; ప్రకృతి-ప్రియకామ్యయా, ప్రకృతి-ప్రజలకు; ప్రియకామ్యయా-ప్రీతినేయనిచ్చుచేతను; ప్రత్యా = ప్రేమచేతను, యావరాశ్యేన = యువరాజుదొరతనముతో; సంయోక్తం=కూర్చుటకు; విచ్చత్-కోరెను.

దశరథ మహారాజు, ప్రజలకుఁ హితమునేయఁదలంచి, సమస్తగుణసంపన్నుడై, యశోఘ్నమున పరాక్రమముగఁబ్రవేశించెను.

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

జ్జిష్టదునుబ్రజలకుహీతముసేయు | డగు రాముని యువరాజుగాఁ జె
చున్నప్రియుఁడైనతనశ్యేషపుత్రుఁ | యుఁగోరెను; అనితాత్పర్యము.

తస్యౌ భిషేకసంభారా స్వప్త్యా భార్యాభ కైకయా. ౨౧

పూర్వ స్తత్ర వరాదేవీ వరమేన మయాచత

వివాసనంచ రామస్య భరతస్యౌ భిషేచనమ్. ౨౨

టీక || అథ=అటుపిమ్మట; త
స్య=ఆరామునియొక్క; అభిషేక
సంభారాః, అభిషేక=రాజ్యాభి
షేకముయొక్క, సంభారాః=ఉ
పకరణములను; దృష్ట్యా=చూచి,
(తెలిసికొనియనుట.); భార్యా=ప
త్నియు; దేవీ=రాణిగారునైన;
పూర్వం=మునుపు; దత్తవరా, ద
త్త=ఇవ్వఁబడిన; వరా=వరములు
గలది(గనుకనే)కైకయా=కేకయ
రాజపుత్రిప్రీప్రీతం=ఈదశరథుని; రా
మస్య=రామునకు; వివాసనం=వ
నవాసముచేయించడమును; భరత
స్య=భరతునకు; అభిషేచనంచ=

రాజ్యాభిషేకము సేయించడము
ను; వరం=(ఈ)వరమును; అయా
చత=యాచించెను.

దశరథుని రాణులలో నొక తె
యగుకైకయి, రామాభిషేకమున
కుగానేర్పరిచిన యుపకరణములఁ
దెలిసికొని, తనకుమున్ను దశరథుఁ
డురెండువరములిచ్చియున్నందున,
“అందొకవరమునకు, రామునరణ్య
మునకుఁబంపవలెను; రెండవవరము
నకు, భరతునిరాజ్యాభిషిక్తునిగాఁ
జేయవలె”ననిదశరథుని యాచించె
ను; అనితాత్పర్యము.

స సత్య వచనాచైవ ధర్మపాశేన సంయతః

వివాసయామాస సుతం రామం దశరథః ప్రియమ్. ౨౩

టీక || రాజా=సర్వజనులనురంజి
ల్లఁజేయునట్టి; సః=ఆ, (పూర్వము
రామునకు రాజ్యమిచ్చిన); దశర

థః=దశరథమహారాజు; సత్యవచ
నాత్=సత్యవాక్యమువలన; ధర్మ
పాశేన; ధర్మ= ధర్మమనెడు,

పాశేన=త్రాటిచే; సంయతః=కట్టబడినవాడై; ప్రియం = ప్రేమార్హుడైన; సుతం = కుమారుడగు; రామం = రాముని; వివాసయామాసం = అరణ్యమునకంపెను.

సమస్తజనులనుసంతోషింపఁజేయుచుండు నాదశరథమహారాజు,

సత్యవాక్యుఁడు కావున, పూర్వము తానుగైక కిచ్చినవరద్వయమునంజేసి, ధర్మమునతిక్రమింపలేక, తనకుఁ బ్రియపుత్రుఁడైనను, రాముని, వనమునకుఁ బంపెను; అని తార్పర్యము.

స జగామ వనం వీరః ప్రతిజ్ఞా మనుపాలయన్

పితుర్వచననిదేశా త్రైకేయ్యాః ప్రియకారణాత్. ౨౪

టీక || వీరః = పరాక్రమశాలియగు; సః = ఆరాముఁడు; కైకేయ్యాః = కైకయొక్క; ప్రియకారణాత్ = ప్రీతిహేతువైన; పితుః = తండ్రియొక్క; వచననిదేశాత్, వచనం = మాటయనెడు, నిదేశాత్ = ఆజ్ఞవలన; ప్రతిజ్ఞాం = తనయొక్క ప్రతిజ్ఞను; అనుపాలయన్ = రక్షింపుచు; వనం = అరణ్యమునుగూర్చి; జగామ = వెళ్లెను.

ఆ రాముఁడు, అతిపరాక్రమశాలియైనను, గైకేయికి సంతోషముగ లిగించుటకై, తండ్రిగారు మాట

మాత్రముచెప్పినంతనె, తాను "తద్భూరిహి వచనం దేవిరాజ్ఞోయదభికాంక్షితమ్, కరిష్యే ప్రతిజ్ఞానేదరామోద్వివాభిభాషతే" (తల్లీ! రాజుగారికేదియిష్టమో; ఆమాటనుజెప్పుము; దానికేసేదను; ఆప్రకారము ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను; రాముఁడు రెండువిధములుగమాటలాడువాఁడుకాఁడు) అనికైకేయీ సమ్ముఖమునఁ జేసిన ప్రతిసను బాలింపుచు, వనముఁగూర్చి వెళ్లెను; అని తార్పర్యము.

తలవజంతం ప్రియోభ్రాతా లక్ష్మణో నుజగామహ

స్నేహోద్వివయ సంపన్న స్సుమిత్రానంద వర్ధనః. ౨౫

భ్రాతరందయితో భ్రాతృ స్సౌభ్రాత్ర మనుదర్శయన్.

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక || ప్రియః— రామునియం
దుసహజప్రీతిగలవాఁడును; భా
తా=రామునకనుజుఁడును; వినయ
సంపన్నః, వినయ = కైంకర్యము
తో, సంపన్నః=కూడియుండువా
డును; సుమిత్రానందవర్ధనః, సుమ
ిత్రా = సుమిత్రాదేవికి, ఆనంద=
సంతోషమును, వర్ధనః=వృద్ధిబొం
దించువాఁడును; భ్రాతృః = అగ్ర
జుఁడగురామునకు; దయతో=ఇష్టు
డును; అగు; లక్ష్మణః = లక్ష్మణు
డు; సౌభ్రాత్రం = మంచితోడఁబు
ట్టుదనమును; అనుదశ్శయః=చూ
పుచు; వ్రజంతం = అరణ్యమునకుఁ
బోవుచున్నంతం = ఆ; భ్రాతరం=

అగ్రజుఁడగురాముని; స్నేహతో =
భక్తివలన; అనుజగామ=వెంటడిం
చివెల్లెను; హ=అశ్చర్యము (“హవి
స్తయే విషాదేవ” అని బాణ ని
ఘంటువు).

ఆ రాముఁ డరణ్యమునకు వె
ళ్లుచుండఁగా, నతని కిష్టుఁడును అ
నుజుఁడునగు సుమిత్రా పుత్రుఁడై
నలక్ష్మణుఁడు, రామునియందు స
హజ ప్రీతిగలవాఁడుకావున, నత
నికి కైంకర్యము సేయఁగోరి, మం
చి తోడఁబుట్టుదనమునుజనులకుఁ
డలియఁజేయుచు, భక్తితో వెంట
డించెను; అని తాత్పర్యము.

రామస్య దయితా భార్య నిత్యం ప్రాణ సమాహితా. ౨౧
జనకస్య కులేజాతా దేవమాయేవ నిమిత్తా
సర్వలక్షణ సంపన్నా నారీణా ముత్తమా వధూః. ౨౨
సీతాప్యనుగతా రామం శశినం రోహిణీ యథా.

టీక|| రామస్య—రామునకు; ద
యితా=ఇష్ట రాలును; భార్య=
పత్నియును; ప్రాణసమా, ప్రాణ
=ప్రాణములతో, సమా=సమా
నురాలును; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును;
హితా=హితము సేయునదియు

ను; జనకస్య=జనకమహారాజుయొ
క్క; కులే=యజ్ఞగృహమునందు;
జాతా=పుట్టినదియు; నిమిత్తా=
సుందోపసుంద మోహనార్థము
దేవతలచే నిమిత్తంపఁబడిన; దేవ
మాయేవస్థితా (“స్థితా” అనునది

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨

యధ్యాహ్నతము.) తిలో త్రమయ
ట్లున్నదియు; లేక, నిమిశరాత్రం
మృతమథనానంబునురాక్షసమో
హనాథకముతనచే నిమిశంపంబు
న; దేవమామౌవస్థితా=విష్ణుదేవు
నియొక్క- మాయామోహినీరూప
మవలెనున్నదియు; సర్వలక్షణంబు
పన్నా, సర్వై=సమస్తములైన, ల
క్షణ=రాముడైన రామునిచేప్పంబడి
సమృద్ధులక్షణమంతో, సుపన్నా=
కూడినదియు; నాచారం = (ప్రీ)ల
లోపల; ఉత్తమా=శ్రేష్ఠురాలను;
వధూం = దశరథునికోడలునగు; సీ
తావి=సీతాదేవియును; ("సీతా

లాంగలపద్ధతిః."లాంగలపద్ధతిలోం
బుట్టినదికాబట్టి. "సీత" యనిపేరు
కలిగినది.) శశినం=చంద్రుని; శో
రహీణీయథా = హీణీదేవివలె;
అనుగతా = వెంబడించెను.

రామునకుం, త్రియధార్యయేం
బ్రాహ్మణమానురాలును ఎల్లప్పుడు
హితకారిణియై, జనకకులమం
దింబుట్టితిలో త్రవవలెనోర్వోగైర
సౌందర్యోగాలిగై, సర్వలక్షణము
బున్నగిరియు త్రవవలెనై వెలిం
గెదనీతాదేవియును, చంద్రునిరో
హిణి వెంబడించునట్లు, రాముని,
వెంబడించెను; అనితాత్పర్యము.

పౌరైరనుగతో దూరం పిత్రా చశరభేనచ. ౨౮

టీక || సః=ఆ రాముడు; పౌ
రైః= అయోధ్యాపురవాసులగుజ
నులచేతను; పిత్రా=తండ్రియైన; ద
శరభేనచ=దశరథమహారాజుచేత
ను; దూరం=దూరపు; అనుగతః=
వెంబడింపబడెను.

క్తిరుచ్చితే" (మఱలవియోగమునం
భయముగలుగుట "పరమభక్తి"
యనిచెప్పబడుచున్నది.) అన్నట్లు,
పరమభక్తివలన, బాలవృద్ధావిశేష
ముగ, సమస్తపౌరులును, దశరథుం
డును, దూరమువఱకు, రాముని వెం
బడించిరి; అనితాత్పర్యము.

"పునర్విశ్లేషభీరుత్వంపరమాభ

శృంగిబేరపురే సూతం గంగాకూలే వ్యసర్జయత్
గుహమాసాద్య ధమాకత్వా నిషాదాధి పతిం ప్రియం. ౩౧
గుహేన సహితైరజ్ఞానైర్విశ్లేషయత్.

30 ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>టీక ధర్మాత్మా, ధర్మ = ఆశ్రిత రక్షణాది ధర్మములే; ఆత్మా = స్వభావముగాఁగల; రామః = రాముఁడు; గంగాకూలే, గంగా = గంగానదియొక్క, కూలే = తీరమందు; స్థితే (అధ్యాపృతము) = ఉండునట్టి; శృంగి బేరపురే = శృంగి బేరమను పట్టణమందు, స్థితం (అధ్యాపృతము) = ఉన్నట్టి, నిషాదాధిపతిం, నిషాద = బోయవాండ్రకు, అధిపతిం = ప్రభువైన; ప్రియం = తనయందుఁబ్రీతిగల; గుహం = గుహుని; ఆసాద్య = చేరి; గుహేన = గుహునితోను; లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితోను; సీతయాచ = సీతతోను; సహ (అదుకొనినవాఁడై; సూతం = సారథియైననుమంతుని; వ్యసర్జయత్ = అయోధ్యకనిచెను.</p> <p>ధర్మాత్ముడైన రాముఁడు, గంగాతీరమందున్న శృంగి బేరమనెడు పట్టణమందు బోయ వాండ్రకుఁ బ్రభువైన గుహునిఁజేరి, సీతలక్ష్మణగుహులతోఁ గూడికొనినవాఁడై తనసారథియగు సుమంతు నయోధ్యకుఁబంపెను; అని తాత్పర్యము.</p>	<p>అర్థాంతరము. — ధర్మాత్మా, ధర్మ = ఆశ్రితరక్షణాదిధర్మములే, ఆత్మా = స్వభావముగాఁగలరాముఁడు; గంగాకూలే; స్థితే; శృంగి బేరపురే; స్థితం; నిషాదాధిపతిం; ప్రియం; గుహం; ఆసాద్య; సూతం; వ్యసర్జయత్, సహ = రామః = రాముఁడు; లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితోను; సీతయాచ = సీతతోను; సహ (అధ్యాపృతము) = కూడ; గుహేన = గుహునిచే; హితం = పంపబడెను, అనగా, గంగానదిని దరింపఁజేయఁబడెననుట.</p> <p>ధర్మాత్ముడైన రాముఁడు, గంగాతీరమందున్న శృంగి బేరమనెడు పట్టణమందు, బోయవాండ్రకుఁబ్రభువగు గుహునిఁజేరి, తనసారథియగు సుమంతుని నయోధ్యకుఁబంపెను. ఆగుహుఁడు, రాముని, సీతలక్ష్మణులతోఁగూడ, గంగానదిని, దాటించెను; అని తాత్పర్యము.</p> <p>విశేషార్థము. — శృంగిరాం, బేరాణి, యస్మిన్, తత్, శృంగి బేరం; జింకలు మొదలగుకొమ్ములుగలమృగములయొక్క, కృత్రిమశరీరములు అనఁగా వానివలెఁజేయఁబడి</p>
---	--

నప్రతిమలు, ఎచ్చటనుండునో, అది, "శృంగిబేరం" అనబడును - అనఁ గా, తమవంటి ప్రతిమలను జూచి యవియు మృగములేయనుభ్రాంతి చే, వానివద్దకురాఁగా, జింకలుమొదలగుమృగములను బట్టుకొనవచ్చునని, నిమింపఁబడిన, మృగములవలెనుండు, ప్రతిమలుగలదియనుట. ఈశబ్దముచే, నాపట్టణమునందుండువారల సాధారణవృత్తి, జీవహింసయని, సూచితమగుచున్నది. గుహతీతి, గుహః ("గుహాసంవరణే" అనుధాతువునఁబుట్టినది.) పరద్రవ్యాదులను, వాఁడువాఁడుకాఁ

గా, గుహఁడనంబడును - అనఁ గాఁబరులహింసించి ధనముమొదలగుపదార్థములఁజూఱగొని, వానినితరులకుఁ దెలియకుండ వాఁడువాఁడనుట.

గుహఁడు, స్వవృత్తిచేతనుదనకులవృత్తిచేతను, అతినిచుఁడైనను, దనయందుఁ బ్రేమగలిగి వలికొంచిన మాత్రముననే, వానియందు, రాముఁడు, సీతాలక్ష్మణుల యందుంబలె, స్నేహమునుంచెను; అనుటచే, "అశ్రీతుఁడెవ్వఁడైనను, ఆశ్రయగమాలాననే, గాముఁడు వానిరక్షించు" ననిసూచితమగుచున్నది.

తేవనేన వనంగత్వా నదీస్త్రీత్యాక బహుగకాః. 30
చిత్రకూటమనుప్రాప్య భరద్వాజస్య శాసనాత్
రమ్యమావసథం కృత్వా రమమాణౌ వనేత్రయః. 30
దేవగంధర్వ సంకాశాస్త్రతతేన్యవస స్సుఖమ్

టీక || తే=ఆసీతారామలక్ష్మణులు; వనేన=వనమునుండి (పంచమృథకమందు, తృతీయ); వనం=వనమును; గత్వా=పొంది; బహుదకాః; బహు = అధికమగు, ఉదకాః=జలముగల; నదీః= నదులను; తీర్త్వా=వాటి; ఆను= అటువెనుక; భరద్వాజస్య= భరద్వాజమహా

షియొక్క; శాసనాత్ = ఆజ్ఞవలన; చిత్రకూటం= చిత్రకూటమనే దుపర్వతమును; ప్రాప్య=పొందిరమ్యం=మనోహరమైన; ఆవసథం=పణకమయమగు గృహమును; కృత్వా=నిమింపించి; తే= ఆ, అనఁగా, నయోధ్యలో సమస్తసుఖములననుభవించిన; త్రయః=సీతారా

౩౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

మలత్కణులుమువ్వరును; తత్ర= అచిత్రహూట పర్వతము నందుండెడి; వసే= వనమునందు; రమమాదాః=గ్రీడింపుడు; దేవగంధర్వసంకాశాః, దేవ=దేవతలతోను; గంధర్వ= గంధర్వుల తోను, సంకాశాః=సమానులై; సుఖం=సుఖముగా; న్యవనక=ఉండిరి.

ఆసీతారామలక్ష్మణులు, ఒక వనమునుండి ఓటియొక వనముజేరుచు, గొప్ప గొప్పనదులు వాటుచు, భరద్వాజమహామునిని సందర్శించి, వారియొద్దఁ జేరి, చిత్రహూటపర్వతమున నుండఁచి, యంచొక పర్వతశాల నిమిశించికొని, యయోధ్యలో సమస్త సుఖముల ననుభవించిన వారై నను, వారుమువ్వరు, నాచిత్రహూటవనములో, దేవగంధర్వసమానులై, యెంత మాత్రమును దుఃఖము లేక, సుఖముగాఁ గ్రీడింపుచుండి; అని తాత్పర్యము.

అథాంతరములు.—తే=ఆ, అనఁగా, అయోధ్యలో సమస్త సుఖముల ననుభవించుచుండిన; త్రయః=సీతారామలక్ష్మణులుమువ్వరు; అవసేన=పరస్పరరక్షణముచే; వనం=

అరణ్యమును; గత్వా = పొంది; బహుదకాః; నదీః; తీర్థాః; అనుభరద్వాజస్య; శాసనాత్; చిత్రహూటం; ప్రాశస్త్యం; రమ్యం; అవసంభంకృత్వా; తత్ర; వసే; తే=ఆలయోధ్యలో నుండు వారుగానే; రమమాదాః = క్రీడారసముభవింపుడు; (సీతారాములు, వనవిహారాదిక్రిడలనునుభవింపుడు; లక్ష్మణుండు, తల్సేనారసము ననుభవింపుడు, అనుట.) దేవగంధర్వసంకాశాః, దేవ=లక్ష్మీనారాయణులతోను, (దేవీదేవశ్చ=దేవా, పుమాన్ ప్రయత్నైకతేషాం) గంధర్వ = ఎల్లప్పుడు సామగానపరుడగు నేవస్తుక్తునితోను (గానం ధారయ తీతిగంధర్వః; గానమును, ధరింపుచుండును, అనఁగా బాడుచుండును, కాళన, గంధర్వుఁడనఁబడును) ; సంకాశాః = సమానులై; (సీతారాములు, లక్ష్మీనారాయణులతోను, లక్ష్మణుండు సామగాన పరుడగు నీవస్తుక్తునితోను సమానులై, యనుట.); సుఖం; న్యవనక

ఆసీతారామలక్ష్మణులుమువ్వరును, బరస్పరమరక్షించుకొనుచు,

అరణ్యమునుబ్రవేశించి, నదులదాటించు, భరద్వాజాజ్ఞ వలనఁ జిత్రకూటపర్వతమునకుఁబోయి, యందొక పర్ణశాల నేర్పఱచి కొని, తామయోగ్యలో నెట్లుసుఖముగా నుండురో, అట్లే, సుఖముగా నుండిరి; సీతారాములు, ఆచిత్రకూటవనమందుఁ, గ్రీడింపుచు, లక్ష్మీనారాయణులుంబలెఁబ్రకాశింపుచుండిరి. లక్ష్మణుండును, సాక్షాత్లక్ష్మీనారాయణరూపులగు, సీతారాముల సేవింపుచు, సామగానపరాయణుడగు జీవస్తుక్తునియట్లు సంతసంబునఁ బొదలుచుండెను; అని తాత్పర్యము.

తే; త్రయః; అవసేనసహ ("సహ" అనునది యధ్యాహృతము.) స్థలప్రదేశముతోఁగూడ; వనం— అరణ్యమును; గత్వా— పొంది (అనఁగా, స్థలప్రదేశమును, అరణ్యమును, బొంది, యనుట.); బహూదకాః; నదీః; అను; తీర్త్వా; భరద్వాజస్య; శాసనాత్; చిత్రకూటం; ప్రాప్య; రమ్యం; ఆవసథం; కృత్వా; తే— వనవాసులుగానే, అనఁగా, నాగరికులుగానుండి సూతనముగా వనవాసులైనవారి కుండునట్టి వైలక్షణ్యములేక, యెప్పుడోకిని వనములోనే వాసముచేయుచుండు వారుగానే యనుట; తతః; వనః; రమమాణాః; దేవగంధర్వసంకాశాః; సుఖం; న్యవసత్,

అసీతారామలక్ష్మణులు, మువ్వరును, స్థలప్రదేశములకును వనప్రదేశములకును బోవుచు, భరద్వాజాజ్ఞ వలనఁ జిత్రకూటపర్వతమునకుఁబోయి, యందుఁ బర్ణశాలనిమిఁపించి కొని, నగరములో సుఖముల ననుభవించిన వారమును భేదమెంతమాత్రములేక, వనవాసులెట్లు సంతోషముతో నుండురో, ఆలాగు సంతోషముగలవారై యాచిత్రకూటవనములో విహరింపుచు, దేవగంధర్వ సమానులై, సుఖముగా నివసించిరి; అని తాత్పర్యము.

తే; త్రయః; తేవసేన— క్రిడదే, ("తేవ్యదేవసే" అను ధాతువునఁ బుట్టినది.) వనం— అరణ్యమును; గత్వా= ప్రవేశించి; (శేషము— పై).

అసీతారామలక్ష్మణులు క్రిడించునట్లు సుఖముగా నరణ్యముఁ బ్రవేశించి, నదులనుదాటుచు, భరద్వాజాజ్ఞ వలనఁ జిత్రకూట పర్వతమున

కుఁబోయి, యచ్చటఁ బఞ్ణశాల నిమిఁంచికొని, ఆవనమందుఁ గ్రీడింపుచు, దేవగంధర్వసమానులై, సుఖముగా నుండిరి. అని తాత్పర్యము.

తే;త్రయః;తేవనేన=కాలినడకచే ("తేవ్యదేవనే" అను ధాతువునఁబుట్టినది.) వనం=అరణ్యమును; గత్వా=ప్రవేశించి; (శేషము, పై.)

అసీతారామలక్ష్మణులు పాదసంచారముచేసరణ్యమును బ్రవేశిం

చి. (శేషము, పై.); అని తాత్పర్యము,

విశేషార్థము.—భరద్వాజః=బిభృత్, వాజః, "వాజః" అనఁగా, "ప్రజ" యనివేదమందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది; ప్రజలభరించు వాఁడుకాఁగా భరద్వాజుఁడనుట; లేక, "వాజః" అనఁగా "రేతస్సు" అనివేదమందుఁ జెప్పఁబడియున్నది, రేతస్సును భరించినవాఁడు, నిత్యబ్రహ్మచారియనుట.

చిత్రకూటం గతే రామే పుత్రశోకాతుర స్తథా. ౩౨

రాజా దశరథ స్వగం జగామ విలపక్సుతమ్

టీక || రామే=రాముఁడు; తథా(ఇదిగోవిందరాజపాఠము)=అట్లు, అనఁగా, ఉక్తప్రకారమున; చిత్రకూటం = చిత్రకూటపర్వతమునుగూచి; గతే=పోయిన వెనుక; పుత్రశోకాతురః, పుత్రే=కుమారునిగుఱించిన, శోక = దుఃఖముచే, ఆతురః=పీడింపఁబడిన; రాజా=ప్రభువైన; దశరథః=దశరథుఁడు; సుతం=కుమారునిఁగూర్చి; విలపక్=వీడ్చుచు; స్వగం=దే

వలోకమును; జగామ=పోందెను.

రామే, చిత్రకూటం; గతే; పుత్రశోకాతురః; తదా (ఇదిమహేశ్వరతీర్థపాఠము) = అప్పుడు; రాజా; దశరథః; (శేషము, పై.)

రాముఁడుచిత్రకూటమునకువెళ్లిన వెనుక, దశరథమహారాజు, పుత్రశోకముచేఁబడితుండై, పుత్రునిఁగూర్చియేడ్చుచు, మృతఁబొందెను; అని తాత్పర్యము.

మృతేతు తస్మిన్ భరతో వసిష్ఠ ప్రముఖై ద్విజైః. ౩౩

నియుజ్యమానో రాజ్యాయ నైచ్చద్రాజ్యం మహాబలః

టీక || తస్మిన్ = అ; దశరథే = బృహమానః = నియోగింపఁబడినవాఁ
దశరథమహారాజు; మృతే = మృతిఁ
బొందినవెనుక; మహాబలః; మహా
త్ = గొప్పదగు, బలః = శక్తిగల, దశరథుఁడుమృతిబొందినవెను
అనఁగా, రాజ్యముసేయసమర్థుఁ
డైన; భరతస్తు = భరతుఁడును (తు
కారమప్యథాకము); వసిష్ఠప్రము
ఖైః; వసిష్ఠ = వసిష్ఠమహాముని; ప్ర
ముఖైః = మొదలుగాఁగల; ద్వి
జైః = బ్రాహ్మణులచేత; రాజ్యా
య = రాజ్యముసేయుటకు; నియు

జ్యమానః = నియోగింపఁబడినవాఁ
డైనను; రాజ్యం = దొరతనమును;
నైచ్చత్ = కోరలేడు.
దశరథుఁడుమృతిబొందినవెను
క, భరతుఁడు, రాజ్యముసేయసమ
ర్థుఁడైనను, వసిష్ఠాదులుగూడఁడ
న్నరాజ్యముసేయుమని నియోగిం
చినను, రామునియందలి గౌరవము
చే, రాజ్యమునకొప్పలేదు; అనితా
త్పర్యము.

స జగామ వనం వీరో రామపాద ప్రసాదకః. ౩౪

టీక || వీరః = రాగద్వేషాదిజ
యముగల; సః = అభరతుఁడు; రా
మపాదప్రసాదకః; రామపాద =
పూజ్యుడైన రాముని యొక్క,
("పూజ్యేతుపాదనామాంకః" అని
యమరము.), ప్రసాదకః = ప్రస
న్నుఁగాఁజేయువాఁడై; (అనఁగా,
పూజ్యుడైన రాముని, ప్రసన్నుని
గాఁజేయుటకనుట.) లేక, రామ =
రామునియొక్క, పాద = చరణము

లయొక్క, ప్రసాదకః = ప్రసన్నము
లుగాఁజేయువాఁడై, (రామునిచ
రణములఁ బ్రసన్నములుగాఁజేయు
టకనుట.) వనం = అరణ్యమును; జ
గామ = పొందెను.
రాగద్వేషాదులను జయించిన
యాభరతుఁడు, రాముని ప్రసాద
మునుగోరి, అరణ్యమునకు వెల్లె
ను; అనితాత్పర్యము.

౩౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

గత్వాతు సుమహత్త్వనం రామంసత్య పరాక్రమమ్

అయాచ ద్భ్రాతరం రామ మార్యభావ పురస్కృతః. ౩౫

టీక||సః(అధ్యాహృతము)=అభ
రతుడు; అర్యభావ పురస్కృతః;
అర్యభావ=వినయముచే, పురస్కృ
తః=పూజింపబడినవాడై(వినయ
ముగలిగియుండుటంబట్టి జనులచే
బూజింపబడినవాడై యనుట);
తేక, పూజింపబడిన వినయముగల
వాడై (విశేషణోత్తర పదకర్మ
ధారయము, వినయముగలవాడై
యనుట.); సుమహత్త్వనం, సుమ
హత్=మిక్కిలిపూజ్యమైన, అత్త్వ
నం=హృదయముగల వాడును; స
త్యపరాక్రమం, సత్య = నిజమునం
దు, పరాక్రమం= దృఢవ్రతముగలి
గినవాడును; అగు; రామం=రా
ముని; గత్వా=పొంది; (తుశబ్దము

పాదపూరణార్థము); భ్రాత
రం=తోడంబుట్టువగు; రామం=
రాముని; అయాచత్ (తనయభీష్ట
మును)-ప్రార్థించెను.

సః; అర్యభావపురస్కృతః; సుమ
హత్త్వనం; సత్యపరాక్రమం; రా
మం=సంతోషజనకుడును; భ్రాత
రం= తోడంబుట్టువును; అగు; రా
మం=రాముని; గత్వా= పొంది; అ
యాచత్;

అభరతుడు, వినయముతో
గూడుకొనినవాడై, పూజ్యంబగు
హృదయమును ఎడతెగనిసత్యవ్రత
మునుగలతనభ్రాతయగు రాముని
జేరి, యిట్లుని, ప్రార్థించెను; అని
తాత్పర్యము.

త్వమేవరాజా ధర్మజ్ఞ ఇతి రామం వచోబ్రవీత్.

అ, అప్రార్థనమునేవివరింపుచు
న్నారు.

టీక || సః=అభరతుడు; ధర్మ
జ్ఞః; ధర్మ=జేష్ఠుడుండఁగాఁగని
జేష్ఠుడు రాజ్యాహుఁడుకాడనుధ

మఁమును; జ్ఞః=ఎఱింగి యున్న
ట్టి; త్వమేవ=నీవే; రాజా=రా
జపు; ఇతి=ఇట్లుని; రామం=రాము
నిఁగూర్చి; వచః=వాక్యమును; అబ్ర
వీత్=పలికెను.

“నీవుసమస్త ధర్మములనెఱింగి నవాడవు, శ్రేష్ఠుడగుండఁగాఁగ నీష్ఠుడరాజు గాఁగూడదనుధర్మమునీకుం దెలిసియే యున్నది, కాఁ బట్టి నీవేరాజు, నీవుతప్పవఁజియెవ్వరును, రాజుకాదగు” అనిభరతుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను; అని తాత్పర్యము.

రామోపిపరమోదారస్సముఖస్సమహాయశాః. 3౬
నచైచ్చత్ప్రితురాదేశాద్రాజ్యంరామోమహాబలః.

టీక॥ రామోపి=సమస్తజనుల సురంజిల్లఁజేయునట్టివాఁడైనను; పరమోదారోపి (అపితబ్దమన్నివిధేషణములయందుననువర్తించును)=స్వసాయుజ్యము మొదలగు సర్వాభీష్టముల నిచ్చువాఁడైనను; సుముఖోపి=యాచకలాభముచేఁ, బ్రసన్నమగుముఖముగలవాఁడైనను; సుమహాయశాః, సుమహత్=మిక్కిలి గొప్పదగు, యశాః=దానాతిశయమునఁగలిగిన, కీర్తిగలవాఁడైనను; మహాబలః=ఓకబాణముచేసమస్తరాక్షసుల సంహరించునంతబలముగలవాఁడైనను, లేక, ఆశ్రితుల యభీష్టమునుబూణముసేయసమర్థుఁడైనను; రామః=రాముఁడు; పితుః=తండ్రియొక్క; ఆదేశాత్=ఆజ్ఞ వలన; రాజ్యం = దొరతనమును; నైచ్చత్=కోరలేదు, చకారముచే “పితృనియోగకాలానంతరము, కోరెను” అనిసూచితమగుచున్నది.

రాముఁడు, తాను, సమస్తజనులకుసంతోషమునేగలిగించువాఁడైనను, తనయొక్క సాయుజ్యము మొదలగు సమస్తాభీష్టముల నాశ్రితులకిచ్చువాఁడైనను, “యాచితోమోదమాదత్రైవాంధితాదధికప్రదః, అనుస్మత్యప్రియంబూతే తస్మాత్కోధికోజ్ఞాన” (యాచింపఁబడినవాఁడైనంతోషమునొందును; కోరినదాని కన్న నెచ్చుగానిచ్చును; అనుసరించి ప్రియముగామాటలాడును; కాఁబట్టి, ఓఅజ్ఞానుఁడా! కణుండధికుఁడు.) అని భారతమునందున్నట్టు యాచనమాత్రముననే “యాచకులమనోరథమును బూర్ణముచేయునంతభాగ్యమునాకుఁ గలిగనుగదా!” అనిసంతోషమునొందువాఁడైనను, “సహ్యాధిక్షానఃకార్యవశాదుపేతాః కకుత్స్థవంశేవిము

౩౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

భాఃప్రయాంతి" (కకుత్స్థవంశము తిగలవాడైనను, ఆశితాభిష్టము నందుఁ, గార్యభక్తమైవచ్చినయా లనెఱవేఱుటకు సమర్థుడైన చకులు, విముఖులైపోవరుగదా.) ను, భరతుఁడెంత ప్రాథింఁచిన అనివిష్ణువు రాణమునందున్నట్లు, వు ను, దండ్రపనువునంజేసి, రాజ్యము రాణప్రసిద్ధమైన దానజనితమగు కీ నుగోరలేదు. అని తాత్పర్యము.

పాదుకేచాస్య రాజ్యాయ న్యాసందత్వా వునఃపునః. ౩౭
నివర్తయామాస తతో భరతం భరతాగ్రజః

టీక॥ చ=మఱియేమన్నను; భ స=మఱిలించెను.
రతాగ్రజః, భరత=భరతునకు, అ అయి లే, రాముఁడు, రాజ్యము
గ్రజః=అన్నయగు రాముఁడు; రా సేయుటకుఁ గాఁదన పాదుకలనుభ
జ్యాయ=రాజ్యము సేయుటకు; అ రతునకుఁ దానువచ్చునంతవఱకును
స్య=ఈభరతునకు; పాదుకే=తన దనకుఁ బ్రతినిధి గానుంచి కొనుమని
పావకోళ్లను; న్యాసం=ఇల్లడగా, యిచ్చి, అటు వెనుకనతనినయోధ్య
దత్వా=ఇచ్చి; తతః=ఆవెనుకఃవు కుఁ బొమ్మని నానావిధముగ్లాబో
నఃపునః = మఱిమఱికిని; భర ధించిపంపెను; అని తాత్పర్యము.
తం = భరతుని; నివర్తయామా

సకామ మనవాప్యైవ రామపాదా వుపస్పృశత్. ౩౮
నందిగ్రామేఒకరో ద్రాజ్యం రామాగమన కాంక్షయా

టీక॥ సః=అభరతుఁడు; కా వింపుచు; రామా గమన కాంక్ష
మం=మనోరథమును; అనవాప్యై యా, రామ=రామునియొక్క, ఆ
వ=పొందకనే; రామపాదా, రా గమన=వచ్చుటయందలి, కాంక్ష
మ=రామునియొక్క, పాదా (పా యా=కోరికతో, రాజ్యం=రాజ
దశబ్దము పాదుకోపలక్షకము.)= కార్యమును; నందిగ్రామే= అయో
పావకోళ్లను; ఉపస్పృశత్=సే ధ్యకుసమీపమందుండు నందిగ్రామ

మనెడుగ్రామమందు; అకరోత్ = చేసెను.

అభరతుడు, రామ కైంకర్యము సేయవలెనను తన మనోరథము నుబొందకయే వెళ్లి, రామపాదుక

లను సేవింపుచు, రాముడు లేని యయోధ్యలో నుండరోసి, నందిగామిందు, రామాగమనమును గోరుచు, రాజ్యము చేసెను; అని తాత్పర్యము.

గతేతు భరతే శ్రీమాన్ సత్యసంధో జితేంద్రియః. ౩౯

రామస్తు పునరాలత్య నాగరస్య జనస్యచ

తత్రాగమన మేకాగ్రో దండకా న్ప్రవివేశహ. ౪౦

టీక|| భరతే=భరతుడు; గతేతు=పోగానే; శ్రీమాన్=భరతాగమనముచేగలిగినప్రతిజ్ఞాభంగభయముపొయినందున, ప్రశస్తకాంతి గలవాడును; సత్యసంధః, సత్య=భరతుడునిర్బంధించినను, ఎంతమాత్రముచలింపని, సంధః=ప్రతిజ్ఞగలవాడును, జితేంద్రియః, జిత=జయింపబడిన, ఇంద్రియః=ఇంద్రియములుగలవాడును, అనఁగా, తల్లి, భరతుడు, వీరిప్రార్థనలు వ్యాజముగానున్నను, రాజ్యభోగమునందుఁ జాపలములేనివాడును అగు; రామస్తు = తుకారమునముచ్చయార్థకము) రాముడును; నాగరస్య = పట్టణమందుఁగల; జనస్యచ = జనముయొక్కయు, భరతుని

యొక్కయు (చకారమును క్తసముచ్చయకము, “భరతుని యొక్కయు” అనిసూచించు చున్నది); తత్ర=అచిత్రకూట పర్వతమునందు; పునః=మఱి; అగమనం= వచ్చుటను; అలత్య=ఊహించి; ఏకాగ్రః=తండ్రిపనుపును జేయుటయందుసావధానుడై; లేక, విరోధులగురాక్షసులున్నందున సావధానుడై; దండకాన్ = దండకారణ్యమును; ప్రవివేశహ = ప్రవేశించెను. (హకారముపాదపూరణార్థము).

భరతుడు వెళ్లగానే, రాముడు, భరతుడువచ్చినపుడుతనకుఁగలిగినప్రతిజ్ఞాభంగభయముపొవుటచే, సర్వాతి కాయులుగుకాంతిగలిగినవాడై ప్రియానుజుడగుభరతుఁ

౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

దెంతనిర్బంధించినను గొంచెమైనఁ
దనస్థిరమైనప్రతిసను జలింపనీయక,
కౌసల్య, భరతుఁడు, వీరు చేసిన ప్రా
ర్థనలు, రాజ్యాంగీకారమందవకాశ
మునకు వ్యాజముగానుండినను, రా
జ్య భోగములం దెంతమాత్రమును
జాపలమునొందక, యాచిత్రకూట

పర్వతమునందుఁ దానుండడమంద
అకును దెలిసియున్నందున, అయో
ధ్యలోనుండుజనులుగాని, భరతుఁ
డుగానిమఱల నచ్చటికివత్తురని ఊ
హించి, పితృజ్ఞాపరిపాలనమందు
సావధానుఁడై, దండకావనమును
బ్రవేశించెను. అని తాత్పర్యము.

ప్రవిశ్యతు మహారణ్యం రామో రాజీవలోచనః
విరాధం రాక్షసం హత్వా శరభంగం దదశశహ. ౪౧
సుతీక్ష్ణం చాప్యగస్త్యంచ అగస్త్య భ్రాతరం తథా

అ, ఇట్లు, అయోధ్యాకాండక
థను జెప్పి యిప్పడరణ్యకాండకథను
జెప్పచున్నారు.

టీక || రాజీవ లోచనః, రాజీ
వ = కమలములవంటి, లోచనః = కం
ద్లుగల; రామః = రాముఁడు; మహా
రణ్యం = దండకారణ్యమును; ప్రవి
శ్యతు = ప్రవేశించుచునే; విరా
ధం = విరాధుఁడను; రాక్షసం = ర
క్ష-సుని; హత్వా = చంపి; శరభం
గం = శరభంగమహామునిని; సుతీ
క్ష్ణంచాపి = సుతీక్ష్ణమహామునిని; అ

గస్త్యంచ = అగస్త్యమహాషిఁని; అ
గస్త్యభ్రాతరంతథా = అగస్త్యుని
తమ్ముఁడగు సుదశశనమహామునిని;
దదశశహ = చూచెను (హకారము
పాదపూరణార్థము).
కమలములవంటినేత్రములుగలరా
ముఁడుదండకారణ్యమును, బ్రవేశిం
చుచునే, విరాధుఁడను రాక్షసుని
జంపి, శరభంగులవారిని, సుతీక్ష్ణమ
హామునిని, అగస్త్యమహాషిఁని, అ
గస్త్యభ్రాతయుగు సుదశశనమహా
మునిని, చూచెను. అని తాత్పర్యము.

అగస్త్య వచనాచ్చైవ జగ్రాహేంద్రం శరాసనమ్. ౪౨
ఖడ్గంచ పరమప్రీత స్తూణీచాక్షయ సాయకౌ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౦



టీక॥ రామః (అధ్యాత్మము) - రాముడు; అగస్త్యవచనాచ్చైవ, అగస్త్య = అగస్త్యమహామునియొక్క, వచనాచ్చైవ = వాక్యమువలననే; వంద్రం = ఇంద్రునిచేసి వ్వబడిన; శరాసనం = విల్లును; డ్గంచ = కత్తిని; అక్షయసాయకౌ, అక్షయ = నాశములేని, సాయకౌ = బాణములుగల, తూణౌచ = అమ్మలపొదులను; పరమప్రీతః, పరమ = ఆధికముగా, ప్రీతః = సంతసించిన

వాండ్రైః జగ్రహ = స్వీకరించెను. అగస్త్యుడు, తన కింద్రునిచేసి వ్వబడిన, విల్లు, కత్తి, యుద్ధములో సంతప్రయోగించినను దగ్గనిబాణములుగలయమ్మల పొదులు రెండు, వీటినిబుచ్చుకొనుమనిచెప్పగా, రాముడు, తనపరాక్రమమునకుండగిన యాయుధములు దొరకొనినందుకు సంతసించినవాండ్రై, వానిఁ, బుచ్చుకొనెను. అనితాత్పర్యము.

వసతస్తస్య రామస్య వసే వనచరైస్సహ. ౪౩

ఋషయో భ్యాగమన్సర్వే వధాయా సురరక్షసామ్,

టీక ॥ వసే = శరభంగమహర్షియొక్క, తపోవనమునందు; తస్య = ఆ; రామస్య = రాముడు; వసతః = వాసముచేయుచుండగా; సర్వే = సమస్తులైన; ఋషయః = ఋషులు; వనచరైస్సహ = వానప్రస్థులగు, మునులతోఁగూడ; అసుర = అసురులయొక్కయు, రక్షసాం = రాక్షసులయొక్కయు; వధాయ = చంపుటనుబ్రాధింపుటకొఱకు; అభ్యాగమక్ = (రామునిసమీపమునకు) వచ్చిరి.

ఆశరభంగ మహామునియొక్క- తపోవనమునందు రాముడు వాసముసేయుచుండగాఁ, జుట్టుప్రక్కలనుండుసమస్తఋషులును, అసురులను రాక్షసులను వధించుమని ప్రాధింపుటకొఱకు, రామునిసమీపమునకువచ్చిరి; అనితాత్పర్యము.

అరాంతరము. - వసే = శరభంగునితపోవనమునందు; వనచరైస్సహ = వనమునందు వసించుచుండు మునులతోఁగూడ, వసతః = వాసముచేయుచున్న; తస్య = ఆ; రామ



౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

<p>స్య=రామునకు; సర్వే; ఋషయః; అసురరక్షసాం, అసు=ప్రాణములను, ర=గ్రహించునట్టి; రక్షసాం=రాక్షసులయొక్క; వధాయ=చంపుటకై; అభ్యాగమః = శరణాగతులైరి.</p>	<p>సులతోఁగూడవనింపుచుండునారామునకు, దండకావనమందుండునట్టి సమస్త ఋషులును, దమకుఁ బ్రాణహింసకులగు రాక్షసులను జంపించుటకై, శరణాగతులైరి; అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

శరభంగతపోవనమందువనవా

స తేషాం ప్రతిశుశ్రావ రాక్షసానాం తథావనే. ౪౪

<p>టీక సః = ఆరాముడు; రాక్షసానాం= రాక్షసులయొక్క; వనే=నివాసమైన, దండకారణ్యమందు; తేషాం = ఆ ఋషులయొక్క; తథా=ఆప్రాథమికమునను; ప్రతిశుశ్రా</p>	<p>వ=అంగీకరించెను. ఆరాముడు, రాక్షస నివాసభూతమైన దండకారణ్యమందు, ఋషుల తన్నుఁ బ్రార్థించినట్లు, అంగీకరించెను; అని తాత్పర్యము.</p>
--	---

ప్రతిక్షాతశ్చ రామేణ వధ స్సంయతి రక్షసామ్
ఋషీణా మగ్ని కల్పానాం దండకారణ్య వాసినామ్. ౪౫

<p>టీక రామేణ=రామునిచేత; అగ్ని కల్పానాం, అగ్ని=నిప్పుతో, కల్పానాం=సమానులైన, దండకారణ్యవాసినాం, దండకారణ్య=దండకారణ్యమందు, వాసినాం=వసించుచున్నట్టి; ఋషీణాం = ఋషులకొఱకు (చతుర్థ్యర్థమందుషష్ఠి); సంయతి = యుద్ధమందు; రక్షసాం=రాక్షసులయొక్క; వధశ్చ=</p>	<p>చంపుటయును; ప్రతిక్షాతః=తప్పక చేసెదనని చెప్పఁబడెను. అగ్నిహోత్రమువలెఁ బరిశుద్ధస్వభావులై దండకారణ్యమందువాసము చేయుచుండు ఋషుల కొఱకు, “యుద్ధమునందు రాక్షసులఁ దప్పక వధించెద”నని రాముడు ప్రతిక్షాచేసెను; అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

తేన తత్రైవ వసతా జనస్థాన నివాసినీ

విరూపితా శూపణఖా రాక్షసీ కామరూపిణీ. ౪౬

టీక॥ తత్రైవ = అదండకారణ్యమునందే; వసతా = వసించుచున్న; న = ఆరామునిచేత; కామరూపిణీ, కామ = ఇచ్చాధీనమగు; రూపిణీ = ఆకారముగలదియు; జనస్థాననివాసినీ, జనస్థాన = జనస్థానమను పేరుగలదండకారణ్యముతోఁజేరిన, యొక్క ప్రదేశమందు, నివాసినీ = వాసముచేయుచుండునదియునగు; శూపణఖా = శూర్పణఖయ నెడు; రాక్షసీ = రాక్షసస్త్రీ; విరూపితా = వికృతమగురూపముగలది గాఁజేయఁబడెను.

విశేషార్థము. — శూర్పణఖా యస్యాః, సాశూర్పణఖా, యేస్త్రీకి, చేటలవంటి గోళ్లుగలవో; ఆస్త్రీ “శూర్పణఖ” యనఁబడును. శూపణఖను, లక్ష్మణుఁ

డే, విరూపిణిగాఁజేసినను; “రామస్యదక్షిణోబహుః” అని, లక్ష్మణుఁడు రామునియొక్క దక్షిణబాహువుగాఁ జెప్పఁబడినందువలనను; లక్ష్మణుఁడు రామాజ్ఞంబట్టియెట్లుచేసినందువలనను “రామేణవిరూపితా” అని, రాముఁడే శూర్పణఖను విరూపిణిగాఁ జేసినట్లు, చెప్పఁబడినది.

రాముఁ, దాదండ కారణ్యములోనే వాసముసేయుచు, నాదండకారణ్యములో రావణుని సేనానివేశస్థానమగు జనస్థాన మందు వాసము చేయుచుఁ గామరూపిణియై యున్న శూర్పణఖయను రక్కసిని, ముక్కుఁజెవులుఁగోసి, విరూపిణిగాఁజేసెను. అనితాత్పర్యము.

తత శూర్పణఖా వాక్యా దుద్యుక్తా సర్వరాక్షసాన్

ఖరం త్రిశిరసం చైవ దూషణం చైవ రాక్షసమ్. ౪౭

నిజఘన రణేరామ స్తేషాం చైవ పదానుగాన్

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; శూర్పణఖావాక్యాత్, శూర్పణఖా = శూర్పణఖయొక్క, వాక్యాత్ =

మాటవలన; ఉద్యుక్తాన్ = యుద్ధముసేయుటకు, సన్నద్ధులైన; సర్వరాక్షసాన్, సర్వ = సమస్తులైన,

౪౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

రాక్షసాఁ = రాక్షసులను; (ఎవ్వరి
ననఁగా) ఖరం = ఖరుని; త్రిశిరసంచై
వ = త్రిశిరసుని; దూషణం = దూష
ణుడను; రాక్షసంచైవ = రాక్ష
సుని; తేషాం = ఆ ఖరత్రిశిగోదూష
ణులయొక్క; పదానుగాంచైవ =
అనుచరులగువారిని; రజే = యుద్ధ
మునందు; రామః = రాముడు; నిజ
ఘన = వంపెను.

అథాఁతరము. — తతః; శూ
ర్పణఖా వాక్యాత్; ఉద్యుక్తాః

వనే తస్మిన్నివసతా జనస్థాన నివాసినామ్. ౪౪

రక్షసాన్నిహతాన్యాస సహస్రాణి చతుదశ

టీక || తస్మిన్ = ఆ; వనే = చండ
కారణ్యమందు; నివసతా = వాస
ముచేయుచున్న; రామేణ (అథ్యా
హృతము) = రామునిచేత; జనస్థాన
నివాసినాం, జనస్థాన = జనస్థాన
మందు, నివాసినాం = వసింపుచు
న్న; రక్షసాం = రాక్షసులలో; చతు
దశ = పదునాలుగు; సహస్రా

ఖరం; త్రిశిరసంచైవ; దూషణం; రా
క్షసంచైవ; తేషాం; పదానుగాం
చైవ; (ఇట్లు) సర్వరాక్షసాఁ, స
ర్వ = సమస్తులైన, రాక్షసాఁ = రా
క్షసులను, రజే; రామః; నిజఘన.

శూర్పణఖ విరూపితయైనపిమ్మ
ట, ఆ శూర్పణఖయొక్క మాటవిని
యుద్ధమునకువచ్చిన, ఖరుని, త్రిశిరు
ని, దూషణుని, వారి నైన న్యములను,
నిశ్శేషముగా, రాముడు యుద్ధము
నందుఁజంపెను; అనితాత్పర్యము.

ణి = సహస్రములు. (ఆసంఖ్యగల
రక్కసులనుట) నిహతాని = చం
పబడినవి; ఆసన్ = అయినవి.

రాముడు, తానాదండకార
ణ్యములోనుండఁగా, జనస్థానము
నందువాసము సేయువారలలోఁబ
దునాలుగువేల రాక్షసులను, జంపె
ను; అనితాత్పర్యము.

తతోజ్ఞాతి వధం శ్రుత్వా రావణః క్రోధమూర్ఛితః. ౪౫

సహాయం వరయామాస మారీచన్నామ రాక్షసమ్

టీక || తతః = ఆపిమ్మట; జ్ఞాతివ
ధం, జ్ఞాతి = దాయాదులయొక్క,

వధం = చావును; శ్రుత్వా = విని; రా
వణః = రావణుడు; క్రోధమూర్ఛ

తః, క్రోధ = కోపముచే, మూర్ఖ
తః = వ్యాపింపబడినవాడై; మారీ
చన్నామ = మారీచుడనెడు; రాక్ష
సం = రాక్షసుని; సహాయం = తన
కుదోదైనవానిగా; వరయామా
స = కోరెను.

రామునిచే ఖరాదులు చచ్చిన
వెనుక, రావణుడు, తనచాయాదు
లగు ఖరాదులపరణమును విని, చా
లంగోపముగలవాడై; సీతనసహ
రించుటయందు దనకు దోడుగా

నుండుటకు, మారీచుడను రాక్షసు
ని, గోరెను; అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — రావణు
తి, రావణి, “రుశబై” అనుధాతు
వునఁబుట్టినది, ఈలోకము నంత
యు, రోదనధ్వనిచే, శబ్దింపఁజేయు
వాఁడు, కాఁగా, రావణుడనఁబడె
ను, లేక, ‘విశ్రవసో విశ్రవణి వణి’
అను ప్రమాణముం బట్టి, విశ్రవసః
అపత్యం పుమాః, రావణి, విశ్ర
వసునకుఁ గుమారుఁడు, కాఁగా,
రావణుడనిచెప్పబడును.

వార్యమాణ స్సుబహుశో మారీచేన సరావణి. ౫౦

న విరోధో బలవతా త్తమో రావణ తేన తే

టీక॥ సః = ఆ, రావణి = రావ
ణుడు, హే రావణ = ఓ రావణు
డా! తే = నీకు, బలవతా = ఖరాది
రాక్షసులను జంపుటచేఁ బ్రసిద్ధమె
న, బలముగల; తేన = ఆ రామునితో;
విరోధః = పగ, నత్తమః = తగినది
కాదు, ఇతి (అధ్యాహృతము) =
ఇట్లని, సుబహుశః = పలుమాఱు,
వార్యమాణః = అడ్డగింపబడినవాఁ

డు, అఘాతే (అధ్యాహృతము) =
ఆయెను.

ఆమారీచుడు “ఓ రావణా! మ
హాబలవంతులైన ఖరుఁడు మొదలగు
పదునాలుగు వేల రాక్షసులను జంపి
నట్టిబలవంతుడైన యా రామునితో
టిపగనీకుఁడగుదు, సీతను అసహరిం
పవలదు” అని పలుమాఱు రావణు
నడ్డగించెను, అని తాత్పర్యము.

అనాదృత్యతు తద్వాక్యం రావణః కాలచోదితః. ౫౧

జగామ సహమారీచ స్తస్యాశ్రమ పదం తదా

౪- ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక॥ రావణః = రావణుడు, కాలచోదితః, కాల=మృత్యువుచే త,చోదితః = ప్రేరింపబడినవాఁడై,తద్వాక్యం,తత్=ఆమారీచుని యొక్క,వాక్యం=మాటను; అనాదృత్యతు = ఆదరింపకయే; సహమారీచః=మారీచునితోఁగూడుకొనినవాఁడై; తదా=అప్పుడు; తస్య=ఆరామునియొక్క; ఆశ్రమపదం=ఆశ్రమస్థానమునుగూచిక; జగామ=వెళ్లెను.

రావణుడు, తనకుమృత్యువు సమీపములోనున్నందున,నామారీచునిమాటనెంతమాత్ర మొప్పుకొనక, ఆమారీచునివెంటఁబెట్టుకొని, యప్పుడురాముని యాశ్రమమునకు వెళ్లెను;అనితాత్పర్యము.

తేన మాయావినా దూర మపవాహ్యా నృపాత్మజౌ. ౫౨
జహర భార్యాం రామస్య గృధ్రం హత్వా జటాయుషమ్

టీక ॥ సః=(అధ్యాత్మతము) ఆరావణుడు; మాయావినా = మాయకాండగు; తేన=ఆమారీచునిచే;నృపాత్మజౌ= రాచకొనురులగు రామలక్ష్మణులను, దూరం= దూరముగా, అపవాహ్యా=తొలంగిపోవునట్లు చేయించి, జటాయుషం=జటాయువను,గృధ్రం= గద్దను,హత్వా=చంపి, రామస్య=రామునియొక్క,భార్యాం= పత్నియగుసీతాదేవిని,జహర= అపహరించెను.

క్వాప్రత్యయముగలిగినది.“ముఖం వ్యాదాయస్వపితి” (నోరు తెఱచుకొనినిద్రించుచున్నాఁడు) అని,నిద్రవచ్చినవెనుక,నోరు తెఱవడమగుచున్నను, “నోరు తెఱచి నిద్రపోవుచున్నాఁ” డను వ్యవహారముండునట్లు,సీతనపహరించినవెనుక, జటాయువునుజంపడమైనను,“జటాయువునుజంపి సీతనపహరించె” ననిచెప్పబడినది.

విశేషార్థము.— “హత్వా” అను చోట, అపూర్వ కాలమందు మాయకాండైన మారీచుఁడుదన మాయచే రామలక్ష్మణులనుదూరముగొనిపోవఁగా, నారావణుడు రామునిభార్యయగు సీతాదేవినిప

హరించి, యాసీతాదేవిని విడిపించుటకై, యుద్ధమునకు వచ్చిన ర్భము.

గృధ్రంచనిహతం దృష్ట్వా హృతాం శ్రుత్వాచ మైథిలీమ్. ౫౩
రాఘవ శ్లోకసంతప్తో విలలా పాకులేంద్రియః,

టీక || నిహతం = చక్కగా ఆకుల = దుఃఖముచేఁ బరవశములై
కొట్టఁబడిన, గృధ్రం = గద్దను, దృ న, ఇంద్రియః = ఇంద్రియములుగల
ష్టావ = చూచియును, మైథిలీం = మి వాఁడై; విలలాప = ఏడ్చెను.
థిలారా జపుత్రియగు సీతాదేవిని, రాముఁడు, చచ్చుటకు, సిద్ధమై
హృతాం = అపహరింపఁబడిదానిఁ పడియున్న జటాయువునుజూచి, ఆ
గా, శ్రుత్వాచ = వినియును, రాఘ జటాయువువలన రావణుఁడు సీతా
వః = రఘువంశమునందుఁబుట్టినరా దేవినపహరించిన సంగతిని విని, మి
ముఁడు; శ్లోకసంతప్తః, శ్లోక = దుఃఖి క్కిలిదుఃఖితుఁడై, ఇంద్రియములను
ముచే, సంతప్తః = మిక్కిలితపింపఁ వశములోనుంచలేక, యేడ్వసాగ
బడిన వాఁడై; ఆకులేంద్రియః, ను; అనితాత్పర్యము.

తతస్తేనైవ శోకేన గృధ్రం దగ్ధ్వా జటాయుషమ్. ౫౪
మాగమాణో వనే సీతాం రాక్షసం సందదర్శహ
కబంధన్నామరూపేణ వికృతం ఘోరదశనమ్. ౫౫

టీక || తేన = ఆ; శోకేనైవ = మాణి = వెదకుచు; రూపేణ = ఆ
దుఃఖముచేతనే; తతః = వ్యాపింపఁ కారముచే; వికృతం = వికారముగల
బడిన; సః (అధ్యాహృతము) = ఆ వాఁడును; ఘోరదర్శనం, ఘోర =
రాముఁడు; గృధ్రం = గద్దయైనను; భయమునుబుట్టించు, దర్శనం = చూ
జటాయుషం = జటాయువును; ద ఁబడుటగలవాఁడును; అగు; కబం
ద్ధ్వా = దహించి; వనే = అరణ్యమం ధన్నామ = కబంధుఁడనైదు; రాక్ష
దు; సీతాం = సీతాదేవిని; మాగ = సం = రాక్షసుని; సందదర్శహ =

౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

చూచెను.

అంత, రాముడు, ఆదుఃఖము తోనే, జటాయువు గద్దయైనను, దన తండ్రిగారికి మిత్రుడై తనకార్యమునకుఁ గాయుద్ధముచేసి చచ్చి నందున, నాజటాయువునకు, ద

హానసంస్కారముచేసి, అరణ్యమందు, సీతాదేవిని వెదకుచు, వికృత గూవుడై చూపరులకు భయముఁబుట్టించునట్టి కబంధుడను రాక్షసునిఁ, జూచెను; అని తాత్పర్యము.

తన్నిహత్య మహాబాహు దాదాహ స్వగత శ్చనః

టీక || మహాబాహుః, మహాపాండెను.

తే = గొప్పబలము గలిగిన, బాహుః = చేతులుగల; సః (అధ్యాత్మము) = ఆరాముడు; తం = ఆకబంధుని; నిహత్య = చంపి; దదాహ = దహించెను. సచ = ఆకబంధుడును; స్వః = స్వర్గమును; గతః =

బలిష్ఠములైన బాహువులు గల యారాముడు కబంధునిఁ జంపివానిని దహనక్రియతో సంస్కరించెను. ఆకబంధుడును, రామునిచే దహన సంస్కారమును బొంది, స్వగమునకు వెళ్లెను; అని తాత్పర్యము.

సచాస్య కథయామాస శబరీం ధమచారిణీమ్. ౫౬
శ్రమణీం ధమనిపుణౌ మభిగచ్ఛేతి రాఘవ

టీక || సచ = స్వగమునకు వెళ్లుచున్న యాకబంధుడును; అస్య = ఈ రామునకు; రాఘవ = ఓ రాముడా! ధమచారిణీం, ధమ = ధర్మములను, చారిణీం = ఆచరించుచున్నదియు; శ్రమణీం = సన్యాసాశ్రమమును బొందియున్నదియు; ధమచారిణౌ, ధమ = ధమముల

యందు; నిపుణౌ = సమధురాలును; అగు; శబరీం = శబరజాతి (స్త్రీ) గూఁచి; అభిగచ్ఛ = పొమ్ము; ఇతి = ఇట్లని, కథయామాస = చెప్పెను. విశేషార్థము. — “చతుర్థమాశ్రమం ప్రాప్తాశ్చ మథా నామ తే స్త్యతాః” (నాలవయాశ్రమమును బొందినవారలు శ్రమణులని చెప్పఁ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము: ౪

<p>బడుదురు) అనియుండుటవలన, “శ్రమణి” అనఁగా, నాలవ యాశ్రమమును బొందినవాఁడు; (శ్రీ)కావున “శ్రమణీ” అనిచెప్పఁబడినది. “నృపాయాం వైశ్యతోజాతశ్శబరః పరికీర్తితః, మధూనివృతౌ దానీయవిక్రీణతే స్వవృత్తయే” (క్షత్రియశ్రీయందు వైశ్యునివలనఁబుట్టినవాఁడు శబరుఁడనంబడును; అతఁడు, తనజీవనము కొఱకు, వృక్షమునుండి తేనెనుదీసి, విక్రయించును) అనునారదీయవచనమురీతిని, క్షత్రియశ్రీకిని వైశ్యు</p>	<p>రుషునకునుబుట్టినశ్రీ “శబరీ” యనంబడును. ఆకబంధుఁడు, స్వగృహమునకుఁ నోవుచు, “ఓరాముఁడా! ధమసూక్ష్మములనెఱింగి, సమస్తధర్మములనాచరించుచు, సన్యాసాశ్రమమునవలంబించియున్న, యొకశబరజాతిశ్రీ, యున్నది; నీవాబిడవద్దకుఁ బోము; నిన్నుఁజాల సత్కరించును.” అనిరామునకుఁజెప్పెను. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

సోఽభ్యగచ్ఛన్మహాతేజా శ్శబరీం శత్రుసూదనః. ౫౭

<p>టీక మహాతేజాః, మహాత్ = ప్రళయమగు, తేజాః = కాంతిగలవాఁడైనను; శత్రుసూదనః, శత్రువిరోధులను; సూదనః = బాధించువాఁడైనను; సః = ఆరాముఁడు; శబరీం = శబరజాతిశ్రీనిగూర్చి; అభ్యగచ్ఛత్ = వెల్లెను.</p>	<p>ఆరాముఁడు, తానుమహాతేజుండును సమస్తశత్రువులబాధించువాఁడనైనను, భక్తపరాధీనుఁడుగావున, నది నీచజాతిలోఁ బుట్టినదైనను, ఆశబర శ్రీవద్దకుఁ బోయెను; అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

శబర్యా పూజిత స్సమ్యక్ గామో దశరథాత్మజః,

<p>టీక దశరథాత్మజః, దశరథ = దశరథ మహారాజునకు, ఆత్మజః = పుత్రుఁడైన; రామః = రాముఁడు; శబర్యా = శబరశ్రీచేత; సమ్యక్ = చక్కగా; పూజితః = పూజింపఁబడెను.</p>	<p>బర్యా = శబరశ్రీచేత; సమ్యక్ = చక్కగా; పూజితః = పూజింపఁబడెను.</p>
---	--

విశేషార్థము. “దశరథాత్మర(శ్రీ), యిప్పుడు, వన్యహారముచే జూడగు రాముండు చక్క-గాఁబూనిచ్చిన యాతిభ్యము, రామున కె జింపబడెను” అనుటచే, “అటువది చ్చుగాఁబ్రతినిగలిగించిన” దనిసూచితమగుచున్నది.

కయండియటు వెనుక మహాప్రయ ఆశబర(శ్రీ), యాతిభ్యాదిపూ త్నమున సంతానమునుబొందినదశ జలచే, దశరథ పుత్రుండగు రాము ధుండు తనప్రియపుత్రుండగు రా నిఁ, జక్క-గా, సత్కరించెను; అని మునకిచ్చుభోజనముకన్నను, ఆశబ తాత్పర్యము.

పంపాతీరే హనుమతా సంగతో వానరేణహ. ౫౮

అ, ఇట్లు, అరణ్యకాండ కథను జెప్పియింక గిష్కి-ంధాకాండ కథ నుజెప్పుచున్నారు.

టీక ॥ సః (అధ్యాహృతము) = ఆరాముండు; పంపాతీరే, పంపా = పంపయనెడుపద్మసరస్సుయొక్క, తీరే = గట్టునందు; హనుమతా = హనుమంతుడనెడు; వానరేణ = కోఁతితో; సంగతః = చేరెను; హ = సంతోషము.

విశేషార్థము. — హనుమాన్ = ప్రశస్తములైన చెక్కిళ్లమీఁది భాగములుగలవాఁడు; పూర్వము, హనుమంతుండుపుట్టుచునే, సూర్యుని జూచి, “యిదియొకఫలము, దీనిభక్షించెదను” అనితలంచి, యతనిపై

కెగిరెను; ఇట్లు, సూర్యునివేడిమిని, ఎంతమాత్రములెక్కింపక, మున్నూ టు యోజనముల వఱకుఁ, బైకిలంఘింపఁగాఁజూచి, యింద్రుండు, కోపించి, యాహనుమంతునిపై, వజ్రమునువేసెను; అవజ్రముచేఁగొట్టఁబడినవాఁడై, యొకపర్వత శిఖరముపైఁబడఁగా, నప్పుడతని వామహనువుభగ్నమయ్యె. కాఁబట్టి, యతనికి హనుమంతుండనుపేరుగలిగె. అనికి గిష్కి-ంధాకాండములోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈశబ్దముచే, మహాపరాక్రమశాలియని సూచింపబడుచున్నది. “సీతనుబోఁగొట్టుకొని, యతిదుఃఖితుడై యరణ్యములో సంచరింపుచుండు, రామునకు, మహాపరాక్ర

మశాలియగు హనుమంతుని స్నేహము ఘటిల్లెను; సంతోషము!" అని యాశ్లోకమందుఁ గవితాత్పర్యము.

రాముఁడు, విరహీజనులకుఁజాలబాధగలిగించునట్టి పంపాతీరమం

దుఃఖరింపుచు, లోక ప్రసిద్ధమైన పరాక్రమముగల హనుమంతుఁ డను వానరునితోఁజేరెను; సంతోషము! అని తాత్పర్యము.

హనుమద్వచనాచ్చైవ సుగ్రీవేః సమాగతః,

టీక || సః (అధ్యాహృతము) = ఆ రాముఁడు; హనుమ ద్వచనాత్; హనుమత్ = హనుమంతుని యొక్క, వచనాత్ = మాటవలన; సుగ్రీవేణ చైవ = సుగ్రీవునితోనుగూడ; స

మాగతః = చేరెను. రామునకు, హనుమంతుని స్నేహమువలన, సుగ్రీవునితోఁ గూడ, స్నేహము, సమకూరెను; అని తాత్పర్యము.

సుగ్రీవాయచ తత్సర్వం శంస ద్రామో మహాబలిః. ౫౨
ఆదిత స్తద్యథా వృత్తం సీతాయాశ్చ విశేషతః

టీక || మహాబలిః, మహాత్ = గొప్పదగు, బలిః = బలముగల; రామః = రాముఁడు; ఆదితః = తనపుట్టుక మొదలు; తత్ = ప్రసిద్ధమైన; సర్వం = సమస్తమైన దానిని; సుగ్రీవాయచ = సుగ్రీవునికొఱకును (చకారమువలన) హనుమంతుని కొఱకును; శంసత్ = చెప్పెను, మహాబలిః = గొప్పబలముగల; రామః = రాముఁడు; సీతాయాశ్చ = సీతాదేవియుక్కయు; తత్ = ఆవృత్తాంతము

సు; యథావృత్తం = నడిచినది నడిచినట్లు; విశేషతః = అధికముగా; సుగ్రీవాయచ = సుగ్రీవునికొఱకును (చకారమువలన) హనుమంతునికొఱకును; శంసత్ = చెప్పెను, మహాబలుఁడైన రాముఁడు, జన్మము మొదలు, తనవృత్తాంతమంతయును, సుగ్రీవునకును హనుమంతునకును జెప్పి; మఱివి శేషముగా, సీతావృత్తాంతమును, నడిచినది నడిచినట్లు, వారలకుఁ దెలియఁజేసెను. అని తాత్పర్యము.

౫౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సుగ్రీవశ్చా పితత్సర్వం శ్రుత్వా రామస్య వానరః. ౬౦
చకార సఖ్యం రామేణ పితవైచ వాగ్నిసాక్షికం,

టీక వానరః = కోఁతియగు;	నే; రామేణ = రామునితో; సఖ్యం =
సుగ్రీవశ్చాపి = సుగ్రీవుఁడును; రామ	మైత్రిని; చకార = చేసెను.
స్య = రామునియొక్క; సర్వం = స	సుగ్రీవుఁడు రామవృత్తాంతమంత
మస్తమేన; తత్ = ఆవృత్తాంతము	యును విని, తనవలె నేర్పఁజూడైన
ను; శ్రుత్వా = విని; పీతః = సంతో	మహాబలునితోటి మైత్రి గలిగినదని
పించినవాఁడై; అగ్నిసాక్షికంచైవ,	సంతోషించి, యగ్ని హోత్రుని
అగ్ని = అగ్ని హోత్రుఁడే, సాక్షి	సాక్షిగా నుంచికొని, రామునితో
కంచైవ = సాక్షిగా గలుగునట్లుగా	మైత్రిగావించెను; అని తాత్పర్యము.

తతో వానర రాజేన వై రాసు కథనంప్రతి. ౬౦
రామాయా వేదితం సర్వం ప్రణయా ద్దుఃఖ తేనచ

టీక తతః = అటు వెనుక; దుఃఖ	అంతట, పరమ స్నేహితుఁడై
తేన = దుఃఖముగల; వానర రాజేన	న రాముఁడు సమీపమందుండుటచే,
చ, వానర = కోఁతులకు, రాజేన	దుఃఖము జైటికుబ్బగాఁ దల్లడిల్లుదు
చ = ప్రభువగు సుగ్రీవునిచేతను; వై	న్న సుగ్రీవునిఁబూచి, యా రాముఁడు
రాసుకథనంప్రతి, వైర = వానితోటి	“నీకును వానికిని విరోధమెట్లు కలిగె”
విరోధము యొక్క, అనుకథనంప్ర	నిని యడిగెను; అందుకా సుగ్రీ
తి = ప్రశ్నమును గూర్చి; రామా	వుఁడు, స్నేహమువలన, రహస్యము
య = రాముని కొఱకు; ప్రణయా	లను సగాదాపక, సమాచారమం
త్ = స్నేహమువలన; సర్వం = సమ	తయు, రామునకుఁజక్కగాఁ జెలి
స్తమును; ఆ వేదితం = చక్కగాఁ జె	యఁజెప్పెను. అని తాత్పర్యము.
ప్పఁబడినది.	

ప్రతిజ్ఞాతంచ రామేణ తదా వాలివధంప్రతి. ౬౧

టీక || తదా=అప్పుడు; రామే తమ=)అయినది.

ణ=రామునిచే; వాలివధంప్రతి, వా తనకునువాలికినివిరోధముగలిగి
లి=వాలియొక్క, వధంప్రతి=చం నరీతిని సుగ్రీవుఁడుచెప్పినవెనుక, రా
వుటనుగుఱించి; ప్రతిజ్ఞాతం=ప్రతి ముఁడు, “వాలినిదప్పక చంపెద”నని
నసేయఁడము; బభూవ(అధ్యాత్మ ప్రతిజ్ఞ చేసెను; అనితాత్పర్యము.

వాలినశ్చ బలం తత్ర కథయామాస వానరః,

టీక || తత్ర=ఆ ఋశ్యమూక డు, అరుఁగోదయముమొదలు సూ
మందు; వానరః=కోఁటియగుసుగ్రీ ర్యోదయములోపల నాలుగుసము
వుఁడు; రామశ్య= (అధ్యాత్మత ద్రములయందును ఆర్ఘ్యములువిడు
ము)=రామునకు; వాలినః=వాలి చుటమొదలగు వాలియొక్క-బలము
యొక్క; బలం = వీర్యమును; కథ నంతయు రామునకుఁజెప్పెను; అని
యామాస=చెప్పెను. తాత్పర్యము.

ఆఋశ్యమూకమందు, సుగ్రీవుఁ

సుగ్రీవ శృంకితశ్చాసీ న్నిత్యం వీర్యేణ రాఘవే. ౬౩

టీక || సుగ్రీవశ్చ=సుగ్రీవుఁడు సుగ్రీవుఁడు, రామునిఁజూచినది
ను; రాఘవే=రామునివిషయమై; వీ మొదలు కొని, “యితఁడు వాలిని
ర్యేణ=పరాక్రమముచే; నిత్యం=ఎ జంపనమథుఁడో, కాఁడో”యని
ల్లప్పుడును; శంకితః=సందేహముగ సంజేహింపు చుండెను; అనితాత్ప
లవాఁడుగా; ఆసీత్=ఆయెను. ర్యము.

రాఘవప్రత్యయాథంతు దుందుభేః కాయ ముత్తమమ్

దశయామాస సుగ్రీవో మహాపర్వత సన్నిభమ్. ౬౪

టీక || రాఘవప్రత్యయాథంతు త్యయాథంతు= నమ్మకముకొలు
తు, రాఘవ= రామునియందు, ప్ర కు; సుగ్రీవః=సుగ్రీవుఁడు; దుందు

౫౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

<p>భేః=దుందుభియను రాక్షసునియొక్క; ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమైన; మహాపర్వతసన్నిభం, మహాపర్వత=గొప్ప కొండతో, సన్నిభం = సమానమగు; కాయం=క శేఖరమును; రామస్య (అధ్యాహృతము)= రామునకు; దశయోమాస=చూపెను.</p>	<p>సుగ్రీవుడు, రామునియందుండనకునమ్మకముగలుగుటకై, పూర్వమువారిచే దూరముగావిసరివైవలబడిగొప్పకొండవలెనున్న దుందుభియను రాక్షసునియొక్క క శేఖరమును, రామునకుఁజూపెను; అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

ఉత్ స్వయిత్యా మహాబాహుః ప్రేత్యుచాస్థి మహాబలః
పాదాంగుష్ఠేన చిత్తేప సంపూర్ణం దశయోజనమ్. ౫౫

టీక || మహా బాహుః, మహాత్=గొప్పవగు, బాహుః=చేతులు గలవాఁడును; మహాబలః, మహాత్=లెక్కింపరాని, బలః=వీర్యము గలవాఁడునగు; రామః(అధ్యాహృతము)= రాముఁడు; ఉత్ స్వయిత్యా= గంభీరముగాఁగొంచెమున వివిధస్థిచ=ఎముకను; ప్రేత్యు=చూచి; పాదాంగుష్ఠేన, పాద=అడుగులోని, అంగుష్ఠేన= బొటనవేలి చే; దశయోజనం= పదియోజనములదూరము; సంపూర్ణము=తక్కువలేకుండునట్లు; చిత్తేప=చిమ్మెను. అంగుశ్యగ్రమాత్రమున రాక్షసాదిసమస్తలోకవిరోధుల వధించుటకుసమర్థములైనబాహువులును

లెక్కింపరాని వీర్యమును గల రాముఁడు, “నావిషయమై జ్ఞానులునగామోహమునొందెదరు; ఈయరణ్యములోని కొంత మోహమునొందుటకేమియాశ్చర్యము!” అనిగంభీరముగాఁ జిఱునవ్వనవ్వ, యస్థిమయమైపడియున్నయాదుందుభి క శేఖరమును బూచి, కొంచెమైనను దక్కువలేకుండఁ బది యోజనములదూరములోఁబడునట్లు, దానిఁ, దన పాదాంగుష్ఠముతోఁ, చిమ్మెను. అని తాత్పర్యము. ఇట్లు, మహేశ్వర తీర్థులవారు, వ్యాఖ్యానము చేసిరి. మహాబాహుః; మహాబలః; రామః; అస్థిచ; ప్రేత్యు; స్వయిత్యా; చిఱునవ్వనవ్వ; పాదాంగుష్ఠేన; దశ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౫౫

యోజనం; సంపూర్ణం; ఉచ్చితే స=ఎత్తి చిమ్మెను. (“ఉత్ స్తయి త్వా” అనుచోటనుండు “ఉత్” అను సుపసగణము “చిత్తేప” అనుదానితోఁజేర్చబడియె.)

తెక్కింపరాని బలముగల వాఁడును ఆబలమునకుఁ దగినట్లుకార్యముసేయ సమర్థములైన బాహువులుగలవాఁడునగు రాముఁడు, అస్థి

మయమైనయాదుండుభి క శేబరమునుబాచి, “ఇచియెంతమాత్రము” అనినవ్వి, కొంచెమైనను దక్కువ లేకుండఁ బదియోజనముల దూరములోఁబడునట్లు, దానిఁ, దనపాదాంగుష్ఠముతో నెత్తిచిమ్మెను. అనితాత్పర్యము. ఇట్లుగోవిందరాజులవారు, వ్యాఖ్యానముచేసిరి.

విభేదచ పున స్సాలాక్ సప్తైకేన మహేషుణా
గిరిం రసాతలంచైవ జనయన్ ప్రత్యయన్ తదా. ౬౬

టీక || తదా— అప్పుడు; పునశ్చ—మఱియును; రామః (అధ్యాప్య తము)=రాముఁడు; ప్రత్యయం=నమ్మకమును; జనయన్ = పుట్టింపుచు; ఏకేన = ఒకటైన; మహేషుణా—కొప్పబాణముచేత; సప్త=ఏడింటిని; సాలాక్ = మద్దిచెట్లను; గిరిం= సమీపమందుండు, కొండను; రసాతలంచైవ= రసాతలలోకమునుగూడ; విభేద=భేదించెను.

అప్పుడారాముఁడు, దుండుభి క శేబరమునుజిమ్ముటచేత సుగ్రీవునకుఁ దనయందునమ్మకము గలుగక పోవుటనుజూచి యితనికిఁ దనయందునమ్మకమును బుట్టించుటకై, ఏడుమద్దిచెట్లను, ఆసమీపమందుండు కొండను, అధోలోకములలోనాఱవదియగు రసాతలలోకమును, ఒక బాణముచే భేదించెను; అనితాత్పర్యము.

తతః క్రితమనాత్మైవ విశ్వస్త స్సమహాకపిః
కీక్కింధాం రామసహితో జగామచ గుహం తదా. ౬౭

౫౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

టీక || తతః=అటుపిమ్మట; తే

న= రామునిచే జేయఁబడినయాస
ప్రసాల భేదనాదులచే; విశ్వస్తః=
నమ్మకమును బొందినవాఁడును; ప్రీ
తమనాః, ప్రీత=సంతోషించిన, మ
నాః=మనసుగలవాఁడునైన; సః=
ఆ; మహాకపిః= పెద్దకోతియగును
గ్రీవుఁడు; తదా=అప్పుడు; రామస
హితః, రామ=రామునితో; సహి
తః=కూడుకొనినవాఁడై; గుహం=
గుహవలెనుండునట్టి; కిష్కింధాం
చ=కిష్కింధాపట్టణమును గూర్చి

యు; జగామ=వెల్లెను.

సప్తసాలములను, సమీపపర్వత
మును, రసాతలలోకమును, నొక
బాణముచే భేదించిన వెనుక, సు
గ్రీవుఁడు, రాముఁడు వాలినిజంపఁ
గలండని నమ్మినవాఁడై, తనకు శీ
ఘ్రముగా రాజ్యము ప్రాప్తమగు
నని సంతోషించి, రాముని వెంటఁ
బెట్టుకొని, తనకు, రామునితోడులే
క, యెంతమాత్రమును, జోరుటక
శక్యమైన, కిష్కింధా పట్టణమును
బ్రవేశించెను. అని తాత్పర్యము.

తతో ౭. గజః ధర్మవర స్సుగ్రీవో హేమపింగళః,

టీక || తతః=అటు వెనుక; హ
రివరః, హరి = కోఁతులలోపల, వ
రః=శ్రేష్ఠుఁడును; హేమపింగళః,
హేమ= బంగారువలె, పింగళః=
గోరొచనవర్ణముగల వాఁడునగు;
సుగ్రీవః=సుగ్రీవుఁడు; అగజః=
సింహనాదముచేసెను.

కిష్కింధను బ్రవేశించుచునే, రా
మసాహాయ్యమునంజేసి, సంతోషా
శయమున, బంగారువంటివన్నెగ
లిగి ప్రకాశించుచు, దనకన్న నెచ్చె
నవానరుఁడు లేఁడనితలంచి, సింహ
నాదముచేసెను. అని తాత్పర్యము.

తేన నాదేన మహతా నిజః గామ హరీశ్వరః. ౬౮

టీక || మహతా=గొప్పదగు;
తేన=అ; నాదేన=ధ్వనిచేత; హరీ
శ్వరః, హరి = కోఁతులకు, ఈశ్వ

రః=ప్రభువగువారి; నిర్జ గామ=బై
లు వెడలెను.
ఎప్పటి కన్నను విలక్షణముగా

నుండు సుగ్రీవునిసింహనాదమునువి | లవచ్చెను. అని తాత్పర్యము.
ని, వాలి, గృహమునుండిబయలు వెడ

అనుమాన్య తదాతారాం సుగ్రీవేణ సమాగతః,

టీక || తదా=బయలు వెడలున | గానున్నాడని మనయంగదునివల
ప్పుడు; సః(అధ్యాహృతము)=ఆ | నఁదెలియవచ్చుచున్నది, కాఁబట్టి
వాలి; తారాం = తనభార్యయగు | విప్పుడు యుద్ధమునకుఁబోవలదు”
తారను; అనుమాన్య = ఒప్పించి; సు | అనియడ్డగించు తనభార్యయగుతా
గ్రీవేణ=సుగ్రీవునితో; సమాగతః= | రను, “రాముఁడుపరమధామిఁకుఁ
చేరెను. | ఁ, కాఁబట్టి, నన్నేమియుఁ జేయఁ

ఇంటినుంచి బయలు వెడలు | ఁ” అని యొప్పించి, సుగ్రీవునితో
నప్పుడు, వాలి, “సుగ్రీవునకుబల | యుద్ధము సేయ సాగెను- అనితా
వంతుడగు రాముఁడుసహాయుడ | త్పర్యము.

నిజఘనచ తత్రై నం శరేణైకేన రాఘవః. ౬౯

టీక || రాఘవశ్చ=రఘువంశ | నందుఁబుట్టుటచే సకలధర్మసూ
మునందుఁబుట్టినరాముఁడును; త | త్త్వముల నెఱింగినరాముఁడు, యు
త్ర = ఆయుద్ధభూమియందు; ఏ | ద్ధభూమియందుఁజాల వరబలము
నం=ఈవాలిని; ఏకేన=ఒకఁడైన; | గలిగి సుగ్రీవునితో యుద్ధముసేయు
శరేణ=బాణముచే; నిజఘన=చం | చున్న వాలిని, ఒకబాణముతోనే,
పెను. | చంపెను. అనితాత్పర్యము.

అతిపూజ్యమగు రఘువంశము

తత స్సుగ్రీవవచనా ద్ధత్వా వాలిన మాహవే

సుగ్రీవమేవ తద్రాజ్యే రాఘవః ప్రత్యపాదయత్. ౭౦

టీక || సుగ్రీవవచనాత్, సుగ్రీ | మాటవలన; ఆహవే=యుద్ధమునం
వ=సుగ్రీవునియొక్క, వచనాత్ = | దు; వాలినం=వాలిని; హత్వా=

౫౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

చంపిఃతతః=అటుపిమ్మట; రాఘ
వః=రఘువంశమునందుఁబుట్టినరా
ముఁడు;తద్రాజ్యే, తత్=ఆవాలి
యొక్క,రాజ్యే=దొరతనమందు;
సుగ్రీవమేవ=సుగ్రీవునే;సత్యపా
దయత్=ప్రతిపించెను.

రాముఁడు సుగ్రీవుని ప్రార్థన
ప్రకారము, సుగ్రీవునితో యుద్ధ
ముసేయుచుండునపుడు, వాలినిజం
పి, యావెనుక, నావాలిరాజ్యమం
దు,సుగ్రీవునే,పట్టాభిషిక్తుఁజేసెను.
అనితాత్పర్యము.

సచ సర్వాః సమానీయ వానరాః వానరషభః

దిశః ప్రస్థాపయామాస దిదృక్షుః జనకాత్మజామ్. ౭౧

టీక || సః=ఆ;వానరర్ష భశ్చ =
సుగ్రీవుఁడును;జనకాత్మజాం, జన
క=జనకమహారాజుయొక్క;ఆత్మ
జాం=పుత్రియగుసీతాదేవిని;దిదృ
క్షుః= చూడ నిచ్చగలవాఁడై;స
ర్వాః = సమస్తము లైన; వాన
రాః=కోఁతులను;సమానీయ=ర
ప్పించి;దిశః=దిక్కులనుగూర్చి;ప్ర

స్థాపయామాస=పంపెను.
వానరప్రభువైన యాసుగ్రీవుఁ
డును,రామునకుఁ బ్రత్యుపకరింపఁ
దలంచినవాఁడై, సీతాదేవిని వెదకి
చూచి వచ్చుటకుఁగా, సమస్తవాన
రులనురప్పించినాలుగుదిక్కులకును
బంపెను.అనితాత్పర్యము.

తతో గృధ్రస్య వచనా త్సంపాతే హనుమా న్సఖీ

శతయోజనవిస్తీర్ణం పుష్టవే లవణార్ణవమ్. ౭౨

అ, ఇట్లుకిష్కింధా కాండకథ
నుజెప్పి యింకనుండరకాండ కథను
జెప్పుచున్నారు.

టీక||తతః=అటువెనుక;బలీ=ప్ర
శస్తమైనబలముగల;హనుమాః=
హనుమంతుఁడు; సంపాతే=సం

పాతియనెడు; గృధ్రస్య=గద్దయొ
క్క;వచనాత్=మాటవలన;శత
యోజనవిస్తీర్ణం, శతయోజన =
నూఱుయోజనములచే, విస్తీర్ణం=
వెడల్పుగల;లవణార్ణవం=ఉప్పున
ముద్రమును;పుష్టవే=దాఁటెను.

విశేషార్థము. — “బలీ, హనుమాన్” అనుశబ్దములచే, జాంబవంతుండు తానహము కల్పింపఁగాహనుమంతునకప్రమేయమైనబలముగలుగుట, సూచితమైనది.

సుగ్రీవుఁడు వానరుల నాలుగు

దిక్కులకునుబంపినప్పటి, బలవంతుఁడగుహనుమంతుఁడు, సంపాతియనెడుగద్దబోధించినప్రకారము, నూఱుయోజనములవెడల్పుగలయుష్మసముద్రమును, దాఁచెను. అని తాత్పర్యము.

తత్ర లంకాం సమాసాద్య పురీం రావణపాలితామ్
దదర్శ సీతాం ధ్యాయంతీ మశోకవనికాం గతామ్. ౭౩

టీక॥ సః=(అధ్యాహృతము)= ఆహనుమంతుఁడు; రావణ పాలితాం, రావణ— రావణునిచే, పాలితాం = రక్షింపఁబడిన; లంకాం = లంకయనెడు; పురీం = పట్టణమును; సమాసాద్య = చేరి; తత్ర = అలంకా పురియందు; అశోకవనికాం = అశోకవనికయనెడు రావణునియంతఃపురోద్ధానమును; గతాం = పొందినదియు; ధ్యాయంతీ = రామునే, స్మరింపుచున్నదియునగు; సీతాం = సీతాదేవిని; దదర్శ = చూచెను.

విశేషార్థము. — నవిద్యతేశోకః, యశ్యాః, సాలశోకా, అశోకా చ సావనికాచ; అశోకవనికా. దేనికిదుఃఖములేదో, అనఁగా, ఎచ్చోనుం

దువారికిదుఃఖములేదో; అది “అశోకా” అనఁబడును; అశోకయగువనికకాఁగా; “అశోకవనికా” అనిబెప్పఁబడుచున్నది. “వనికా” అనఁగా, చిన్నవనము; అనఁగా, “అంతఃపురములోనుండువనము”, అనుట. లేక; అశోకానాం వనికా, “అశోకవృక్షములవనము” అనుట.

ఆహనుమంతుఁడు, సముద్రమును దాఁటి, రావణునిచేఁబాలింపఁబడుచుండు, లంకాపురిఁజేరి, యచ్చట, నశోకవనికయనెడు రావణునియంతఃపురోద్ధానమున నెప్పుడును రామునే స్మరింపుచున్న సీతాదేవిని, చూచెను-అని తాత్పర్యము.

౬౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

నివేదయిత్వాఽభిజ్ఞానం ప్రవృత్తించ నివేద్యచ
సమాశ్వాస్యచ వైదేహీం మదయామాస తోరణమ్. ౭౪

టీక || సః(అధ్యాహృతము)= తనచేతికిచ్చిన యంగుళీయకమును, ఆహనుమంతుఁడు; అభిజ్ఞానం= గు సీతాదేవికి, గుఱుతుగా సమర్పించి, ఱుతును; నివేదయిత్వా= సమర్పించి; ప్రవృత్తించ= వృత్తాంతమును; గలిగినది మొదలుగ వృత్తాంతమంత నివేద్యచ= విన్నవించియు; వైదే యును విన్నవించి, “రాముఁడుశీ హీం= సీతాదేవిని; సమాశ్వాస్య చ=ఊరి డించియు; తోరణం= బ ఘ్రిముగా వచ్చును దుఃఖింపకు” మని యాచిడనూఁడించి; ఆయశో హిర్ద్యారమును; మర్దయామాస= కవనబహిర్ద్యారమును, చూడఁము చూర్ణము చేసెను. అని తాత్పర్యము.

ఆహనుమంతుఁడు, రాముఁడు

పంచసేనాగ్రగాఁ హత్వా సస్త్ర మంత్రిసుతా నపి
శూర మక్షంచ నిష్పిష్య గ్రహణం సముపాగమత్. ౭౫

టీక || సః(అధ్యాహృతము)= ఆ సిఃగ్రహణం= బంధనమును; సము హనుమంతుఁడు; సేనాగ్రగాఁ= పాగమత్= పొందెను. సేనాపతులను; పంచ=పదుగురిని; ఆహనుమంతుఁడు, సేనాపతు మంత్రిసుతాఁ, మంత్రి= మంత్రుల లనై దువురను, మంత్రిపుత్రుల నేడ్వ యొక్క; సుతాఁ=కుమారులను; రనుజంపిశూరుఁడగు నక్షకుమారు సప్తాపి=ఏడ్వరను; హత్వా=చం నివధించివానిశరీరమును ముద్దగాఁ పి; శూరం=యుద్ధమునకు భయపడ జేసి, యింద్రజిత్తుచేఁబ్రయుక్తమైన నివాఁడగు; అక్షంచ=అక్షుఁడను రా బ్రహ్మే స్త్రమునకుఁ, గట్టువడెను. వణుకుమారుని, నిష్పిష్య= ముద్దచే అని తాత్పర్యము.

అస్త్రే) ణోస్తుక్త మాత్మానం జ్ఞాత్వాపైతామహాద్వరాత్
మదయానరాక్షసాన్వీరో యంత్రిణస్తాఁ యద్యచ్ఛయా. ౭౬

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౬౧

తతోదధ్వా పురీం లంకా మృతే సీతాంచ మైథిలీమ్

రామాయ ప్రియమాఖ్యాతుం పునరాయన్త హాకపిః. ౨౨

టీక॥ వీరః=పరాక్రమశాలియ
గు; మహాకపిః = హనుమంతుడు;
పైతామహాత్ = బ్రహ్మచేనివ్వబ
డిన; వరాత్ = వరమువలన; ఆత్మా
నం=తన్ను; అస్త్రీణః=బహుస్త్రీ
ముచే; ఉన్నుక్తం=విడువబడినవా
నిఁగా; జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని; యదృ
చ్ఛయా=మఱియొక కార్యమునంద
లియాపేక్షచే; యంత్రిణః=తాటి
చేఁ దన్నుఁ గట్టి యాడ్చుచున్న;
తాఁ=ఆ; రాక్షసాఁ=రాక్షసు
లను; మహాయాఁ=క్షమించుచు; త
తః=ఆకార్యమైనవెనుక; మైథిలీం=
మిథిలారాజ పుత్రియగు; సీతాం
చ=సీతాదేవిని (చకారముచే)విభీ
షణగృహమును; ఋతే=విడిచి; లం
కాం=లంకయ నెడు; పురీం=పట్టణ
మును; దధ్వా=కాల్చి; రామా
య=రాముని కొఱకు; ప్రియం=
సంతోషవాతను; ఆఖ్యాతుం=చె

ప్పటకు; పునః=మఱి; ఆయాత్ =
వచ్చెను.
సురాసురులకు సగా ప్రవేశించి
పఁగూడని లంకాపురిని బ్రవేశించి
సీతంగాంచుటచేఁబ్రసిద్ధమగుపరా
క్రమముగలహనుమంతుఁడు, పూ
ర్వముతనకుబ్రహ్మచేవుడిచ్చినవర
ముయొక్క-మహిమవలన, తన్నుబ్ర
హ్మస్త్రబంధము వదలిపోవుట నె
ఱింగి, తన్నుఁద్రాటిచేఁగట్టి యీ
డ్చుకొనిపోవుచున్నరాక్షసులను వ
ధించుటకుసమర్థుఁడైనను, రావ
ణునిజూడఁగోరి, వారినిమన్నింపు
చు, తానురావణునితోమాటలాడి
నవెనుక, సీతాదేవియుండుప్రదేశ
మునువిభీషణగృహమునుమాత్రము
విడిచి, లంకాపురినంతయుఁగాల్చి,
రామునకిసంతోషవాతనుజెప్పట
కై, మఱిరాముని సమీపమునకువె
ల్లెను. అనితాత్పర్యము.

సోఽభిగమ్య మహాత్మానం కృత్వా రామం ప్రదక్షిణమ్
న్యవేదయ దమేయాత్వా దృష్టాసీతేతి తత్త్వతః. ౨౩

౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

<p>టీక॥ అమేయాత్మా, అమేయ= లెక్కింపరాని, ఆత్మా=బుద్ధిగల; సః=ఆహనుమంతుఁడు; మహాత్మా నం, మహాత్=గొప్పదగు, ఆత్మా నం= ధైర్యముగల; రామం=రాముని; అభిగమ్య=పొంది; ప్రదక్షిణం=ప్రదక్షిణమును; కృత్వా=చేసి; సీతా=సీతాదేవి; దృష్టా=చూడఁబడినది; ఇతి=ఇట్లు; తత్త్వతః=యథార్థముగా; న్యవేదయత్=విన్నవించెను.</p> <p>విశేషార్థము.— “సీతాదృష్టా” (సీతా దేవిచూడఁబడెను) అని చెప్పఁదగియున్నను, అట్లుచెప్పక, “దృష్టాసీతా” (చూడఁబడినదిసీతా</p>	<p>దేవి) అనిని దేశించుట, “సీతా” అనియుచ్చరించినమాత్రముననే, పైమాట సుచ్చరించుటకు మునుపు, “సీతాబ్రతికియున్నదోలేదో, చూడఁబడెనోలేదో” అనిరామునకుఁదోచునమంగళశంకనునివారించుటకై, చేయఁబడినది.</p> <p>అతి బుద్ధిశాలియగు హనుమంతుఁడు, సీతావియోగము గలిగినను ఎంత మాత్రమును దగ్గని ధైర్యముగల రామునివద్దకుఁబోయి, యాతని వలగొని, “చూడఁబడెనుసీత” యని, యథార్థముగావిన్నవించెను. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

తత స్సుగ్రీవసహితో గత్వా తీర మ్మహాదధేః

సముద్రం క్షోభయామాస శరై రాదిత్యసన్నిభైః. ౭౯

అ, ఇట్లు సుందరకాండ కథను జెప్పి యిప్పుడుయుద్ధకాండ కథను జెప్పచున్నారు.

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సః (అధ్యాహృతము)=ఆ రాముఁడు; సుగ్రీవసహితః, సుగ్రీవ=సుగ్రీవునితో, సహితః= కూడుకొనినవారై; మహాదధేః=సముద్రముయొ

క్క; తీరం=గట్టును; గత్వా=పొంది; అదిత్యసన్నిభైః, ఆదిత్య=సూర్యునితో, సన్నిభైః=సమానములైన; శరైః=బాణములచే; సముద్రం=సముద్రుని; క్షోభయామాస=కలఁతపడఁజేసెను.

హనుమంతుఁడు సీతావృత్తాంతమును జెప్పినవెనుకనే, రాముఁడు,

సుగ్రీవునివెంటఁజెట్టుకొని సముద్ర | సూర్యుని వలెఁ దీర్ఘములైన బాణ
తీరముఁజేరి, సముద్రుఁడుతనకువ | ములచే, నాసముద్రునిఁగలఁతపడఁ
శముగాకుండుటఁజూచి కోపించి, శేసెను. అనితాత్పర్యము.

దశకయామాస చాత్త్వానం సముద్ర స్మరితాం పతిః
సముద్రవచనాచ్చైవ నశం సేతు మకారయత్. ౮౦

టీక || సరితాం = నదులకు; ప | ననేనశం = నశుని; సేతుం = సేతు
తిః = ప్రభువైన; సముద్రశ్చ = సము | వును; అకారయత్ = చేయించెను.
ద్రుఁడును; ఆత్త్వానం = తనయాప | నదీ నాయకుఁ డగు సముద్రుఁ
మును; రామాయ (అధ్యాహృత | డు, రామునికోపమునకు భయపడి,
ము) = రామునికోరికకు; దశకయా | నిజరూపమును, రామనకుఁబూపె
మాస = చూపెను. సః (అధ్యాహృ | ను; ఆరాముఁడును, సముద్రునిమాట
తము) = ఆరాముఁడు; సముద్రవచ | ప్రకారము, నశునిచే, సేతువు కట్టిం
నాచ్చైవ, సముద్ర = సముద్రుని | చెను. అనితాత్పర్యము.

తేన గత్వా పురీం లంకాం హత్వా రావణ మాహవే

రామ స్సీతా మను ప్రాప్య పరాం వీడా ముపాగమత్. ౮౧

టీక || రామః = రాముఁడు; తేన = | గమత్ = పొందెను.
ఆసేతువుచే, లంకాం = లంకయ | రాముడాసేతు మాగమున
నెడు; పురీం = పట్టణమును; గత్వా = | నేలంకాపురిఁజేరి, యుద్ధమునందు
పొంది; ఆహవే = యుద్ధమునందు; | రావణు వధించి, సీతాదేవినిబొం
రావణం = రావణుని; హత్వా = చం | దియటువెనుక, “పరగృహములోఁ
పి; సీతాం = సీతాదేవిని; ప్రాప్య = | జాలఁ గాలమువసించినభార్య నెట్లు
పొంది; అను = అటువెనుక; పరాం = | పరిగ్రహింతు” ననియధికముగాసి
అధికమైన; వీడాం = సిగ్గును; ఉపా | గ్గుపడెను. అనితాత్పర్యము.

౬౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

తా మువాచ తతో రామః పరుషం జనసంసది,

టీక || తతః=అందువలన; రామః=రాముడు; తాం=ఆసీతాదేవినిగూర్చి; జనసంసది, జన=జనులయొక్క, సంసది = సభయందు; పరుషం=కూరమగుమాటను; ఉవాచ=పలికెను,

అందువలన రాముడు, మహాపాతి వ్రత్యముతోఁ గూడి యున్న యాసీతాదేవితో, దేవతలువానరులురాక్షసులువినుచుండు, గూరముగా మాటలాడెను. అని తాత్పర్యము.

అమృష్యమాణా సా సీతా వివేక జ్వలనం సతీ. ౮౨

టీక || సతీ = పతివ్రతయగు; సా=ఆసీతా= సీతాదేవి; అమృష్యమాణా=సహింపలేనిదై; జ్వలనం=అగ్ని హోత్రమును; వివేక=చూచెను.

ఆసీతాదేవి, పతివ్రతకావున, రాముడు, తనయందు దోషముదలంచుటకు సహింప లేక, యగ్ని హోత్రము చూచెను. అని తాత్పర్యము.

తతోఽగ్నివచనా త్సీతాం జ్ఞాత్వా విగతకల్మషామ్

బభౌ రామ స్సంప్రహృష్టః పూజిత స్సర్వ దైవతైః. ౮౩

తతః = అపిమ్ముట; రామః=రాముడు; అగ్ని వచనాత్; అగ్ని = అగ్ని హోత్రయొక్క; వచనాత్=మాటవలన; సీతాం=సీతాదేవి; విగతకల్మషాం, విగత=బొత్తిగాఁబోయిన, కల్మషాం=దోషముగలదానిగా; జ్ఞాత్వా=ఎఱింగి, సంప్రహృష్టః = సంతోషించినవాఁడును; సర్వదైవతైః=ఎల్ల దేవ

తలచేతను; పూజితః=పూజింపబడినవాఁడునై, బభౌ=ప్రకాశించెను. సీతాదేవియగ్నిప్రవేశముచేసినవెనుక, రాముడగ్ని హోత్రుని మాటనుబట్టి, సీతాదేవిని గరణత్రయమందును ఎంతమాత్రము దోషగంధము లేని దానిగా నెఱింగి, “ప్రియు రాలగు సీతాదేవి, పరిశుద్ధురాలై పరిగ్రహింపఁ దగి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము: ౬౫

యున్నదిగదా" యనిసంతోషించి, బడినవాడై, ప్రకాశించెను. అనితా సమస్తదేవతలచేతను బూజింపఁ తృప్యము.

కమణా తేన మహానా త్రైలోక్యం సజరాచరమ్
సదేవషిఃగణం తుష్టం రాఘవస్య మహాత్మనః. ౮౪

టీక || మహాత్మనః, మహాత్ = డెలియ వచ్చుచున్నది- గనుకనే, అధికముగు, ఆత్మనః = ధైర్యముగల; "అంతస్సంక్షాభవంశ్యేతే" (ఈస్థా వరములగువృక్షాదులు సూక్ష్మముల హతా = గొప్పదియగు; తేన = అ; గుసంక్షలుగలిగియున్నవి) అనివిష్టు కమణా = రావణవధరూపముగ, పురాణమునందు, "స్థావరములను కార్యముచే; సజరాచరం = జల గా, సంక్షలచే, సంతోషాదిభావ గమస్థావరములతోఁ గూడినవియు; చులను, సూచించుచున్నవి" అని, చె సదేవషిఃగణం, దేవ = దేవతలయొ ప్పించియున్నది. ఆసంక్షలు, చిగి క్కయు, ఋషి = ఋషులయొక్క రించుట మొదలగునవి.

య్య, స + గణం = సమూహముల మహాధైర్య శాలియగు రాముఁ తోఁగూడుకొనినవియునగు; త్రై) దు, దుఃఖయఁడును లోకకంటకం లోక్యం = మూఁడులోకములును; దునుగురావణునిఁ జంపుటచే, జంగ తుష్టం = సంతోషించినవి. చుస్తావరా తృకములైన మూఁడు లోకములను, దేవతాఋషిసమూ హసహితముగా సంతోషించినవి. అనితాత్పర్యము.

అభిషిచ్యచ లంకాయాం రాక్షసేంద్రం విభీషణమ్
కృతకృత్యస్తదా రామో విజ్వగఃప్రముమోదహ. ౮౫

టీక || రాక్షస = రాముడు; రాక్షసేంద్రం = ప్రభువగ; విభీషణ తేంద్రం, రాక్షస = రక్కసులకు, తేంద్రం = విష్ణునివలెను, అత్యంతం = గ్రహించుచు.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

లంకాయందును; అభిషిచ్య=అభిషేకించి; తదా = అప్పుడు; కృతకృత్యః; కృత=చేయబడిన, కృత్యః=ప్రతిజ్ఞారూప కార్యముగలవాడును; విజ్వరః, వి=పోయిన, జ్వరః=అంతస్తాపముగలవాడునై; ప్రముమోదః=సంతసించెను; హ=ఆశ్చర్యము.

రాముడు, పూర్వముతనచేసముద్రతీరమందు రాక్షసరాజుగానభిషిక్తుడైన విభీషణుని, మఱలంకాపురియందును బ్రతిజ్ఞాప్రకారము, అభిషిక్తునిజేసికృతకృత్యుడైనందున, “దనప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱునో, నెఱవేఱదో” అనెడితాపమించుకయులేక, సంతసించెను- రామునిసత్యవ్రతమత్యాశ్చర్యకరము ! అని తాత్పర్యము.

అథాంతరము. — రామః;

రాక్షసేంద్రం; విభీషణం; లంకాయాంచ; అభిషిచ్య; తదా; కృతకృత్యః; విజ్వరః, వి=పక్షియగుజటాయువువిషయమై, జ్వరః=అంతస్తాపముగలవాడునై; ప్రముమోదః; హ;

రాముడు, తనప్రతిజ్ఞాప్రకారము, విభీషణుని లంకాపురిలోరాక్షసరాజుగానభిషిక్తునిజేసి, కృతకృత్యుడై, తండ్రి, ఒకకొడుకుచనిపోయినపిమ్మట మఱియొకకొడుకునకు ఉత్సవకాలము వచ్చినప్పుడు సంతోషము నిండియున్నను చ్ఛపోయిన కొడుకును దలంచుకొని దుఃఖము నొందునట్లు, రాజ్యాభిషేకమును బొందకయె చని పోయిన జటాయువునుదలంచుకొని దుఃఖించుచు, సంతసించెను. అనితాత్పర్యము.

దేవతాభ్యో వరంప్రాప్య సముత్థాప్య చ వానరా

అయోధ్యాం ప్రస్థితో రామః పుష్పకేణ సుహృద్వృతః. ౧౬

టీక|| రామః=రాముడు; దేవతాభ్యః=వేల్పులవలన; వరం=వరమును; ప్రాప్య=పొంది; వానరా=కోతులను; సముత్థాప్య

చ=లేపియు; సుహృద్వృతః, సుహృత్=స్నేహితులచే; వృతః=చుట్టబడినవాడై; పుష్పకేణ=పుష్పకమను విమానముచే; అయో

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౬౩

ధ్యాం=అయోధ్యనుగూచిఁ; ప్రసీ
తః=తల్లెను.

రాముఁడు, రావణ వధానంత
రము విజయ లక్ష్మీవిరాజమానుఁ
డైనతన్నుఁబూడవచ్చినదేవతలవల
నవరముఁ బొంది, యావరముచే

యౌధమనందుఁజచ్చినవానిరులనం
దఱబ్రతికించికొని, సుగ్రీవవిభీషణా
దిస్నేహితులతోఁగూడి, పుష్పకవి
మానా రూఢుఁడై, యయోధ్యను
గూచిఁ పయనమైపోయెను. అని
తాత్పర్యము.

భరద్వాజాశ్రమం గత్వా రామ స్సత్యపరాక్రమః

భరతస్యాంతికం రామో హనూమంతం వ్యసర్జయత్. ౮౬

టిక||సత్యపరాక్రమః, సత్య=సత్య
మునందు; పరాక్రమః= దార్ధ్యము
గల; రామః=రాముఁడు; భరద్వా
జాశ్రమం, భరద్వాజ= భరద్వాజ
మహాషిఁయొక్క; ఆశ్రమం= ప
ర్వతాలను, గత్వా=పోంది; రాఘం
(క్రియాభేదముఁబట్టి మఱలఁజెప్పఁ
బడినది)=రాముఁడు; భరతస్య=
భరతునియొక్క; అంతికం=సమీప
మునుగూచిఁ; హనూమంతం=హ

నుమంతుని; వ్యసర్జయత్ = పం
పెను.

సత్యవ్రతుండగు రాముఁడు, భ
రద్వాజమహామునియొక్క యాశ్ర
మమునకువెళ్లి, వారియాజ్ఞ చే న
చ్చోట నొకదినముండఁగోరి, తన
రాకభరతునకుఁజెలియుటకై, య
తనియొద్దకు హనుమంతుని ముందు
గాఁబంపెను. అనితాత్పర్యము.

పునరాఖ్యాంకం జల్పన్ సుగ్రీవసహితశ్చ సః

పుష్పకం తత్సమారుహ్య నందిగ్రామం యయాతదా. ౮౭

టిక || పునః=మఱల; సః=ఆ
రాముఁడు; సుగ్రీవసహితశ్చ, సుగ్రీ
వ=సుగ్రీవునితో, సహితశ్చ=కూడి
నవాఁడును (చకారముచే) విభీష

ణాదులతోఁ గూడిన వాఁడునై ;
తత్=ఆ; పుష్పకం=పుష్పకవిమాన
మును; సమారుహ్య=ఎక్కి; ఆఖ్యా
ంకం= పూర్వవృత్తాంతమును;

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

జల్పక—చెప్పుదు; నందిగ్రామం—
నందిగ్రామమున; తదా—అప్పుడు;
యయా—పొందెను.

ఆరాముడు, సుగ్రీవవిభీషణౌ

దులఁగూడి, శుష్కకవిహూనా యా
ధుఁడై, పూర్వ వృత్తాంతములను జె
ప్పుకొనుచునందిగ్రామమునకు వెళ్లె
ను. అని తాత్పర్యము.

నందిగ్రామే జటాం హిత్యా భ్రాతృభ్యః స్పృహణోఽనఘః
రామ స్సీతా మనుప్రాప్య రాజ్యం పునరవాప్తవాక్. ౮౯

టీక॥ అనఘః—పాపరహితుఁ
డైన; రామః—రాముడు; భ్రా
తృభ్యః—తోడఁబుట్టువులతో; సహ
తః—కూడినవాఁడై; నందిగ్రామే—
నందిగ్రామమందు; జటాం—జట
ను; హిత్యా—విడిచి; స్సీతాం—సీతా
దేవిని; అనుప్రాప్య—అనుకరించి;
పునః—మఱి; రాజ్యం—దొరతన

మును; అవాప్తవాక్—పొందెను.
పాపరహితుఁడగురాముడు,
తోడఁబుట్టువులఁగూడి, నందిగ్రామ
మందు, జటను విడిచి, ముని వేషమును
ధరించుటచే, సీతాదేవి ననుకరింపు
చు, మఱి రాజ్యమును బొందెను. అ
ని తాత్పర్యము.

ప్రహృష్టముదితో లోక స్తుప్తః శ్రష్ట స్సుధామికః
నిరామయోహ్యగోగశ్చ దుర్భిక్ష భయవజ్జితః. ౯౦

టీక॥ లోకః—జనము; ప్రహృ
ష్టముదితః, ప్రహృష్టః—గగ్గర్పాటు
గలిగినదియు, ముదితః—సంతసించి
నదియు; తుప్తః—కోరికలనుబొం
చుటచేఁగలుగు ప్రీతితోఁ గూడినది
యు; శ్రష్టః—సంతోషముచేవృద్ధి
బొందిన శరీరము గలిగినదియు; సు
ధామికః—చక్క-గాధమముల

నాచరించునదియు; నిరామయః—
పిడలేనిదియు; అహ్యః—వ్యాధిలేని
దియు; దుర్భిక్ష భయవజ్జితశ్చ, దు
ర్భిక్ష—తౌషమమువలనఁ గలుగుభ
య—భయముచే; వజ్జితశ్చ—విడు
వఁబడినదియు; ఆసీత్—అధ్యాప్య
తము—వివరి; హి—అత్యర్థము.
రాముడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడగు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪

మండలం గా, లోకమున కంతయు, నా
సందాతిశయమున గనుంపుడు గా
గెను. "ఇచ్చామోహి మహాబా
హుంరఘువీరం మహాబలం, గజేన
మహతా యాంతం రామంభ్రతా
వృతాననం" (మహాబాహువునును
హాబలండును రఘువీరుండునగురా
ముడు, నత్తూభిషి క్తంజై, మహాగజ
మునెక్కి శ్వేతచ్ఛత్రచ్ఛాయచే గ
ప్రబడినముఖముగలిగియుండఁగో
రెదము) అనియయోధ్యాకాండము

లోఁజెప్పఁబడినట్లు తమకోరికనఫల
మగుటకు లోకమున యెట్టితయి
క్తమునైనను పోవలెను మనం
గనెన్నఁదా జలగమున్నెక్కినెక్కినపం
చముయొక్క- సేవీమంతయువృద్ధి
బొందెను. జలంబలుంబక్క గధ
మహా నాచరించుచుండెరి. లోక
మందఁజీదావ్యాధి దుర్భకతభయ
ములును దొలంగిపోయెను. అనితా
త్పర్యము.

నపుతమరణం కించి క్రిత్యంతి పురుషాః క్వచిత్

నార్య శ్చవిధవా నిత్యం భవిష్యంతి పతివ్రతాః. ౧౧

అ, ఇట్లు యద్ధకాండకథనుజె
ప్పించుక నుత్తరకాండకథను జెప్పు
చున్నారు.

టీక || పురుషాః = పురుషులు;
క్వచిత్ = ఒకానొకచోటనైనను;
కించిత్ = కొంచెమైనను; పుత్రమర
ణం, పుత్ర = కొడుకుయొక్క, మర
ణం = చావును; నద్రత్యం = చూడఁ
బోరు- నార్యశ్చ = స్త్రీలును; ని
త్యం = ఎల్లప్పుడును; అవిధవాః =
మండమోవులు గానివారలును, లే

క, అవిధవాః = వివిధాలైనభర్త
లుగలుగనివారలును, అనఁగా, వ్య
భిచారిణులుకానివారలును; పతివ్ర
తాః = పతిభక్తిగలవారలునై; భవి
ష్యంతి = అగుదురు.

రాముండువారశనముసేయన
పుడు; తండ్రిబ్రతికియుండఁగాఁబు
త్రుండుచావఁబోఁడు; (స్త్రీ)లందఱు
విధవలుకాకండబట్టితల్లెయుం
దురు. అనితాత్పర్యము.

౧౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

నచాగ్నిజం భయం కించి న్నాప్ను మజ్జంతి జంతవః
 నవాతజం భయం కించి న్నాపి జ్వరకృతం తథా. ౯౨
 నచాపి త్సుద్భయం తత్ర నతస్కర భయం తథా

<p>టీక॥ తత్ర=ఆరామరాజ్యమం దు; అగ్నిజం, అగ్ని=నిష్పవలన, జం=పుట్టునట్టి; భయం=భయము; కించిత్=కొంచెమైనను; నభవిష్య తి("భవిష్యతి" అనునదియధ్యాహ్వా తము; ఇట్లుత్తరస్థలములయందును దెలిసికొనునది.)=కలుగదు. జం తవః=ప్రాణులు; అప్ను=నీళ్ల యందు; నమజ్జంతి=మునుంగరు, అ నంగా, మునింగిచావరు. వాతజం, వాత=వాయువువలన, జం=పు ట్టునట్టి; భయం=భయము; కిం చిత్=కొంచెమైనను; నభవిష్యతి= కలుగదు. తథా=అట్లు; జ్వరకృ తం, జ్వర=జ్వరమువలన, కృతం= కలుగునట్టి; భయమపి (అధ్యాహ్వా తము)=భయమును; నభవిష్యతి=క లుగదు. త్సుద్భయంచాపి, త్సుత్=</p>	<p>ఆకలివలనఁ గలుగు, భయంచా పి=భయమును; నభవిష్యతి=కలు గదు-తస్కరభయంతథా, తస్కర ర=దొంగలవలనఁగలుగు, భయం తథా=భయమును; నభవిష్యతి=క లుగదు. రామరాజ్యమందు, కొంచెమైన, నగ్నిభయముగలుగదు; ప్రాణులునీ ళలోమునింగిచావరు; ఎంతమాత్ర మునువాయుభయముకలుగదు; స్వ ల్పమైనను, జ్వరభయముజనింపదు; ప్రాణులు, ఎప్పుడును సిద్ధభోజనులు గానున్నవైన, ఆకలిదుఃఖమెట్టిదో యెఱుంగఁజాలరు; రాముడుదుష్టు లఁగఠినముగా శిక్షించువాడుకావు నఁబ్రజలకు దొంగలభయముకొంచె మైననుగలుగదు. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

నగరాణివ రాష్ట్రాణి ధనధాన్యయుతానిచ. ౯౩

<p>టీక ॥ నగరాణి=పట్టణములు ను; రాష్ట్రాణిచ=దేశములును; ధ</p>	<p>నధాన్యయుతాని, ధన=ధనముల తోను, ధాన్య=ధాన్యములతోను,</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦

యతాని-కూడినవిగా; (చకారముపాదపూరణార్థము.) భవిష్యంతి(అధ్యాహృతము) = కాబోవుచున్నవి.

పట్టణములును దేశములును, ధనధాన్యములుగలిగి సమృద్ధములుగా నుండును. అనితాత్పర్యము.

నిత్యం ప్రముచితా స్సర్వే యథాకృతయగే తథా

టీక|| సర్వే=సమస్తజనులును; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును; కృతయగే=కృతయగమందు; యథా=ఎట్లు; (సంతోషించిరో) తథా= అట్లు; ప్రముచితాః= సంతోషించినవారు; భవిష్యంతి(అధ్యాహృతము)= కాబోవుచున్నారు.

సమస్తజనులును, సంపూర్ణమైన ధర్మముగల కృతయగమందు సంతోషముగలిగియుండునట్లు, రాముడు రాజ్యపాలనమునే యుచుండఁగాఁ బ్రేతాయుగమందు, సంతోషముగలిగియుండెదరు; అనితాత్పర్యము.

అశ్వమేధ శత్రై రిష్టా తథా బహు సువణకైః. ౯౪

గవాం కోట్టయతం దత్వా బ్రహ్మలోకం ప్రయాన్యతి

అసంఖ్యేయం ధనం దత్వా బ్రాహ్మణేభ్యో మహాయశాః. ౯౫

టీక|| మహాయశాః, మహత్ = పూజ్యమగు, యశాః= కీర్తిగల; రామః (అధ్యాహృతము) = రాముడు; అశ్వమేధశత్రైః, అశ్వమేధ=అశ్వమేధయగములయొక్క, శత్రైః=నూలుచే; అనఁగా, అనేక శతసంఖ్యగల అశ్వమేధములచేతను; బహుసువర్ణకైస్తథా= బహుసువర్ణకములను యాగములచేతను; ఇష్టా= దేవతలదృష్టినాం

దించి; గవాం=అవులయొక్క; కోట్టయతం=పదివేలకోట్లను; బ్రాహ్మణేభ్యః=బ్రాహ్మణులకొఱకు; దత్వా=ఇచ్చి; అసంఖ్యేయం=లేకొంపరాని; ధనం=ధనమును; బ్రాహ్మణేభ్యః(అధ్యాహృతము)=బ్రాహ్మణులకొఱకు; దత్వా=ఇచ్చి; బ్రహ్మలోకం, బ్రహ్మ=బ్రహ్మయగుతనయొక్క, లోకం=స్థానమును; ప్రయాన్యతి=పొదఁగలఁడు.

౧౨ ప్రతిపదాంతర్గతీకాతాత్పర్యసహితము.

విశేషార్థము. — “నుబహు
నినువడాణియత్రోపకరణావృత్తి,
మిదంతే సక్రతు స్సద్విస్త్రైశ్చ బ
హుసువణాకః” (ఏయాగముందు
మిక్కిలి యధికముగు సువణము
ఉప కరణముగా నుండునో, ఆ
యాగము “బహుసువణాకః” మనఁ
బడును.) అనుప్రమాణమునుబట్టి;
బహుసువణాకమనఁగా, అధికమై
నబంగార ముపకరణముగాఁ గల
యొకయాగము. “విహాయశాః” అ

నుశబ్దముచే, స్వల్పముగు నపవాద
మునకుఁగానీ శాదేవిని విడిచిపెట్టు
టసూచితముగుచున్నది.
విహాయశుంభగు రాముఁడు,
అనేకతాత్పర్యమేధములచేతను అనే
కబహుసువణాకములచేతను దేవ
తలఁ బూజించి, పదివేలకోట్లగో
వులనులెక్కింపరాసిధనమును బ్రా
హ్మణులకిచ్చి, శాశ్వతముగు తన
స్థానమునుబొందఁగలఁడు. అనితా
త్పర్యము.

రాజవంశాకః పతగుణాకః స్థాపయిష్యతి రాఘవః

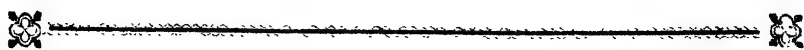
చాతుర్వర్ణ్యం చ లోకేన్ద్రిక్ స్వేస్వేధమేనియోత్సృతి. ౯౬

టీక || అన్ద్రిక్ = ఈ; లోకే =
భూలోకమందు; రాఘవః = రా
ముఁడు; రాజవంశాకః, రాజ = త్స
త్రియులయొక్క, వంశాకః = కుల
ములను; పతగుణాకః = నూజింతలై
నవానిగా; స్థాపయిష్యతి = ప్రతి
తిష్ఠింపఁగలఁడు-చాతుర్వర్ణ్యం =
నాలుగు వర్ణములను; స్వేస్వే =
తమతమవర్ణాశ్రమములకుఁదగిన;

ధమే = ధర్మమందు; నియోత్సృ
తి = ప్రవర్తించఁజేయుఁలఁడు.
రాముఁడు త్సత్రియులకు రాజ్య
ములనిచ్చినూజింతలుగావారివంశ
మునువృద్ధిబొందించును; బ్రాహ్మ
ణత్సత్రియులైశ్శత్రుద్రులనువారివా
రివర్ణాశ్రమములకుఁ దగినధర్మ
ములొరబ్రవర్తించఁజేయును. అని
తాత్పర్యము.

దశవర్ష సహస్ర్రాజి దశవర్ష శతానిచ

రామో రాజ్య ముపాసీత్వా బ్రహ్మలోకం గమిష్యతి. ౯౭



టీక రాముః = రాముఁడు; దశ	పుయొక్క, లోకం = స్థానమైన వై
వషః సహస్రాణి = పదివేలసంవ	కుంతమును; గమిష్యతి = పొందఁ
త్సరములును; దశవషః శతానిచ =	గలఁడు.
మఱి, వేయిసంవత్సరములును; అ	రాముఁడు, పదునొకండువేల
నఁగా, పదునొకండువేలసంవత్సర	సంవత్సరములు, రాజ్యమును, బ్రజ
ములు; రాజ్యం = రాజ్యమును; డ	లకుసుఖము గలుగునట్లు, పాలించి,
పాసిత్వా = సేవించి ; బ్రహ్మలో	వైకుంతమును బొందఁగలఁడు. అని
కం, బ్రహ్మ = బ్రహ్మ మగువిష్ణు	తాత్పర్యము.

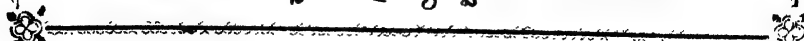
ఇదం పవిత్రం పాపఘ్నం పుణ్యం వేదైశ్చ సమ్మితమ్

యః పఠే ద్రామ చరితం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే. ౯౮

టీక పవిత్రం = పరిశుద్ధిగలి	పాపైః = పాపములచే; ప్రముచ్య
గించునదియు; పాపఘ్నం = పా	తే = విడువఁబడును.
పములఁ బోఁగొట్టునదియు ; పు	పరిశుద్ధి సాధనమును సమస్త
ణ్యం = పుణ్యమును గలుగఁజేయు	పాపములఁబోఁగొట్టునదియుఁ బు
నదియు; వేదైశ్చ = వేదములతోను;	ణ్యపదమును సర్వవేదసదృశమున
సమ్మితం = సమానమై నదియున	గు సీసంక్షేపరూపమైన రామచరి
గు; ఇదం = ఈ, పోర్వోక్తమైన; రా	త్రమును, ఎవ్వఁడు, భక్తియుక్తఁ
మచరితం, రామ = రామునియొక్క,	డై, వేదములఁబఠించునట్లు, నియమ
చరితం = చరిత్రమును; యః = ఎవఁ	ముతోఁ, బఠించునో, వాఁడు, సమ
డు; పఠేత్ = చదువునో; సః (అ	స్త పాపములచేతను విడువఁబడు
ధ్యాహృతము) = వాఁడు; సర్వ	ను. అనితాత్పర్యము.
పాపైః, సర్వ = సమస్తములైన,	

ఏత దాఖ్యాన మాయుష్యం పఠ న్ద్రామాయణ స్మరః

సపుత్ర పౌత్ర స్సగణః ప్రేత్య స్వగౌః మహీయతే. ౯౯



౧౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక॥ ఆయుష్యం=ఆయుర్వృత్తి స్వగృహలోకమందు; మహీయతే =
 ద్ధికరమును; ఆఖ్యానం=వాస్తవా పూజింపఁబడుచుండును.
 ధృఢముగలదియనగు; ఏతత్=ఈ; ఆయుర్వృద్ధి కరంబును వాస్త
 రామాయణం, రామ = రాముని వాఢృప్రతిపాదకమునగునీరామా
 యొక్క, అయనం (“అయగతౌ” యణమునుబఠించు మనుష్యుఁడు, ఈ
 అనుధాతువునఁబుట్టినది) = చరిత్ర లోకమందు, బుత్ర పౌత్రమిత్రభృ
 మును; పఠక = చదువుచున్న; నరః = త్యబంధువులతోఁ గూడినమ స్తభో
 మనుష్యుఁడు; సపుత్రపౌత్రః = కొడు గముల ననుభవించి, అంతమందు,
 కులతోనుమనుమలతోనుగూడినవాఁ స్వగృహ లోకమునుబొంది, దేవతల
 ఁడును; సగణః = భృత్యబంధు స చేఁబూజింపఁ బడుచుండును. అ
 మూహముతోఁగూడిన వాఁడనై; ని తాత్పర్యము.
 ప్రేత్య = దేహమును విడిచి; స్వగృహే =

పఠక ద్విజో వాగ్యవభత్య మీయాత్
 స్యాత్ త్మత్రియో ధూమిపతిత్వ మీయాత్
 వణిజ్జనః పణ్యఫలత్వ మీయాత్
 జనశ్చ శూద్రోపి మహత్త్వ మీయాత్. ౧౦౦

టీక॥ పఠక = ఈ రామాయణ త్రరస్థలములయందును చెలిసికొను
 మునుజదువునట్టి; జనః = మనుష్యుఁ నది) ఈ రామాయణమును జదువు
 ఁడు; ద్విజస్యాత్ = బ్రాహ్మణుఁ నట్టి; జనః (అధ్యా హృతము, ఇ
 డైనట్టైన; వాగ్యవభత్యం, వాట్లు త్రరస్థలములయందును చెలిసికొ
 క = అష్టాదశవిద్యలయందును, బు నునది) = మనుష్యుఁడు; త్మత్రియ
 వభత్యం = శ్రేష్ఠుఁడగుటను, అనఁ స్యాత్ = త్మత్రియుఁడైనట్టైన;
 గా, అష్టాదశవిద్యాపారం గతుఁ ధూమిపతిత్వం, ధూమి = ధూమం
 ఁడగుటను; ఈయాత్ = పొందును. డలమనకు, పతిత్వం = ప్రభువగుట
 పఠక = (అధ్యాహృతము, ఇట్లు ను; ఈయాత్ = పొందును. పఠక =

ఈ రామాయణమును జదువునట్టి; పొందును.	
జనః=మనుష్యుడు; పణిక్స్యత్ =	ఈ రామాయణమును, బ్రాహ్మ
వైశ్యుడైనట్టైన; పణ్యఫలత్వం,	జుడు పఠించినట్టైన, నష్టాదశ
పణ్య = క్రయవిక్రయార్హములగు	విద్యా పారంగతుడగును; త్రి
వస్తువులవలన, ఫలత్వం=లాభము	యుడు పఠించినట్టైన, భూమం
గలిగియుండుటను; ఈయాత్ =	డలాధిపత్యమునుబొందును; వైశ్యు
పొందును. పఠక=ఈ రామాయణ	డుపఠించినట్టైన, వాణిజ్యమునం
మును జదువునట్టి; జనః=మనుష్యు	దులాభమును బొందును; శూద్రు
డు; శూద్రోఽపివస్యత్ = శూ	డు పఠించినట్టైన, శూద్రకులము
ద్రుడైనట్టైనను; మహత్త్వం =	లోఽబూజ్యుడగును. అనితాత్ప
పూజ్యుడగుటను; ఈయాత్ =	ర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, సంక్షేపేనామ ప్రథమ స్కంధః.

టీక ఇతి = ఇట్లు; ఆషే =	ము) = ముగిసినది.
ఋషిప్రోక్తమైన, రామాయణే =	ఇట్లు, ఋషిప్రోక్తమైన రామా
రామాయణమనెడు; ఆదికావ్యే =	యణమునునాదికావ్యమునందలి బా
ఆదికావ్యమందలి; బాలకాండే =	లకాండము నందు, రామాయణక
బాలకాండమందు; సంక్షేపేనా	థా సంక్షేపమని ప్రసిద్ధమైన మొద
మ = సంక్షేపమని ప్రసిద్ధమైన; ప్ర	టిస్కంధము ముగిసినది. అని తాత్ప
థమః = మొదటిదియగు; స్కంధః =	ర్యము.
సర్గము; సమాప్తః (అధ్యాహృత	

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండప్రథమసర్గటీక, ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము

గ్రంథము

౨౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

శ్రీరామాయనము.

అథ ద్వితీయసర్గః ప్రారంభః.

నారదస్యతు తద్వాక్యం శ్రుత్వా వాక్య విశారదః

పూజయామాస ధర్మాత్మా సహశిష్యో మహామునిః. ౧

టీక॥ నారదస్య = నారదమహామునియొక్క; తత్ = ముందుచెప్పఁబడిన; వాక్యం = వాక్యమును; శ్రుత్వా = వినినంతనె; వాక్యవిశారదః, వాక్య = వాక్యములయందు, విశారదః = పండితుఁడును; ధర్మాత్మా, ధర్మ = ధర్మమందు, ఆత్మా = బుద్ధిగలవాఁడునగు; మహామునిః = వాల్మీకిమహాముని; సహశిష్యః = శిష్యునితోఁగూడినవాఁడై; పూజయామాస = పూజించెను.

వాల్మీకిమహాముని, తానుధర్మబుద్ధిగలవాఁడును వాక్యములవిశేషమునెఱింగిన వాఁడును గావున, నారదులుచెప్పిన సంక్షేప రామాయణరూపమగు వాక్యమును వినినంతనె, శిష్యసహితుఁడై, దానిశ్లాఘించెను. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — వాక్యవిశారదః, వాక్య = వాక్యరూపమగు సమస్తశాస్త్రములయందును, విశా

రదః = పండితుఁడును ; ధర్మాత్మా, ధర్మ = ధర్మమునందు, ఆత్మా = బుద్ధిగలవాఁడును, అనఁగా, ధర్మము నాచరించు వాఁడును, అగు; వాల్మీకిః (అధ్యాత్మతము) = వాల్మీకిమహాషిః; నారదస్య = “నరతీతనరఃప్రోక్తః పరమాత్మ సనాతనః” (సనాతనుఁడగు పరమాత్మ, ప్రపంచమునందు సృష్టిస్థితిలయములనయించునుగావున, నరుఁడనంబడును) అనుప్రమాణమును బట్టి; “నరః” అనఁగా, పరమాత్మ, నరసంబంధి, నారం, పరమాత్మ సంబంధిజ్ఞానము “నారం” అనఁబడును ; నారందదాతీతి నారదః ; పరమాత్మ విషయకమగు జ్ఞానమునిచ్చు వాఁడుకావున నారదుఁ డనఁబడును ; ఆశ్రితులకు బ్రహ్మార్పణదేశము సేయునట్టి నారదమహాషిఁయొక్క ; తత్ = ఆ, అనఁగా వేదాంత ప్రసిద్ధమైన ;

వాక్యం = వాక్యమును; శ్రుత్యా
తు = వినినంతనే; మహామునిః, మ
హాత్ = పూజ్యుడైన, మునిః = బ్ర
హ్మనుసంధానము సేయు వాడు
ను; సహశిష్యః = శిష్యునితోఁ గూడిన
వాడునై; పూజయామాస = స్తో
ఘించెను.

సమస్తశాస్త్రార్థములఁ దెలిసి
కొని జ్ఞానమును గలిగించునట్టి కర్తా
నుష్ఠానము సేయుచున్న వాల్మీకిమ

హషిఁ, బ్రహ్మహర్షాపదేశాచార్యుఁ
డైన నారదమహషిఁ యుపదేశిం
చిన వేదాంతార్థమును విని సం
తనె, తానుబ్రహ్మనుభవమునుబొం
దుటయెకాక, శిష్యులకును ఆయర్థ
మునుపదేశించి, శిష్యునితోఁగూడిన
వాడై, యెల్లప్పుడు నావేదాం
తపరమార్థా నందమునే యనుభ
వింపు చుండెను. అనితాత్పర్యము.

యథావ త్పూజిత స్తేన దేవషిఁ నారద స్తథా

అపృష్టై వాభ్యనుజ్ఞాత స్సజగామ విహాయసం. ౨

టీక॥ దేవషిః = దేవతయును
ఋషియునైన; సః = ఆ; నారదః =
నారదుడు; తేన = ఆవాల్మీకిమహ
షిఁచే; యథావత్ = యథాయో
గ్యముగ; పూజితః = పూజింపఁబడి
నవాడై; అపృష్టైవ = వాల్మీకి
ని, సంతోషపఱచియే; అభ్యనుజ్ఞా
తః = అనుజ్ఞనుబొందినవాడగుచు;
విహాయసం = ఆకాశమును ; జగా
మ = పొందెను.

దేవషియగు నారదమహాము
ని, వాల్మీకిచేయఁబోచితముగఁబూ
జింపఁబడినవాడై, యావాల్మీకినిఆ

లింగనాదులచే సంతోషపఱచి, వా
రియనుజ్ఞనుబొంది, యాకాశ మా
గఁమున, దేవలోకమునకువెల్లెను.
అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — దేవషిః,
దేవ = దేవతలలోపల, ఋషిః = జ్ఞా
నపారంగతుడగు వాడైన (“ఋ
షిగతో” అనుధాతువునఁబుట్టినది);
సః = ఆ (వాల్మీకికి జ్ఞానోపదేశము
చేసిన); నారదః = జ్ఞానప్రదాతయ
గునారదమహాముని; తేన = శిష్యుడ
గునావాల్మీకిచేత; యథావత్ =
గురువును బూజింపవలసిన రీతిని;

౧౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

పూజితః=పూజింపఁబడినవాఁడై;
ఆపృష్ట్యా=సంశయములనన్నింటిని
దీఁచుటచే, సంతోషపఱచి; అభ్య
నుజ్ఞాత ఏవ=అనుజ్ఞనుబొందినవాఁ
డైయే; విహాయసం= (భావప్రధా
ననిదేశము) ఆకాశముగుటను; జ
గామ=పొందెను.

దేవతలలోజ్ఞానపారంగతుఁడు
నుఆశ్రితులకు జ్ఞానమునిచ్చువాఁడు
నగు నారదమహాముని, వాల్మీకికిచే
దాంతపరమాథోపదేశముచేసి,
యావాల్మీకిచేగురుపూజనుబొంది,
యతనికిఁ గలసమస్త సంశయముల
నుందీచి సంతోషపఱచి, తాను,

వాల్మీకికిఁ బరమాథోపదేశము
సేయుటకైయే గురుత్వాభిమాన
మును గల్పించికొనినవాఁడు కావు
నను, ఆయభిమానముకల్పితముకాఁ
బట్టి, యపదేశానంతరము, మఱి
శాశ్వతమగుసిరభిమానత్వమే సిద్ధ
ముగానున్నందునను, జ్ఞానోపదేశ
శానంతరమువాల్మీకికిఁగలశిష్యత్వా
భిమానమును దనకన్ననుత్కృష్టుఁడ
ను నారదునియందలి గురుత్వాభి
మానమునునశించుటవలనను, మఱి
ల, నాకాశమువలెనిర్వికల్పమగుతన
స్వరూపమును బొందెను. అనితా
త్పర్యము.

స ముహూర్తం గతే తస్మిన్ దేవలోకం మునిస్తదా

జగామ తమసాతీరం జాహ్నువ్యా స్త్వ విదూరతః. ౩

టీక || తస్మిన్=ఆనారదమహా
ముని; ముహూర్తం=అల్పకాల
ముచే, (“ముహూర్తమల్ప కాలేపి
స్యాత్” అనినిఘంటువు; అత్యంత
సంయోగ మందు ద్వితీయ.) దేవ
లోకం=బ్రహ్మలోకమును; గతే=
పొందఁగా; తదా=అప్పుడు; మునిః
=వాల్మీకిమహాముని; జాహ్నువ్యా
స్తు=గంగానదికిని; అవిదూరతః=స

మీపమందు(ఉన్న); తమసాతీరం =
తమసానదిగట్టును; జగామ = పొం
దెను.

ఆనారద మహాముని శీఘ్రము
లోనేబ్రహ్మలోకమునకువెళ్లినవెను
క, వాల్మీకి, మాధ్యాహ్నిక స్నా
నముకై, గంగానదికి సమీపమం
దుండు తమసానదీతీరముఁ జేరెను.
అనితాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౭

విశేషార్థము. — తస్మిన్ = తనగురువగు నారదమహాముని; ముహూర్తం = అల్పకాలముచే; దేవలోకం, దేవ = పరబ్రహ్మముయొక్క, లోకం = స్థానమును, అసంగా, పరబ్రహ్మస్వరూపమును; గతే = పొందఁగా; తచా = అప్పుడు; మునిః = బ్రహ్మను సంధానముసేయుజ్ఞానియగువాల్సికి; జాహ్నవ్యాః; అవిదూరతః; తమసాతీరం; జగామ.

ఆనారదమహాముని, వాల్మీకికు పడేశించినయుత్తరక్షణము నందే, వాల్మీకి కుపడేశము సేయుటకై కల్పించికొనిన గురుత్వము మొదలగు నభిమానములను వదలి, తనయథార్థ రూపమగు బ్రహ్మత్వమునుబొందినవెనుక, ఆవాల్మీకిమహర్షి, తాను బ్రహ్మవేత్త కాఁబట్టి, తనకుఁగర్వానుష్ఠానావశ్యకతలేక పోయినను, “యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరేజనాః, సయత్ప్రమాణం కురుతేలోకస్తదనువతతే” (ఎద్దాని

శ్రేష్ఠుడాచరించునో, దానినేయితరజనులు నాచరింతురు; ఆశ్రేష్ఠుడెద్దానిఁబ్రమాణముగాఁ జేయునో, దానిలోకమంతయు ననువతించును) అనుగీతావచనమురీతిని, ఉత్తమమగు భృగువంశమునందుఁబుట్టిన వాఁడును బ్రహ్మపుత్రుఁడగు నారదమహర్షికి శిష్యుఁడును జితేంద్రియత్వమహిమంబుట్టి “వాల్మీకి” యను నన్వర్థాభిధానమునం బ్రసిద్ధుఁడగునగు, తానే, కర్మానుష్ఠానమును వదలినచో. అజ్ఞానులును గర్మానుష్ఠానమున్న మఱివేఱుగతిలేని వారునగు జనులు, తన్నుఁజూచి, సిద్ధమగు కర్మానుష్ఠానగతిని అజ్ఞానముచే విడిచి, యసిద్ధమగు దాని సంపాదించ నశక్తులై, నశింతురని, లోకానుగ్రహార్థమై, యప్రతిబంధకమగు కర్మానుష్ఠానమునం బ్రవర్తించఁబూని, మాధ్యాహ్నిక సానము సేయుటకై తమసాతీరమునకుఁ బోయెను. అనితాత్పర్యము.

సతు తీరం సమాసాద్య తమసాయా మహామునిః

శిష్య మాహ స్థితం పార్శ్వే దృష్ట్వా తీర్థ మకచక మమ్. ౪

౪౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక॥ సః=అ; మహామునిః = ద్వాజునిఁగూచిఁ; అహ= (వత్స
వాశ్మీకిమహాముని, తమసాయాః = మాణరీతిని,) చెప్పెను.
తమసానదియొక్కఁ; తీరం = గట్టు అవాశ్మీకిమహాముని, తమసాన
ను ; సమాసాద్యతు = పొందినం దీతీరముఁజేరి, యందుబురదలేనిరే
తనె; అకదఁమం = బురదలేనట్టి; వునుజూచి, పక్కనున్నతనశిష్యుఁ
తీర్థం = రేవును; దృష్ట్వా=చూ డగు భరద్వాజునితోనిట్లని చెప్పె
చి; పార్శ్వ=పక్కను; స్థితం = ను. అనితాత్పర్యము.
ఉన్నట్టి; శిష్యం = శిష్యుఁడగు భర

అకదఁమ మిదం తీర్థం భరద్వాజ నిశామయ
రమణీయం ప్రసన్నాంబు సన్తనుష్యమనోయథా. ౫

టీక॥ భరద్వాజ=భరద్వాజుఁ రేవునుజూడుము. అనితాత్పర్యము.
డా! సన్తనుష్యమనోయథా = స విశేషార్థము.— ఉపమాన
త్పురుషుని హృదయమువలె; అక మగు సత్పురుషుని హృదయ మం
దఁమం = బురదలేనిదియును, (ప దలి పాపరహితత్వమును జలమువ
క్షాంతరమందు) పాపములేనిదియు లె నిమలముగా నుండుటయును,
ను; ప్రసన్నాంబు, ప్రసన్న=నిమల ఉపమేయమగు తీర్థమందలి బురద
లమైన, అంబు = జలముగలదియు లేకయుండుటను నిమలమైన జల
ను; (ప) జలమువలె నిమలమైన ముగలిగియుండుటనుం, చెలిపెడి,
దియును (గనుకనే); రమణీయం = అకదఁమప్రసన్నాంబుశబ్దములు,
మనోహరమైనదియునగు; ఇదం = అర్థభేదము గలిగియున్నను, శ
ఈ; తీర్థం = రేవును ; నిశామ బ్ధభేదములేనివిగావున, సాదృశ్య
య=చూడుము. మును గలిగించుచున్నవి. “అర్థత

ఓభరద్వాజుడా! సత్పురుషుని శ్శబ్దతోవాపిమనాకాగ్యార్థసూ
హృదయమువలె నిష్పంకమై నిమల చనం” (గ్రంథాదియందు (అనఁ
లజలమై మనోహరమై యుండు నీ గా, మంగళమునందు.) అర్థము

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౪౧

వలనఁగాని, శబ్దమువలనఁగాని, గ్రంథ సందర్భముందీ యాదికావ్య
కొంచెము కావ్యకథను సూచించు ముయొక్క కథయును, సూచింపఁ
నది.) అనునాలంకారికసరణినను బడినది. అందు; “అకడఁమ మిదం
సరించి, వాల్మీకిమహామునిచే, “అ తీర్థం” అనుటచే, పరిశుద్ధుఁగు
కడఁమ మిదం తీర్థం” ఇత్యాది సముద్రసేతుస్థలము జ్ఞాపితమైనది.

న్యన్యతాం కలశ స్తాత దీయతాం వల్కలం మమ

ఇదమే వావగాహిష్యే తమసా తీర్థం ముత్తమమ్. ౬

టీక || తాత=నాయనా; కలశేన =
శః=జలపాత్రము; న్యన్యతాం = “ నాయనా! జల పాత్రమును
క్రిందనుంచఁ బడుఁగాక . మమ= గ్రీందనుంచుము; నాకునారచీర ని
నాకు; వల్కలం=నారచీర; దీయన్ము ; శ్రేష్ఠమైన యీతమసా తీ
తాం = ఇవ్వఁబడుఁగాక . ఉత్త ఖం మునందే స్నానముచేసెదను.”
మం=శ్రేష్ఠమైన; ఇదం=ఈ; తమ అని వాల్మీకి శిష్యునితోఁజెప్పెను.
సాతీర్థమేవ = తమసానది రేవు అనితాత్పర్యము.
నందే; వావగాహిష్యే=స్నానము

ఏవ ముత్తే భరద్వాజో వాల్మీకేన మహాత్మనా

ప్రాయచ్చత మునే స్తస్య వల్కలం నియతో గురోః. ౭

టీక || మహాత్మనా, మహాత్ = స్య=ఆ; మునే=వాల్మీకిమహాము
పూజ్యుఁగు, ఆత్మనా=మనస్సుగ నికి; వల్కలం=నారచీరను; ప్రా
ల; వాల్మీకేన = వాల్మీకిచేతను; ఏ యచ్చత=ఇచ్చెను.
వం=ఈప్రకారము; ఉక్తః=చెప్పఁ ఈప్రకారము, మహాత్ముఁడగు
బడినవాఁడును; గురోః=గురువున వాల్మీకి యడుగఁగా , గురువిధే
కు; నియతః= విధేయుఁడనైన ; యుండైనభరద్వాజుఁ, డావాల్మీకికి
భరద్వాజః = భరద్వాజుఁడు; త నారచీరనిచ్చెను. అనితాత్పర్యము.

౧౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

సశిష్యహస్తా దాదాయ వల్కలం నియతేంద్రియః

విచచారహ పశ్యంస్త త్వర్వతో విపులం వనమ్. ౮

టీక || నియతేంద్రియః, నియమము; విచచార= తిరిగెను. హ= త = నిగ్రహింపఁ బడిన, ఇంద్రియః=ఇంద్రియములుగల; సః= ఆవాత్మికి, భరద్వాజుని చేతి ఆవాత్మికి; శిష్యహస్తాత్, శిష్య= నుంచి నారచీరను బుచ్చికొని, తా శిష్యునియొక్క, హస్తాత్ = చేతి నుండియ నిగ్రహము గలవాఁడై ననుచి; వల్కలం=నారచీరను; ఆ నను, విశాలమగునావనము నంత దాయ=తీసికొని; విపులం=విశాలము జూచుచు, సంచరించెను; లమైన; తత్=ఆ; వనం=వనమును; ఆశ్చర్యము. అనితాత్పర్యము. సర్వతః=అంతటను; పశ్య=చూ

త స్యాభ్యాశేతు మిధునం చరంత మనపాయినం

దదర్శ భగవాంస్తత్రక్రౌంచయో శ్చిరునిస్సవమ్. ౯

టీక|| భగవాన్=మాహాత్మ్యముగలవాత్మికి; (“భగశ్చ”) కామ జతను; దదర్శ=చూచెను. మాహాత్మ్య వీర్యయత్నార్క కీ శాపానుగ్రహాది మాహాత్మ్య తిఃఘ” అనియమరము); తత్ర = ముగల వాత్మికిమహాషిః, యావ ఆవనమునందు; తస్య=ఆరేవునకు; నములో నాతమసా తీర్థ మున అభ్యాశేతు=సమీపమునందే; చ కు సమీపముననే, సంచరించుచు రంతం= తిరుగుచున్నదియు; అన మనోహరంబుగఁ గూయు చున్నవి పాయినం=ఎడఁబాటులేనిదియు; యు త్తణికాలమైన నెడఁ బాటులే చారునిస్సవం, చారు=మనోహర నివియునగుక్రౌంచపక్షిచంపతులం మగు, నిస్సవం = ధ్వనిగలదియున జూచెను. అనితాత్పర్యము గు; క్రౌంచయోః = క్రౌంచపక్షు ఇందు, వత్సగ్గమాణప్రకారము

గఁ, గావ్యకథయు సూచింపబడినది. — భగవాన్ = మాసాత్మ్యముగల (అనఁగా, త్రైకాలికజ్ఞానముగల, అనుట) వాల్మీకిమహర్షి; తస్య = ఆసముద్రమునకు; అభ్యాశేతు = సమీపమందే; తత్ర = ఆలంకాపురియందు; చరంతం = భోగములననుభవింపుచున్నదియు (“చరగతిభక్షణయోః” అనుధాతువునఁబుట్టినది) అనపాయినం = బ్రహ్మవరమహిమవలన, బహుకాలమునుండి యపాయము లేనిదియు; చారునిస్వనం = మనోహరమగువీణానాదముగలదియు నగు; క్రౌంచయోః = కుటిలులగు రాక్షసులయొక్క (“క్రుం

చగతికౌటిల్యాత్ప్రీ భావయోః” అనుధాతువునఁబుట్టినది); మిథునం = ఆలుమగలజతను; దదర్శ = తెలిసికొనెను.

ఘాతభవిష్యద్వత్ మానజ్ఞానముగలయావాల్మీకిమహర్షి, సముద్ర తీరమందున్న లంకాపురియందు సమస్త భోగములననుభవింపుచు, బ్రహ్మ దేవునివరమునంజేసి దీఘకాలమునుండి యపాయములేక, మనోహరంబగువీణానాదముమొదలగు క్రీడానందంబులంజేలుచున్నరాక్షసదంపతుల నెఱింగెను. అనితాత్పర్యము.

తస్మాత్తు మిథునా దేకం పుమాంసం పాపనిశ్చయః

జఘాన వైరనిలయో నిషాద స్తస్య పశ్యతః. ౧౦

టీక॥ పాపనిశ్చయః, పాపం క్రూరమగు, నిశ్చయః = నిణయముగలవాఁడును; వైరనిలయః, వైరంపగకు, నిలయః = స్థానమునైన; నిషాదః = బోయవాఁడు; తస్మాత్ = ఆ; మిథునాత్ = క్రౌంచపక్షులజతనుడగ్గఱి (ల్యబ్లోపమందుఁ బంచమి); ఏకం = ఒకఁడైన; పుమాంసం

తు = పురుషపక్షినిమాత్రము; పశ్యతః = చూచుచున్న, తస్య = ఆవాల్మీకిమనినాదరింపక (అనాదరమందుపక్షి); జఘాన = చంపెను.

సమస్త జంతువులయందును సహజమైన పగగలిగి క్రూరముగాజేవించుచుండు నొక బోయవాఁడు, ఆక్రౌంచపక్షి దంపతులను డగ్గఱి,

౪౪ ప్ర త్రిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

యందొక టైనపురుషపక్షిని, దాని జూచుచున్న వాల్మీకి మహా మునిని గూడనాదరింపక, చంపెను. అని తాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—ఇందును వత్సమాణరీతిని గావ్యకథ సూచితమైనది.—పాపనిశ్చయము=దుష్టుడనునిణయముగలవాడును; (అనగా, రావణుడు దుష్టుడని శ్చయించినవాడును); వైరనియము=దుష్టులతోటి పగకు స్థానభూతుడునైన; నిషాదము=సమస్తజంబులకు నాధారభూతుడైన విష్ణువు(నిషీదంత్యక్రసర్వాణిజగంతీతి, నిషాదము; వీనియందు సమస్తజములునుండును గావున “నిషాదము”డనబడును); తస్మాత్=అ; మిథున

త=రాక్షసదంపతుల డగ్గతి; ఏకం=ఒక టైన; పుమాంసంతు=పురుషుడగు రావణుని మాత్రము; పశ్యతః=చూచుచున్న; లస్య=ఆ రాక్షసదంపతులలో రెండవది యగమందోదరినాదరింపక (అనగా మందోదరిని జంపకయనుట.); జఘాన=చంపెను.

దుష్టులయందు సహజమైన వైరము గలిగి సమస్త జగంబులకునాధారభూతుడై వెలుంగుచున్న శ్రీమహావిష్ణువు, ఆ రాక్షసదంపతుల డగ్గతి, యందొక టైన రావణుడు పరమదుష్టుడనియెఱింగి, యదుష్టుయగు మందోదరిని బీడింపక, యారావణుని మాత్రము, చంపెను. అని తాత్పర్యము.

తం శోణిత పరీతాంగం వేష్టమానం మహీతలే

భార్యాతు నిహతం దృష్ట్వా రురావ కరుణాం గిరమ్. ౧౧

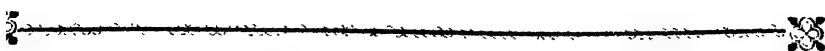
వియుక్తా పతినా తేన ద్విజేన సహచారిణౌ

తామ్రశీషేణ మత్రేన పత్రిణౌ సహితేనవై. ౧౨

టీక॥ భార్యాతు=కొంచెము; పతినా = పెనిమిటియును; సహచారిణౌ = కూడఁ దిరుగునదియు

ను; తామ్రశీషేణ, తామ్ర=ఎఱ్ఱనగు, శీషేణ=తలగలదియును; మత్రేన = మదించినదియును; పత్రి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౮౫



తా=ప్రశస్తములగు టెక్కలు గ
లదియును; సహితేన=మనస్సంగ
త్యముగలదియునగు (“వై” అనునది
పాదపూరణార్థము); తేన=ఆ; ద్వి
జేన=మగపక్షిచే; వియుక్తా=విడు
వబడినదై; నిహతం=చంపక బడిన
దియును (గనుకనే); మహీతలే=
భూతలమందు; వేష్టమానం=పొర
లుచున్నదియును= శోణితపరీతాం
గం, శోణిత = నెత్తుగుచే, పరీత=క
ప్పక బడిన, అంగం=శరీరముగలది
యునగు; తం=ఆక్రాంచమును; దృ
ష్టా=చూచి; కరుణాం=కనికరము
నుబుట్టించెడి; గిరం=వాక్కును; రు
రావ=పలికెను.

భార్యయగుక్రాంచి, ప్రశస్తము
లగు టెక్కలును ఎఱ్ఱనితలయునుగ
లిగిరతిపరవశతచేఁ బ్రకాశింపుచుం
దనకుం బెనిమిటియై సహచారియై
మనఃప్రియమైయున్న క్రాంచముచే
విడువబడినదై, బోయవానిచేఁజం
పక బడినేలం బొరలుచు నెత్తుటం
దోగి పడియున్నయా క్రాంచము
నుజూచి, కనికరమువుట్టునట్టులేడ్చె
ను. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—ఈశ్లోకము
లయందుమందోదరీప్రళాపమునూ
చితమైనది.—భార్యతం = మం
దోదరియును; పతినా; సహచారి
తా; తామ్రగోషేణ=రత్నవయ
కీరీటముచే నెఱ్ఱగానుండు తలగ
లవాడును; పత్రిణా=వాహనము
లతోఁ గూడియుండువాడును; మ
త్తేన=బ్రహ్మవరమువలనమడిచిన
వాడును; సహితేన=ఇంద్రజిత్తుం
ధకణాదులగుహితులతోఁ గూడి
నవాడునైన; తేన=ఆ; ద్విజేన=
బ్రాహ్మణులగురావణునిచే; వి
యుక్తా; నిహతం; మహీతలే; వేష్ట
మానం; శోణిత పరీతాంగం; తం=
ఆరావణుని; దృష్టా; కరుణాం; గి
రం; రురావ.

పులస్త్యవంశమునందుం బుట్టి
బ్రహ్మచేవునివలనవరముబొందియె
దురులేకగర్వించి కుంభకణాది
హితులతోఁగూడి మణిమయకీరీటా
లంకృత శిరస్సుండైవెలింగడి శన
ప్రియుండైన పెనిమిటిచేవిడువబడి
నదై, యామందోదరి, విష్ణుచేవునిచేఁ
జంపబడినేలంబొరలుచు నెత్తుటం

౪౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.



దోఁగిపడియున్న తనపెనిమిటి యట్టునట్టు లేద్యెను. అనిశాత్పర్యము. గురావణునింజూచి, కనికరముపు

తదాతు తం ద్విజం దృష్ట్వా నిషాదేన నిపాతితమ్

ఋషే ధర్మాత్మన స్తస్య కారుణ్యం సమపద్యత. ౧౩

టీక॥ తదాతు=అప్పుడె; నిషాదేన=బోయవానిచే; నిపాతితం=పడఁ ద్రోయఁబడిన; తం=ఆ; ద్విజం=పక్షిని; దృష్ట్వా=చూచి; స్థితస్య(అధ్యాపౌతము)=ఉన్నట్టి; ధర్మాత్మనః=ధర్మ స్వభావుఁడైన; తస్య=ఆ; ఋషేః=వాల్మీకిమహర్షికి; కారుణ్యం=దయ; సమపద్యత=కలిగినది. తాత్పర్యము సులభము.

విశేషార్థము.—ఇందును గావ్యార్థసూచనము సేయఁ బడిన

ది.—తదాతు=అప్పుడె; నిషాదేన=విష్ణువుచే; నిపాతితం; తం; ద్విజం = బ్రాహ్మణుఁడగు గురావణుని; దృష్ట్వా; స్థితస్య; ధర్మాత్మనః; తస్య; ఋషేః; కారుణ్యం=జుగుప్స; సమపద్యత=కలిగినది.

ఆ గురావణుని, విష్ణురూపుఁడగు రాముఁడుచంపఁగాఁ జూచుచున్న ధర్మ స్వభావుఁడైన యావాల్మీకిమహర్షికి “అధర్మాత్మునిస్త్రరణముగూడనమంగళకరము” అని జుగుప్స కలిగినది. అని తాత్పర్యము.

తతః కరుణవేదిత్వా దధర్మోఽయ మితి ద్విజః

నిశామ్య రుదతీం క్రొంచీ మిదం వచన మబ్రవీత్. ౧౪

టీక॥ తతః=పిమ్మట; ద్విజః=బ్రాహ్మణుఁడగువాల్మీకిమహర్షి; రుదతీం=పచ్చుచున్న; క్రొంచీం=ఆడుక్రొందపక్షిని; నిశామ్య=చూచి; కరుణవేదిత్వాత్=దయఁబొంది నవాఁడగుటవలన; అయం=ఈరతి

కాలవధము; అధర్మః=ధర్మముకాదు; ఇతి=అని; మత్వా (అధ్యాపౌతము)=తలచి; ఇదం=ఈ(వత్స మాణమగు); వచనం=వాక్యమును; అబ్రవీత్=పలికెను.

అటుపిమ్మట, ఆవాల్మీకిమహ

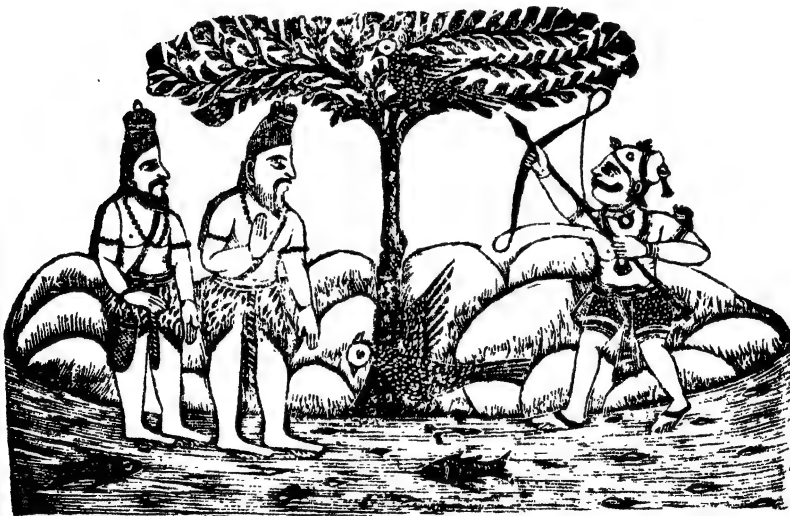


ముని, యేడ్చుచున్నకొంచిన జూచి, దయగలవాడై, “రతికాలమందుఁ జంపుటపాడిగాదు” అనితలంచుచు, నిట్లనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.—తతః ; ద్విజః; రుదతీం; క్రాంచీం=రాక్షసస్త్రీ, యగుమందోదరిని ; నిశావ్యః అయం=ఈపరభార్యనపహరించుట; అధమ=ఇతి = పాడికాదని; మత్వా=తలంచి; కరుణవేదిత్వాత్=

జుగుప్సఁబొందినవాడగుట వలన; ఇదం; వచనం; అబ్రవీత్.

అటుపిమ్మట, వాల్మీకిమహర్షి, యేడ్చుచున్న మందోదరిని జూచి, “పరభార్య నపహరించిన యీరావణుండెప్పుడిట్టిస్థితిని బొందినాఁడు కాబట్టి, పరభార్యనపహరించుట యెంతమాత్రమునుభర్తముకాదు” అనితలంచి, జుగుప్సఁ బొందినవాడై, యిట్లనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.



భరద్వాజుఁడు వాల్మీకి క్రాంచపక్షులు బోయవాఁడు
మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వష్టగమ శ్వాశ్వతీస్సమాః
య త్క్రాంచమిథునా దేక మవధీః కామమోహితమ్. ౧౫

౧౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక || అమ = నిర్భాగ్యుడై న ; నిషాద = బోయవాడా ; త్వం=నీవు; యత్=ఏకారణమువలన ; క్రౌంచ మిధునాత్ = క్రౌంచపక్షిదంపతులను డగ్గఱి; కామమోహితం, కామ=మన్మథునిచే, మోహితం=మోహమునుబొందఁ జేయుటదిన; ఏకం=ఒకదాని; అవధీ=చంపితివో; తత్ (అధ్యాహృతము)=ఆకారణమువలన; శాశ్వతీ=స్థిరములైన; సమాః=సంవత్సరములయందు (అత్యంత సంయోగమందు ద్వితీయ) ; ప్రతిష్ఠాం = ఉండుటను; మాగమః=పొందకపోదువుగాక.

“నిర్భాగ్యుడైన యోబోయవాడా! క్రౌంచపక్షి దంపతుల డగ్గఱి, యందు మన్మథపరవశమగునొకదాని, జంపితివి, కావున నీవు, శాశ్వతకాలముప్రతిష్ఠనుబొందక పోయెదవుగాక; అనిపలికెను. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.— “ఇది బ్రహ్మానుగ్రహమునంజేసి, శ్రీమద్వాల్మీకిమహావికముఖము వలన, మొ

ట్టమొదట, నిగ్గమించినట్లోకము. కావున, గేవలశాపరూపము కాదగదు. ఇదియిగ్రంథమునకు మంగళము.” అనిపూర్వాచార్యులు వచించిరి.—

మానిషాద = లక్ష్మీనివాస స్థానమైన విష్ణువా (సీషీదత్యస్మిన్ ఇతినిషాదః, దీనియందుండును, గాఁబట్టి, “నిషాదః” అనంబడును, అనఁగా నివాస స్థానము); త్వం = నీవు; యత్ = ఏకారణమున; క్రౌంచమిధునాత్=రాక్షసదంపతులగు రావణమందో దరుల డగ్గఱి; కామమోహితం=మన్మథపరవశమగు; ఏకం=ఒకతైనరావణుని; అవధీ=చంపితివో; తత్ = ఆకారణమున; శాశ్వతీ=స్థిరములైన; సమాః=సంవత్సరములయందు; ప్రతిష్ఠాం=మాహాత్మ్యమును. (“ప్రతిష్ఠాస్థితిమాహాత్మ్యే” అనివై జయంతి); అగమః = పొందెదవుగాక.

ఓశ్రీనివాసుడా! రావణమందో దరులను రాక్షసదంపతుల వద్దకుఁ బోయి, వారిలో నొకఁడును

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧

మన్నభవరవశుడైసీతాదేవినపహరించినవాడునగు రావణునిజంపితివికావున, నీవు, శాశ్వతకాలముమాహాత్మ్యమును, బొందితివి. అనితాత్పర్యము.

“కావ్యాభాసూచనంకైశ్చిన్నాం ద్యామేవనిరూప్యతే” (మృగశర్ల కమునందే, కొండజిచ్చే, గావ్యకథాసూచనము నిరూపించు బడుచున్నది) అనునాలుకారిక వచనముననుసరించి, యిచ్చట, రామాయణకథయంతయు, సంక్షేపముగా, సూచింపబడినది. — “మానిషాద” అనుశబ్దముచే, సీతావివాహపర్యంతమగు బాలకాండకథసంగ్రహింపబడినది “ప్రసిష్ఠాంత్యమగమశ్శాశ్వతీస్సమాః” అనుటచే, శాశ్వతవచనపరిపాలనమనెడు మాహాత్మ్యముబొందుటను గా, పునట్టియయోధ్యాకాండకథ, సూచింపబడినది. ఈవాక్యముచేతనే, యుద్ధకాండకథయును జూపబడినది. “క్రౌంచమిషునాదేకమవధీః కావమోహితం” (“క్రౌంచశబ్దము, క్రౌంచగతికొటిల్లాల్పభావయోః” అను

ధాతువునఁబుట్టినది. క్రౌంచమిషునం” కుటిలులగు వానర దంపతులనుట.) ఈవాక్యముచే, కుటిలులగు వానరదంపతులైనతాగావామలలో నొకఁడును సుగ్రీవ భార్యనపహరించిన వాడునగు వానిని జంపితివి” అనునభాముచే, పింగధా కాండకథయును సూచితమైనది. క్రౌంచ=అల్పిభూతులు, అనగా, కృశులనుట. ఈవాక్యముచేతనే, కృశులగు సీతారాములలో నొకతెయగుసీతాదేవి, నపహరించి మిక్కిలి, వీడించితివి” అని, సీతాదేవివిరహదుఃఖమునువణింపబడు సుందర కాండ కథయును, దెల్పు బడినది. దీనిచేతనే, “రాక్షసదంపతులగు రావణ మందోదరులలో నొకడైన రావణుని జంపితివి” అని, యుద్ధకాండకథయును గ్రథితమైనది. ఈవాక్యముననే, (మానిషాద=మౌనీనివాసుఁడా, అనగా, ఓడైవమాలనుట) ఓడైవమా! పూర్వమర్ణ్య వాసమున, ననుభవించబడినవియోగదుఃఖమునందేసి యత్యంత కృశులగు సీతారాము

౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

అలో నొక తెయగు నీతా దేవిని మ పీడించితివి" అని, యు త్తరకాండ
అల సరణ్యములోఁ జేర్చి మిక్కిలి కథయును జెప్పబడినది.

తస్యైవం బ్రువత శ్చింతా బభూవ హృది వీక్షతః

శోకాతేన నాస్య శకునేః కిమిదం వ్యాహృతం మయా. ౧౬

<p>టీక వీక్షతః = చూచుచున్న వాఁడును; ఏవం=ఇప్పుడు చెప్ప బడినట్లు; బ్రువతః= పలుకుచున్న వాఁడు నగు; తస్య= ఆవాల్కిమి హషికి; హృది=మనస్సునందు ; అస్య=ఈ; శకునేః= పక్షినిమిత్త ము; శోకాతేన, శోక = దుఃఖ ముచే, ఆతేన= పీడింపబడిన ; మయా=నాచేత; అద్య=ఇప్పుడు; వ్యాహృతం=పలుకంబడిన; ఇదం=</p>	<p>ఈవాక్యము; కిం=ఎట్టిది! ఇతి (అ ధ్యాహృతము)= అని; చింతా= తలచు; బభూవ=కలిగెను. ఆ క్రౌంచ దంపతులను జూచి మానిషా జేత్యాదివాక్యమును బ లికిన యావాల్కిమి మ హషికి , హృదయమునందు, "ఈపక్షింజూ చి దుఃఖితుండనైన నేనెట్టి వాక్య మును బలికితిని!" అని చింత పుట్టి నది. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

చింతయన్ స మహాప్రాజ్ఞ శ్చకార మతిమాన్ మతిమ్

శిష్యం చైవాబ్రవీ ద్వాక్య మిదం స మునిపుంగవః. ౧౭

<p>టీక మహాప్రాజ్ఞః=పూజ్యుఁ డగుపండితుఁడును; మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుఁడునగు; సః=ఆవాల్కి కి; చింతయన్= చింతింపుచు; మ తిం=నిశ్చయమును; చకార=చేసె ను. చ=మఱియు; సః=ఆ; ముని పుంగవః=మునులందు శ్రేష్ఠుడైన వాల్కికి; శిష్యమేవ=శిష్యునిగూర్చి</p>	<p>యే; అబ్రవీత్ = పలికెను. మహా పండితుఁడును బుద్ధిమం తుఁడునగు వాల్కిమిహాముని యీ ప్రకారమాలోచన సేయుచు, వ త్త్యమాణప్రకారముగనిశ్చయించి. శిష్యునితో నిట్లని చెప్పెను. అనితా త్పర్యము.</p>
---	---

పాదబద్ధోఽక్షరసమ స్తంత్రీలయ సమస్వితః

శోకాతఃస్య ప్రవృత్తో మే శ్లోకో భవతు నాన్యధా. ౧౮

టీక || శోకాతఃస్య, శోక = భవేల్లయః" అనిరత్నమాల. తా
దుఃఖముచే, అతఃస్య = వీడింపఁ ద్వత్రిక మనఁగా, నృత్తగీతవాద్య
బడిన; మే(పంచమ్యథా మందు ష ములు); అయం(అధ్యాహృతము)
ష్ఠి)=నావలన; ప్రవృత్తః=పుట్టిన ఈగ్రంథము; శ్లోకః=శ్లోకముగా;
దియు; పాదబద్ధః, పాద=నాలు భవతు = అగుఁగాక, అన్యధా=
గు పాదములచే, బద్ధః = నియత వేటువిధముగ; (భవతు)=కాక
మైనదియు; అక్షరసమః, అక్షర=ప్ర పోవుఁగాక.

తిపాదాక్షరములచేతను, సమః= దుఃఖితుఁడనైననాముఖము వ
సహనమైనదియు; తంత్రీలయ స లననిగమించి నాలుగు పాదము
మన్వితః, తంత్రీ= వీణెతంతులతో లు గలదై ప్రతిపాదమును సమసం
ను,లయ=నృత్తగీతవాద్యములసమ ఖ్యగలయక్షరములతోఁగూడినదైవీ
విరామముతోను, సమన్వితః=కూ ణెయందారోపించి నృత్తగీతవాద్య
డినదియునైన(అనఁగా, వీణెయం ములతోఁ బాడఁదగియున్నఈగ్రం
దారోపించి నృత్తగీతవాద్య ముల థము, శ్లోకమునుపేరం బ్రసిద్ధమగుఁ
తోఁబాడుటకు యోగ్యమైనదనుట. గాక, మఱివేటుపేరం జెప్పఁదగ
“నాశేసంశ్లేషణేతౌర్యత్రిక సామ్యే దు. అనితాత్పర్యము.

శిష్యస్తు తస్య బ్రువతో మునే ర్వాక్య మ ను త్రమమ్

ప్రతి జగ్రాహ సంహృష్ట స్తస్య తుష్టో భవ గ్ధురుః. ౧౯

టీక|| శిష్యస్తు=శిష్యుఁడైనభ న్న మఱియొక శ్రేష్ఠపదాథము లే
రద్వాజుఁడును; తస్య=ఆ; మునే= నిదగు ; వాక్యం=మానిషాదేత్యా
వాల్మీకి మహాముని ; బ్రువతః=చె దివాక్యమును; ప్రతిజగ్రాహ=ప్రతి
ప్పుచుండఁగా; అను త్రమం=తనక గ్రహించెను; గురుః=గురువైనవా

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

త్రికిమహాముని; తస్య=అభరద్వా
జుని విషయమై; తుష్టః=సంతసించి
నవాఁడుగా; అభిషేకం = ఆయెను.

భరద్వాజుఁడు, తనగురువగు
వాల్మీకిమహామునిచేఁ జెప్పఁబడి,
శ్రీమద్రామాయణాథక సంగ్రహ
మగుటచే సర్వోత్తమమై వెలుంగు

చున్న, మానిషాదేత్వాది వాక్య
మును, వాగ్విధేయముగాఁ జేసికొ
నెను; వాల్మీకి మహామునియును,
అందుకుఁగాఁ, దనశిష్యునియందుఁ,
బ్రతగలవాఁ డాయెను. అనితాత్ప
ర్యము.

సోభిషేకం తతః కృత్వా తీర్థే తస్మిన్ యథావిధి

తమేవ చింతయన్మథక ముపావతకత వైమునిః. ౨౦

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట ;
సః=ఆ; మునిః=వాల్మీకిమహాముని;
తస్మిన్=ఆ; తీర్థే=తమసాతీర్థ
మందు; యథావిధి=యథాశాస్త్ర
ముగ; అభిషేకం = స్నానమును;
కృత్వా=చేసి; తం=ఆ; అథక మే
వ=ఆకస్మికముగ, ఛందోబద్ధశ్లోక
ము వ్రట్టుటనే; చింతయన్=చింతిం
చుచు; ఉపావతకత= ఆశ్రమమున
కుఁ బోవమఱలెను (“వై” అనున

దిపాదపూరణాథకము.)

అపిమ్మట, వాల్మీకిమహాముని,
యాతమసా తీర్థకమునందు, య
థాశాస్త్రముగ, మాధ్యాహ్నిక
స్నానమునసరించి, యాకస్మికము
గఁ దననోటనుండి, ఛందోబద్ధము
ను బరమాథకప్రతిపాదకము నగు
శ్లోకమువెడలుటనుగుఱించియే చిం
తింపుచు, నాశ్రమము తట్టుమఱలె
ను. అనితాత్పర్యము.

భరద్వా జస్తత శ్శిష్యో వినీత శ్శ్రుతవాక్ మునిః

కలశం పూణక మాదాయ పృష్ఠతో ను జగామహ. ౨౧

టీక॥ తతః=పిమ్మట; శిష్యః=శి
ష్యుఁడును; వినీతః=వినయముగల
వాఁడును; శ్రుతవాక్ = శాస్త్ర

ములు తెలిసినవాఁడును; మునిః=
బ్రహ్మను సంధానము సేయువాఁ
డునగు; భరద్వాజః=భరద్వాజుఁ

దుఃపూణాం=నిండిన; కలశం=జల తీరిగి , బ్రహ్మనుసంధానము నే
పాత్రమును; ఆదాయ=తీసికొని; యుచు వాత్సీకి శిష్యుడై యు
పృథ్వుతః=వెనుకను ; అనుజగామ స్త భరద్వాజుడు, జలపూణామ
హ=వెంబడించెను. గు కలశమును దీసికొని , యావా

వాత్సీకిమహామని యాశ్రమ త్సీకిని వెంబడించెను . అనితాత్ప
ముతట్టు మఱలఁగానే, వినయసం ర్థము.
పన్నుడై సమస్తశాస్త్రముల నె

సప్రవిశ్యా శ్రమపదం శిష్యేణసహ ధర్మవిత్

ఉపవిష్టః కథాశ్చన్యా శ్చకార ధ్యాన మాస్థితః. ౨౨

టీక || ధర్మవిత్; ధర్మ = నెను.

ధర్మకములను; విత్ = ఎఱింగిన; సమస్త ధర్మముల నెఱింగిన
సః=ఆవాత్సీకి; శిష్యేణ సహ=శి యా వాత్సీకి మహామని , శిష్యుని
ష్యునితోఁగూడ; ఆశ్రమపదం= ఆ తోఁగూడ నా శ్రమమును బ్రవేశిం
శ్రమస్థానమును; ప్రవిశ్య=చొచ్చి; చి, సుఖానసంబునఁ గూచుకొండి,
ఉపవిష్టః= కూచుకొండిన వాడై; “అకారణముగ నోయవాడు చా
ధ్యానం = అకారణముగ బోయి యు స్వరంబగు క్రౌంచమును జంపు
వాడు క్రౌంచమునుజంపుట, ఆక ట, ఆకస్మికముగఁదననోట ఛందో
స్మికముగ దననోట ఛందోబద్ధ మ బద్ధమును విచిత్రార్థప్రతి పాదక
గుశ్లోకము వెడలుట, వీటిని గుఱిం మనగు శ్లోకరూప వాక్యము వెడ
చినచింతను; ఆస్థితః (ఏవ)=పొం లుట” వీటినిగుఱించి, చింతింపుచు
దినవాడైయె; అన్యాః=ఇతరము నే, బ్రహ్మయజ్ఞ పారాయణము
లైన; కథాశ్చ= బ్రహ్మయజ్ఞ పా మొదలగు క్రియా కలాపము నిర్వ
రాయ తాదులను; చకార = చే తింఁచెను. అనితాత్పర్యము.

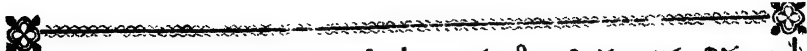


ఆజగామ తతో బ్రహ్మ లోక క తా స్వయంప్రభుః
చతుర్ముఖో మహా తేజా ద్రష్టుం తం మునిపుంగవమ్. ౨౩

టీక || తతః=అటు వెనుక; లోక మటుకు; ఆజగామ = వచ్చెను.
కకర్తా, లోక=లోకములను, కర్తా, అటు వెనుక , సమ స్తలోకము
చేయువాఁడును; ప్రభుః = లోక లనుసృజించువాఁడును సమ స్త లో
ములకు, స్వామియును; చతుర్ముఖః=నాలుగు మొగములు గలవాఁ కముల కధిపుండును నాలుగు మో
ఖః=నాలుగు మొగములు గలవాఁ ములచే నొక్కట నాలుగు వేద
డును; మహా తేజాః, మహత్=అ ముల నుచ్చరింప సమర్థుండును
తిశయించిన, తేజాః=ప్రభావము మహా ప్రభా వుండునగు బ్రహ్మ
గలవాఁడు నగు; బ్రహ్మ=నలువ ; దేవుండు మునిశ్రేష్ఠుడైన యావా
మునిపుంగవం = మునిశ్రేష్ఠుండగు; శ్రీకి మహామునిం జూడనే తెంచెను.
తం= ఆవాశ్రీకిని; ద్రష్టుం = చూ అని తాత్పర్యము.

వాశ్రీకి రథ తం దృష్ట్వా సహ సోత్థాయవాగ్యతః
ప్రాంజలిః ప్రయతో భూత్వా తస్మై పరమ విస్తి తః. ౨౪

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౫



టీక || అథ = పిమ్మట; వాల్మీకి = వాల్మీకిమహాముని; తం = ఆ బ్రహ్మదేవుని; దృష్టా = చూచి; సహసా = శీఘ్రముగ; ఉత్థాయ = లేచి; పరమవిన్దితః = మిక్కిలియూత్సర్గమును బొందిన వాడై; వాగ్యతః = నిగ్రహింపఁ బడినవాక్కుగలవాడను (అనగామానముగలవాడనుట) ; పాంజలిః = ఉత్కృష్టమగుచేమోడ్పు గలవాడను ; పయితః = పరిశుద్ధుడను; భూత్వా = అయి; తస్థా = నిలిచెను. వాల్మీకి మహాముని బ్రహ్మదేవునిఁ బూజించుచునే, “ఉర్ధ్వంప్రాణా

హ్యుత్క్రమంతియానస్థవిర ఆగతే, ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాప్రతిపద్యతే” (ముదుసలివాఁడుదగ్గిఁ జకు వచ్చుచుండఁగ నేప్రాయపువాని ప్రాణంబులుపైకిఁ బోవంజూచును. అనఁడెదుర్కొనుటనవస్తరించుటలచే మఱల, వానిఁ బొందును.) అనుశాస్త్రమురీతిని, దన ప్రాణములు పోఁజూచుననుభయంబున దిగ్గనలేచి, మిక్కిలియూత్సర్గమును బొందినవాడై, మానముధరించి, చేమోడ్పు గీలుకొల్చి, పరిశుద్ధ హృదయందై, నిలిచెను. అనితాత్పర్యము.

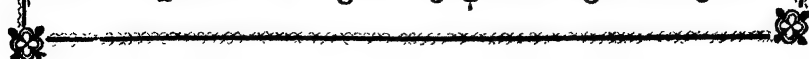
పూజయామాస తందేవం పాద్యాఘ్నాః సన వందనైః

ప్రణమ్య విధివజ్రైసం పృష్ట్యా నామయ మవ్యయమ్. ౯౫

టీక || సః (అధ్యాత్మతము) = ఆవాల్మీకి; తం ఏనం = ఆయి; దేవం = బ్రహ్మదేవుని; విధివత్ = శాస్త్రీయరీతిని; ప్రణమ్య = నమస్కరించి; అవ్యయం = అవిచ్ఛిన్నమగు; అనామయంబ = కుశలమును ; పృష్ట్యా = అడిగి ; పాద్యాఘ్నాః సన వందనైః, పాద్య = పాద ములకు జలము నిచ్చుటచేతను, అఘ్నా =

పూజాయోగ్యమగు జలమును సమపిండుటచేతను; ఆసన = పీఠము సమపిండుటచేతను; వందనైః = స్తుతించుట చేతను; పూజయామాస = పూజించెను.

వాల్మీకిమహాముని , బ్రహ్మదేవుని, యథాశాస్త్రముగ నమస్కరించి, యవిచ్ఛిన్నముగు కుశలమును బృచ్చించి, యఘ్నపాద్యాసనము



౧౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

లచేతను, స్తుతులచేతను, బూజించెను. అని తాత్పర్యము.

అథోపవిశ్య భగవా నాసనే పరమాచితే

వాల్మీకయే మహాషణ్యే సందిదేశాసనం తతః.

టీక॥ అథ=తర్వాతను ; భగవాన్=మహాశ్యముగల బ్రహ్మచేను. చుకొందుటను; సందిదేశ=అజ్ఞాపిం

దేవుడు ; పరమాచితే , పరభగవంతుడగు బ్రహ్మదేవుడు, పరమపూజితమగు నుత్తమమ=మిక్కిలి; అచితే=పూజింపబడిన; ఆసనే=ఆసనమందు; ఉపసనమందు గూచుకొండి, ఋషిశ్రేష్ఠ్యము=కూచుకొండి ; మహాషణ్యే=ఋషిశ్రేష్ఠుడగు ; వాల్మీకయే=ఋషిశ్రేష్ఠుడగు ; వాల్మీకయే=వాల్మీకికొఱకు; ఆసనం=కూర్చుకొండ నియోగించెను. అని తాత్పర్యము.

బ్రహ్మతా సమనుజ్ఞాత స్సోఽప్ర్యపాదిత దాసనే. ౧౬

టీక॥ సోపి=అవాల్మీకి మహాబడినవాడై; ఆసనే = పీఠయంపియును; బ్రహ్మతా=బ్రహ్మదేవునిచే; సమనుజ్ఞాతః=అజ్ఞాపింప

ఉపవిష్టే తదా తస్మిన్ సాక్షాత్లోకపితామహే

తద్గతే నైవ మనసా వాల్మీకి ధ్యాన మాస్థితః. ౧౭॥

టీక॥ లోకపితామహే ; లోకని; తద్గతేన , తత్=అక్రొంచముక=లోకములకంతయు , పితామహు, గతేన=పొందినట్టి; మనసైవ=మనస్సుచేతనే; ధ్యానం = చింతింపబడుచు; సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా; ఉపవిష్టే=కూచుకొండి

నవాడగు చుండగా; తదా=అప్పుడు; వాల్మీకిః=వాల్మీకిమహామునర్వలోకంబులకును చింతింపబడెన బ్రహ్మదేవుడు ప్రత్యక్షముగా గూచుకొంటియున్నను ,

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౭

వాల్మీకి మహాముని, యాక్రౌంచ సాగెను. అనితాత్పర్యము.
మునందే మనస్సునుంచి, చింతింప

పాపాత్మనా కృతం కష్టం వైర గ్రహణ బుద్ధినా
యస్తాదృశం చారురవం క్రౌంచం హన్యాదకారణాత్. ౨౮

టీక || యః = ఏబోయవాడు; పాప స్వరూపుడగునగు; లేన=ఆ
దు; తాదృశం=అట్టిదియును (అ బోయవానిచేతను; కష్టం=భయం
నంగా, రతిపరవశమైనదిఅనుట); కరమగు కార్యము; కృతం = చే
చారురవం, చారు= మనోహరమై యెబడినది.
న,రవం= కూతలుగలదియునగు; రతిపరవశమై మనోహరముగ
క్రాంచం=క్రౌంచపక్షిని; అకార గూయుచుండునట్టి క్రౌంచమును ని
ణాత్=నిష్కారణముగ; హన్యా స్కారణముగఁ జంపఁ గలిగిన ,
త్=చంపునో; వైరగ్రహణ బుద్ధి పాపస్వరూపుడను వైరోపజీవి
నా; వైర=పగచేతను, గ్రహణ= యునగు నాబోయవాఁడు భయం
గ్రహించుటయందు, బుద్ధినా=బు కరమగు కార్యముఁజేసెను. అనిచిం
ద్ధిగల వాఁడును; పాపాత్మనా= తించెను. అనితాత్పర్యము.

శోచన్నేవ ముహుః క్రౌంచీ ముప శ్లోక మిమంపునః
జగా వంతగతమనా భూత్వా శోకపరాయణః. ౨౯

టీక || శోకపరాయణః = దుః ఖీనిగుఱించి; ముహుః = పలుమా
ఖపరవశుఁడైన; సః (అధ్యాహ్వా టు; శోచన్నేవ = దుఃఖింపుచునే;
తము) = ఆవాల్మీకి; అంతగత పునః=మఱి; ఇమం = ఈ; శ్లో
మనాః, అంతగత=హృదయగత కం=మానిషాదేత్యాదిశ్లోకమును;
మగుశ్లోకార్థమందు, మనాః=మ ఉపజగౌ = పఠించెను.
నస్సుగలవాఁడు; భూత్వా = అ దుఃఖపరవశుండగు వాల్మీకిమ
యి; క్రౌంచీం = ఆఁడుక్రౌంచప హషిఁ, హృదయ గతమగు మా

౯౮ ప్రతిపదాంధ టీకాతాత్పర్యసహితము.

నిపాదేత్యాదిశ్లోకార్థమును జించు, మానిపాదేత్యాది శ్లోకమును
తింపుచునుటలనాయాదుక్రౌంచప బరించెను. అనితాత్పర్యము.
క్షినిదలంచి, పలుమాటు దుఃఖింపు

త మువాచ తతో బ్రహ్మ ప్రహస స్సునిపుంగవమ్

శ్లోకవీవ త్వయాబద్ధో నాత్ర కార్యా విచారణా. ౩౦

టీక॥ తతః=అపి ముట; బ్రహ్మ= గావిని, బ్రహ్మదేవుడు, మునిశ్రే
బ్రహ్మదేవుడు; ముని పుంగవం = ఘండగునా వాల్మీకినిజూచి, “ఇ
మునులయందు శ్రేష్ఠుడగు; తం = తడు నాదునియోగంబునఁ దనజ
ఆవాల్మీకినిగూర్చి; ప్రహసన్ = హ్వగ్రమందవతీర్ణా యగు సరస్వ
నవ్వుచు; త్వయా=నీచేత; బద్ధః= తీదేవి నెఱుంగఁడు” అని నవ్వుచు,
గ్రథితమైనది; శ్లోకవీవ=శ్లోకమే; నీచే గ్రథితంబైన వాక్యము శ్లోక
అత్ర = ఈవిషయమందు; విచార మేయగును, ఈవిషయంబునఁ జిం
ణా=చింత; సకార్యా= చేయఁద తింపవలదు” అనిచెప్పెను. అనితా
గినదికాదు. త్పర్యము.

వాల్మీకియాశ్లోకమును బరింపఁ

మచ్చందా దేవతే బ్రహ్మ ప్రవృత్తేయం సరస్వతీ

రామస్య చరితం సర్వం కురు త్వమృషి సత్రమ. ౩౧

టీక॥ బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుడైన త్వం=నీవు; సర్వం=సమస్తమైన;
వాల్మీకిమహామనీ! తే=నీయొక్క; రామస్య= రామనియొక్క; చరి
ఇయం=ఈ; సరస్వతీ= మానిపా తం=చరిత్రమును; కురు, చేయుము.
దేత్యాదివాక్కు; మచ్చందాదేవ, ఓవాల్మీకి మహామనీ! నాయొ
మత్=నాయొక్క, ఛందాదేవ= క్కయిచ్చవలన నే, నీముఖమునుండి
ఇచ్చవలన నే; ప్రవృత్తా= పుట్టినది. యీమానిపాదేత్యాదిశ్లోకమువెడ
ఋషిసత్రమ = ఋషిశ్రేష్ఠుఁడా! లినది; ఋషిశ్రేష్ఠుఁడా! నీవు, రా

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౯౯

మకథనంతయు శ్లోకరూపముగాఁ జేయుము. అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము.— “బ్రహ్మ” అనిసంబోధించుటచే, “సీవును బ్రహ్మయగు నాయంశమునంబుట్టిన వాడగుటం జేసి, నీముఖమునుండి, నాయుచ్చ చూపున, సరస్వతి వెడలినది” అని సూచితమగుచున్న

ది. “ఋషిసత్తమ” అనుటచే, “నా నృషింకురులేకావ్యం” (ఋషికాని వాఁడు కావ్యమును జేయఁ జాలఁడు) అను, న్యాయమరీతిని, “సీవు కావ్యముచేయఁ శక్తిగలవారిలో శ్రేష్ఠుఁడు, గాఁబట్టి, సీవురచించినకావ్యమును, అన్నింట కన్న, శ్రేష్ఠమగును” అని తెల్పఁ బడుచున్నది.

ధర్మాత్మనో గుణవతో లోకే రామస్య ధీమతః

వృత్తం కథయ ధీరస్య యథా తే నారదా చ్చృతమ్. ౩౨

టీక || ధర్మాత్మనః = ధర్మస్వభావుఁడును; లోకే = లోకముందు; గుణవతః = ప్రశస్త గుణములుగలవాఁడును; ధీమతః = బుద్ధిమంతుఁడును; ధీరస్య = ధైర్యశాలియునగు; రామస్య = రామునియొక్క; వృత్తం = చరిత్రమును; యథా = యేప్రకారము; తే = నీచేతను (తృతీయాధ్యక్షుండు షష్ఠి); నారదా

త్ = నారదునివలన; శ్రుతం = వినినబడెనో; తథా = అప్రకారము; కథయ = చెప్పుము.

ధర్మస్వభావుండును లోకమునందుఁ బ్రశస్తంబులగును ప్రగుణములుగల వాఁడును బండితుండును ధైర్యశాలియు నగు రాముని చరిత్రమును, సీవు, నారదునివలన వినినట్లు, చెప్పుము. అనితాత్పర్యము.

రహస్యంచ ప్రకాశంచ యద్వృత్తం తస్య ధీమతః

రామస్య సహసౌమిత్రే రాక్షసానాంచ సర్వశః. ౩౩

తైదేహ్యశ్చాపి యద్వృత్తం ప్రకాశం యదివారహః

తచ్ఛాప్య విదితం సర్వం విదితంతే భవిష్యతి. ౩౪

టీక || ధీమతః = బుద్ధిమంతుఁడైన; సహసౌమిత్రే = లక్ష్మణుని

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

<p>తోఁగూడిన; తస్య=ఆ; రామస్య= రామనియొక్కయు; రాక్షసానాం చ=రాక్షసులయొక్కయు; రహస్యంచ=ఇతరులకుఁ దెలియనిదియును; ప్రకాశంచ= అందఱకును దెలిసినదియును; సర్వశః = సర్వప్రకారముగా; యత్=ఏ; వృత్తం=చరిత్రమో; వైదేహ్యశ్చాపి= సీతాదేవియొక్కయు (అపిశబ్దము వలన) భరతాదులయొక్కయు; ప్రకాశంయదివా= అందఱకును దెలిసినదిగాని; రహావా=రహస్యముగాని; యత్= ఏ; వృత్తం=చరిత్ర</p>	<p>మో; తచ్చ=అదియంతయు; అవిదితమపి= తెలియనిదియైనను, తే=నీకు; విదితం= తెలిసినదిగా; భవిష్యతి=కాఁగలదు. లక్షణ సహితంజైన రామనియొక్కయు, రాక్షసులయొక్కయు, సీతాదేవి యొక్కయు, భరతాదుల యొక్కయు, రహస్యముగాఁగాని ప్రకాశముగాఁగాని నడిచినచరిత్ర మంతయు, నిష్పడునీకుఁదెలియ కున్నను, ఇక, స్పష్టముగాఁ దెలియఁ బోవుచున్నది. అనితాత్పర్యము.</p>
<p>న తేవా గన్పతా కావ్యే కాచి దత్రభవిష్యతి కురు రామకథాం పుణ్యాం శ్లోకబద్ధాం మనోరమామ్. ౩౫ టీక అత్ర=ఈ; కావ్యే=కావ్యమందు; తే=నీయొక్క; వాక్=వాక్యము; కాచిత్= ఒకానొకటియైనను; అన్పతా=అసత్యముగా; నభవిష్యతి= కానేరదు. త్వం (అధ్యాత్మాతము)= నీవు; పుణ్యాం= పాపములఁబోఁగొట్టునదియు; మనోరమాం = మనస్సున కానందముఁబుట్టించునదియు; శ్లోకబద్ధాం, శ్లోక=శ్లోకములచే, బద్ధాం= నియ</p>	<p>తమైనదియునగు ; రామకథాం, రామ = రామవిషయకమైన ; కథాం= ప్రబంధమును ; కురు=చేయుము. ఈకావ్యమందు, నీవుచెప్పినయొకమాటయైన నసత్యము కానేరదు; నీవుశ్లోకములచే, రామకథను జేయుము. అది , వినువారి సమస్తపాపములఁబోఁగొట్టుచు, వినినయు త్తరక్షణమునందే, పరమానం</p>

దమును బుట్టించుచుండును. అని తాత్పర్యము.

యావత్ స్థాస్యంతి గిరయ స్సరితశ్చ షహీతలే

తావ ద్రామాయణకథా లోకేషు ప్రచరిష్యతి. ౩౬

టీక || గిరయః = పర్వతములు; తలమం దెంతవఱకుండఁ గలనో ;
ను; సరితశ్చ = నదులును; షహీత అంతవఱకు నీవుచేసిన రామాయ
లే = భూతలమందు; యావత్ = ణము సప్తలోకములయందునుబ్ర
ఎంతవఱకు; స్థాస్యంతి = ఉండఁగల చారమును బొందఁగలదు. (ఈరా
వో; తావత్ = అంతవఱకు; రా మాయణం దెంతవఱకుఁ బ్రచార
మాయణకథా, రామాయణ = రా ము గలిగి యుండునో; అంతవఱ
మాయణమనెడు; కథా = ప్రబంధ కును నీదు కీర్తిలోకంబులయందు
ము; లోకేషు = లోకములయందు; వ్యాపించి యుండును.) అనితాత్ప
ప్రచరిష్యతి = ప్రవర్తింపఁగలదు. ర్యము.

పర్వతములును నదులును భూ

యావ ద్రామాయణ కథా త్వత్కృతా ప్రచరిష్యతి

తావ దూర్ధ్వ మథ శ్చత్వం షల్లోకేషు నివత్స్యసి. ౩౭

టీక|| యావత్ = ఎంతవఱకు; యందు; నివత్స్యసి = నివసించ
త్వత్కృతా, త్వత్ = నీచేత; కృ గలవు.

తా = చేయఁబడిన; రామాయణక నీవుచేసినరామాయణం దెంత
థా = రామాయణప్రబంధము; ప్ర వఱకుఁ బ్రచారముగలిగి యుండు
చరిష్యతి = ప్రచారము గలిగియుం నో; అంతవఱకు; నాచేసెడిపంబ
దునో; తావత్ = అంతవఱకు; డిన యూర్ధ్వలోకముల యందు
త్వం = నీవు; ఊర్ధ్వం = పైని; అథ ను అధోలోకములయందును, ఎదు
శ్చ = క్రిందను; షల్లోకేషు; మత్ = రులేక, సంవరింపుచుండఁగలవు. అ
నాయొక్క, లోకేషు = లోకముల నిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

౧౦౨ ప్ర తిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.



ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ బ్రహ్మ తత్రై వాంతరధీయత
తత సృశిష్యో భగవాన్ స్తుని ర్విస్తయ మాయయా. ౩౮

టీక॥ ఇతి=ఈప్రకారము; ఉయా=పొందెను.

క్త్వా=చెప్పి; భగవాన్=మాహా
స్వ్యముగల; బ్రహ్మ=బ్రహ్మ దేవుఁ
డు; తత్రైవ=ఆయాసనము నం
దే; అంతరధీయత=అంతర్ధాన
ముఁ బొందెను. తతః=అటుపిమ్మ
ట; భగవాన్=మాహాత్మ్యముగ
ల; మునిః=వాల్మీకిమహాముని; సశి
ష్యః=శిష్యునితోఁ గూడిన వాఁడై;
విస్తయం=ఆశ్చర్యమును; ఆయా

ఈప్రకారము వాల్మీకి కుపదే
శించి, బ్రహ్మ దేవుఁడాయాసనము
నందుండియే, అంతర్ధానమును
బొందెను; ఆపిమ్మట, బ్రహ్మ దే
వుఁ డుపదేశించిన యథాముసుద
లంచి, వాల్మీకిమహాముని, శిష్యుని
తోఁగూడ, నాశ్చర్యమును బొందె
ను. అనితాత్పర్యము.

తస్య శిష్యా స్తత సృశ్యే జగు శ్లోక మిమం పునః

మహుముహుఃప్రియమాణాః ప్రాహుశ్చ భృశవిస్మితాః. ౩౯

టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; సృశ్యే=
సమస్తులైన; తస్య=ఆవాల్మీకిమహా
మునియొక్క; శిష్యాః=శిష్యులు;
ముహుముహుః=మాటిమాటి
కి; ప్రియమాణాః=సంతోషింపు
చు; పునః=మఱిల; ఇమం=ఈ; శ్లో
కం=మానిషాదేత్యాదిశ్లోకమును;
జగుః=పాడిరి. భృశవిస్మితాః, భృ

శ=మిక్కిలి, విస్మితాః=ఆశ్చర్య
మునుబొందిన వారలై; ప్రాహు
శ్చ=పరస్పరమును, జెప్పికొనిరి.
ఆవెనుక, వాల్మీకిశిష్యులందఱు
ను, మాటిమాటికి సంతసించుచు,
మఱి, నీమానిషాదేత్యాదిశ్లోక
మును బఠించి, యెఱుఁగారులకుఁ, జె
ప్పికొనిరి. అనితాత్పర్యము.

సఘాతై శ్చతుర్భిర్యః పాదై గీతో మహాషిణా

సో నువ్యాహరణా ద్భూయ శ్లోక శ్లోకత్వ మాగతః. ౪౦



<p>టీక॥యః=ఏది;సమాక్షరైః=సమానమైన సంఖ్యతోఁగూడినయ క్షరములుగల ; చతుర్థిః=నాలు గైన; పాదైః=పాదములతో; మ హాషిణాః=వాల్మీకి మహాషిచే తను;గీతః=చెప్పఁ బడినదో;సః= ఆశ్లోకః=శ్లోకము; అనువ్యాహర ణాత్=మాటిమాటికిఁ బఠించుట వలన; భూయః = మఱల ; శ్లోక త్వం=శ్లోకమగుటను (శ్లోక్యమాన</p>	<p>మగుట వలన, అనఁగా, కీర్తింపఁ బడుచుండుటవలన,అథాంతరవి శిష్టమగుశ్లోకశబ్దమునకువాచ్యమగు టను,అనుట); ఆగతః=పొందెను. సమానమైన సంఖ్యగల నాలు గు పాదములతో వాల్మీకిచేఁ జె ప్పఁబడిన శ్లోకలక్షణముగలిగి యు న్న శ్లోకము , శిష్యులచే, మాటి మాటికిఁ బఠింపఁబడుటంబట్టి, మ ఱల, శ్లోకమైనది.అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

తస్య బుద్ధిరియం జాతా మహాషేఽర్థావితాత్మనః

కృత్స్నం రామాయణం కావ్యమీదృశైః కరవాణ్యహమ్. ౪౧

<p>టీక॥అహం=నేను;కృత్స్నం=సమస్తమైన; రామాయణం=రా మాయణమనెడు; కావ్యం = కా వ్యమును; ఈదృశైః = ఇట్టిశ్లోక ములతో; కరవాణి = చేయుదును గాక. ఇయం=ఈ; బుద్ధిః=బుద్ధి ; భావితాత్మనః,భావిత=ధ్యానింపఁ బడిన,ఆత్మనః = పరమాత్మగల ;</p>	<p>తస్య=ఆ; మహాషేః=వాల్మీకిమ హాషిణి; జాతా=కలిగెను. వాల్మీకి మహాముని , పరమా త్మధ్యానముసేయుచు , “రామా యణకావ్యము నంతయుఁ, దఱచు గా, మానిషాదేత్యాదిశ్లోకమువం టిశ్లోకములతోఁ జేసెద” సనుబుద్ధి కలవాడయ్యెనుఅని. తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఉదారవృత్తార్థపదై మనోరమై

స్తదాస్య రామస్య చకార కీర్తిమాణ

సమాక్షరై శ్లోకశతై ర్యశస్వినో

యశస్కరం కావ్య ముదారధీ ర్హునిః. ౪౨

౧౦౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.



టీక || కీర్తిమాణ్ = కీర్తిగల
వాడును; ఉదారధీః, ఉదార =
గొప్పదియైన, ధీః = బుద్ధిగలవా
డునగు; మునిః = మనసశీలుడైన
వాల్నీకి; తదా = అప్పుడు; యశస్వి
నః = కీర్తిమంతుడగు; అన్య = ఈ
(ప్రసిద్ధుడైన) రామన్య = రామున
కును; యశస్కరం = కీర్తినిగలిగిం
చునట్టి; కావ్యం = కావ్యమును; ఉ
దారవృత్తార్థః పదైః, ఉదార =
ఉత్తమలక్షణముతోఁ గూడిన, వృ
త్త = పద్యములును, అర్థ = శబ్దా
ర్థములును, పదైః = శబ్దములును,
గలిగినవియు; మనోరమైః = మనో
హరము లైనవియును; సమాక్ష

రైః = సమములైన యక్షరములుగల
వియునగు; శ్లోకశతైః, శ్లోక = శ్లో
కములయొక్క, శతైః = నూలుచే
త; చకార = చేసెను.

కీర్తి మంతుడును మహాబుద్ధి
మంతుడునగు వాల్నీకి మహాముని
యశస్వియగు రామునిమాహాత్మ్యమును
దెలుపునట్టి కావ్యమును, మ
నో హరములైనవియును, ఉత్త
మములగు పద్యముల నర్థముల
శబ్దములం బ్రకాశింపుచున్నవియు
ను, సమాక్షరములు గలిగినవియు
నగు ననేకశత శ్లోకములతోఁ జేసె
ను. అనితాత్పర్యము.

తదుపగతసమాససంధియోగం సమమధురోపనతాథవాక్యబద్ధమ్
రఘువరచరితం మునిప్రణీతం దశశిరసశ్చవధన్నిశామయధ్వం. ౪౩

టీక || ఉపగత సమాస సంధి
యోగం, ఉపగత = శాస్త్రమువలన
ప్రాప్తములైన, సమాస = సమా
సములును, సంధి = సంధులును; యో
గం = శబ్దవ్యుత్పత్తులునుగలదియు
ను; సమమధురోపనతాథవాక్య
బద్ధం, సమ = సమానములును, మ
ధుర = మనోహరములును, ఉపన

తాథ = సంగతమైన యర్థము
గలవియునగు, వాక్య = వాక్యము
లచేత, బద్ధం = కట్టబడినదియును;
రఘువరచరితం = రామచరిత్రము
ను; దశశిరసః = రావణునియొ
క్క; వధంచ = చంపుటను గు
ఱించి; మునిప్రణీతం, ముని = వాల్మీ
కిమునిచే, ప్రణీతం = చేయబడినది



యునగు; తత్ = ఆ రామాయణ మధురములును స్పష్టార్థములు నమును; నిశామయధ్వం = చూడు గువాక్యములతోఁ గూడియుండునడు. (వినుఁడనుట).

జనులారా! శాస్త్రప్రాప్తము మునుగుఱించివాల్సీకిచేఁజేయఁబడిన సమాసములును సంధులును న, రామాయణమును వినుఁడు. అవ్యతృప్తులును, గలిగి, సమములును నితాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, ద్వితీయస్సగః.

ఇది, స్పష్టార్థము

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండద్వితీయసగః టీక, ముగిసినది.

ॐ

త్య తీ య స గ ఁ ప్రా ర ం భః.

శ్రుత్వా వస్తు సమగ్రం తథర్థమాత్మా ధర్మసంహితమ్

వ్యక్తమశ్వేషతే ధూయో యద్వృత్తంతస్య ధీమతః. ౧

టీక || ధర్మాత్మా = ధర్మ హృతము) = కలదో; తత్ = దాని స్వభావుఁడైనవాల్సీకి; ధర్మసం ని; వ్యక్తం = స్పష్టమగునట్లు; అస్వే హితం = ధర్మముతోఁగూడిన; కృషతే = ఆలోచించెను.

తస్మిం = సమస్తమైన; తత్ = ఆ, ధర్మస్వభావుఁడైన వాల్సీకి, నారదునిచేఁ జెప్పఁబడిన; వస్తు = నారదుఁడుచెప్పఁగా, ధర్మసహి రామకథా రూపమైన వస్తువును; తంబగు రామకథను, సమగ్రముగ శ్రీత్వా = విని; ధూయో = ఇంకను; వినియును, అంతకన్ననధికమైనచరి ధీమతః = బుద్ధిమంతుఁడగు; తస్య = త్రభాగమును, డెలియఁగోరి, యా ఆరామునియొక్క; వృత్తం = చరి లోచించెను. అనితాత్పర్యము.

త్రీము; యత్ = ఏది; అస్తి (అధ్యా

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

ఉపస్సృ శ్శ్యోదకం సమ్యజ్జుని స్థిత్యా కృతాంజలిః
పాచీనా గ్రేషు దర్శేషు ధర్మేణా స్వేషతే గతిమ్. ౨

టీక || మునిఁ=వాత్సికి; సమ్యక్=చరిత్రముయొక్క- రీతిని ; అస్వేష-
క్=చక్క-గా; ఉదకం=జలమును; తే=ఆలోచించెను.
ఉపస్సృశ్య = ఆచమించి; ప్రాచీ-వాత్సికి, చక్క-గాజలమునాచ
నాగ్రేషు, ప్రాచీన=తూర్పుమొగ-మించి , తూర్పుమొగములగుకొన
ములైన, అగ్రేషు=కొనలుగల; ద-లుగలుగునట్లుపఱచినదభావలయం
ర్శేషు=దభావలయందు; స్థిత్యా=దుండి, చేమోడ్పుగీలించి, బ్రహ్మ
ఉండి; కృతాంజలిః, కృత=చేయఁబ-ప్రసాదమునందు మనస్సునిడి , శ్రీ
డిన, అంజలిః; చేమోడ్పుగలవాడై; రామ చరిత్రము నాలోచించెను.
ధర్మేణ=బ్రహ్మనుగ్రహరూపమై అనితాత్పర్యము.
నధర్మముచేతను; గతిం= రామ

రామలక్ష్మణ సీతాభీ రాజ్ఞా దశరథేన చ
సభార్యేణ సరాష్ట్రేణ య త్ప్రాప్తం తత్ర తత్త్వతః. ౩
హసితం భాషితం చైవ గతి ర్భయచ్చ చేష్టితమ్
తత్సర్వం ధర్మ విర్యేణ యథావ త్సంప్రపశ్యతి. ౪

టీక || సఁ(అధ్యాహృతము)=విషయమై; యత్ (అధ్యాహృ
ఆవాత్సికి; రామలక్ష్మణసీతాభిః=తము)=ఏది ; హసితం = నవ్వు
రామలక్ష్మణసీతలచేతను; రాజ్ఞా=టయో; యత్ (అధ్యాహృతము)=
రాజైన; దశరథేన=దశరథుని ఏది; భాషితంచైవ = మాటలాడు
చేతను ; సభార్యేణ = భార్య ట యునో; యా=ఏది ; గతిః=గ
తోఁ గూడినరామునిచేతను ; స-మనమో; యత్ = ఏది; చేష్టితం
రాష్ట్రేణ = రాజ్యముతోఁగూడి చ=నడతయునో; సర్వం=సమస్త
నరామునిచేతను; యత్=ఏది; ప్రా-మైన; తత్=దాని; తత్త్వతః=య
ప్రం=పొందఁబడినదో; తత్ర= ఆ ధాథముగా; యథావత్ = నడ

చినట్లు; ధర్మవీర్యేణ, ధర్మః = బ్రహ్మ
హ్మనుగ్రహముయొక్క, వీర్యేణ =
శక్తిచేతను ; సంప్రపశ్యతి = చ
క్కగాఁజూచెను.

దశరథమహారాజును, రామల
క్ష్మణసీతాదేవులును, రాజ్యములో

నేమిచేసిరో , నవ్వులును మా
టలు గవనములు చేష్టలు ఇవిమొ
దలగువాటి సంతయు , బ్రహ్మను
గ్రహబలముచే వాల్మీకి , యథా
ధర్మముగా, నడిచినట్లు, చక్కగాఁ
దెలిసికొనెను. అనితాత్పర్యము.

స్త్రీ తృతీయేన చ తదాయత్ప్రాప్తం చరతావనే

సత్య సంధేన రామేణ తత్సర్వం చాన్వవేక్షితమ్. ౫

టీక॥ స్త్రీతృతీయేన, (స్త్రీ) = డి; సర్వం = అంతయును ; అన్వ
భార్యచేతను , తృతీయేన = మూడవ వాడుఁ బడినది.

డవ వాడును ; వనే = అరణ్యముం
దు; చరతా = తిరుగుచున్న వాడు
ను; సత్యసంధేన, సత్య = అబద్ధము
కాని , సంధేన = ప్రతిజ్ఞ గలవాఁ
డునగు; రామేణ = రామునిచేతను;
తదాచ = అప్పుడును; యత్ = ఏది;
ప్రాప్తం = పొందఁబడెనో; తత్ = అ

వాల్మీకి, సత్యప్రతిజ్ఞుడగురా
ముడు, సీతాలక్ష్మణులతోఁ గూడి,
యరణ్యములో సంచ రింపు చుం
డునపుడు, చేసినకార్యముల నన్ని
యునుగూడఁ, దెలిసికొనెను. అని
తాత్పర్యము.

తతః పశ్యతి ధర్మాత్కా తత్సర్వం యోగ మాస్థితః

పురా యత్తత నిర్వృత్తం పాణౌ వామలకం యథా. ౬

టీక॥ తతః = ఆపిమ్మట ; ధర్మా
త్కా = ధర్మస్వభావుఁడైన వాల్మీ
కి; యోగం = యోగమును; ఆస్థి
తః = పొందినవాఁడై ; పురా = ము
నుపు; తత్ర = ఆరామాదుల యం
దు; యత్ = ఏది; నిర్వృత్తం = జరి

గనో; తత్ = అది ; సర్వం = సమ
స్తమును ; పాణౌ = అట చేతయిం
దు ; ఆమలకం యథా = ఉసిరిక కా
యవలె; పశ్యతి = చూచెను.

అటుపిమ్మట , ధర్మాత్కుండ
గు వాల్మీకి, పూర్వము రామాదు

౧౦౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

లకుజరిగినవృత్తాంతమంతయు, నఱచెలిసికొనెను.

చేతియందలియుసిరికకాయవలె, అనితాత్పర్యము.

తత్సర్వం తత్త్వతో దృష్ట్వా ధర్మేణ సమహా ద్యుతిః

అభి రామస్య రామస్య చరితం కతుక్ ముద్యతః. ౭

కామాధక గుణ సంయుక్తం ధర్మాధక గుణవిస్తరమ్

సముద్ర మివ రత్నాఢ్యం సర్వ శ్రుతి మనోహరమ్.౮

టీక॥ మహాద్యుతిః=సూజ్యమ దియును; సర్వశ్రుతిమనోహరం, స
గుకాంతిగల; సః=అవాల్కికి; త ర్వ = సమస్తమైన వారియొక్క,
త్=అచరిత్రమును; సర్వం=అంత శ్రుతి=చెపులను, మనః=హృదయ
యును; ధర్మేణ=ధర్మము చేత ములను, హరం=ఆకర్షించునది
ను; తత్త్వతః=యథార్థముగా; యును; లేక, సర్వ=సమస్తములై
దృష్ట్వా=చూచి; అభి రామస్య= న, శ్రుతి=వేదములయొక్క, మ
సమస్తగుణములచే, నొప్పుచున్న; నః= హృదయ రూపమైన తత్త్వ
రామస్య=రామనియొక్క; కా మును; హరం=సంగ్రహించు నది
మాధక గుణసంయుక్తం, కామా యును, అగు; చరితం=చరిత్రము
ధక=కామాధకములే ప్రయోజన ను; కతుక్=చేయుటకు; ఉద్య
ముగాఁ గల, గుణ=గుణములతో; తః=యత్నించెను.

సంయుక్తం = కూడియున్నదియు మహాతేజుండగు వాల్కికి, యా
ను; ధర్మాధకగుణవిస్తరం, ధ రామచరిత్రమనంతయు, ధర్మశ
మాధక=ధర్మమోక్షములెప్ప క్తిచే, యథార్థముగాఁ, చెలిసి
యోజనముగాఁ గల, గుణ=గుణ కొని, ధర్మాధకకామ మోక్షం
ములను, విస్తరం=విస్తరించు నది బులగు చతుర్విధ పురుషార్థంబు
యును; (గనుకనే) రత్నాఢ్యం= లవిస్తరించియచ్చుటంబట్టి, రత్నా
రత్నములతోఁ గూడిన; సముద్రమి కరంబగుసముద్రంబునుఁ బోలియు
వ (స్థితం)=సముద్రమువలె నున్న ప్పదియును వినువారియొక్క-కణక

హృదయంబులనెల్ల నానందింపఁజే నొప్పుచున్న రాముని, చరిత్రంబుఁజే
నదియును శ్రుతిరహస్యాథా ప్రతి యనారంభించెను.
పాదకంబునగు, సమస్తగుణంబులచే అనితాత్పర్యము.

సయథాకథితం పూర్వం నారదేన మహాషిణా

రఘువంశస్య చరితం చకార భగవాన్మహిః.

టీక॥ భగవాన్ = మాహాత్మ్యముగల; సః = ఆ; ఋషిః = వా
త్మీకి; మహాషిణా = ఋషిశ్రేష్ఠుఁ డగు; నారదేన = నారదునిచే; పూ
ర్వం = మునుపు; యథా = ఎట్లు; కథితం = చెప్పబడెనో; తథా (అ
ధ్యాహృతము) = అట్లు; రఘు వంశస్య = రఘువుయొక్క-వంశమం
దుఁబట్టిన రామునియొక్క; చరి తం = చరిత్రమును; చకార = చేసెను
భగవంతుండగు నావాత్మీకిమ హాషిణ, నారదమహాముని, మును
పు, తనకుఁజెప్పియుండినట్లు, ర ఘువంశమందుఁబట్టిన రాముని చరి త్రమును జేసెను.
అనితాత్పర్యము.

జన్మరామస్య సుమహద్వీర్యం సర్వానుకూలతామ్

లోకస్య ప్రియతాం త్షాంతిం సౌమ్యతాం సత్యశీలతామ్. ౧౦

టీక॥ రామస్య = రామునియొ క్క; జన్మ = అనతారమును; సుమహ త్ = మిక్కిలియధికమైన; వీర్యం = పరాక్రమమును; సర్వానుకూల తాం = అందఱకుననుకూలముగ నుండుటను; లోకస్య = ప్రపంచమున కు; ప్రియతాం = ప్రేమపాత్రమ గుటను; త్షాంతిం = అపరాధము లనోర్చుటను; సౌమ్యతాం = సౌంద ర్యమును; సత్యశీలతాం = సత్యస్వ
భావుఁడగుటను; (భగవాన్ = మా హాత్మ్యముగలవాఁడును; ఋషిః = త త్త్వమునుజూచినవాఁడనగు; వా త్మీకిః = వాత్మీకి; చకార = చేసెను.
(అని, కెలవశ్లోకమువఱకు, ఆశ్లోక మునందుండు కర్తృక్రియ లధ్యా హర్యంబులు.)
రామునియవతారమును; అత ని, మహాపరాక్రమమును, అతఁడం దఱకు ననుకూలముగ నుండుటను

౧౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

అతఁడు లోకము నకంతయుఁబ్రీ | అతనిసౌందర్యమును, వాల్మీకి, రా
యఁ డగుటను , అతని యోర్పు | మాయణములో, నభివణిఁచెను.
ను , అతని సత్యస్వభావతను , | అనితాత్పర్యము.

నానాచిత్ర కథా శ్చన్యా విశ్వామిత్రసమాగమే
జానక్యాశ్చ వివాహంచ ధనుషశ్చ విభేదనమ్.౧౦

టీక॥ విశ్వామిత్రసమాగమే, విశ్వా | తాదేవియొక్కయు (చకారమువల
మిత్ర=విశ్వామిత్రమహాషిఁతో; స | న) డామిశామాండవీశ్రుత కీర్తుల
మాగమే = చేరుటయందు ; అ | యొక్కయు; వివాహంచ=పెండ్లి
న్యాః=ఇతరములైన , నానాచిత్ర | ని; ధనుషః=శివుని వింటి యొక్క
కథాశ్చ , నానా=అనేక విధము | (వింటినిఅనుట); విభేదనంచ=విఱు
లైన, చిత్ర=ఆశ్చర్యకరములగు, క | మటను; (చకార=చేసెను).
థాశ్చ=కథలను; జానక్యాశ్చ=సీ | తాత్పర్యము, సులభము.

రామ రామ వివాదంచ గుణా న్దాశరథే స్తథా
తథాభిషేకం రామస్య కైకేయ్యా దుష్ట భావతామ్. ౧౧

టీక॥ రామ రామవివాదంచ , | మునకు ; అభిషేకంతథా=అభిషే
రామరామ=రఘురామ పరశురా | కప్రయత్నమును ; కైకేయ్యాః=
ములయొక్క , వివాదంచ=తగవు | కైకయొక్క; దుష్టభావతాం= దు
ను; దాశరథేః=దశరథ పుత్రుఁడ | ప్తమైన మనసు గలిగియుండుటను.
గు రామునియొక్క; గుణా త | (చకార=చేసెను.) తాత్పర్యము
థా=గుణములను; రామస్య=రా | సులభము.

విఘాతం చాభిషేకస్య రాఘవస్య వివాసనమ్

రాజ్ఞ శ్చోక విలాపంచ పరలోకస్య చాశ్రయమ్. ౧౩

టీక॥ అభిషేకస్య=పట్టాభిషే | ను; రాఘవస్య= రామునియొక్క
కమునకు ; విఘాతంచ=విఘ్నము | (రాముని); వివాసనం=అరణ్యము

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧౧

నకుఁ బంపుటను; రాజ్ఞః=దశరథ | లోకముయొక్క (స్వగఁ లోకము
మహారాజు యొక్క; శోకవిలాపం | ను); ఆశ్రయంచ=పోందుటను (చ
చ, శోక=దుఃఖముతో; విలాపం | కార=చేసెను.)
చ=ఏడ్చుటను; పరలోకస్య=స్వర్గ | తాత్పర్యముసులభము.

ప్రకృతీనాం విషాదంచ ప్రకృతీనాం విసజ్జనమ్

నిషాదాధిపసంవాదం సూతోపావతేనం తథా. ౧౪

టీక || ప్రకృతీనాం=జనులయొక్క | సంధాషణమును; సూతోపావతే
క్క విషాదంచ = దుఃఖమును ; సంతథా, సూత= సారధియైనను
ప్రకృతీనాం=జనులయొక్క (జను | మంత్రినియొక్క, ఉపావతేనం
లను); విసజ్జనం= విడుచుటను; తథా = మఱివచ్చుటను. (చకా
నిషాదాధిపసంవాదం, నిషాదాధి | ర=చేసెను.)
ప=బోయిలతోనితో, సంవాదం= | తాత్పర్యముసులభము.

గంగాయాశ్చపి సంతారం భరద్వాజస్య దశేనమ్

భరద్వాజాభ్యనుజ్ఞానా చ్చిత్రకూటస్య దర్శనమ్.

టీక || గంగాయా=గంగాన | జనియొక్క, అభ్యనుజ్ఞాత్ = ఆ
దియొక్క (గంగానదిని); సంతా | జ్ఞ వలన; చిత్రకూటస్య=చిత్రకూ
రంచాపి=దాటుటను; భరద్వాజ | టపర్యముయొక్క (చిత్రకూటప
స్య=భరద్వాజమహామునియొక్క | ర్యమును); దశేనం= చూచుట
(భరద్వాజమహామునిని) ; దశే | ను. (చకార=చేసెను.)
నం= చూచుటను; భరద్వాజాభ్య | తాత్పర్యము, సులభము.
నుజ్ఞాత్, భరద్వాజ = భరద్వా

వాస్తు కమేనివేశంచ భరతాగమనం తథా

ప్రసాదనంచ రామస్య పితృశ్చ సలిలక్రియామ్. ౧౬

౧౧ ప్ర తిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

టీక || వాస్తుకమ౯ = శాస్త్రో) స్య = రామునియొక్క (రాముని);
 క్తవిధానమునగృహమును నిమిం ప)సాదనంచ = వేడుకొనుటను ;
 చుటను, నివేశంచ = ఆగృహమునం పితుః = తండ్రియైన దశరథునకు ;
 దుండుటను ; భరతాఽగమనంత సలిలక్రియాంచ = జలదానరూపమై
 ధా; భరత = భరతుని యొక్క, ఆ నకార్యమును. (చకార = చేసెను).
 గమనంతథా = వచ్చుటను ; రామ తాత్పర్యము, సులభము.

పాదుకాగ్యాభిషేకంచ నందిగ్రామ నివాసనమ్
 దండకారణ్య గమనం విరాధస్య వధం తథా. ౧౭

టీక || పాదుకాగ్యాభిషేకం ని); వధంతథా = చంపుటను; (చ
 చ, పాదుకాగ్ర్య = శ్రేష్ఠములైన కార = చేసెను)
 పావకోల్లకు, అభిషేకంచ = పట్టా భరతుండు, శ్రేష్ఠములైన రా
 భిషేకమును; నందిగ్రామనివాసనం, మపాదు కలకుంబట్టాభి షేకముసే
 నంది గ్రామ = నందిగ్రామ మనెడు యుటను నందిగ్రామమందునివసిం
 గ్రామమందు , నివాసనం = నివసిం చుటను, రాముండు, దండకారణ్య
 టను; దండకారణ్య గమనం = దండ మునకుం బోవుటను విరాధునింజం
 కారణ్యమునకుం బోవుటను; విరా ఫుటను, వాల్మీకియభివణికంచెను.
 ధస్య = విరాధుని యొక్క (విరాధు అనితాత్పర్యము.

దశేనం శరభంగస్య సుతీక్ష్ణేన సమాగమమ్
 అన సూయా సహస్యా మప్యంగ రాగస్య చాపణమ్ ౧౮

టీక || శరభంగస్య = శరభంగ యాసహస్యామపి, అనసూయా =
 మహాముని యొక్క (శరభంగమహా అనసూయాదేవితో, సహస్యామ
 మునిని)దశేనం = చూచుటను; సు పి = కూడఁగూర్చుండుటను ; అంగ
 తీక్ష్ణేన = సుతీక్ష్ణమహామునితో, స రాగస్య = మైఫూతయొక్క (మై
 మాగమం = చేరుటను ; అనసూ పూతను); అర్పణంచ = ఇచ్చుటను;

(చకార=చేసెను.)

రాముడు, శరభంగునిజూచుటను సుతీక్ష్ణునితోడజేరుటను, సీతాదేవి యనసూయాదేవితోడ గూడ

గూచుకొండుటను, ఆయనసూయాదేవినీతాదేవికి జందనంపుమైపూరితనిచ్చుటను, వాల్మీకియభివణికంచెను- అనితాత్పర్యము.

అగస్త్యదశకనం చైవ జటాయో రభిసంగమమ్

పంచవట్యాశ్చ గమనం శూర్పణఖ్యాశ్చ దశకనిమ్. ౧౯

టీక॥ అగస్త్యదశకనంచైవ=అగస్త్యమహామునినిజూచుటను; జటాయో=జటాయువుయొక్క; అభిసంగమం=సమాగమమును; పంచవట్యాః= పంచవటిక్షేత్రమునకు;

గమనంచ=పోవడమును; శూర్పణఖ్యాః= శూర్పణఖయొక్క (శూర్పణఖను); దశకనం=చూచుటను, (చకార=చేసెను). తాత్పర్యము, సులభము.

శూర్పణఖ్యాశ్చ సంవాదం విరూప కరణం తథా

వధం ఖరత్రిశిరసో రుథానం రావణస్యచ. ౨౦

టీక॥ శూర్పణఖ్యాః= శూర్పణఖయొక్క; సంవాదం= సంభాషణమును; విరూపకరణంతథా, విరూప= రూపవికారముయొక్క (రూప వికారమును), కరణంతథా=చేయుటను; ఖరత్రిశిరసోః=

ఖరత్రిశిరులను రాక్షసుల యొక్క (రాక్షసులను); వధం=చంపుటను; రావణస్య= రావణునియొక్క; ఉత్థానంచ=వైలు వెడలుటను. (చకార=చేసెను). తాత్పర్యము, సులభము.

మారీచస్య వధంచైవ వైదేహ్య హరణం తథా

రాఘవస్య విలాపంచ గృధ్రరాజ నిబహణమ్. ౨౧

టీక॥ మారీచస్య= మారీచుని యొక్క (మారీచుని); వధంచైవ=

చంపుటను; వైదేహ్యః= సీతాదేవియొక్క (సీతాదేవిని); హరణం

౧౧౪ ప్ర తిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

తథా=అపహరించుటను; రాఘవ టాయువు యొక్క (జటాయువు
స్య=రామునియొక్క; విలాపంచ= ను), నిబహుణం=చంపుటను. (చ
దుఃఖించుటను; గృధ్రీరాజ నిబర్హ కార=చేసెను).
ణం, గృధ్రీరాజ = గద్దలతేడగుజ తాత్పర్యము, సులభము.

కబంధ దశనంచైవ పంపాయాశ్చపి దశనమ్

శబర్యా దశనంచైవ హనూమ ద్దశనం తథా. ౨౨

టీక|| కబంధదర్శనంచైవ, కబం ట్క (శబర స్త్రీని); దర్శనంచైవ=
ధ=కబంధునియొక్క (కబంధుని), చూచుటను; హనూమ ద్దర్శనం త
దర్శనంచైవ=చూచుటను; పంపా థా, హనూమత్=హనుమంతుని
యాః=పంపాసరస్సుయొక్క (పం యొక్క (హనుమంతుని), దర్శనంత
పాసరస్సును); దర్శనంచాపి=చా థా=చూచుటను. (చకార=చేసె
చుటను; శబర్యాః=శబర స్త్రీయై ను) తాత్పర్యము, సులభము.

ఋశ్యమూకస్య గమనం సుగ్రీవేణ సమాగమమ్

ప్రత్యయోత్పాదనం సఖ్యం వాలిసుగ్రీవ విగ్రహమ్. ౨౩

టీక|| ఋశ్యమూకస్య=ఋశ్య డుటను; సఖ్యం = (రామసుగ్రీవుల
మూకపర్వతమునకు; గమనం=పో కు) స్నేహమును; వాలిసుగ్రీవ విగ్ర
వుటను; సుగ్రీవేణ= సుగ్రీవునితో; స హం, వాలిసుగ్రీవ= వాలికిని సుగ్రీవు
మాగమం= చేరుటను; ప్రత్యయో నకును, విగ్రహం=యుద్ధమును. (చ
త్పాదనం, ప్రత్యయ=(సుగ్రీవునకు) కార=చేసెను).
నమ్మకమును, ఉత్పాదనం=పుట్టి తాత్పర్యము సులభము.

వాలిప్రమథనం చైవ సుగ్రీవ ప్రతి పాదనమ్

తారా విలాసం సమయం వషరాత్ర నివాసనమ్. ౨౪

టీక || వాలిప్రమథనంచైవ, వా నంచైవ=చంపుటను; సుగ్రీవ ప్రతి
లి=వాలియొక్క (వాలిని); ప్రమథ పాదనం, సుగ్రీవ=సుగ్రీవునకు, ప్ర



తిపాదనం=రాజ్యము, నిచ్చుటను; సం, వషణరాత్రు=వానగల, రాత్రు
తారావిలాపం, తారా=వాలిభౌ లయందు (వషణతుకవునందులను
ర్యయగుతారయొక్క; విలాపం=ట), నివాసనం= నివసించుటను.
ఏప్పును; సమయం=రామసుగ్రీవుల (చకార=చేసెను).
సంకేతమును; వషణరాత్రుసేవాస తాత్పర్యము, సులభము.

కోపం రాఘవ సింహస్య బలానా ముపసంగహమ్

దిశః ప్రస్థాపనం వైవ పృథివ్యాశ్చ నివేదనమ్. ౨౫

టీక || రాఘవసింహస్య, రాఘ టను; విశేః=వికల్ప-లనుగాచి; ప్ర
వ=రఘువంశమునందుఁబుట్టిన రా స్థాపనంవైవ=వైన్యములఁ, బంపు
జులయందు, సింహస్య=త్రేష్ఠుఁడ టను; పృథివ్యాః=భూమియొక్క
గురామనియొక్క; కోపం=సుగ్రీ (భూమిని, అసఁగాదేశములస్థితిని
వుని యందలి కోపమును; బలా లనుట); నివేదనంచ=చెప్పుటను.
నాం=వైన్యములయొక్క (వైన్య (చకార=చేసెను).
ములను), ఉపసంగహం=చేచు తాత్పర్యము, సులభము.

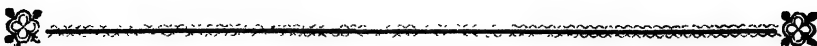
అంగుళీయకదానంచ ఋక్షస్య బిలదశణమ్

ప్రాయోపవేశనం చాపి సంపాతే శ్చాపి దశణమ్. ౨౬

టీక || అంగుళీయకదానంచ, పాతే=జటాయువు అన్నయగు
అంగుళీయక=ఉంగరముయొక్క, సంపాతియొక్క (సంపాతీని); ద
(ఉంగరమును) దానంచ = హను శణంచాపి=చూచుటను, (చకా
మంతున, కిచ్చుటను; ఋక్షస్య=ఋ ర=చేసెను).
క్షునియొక్క; బిలదర్శనం, బిల=పి రాముఁడు హనుమంతున కుం
లముయొక్క (బిలమును), దర్శనం= గరమునిచ్చుటను, హనుమదాదులు
చూచుటను; ప్రాయోపవేశనంచా ఋక్షబిలమునునొక్క-గొప్ప గుహ
పి, ప్రాయ=చావుకొఱకు, ఉపవే నుజూచుటను, వారలు సీతం గానక
శనంచాపి=కూచుకొందుటను; సం మరణార్థమునిద్దపడుటను, వార



౧౧౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.



లుసంపాతిం జూచుటను, వాల్మీకి | ను- అనితాత్పర్యము.

రామాయణములో నభివణిం చె

పర్వతా రోహణం చాపి సాగరస్యచ లంఘనమ్

సముద్ర వచనాచ్చైవ మైనాకస్యచ దశకనమ్. ౨౭

టీక|| పర్వతారోహణం చాపి, ను; సముద్ర వచనాచ్చైవ, సము
పర్వత= మహేంద్రపర్వతముయొక్క (మహేంద్ర పర్వతమును), ఆ
రోహణంచాపి=ఎక్కుటను; సాగర మైనాక పర్వతముయొక్క; దశక
రస్య= సముద్రముయొక్క (సముద్రమును); లంఘనంచ = దాటుట చేసెను). తాత్పర్యము సులభము.

సింహాకాయాశ్చ నిధనం లంకామలయదశకనమ్

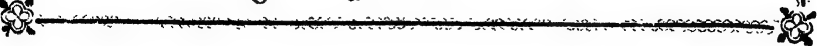
రాత్రౌ లంకాప్రవేశంచ ఏకస్యాథ విచింతనమ్. ౨౮

టీక|| సింహాకాయాః=సింహాని; నిధనం= చూచుటను; రాత్రౌ=రాత్రు
యొక్క; నిధనంచ=చావును; లంకామలయదర్శనం, లంకామలయం=లంక
యందు; లంకాప్రవేశంచ, లంకా= లంకయొక్క (లంకను) ప్రవేశంచ=
చొచ్చుటను; అథ = అపిమ్మట, ఏక
యొక్క (పర్వతైక దేశమును, “మలస్య= ఒకడైన హనుమంతుని యొ
యఃపర్వతాంతరే, పర్వతాంతరే ప్రవేశించి విచింతనం= ఆలోచించుటను.
యోద్యానే” అనిరత్నమాల), దర్శనం (చకార=చేసెను) తాత్పర్యమును.

దశకనం రావణస్యాపి పుష్పకస్యచ దశకనమ్

ఆపానభూమి గమన మవరోధస్య దశకనం. ౨౯

టీక|| రావణస్య = రావణుని మానముయొక్క (పుష్పకవిమాన
యొక్క (రావణుని); దశకనమపి= మును); దర్శనంచ= చూచుటను; ఆ
చూచుటను; పుష్పకస్య = పుష్పకవిమానం, ఆపానభూ



మి-మద్యమునుద్రాగు ప్రదేశమును | పురమును; దర్శనం=చూచుటను.
కు;గమనం=పోవుటను; అవరోధ (చకార=చేసెను).
స్య=అంతఃపురముయొక్క (అంతః తాత్పర్యము, సులభము.

అశోకవనికాయానం సీతాయాశ్చాపి దశేనమ్

అభిజ్ఞానప్రదానంచ రావణస్యచ దశేనమ్. ౩౦

టీక || అశోకవనికాయానం, అ సుంగరముయొక్క (ఉంగరమును),
శోకవనికా = అశోకవనమునకు, ప్రదానంచ=గిచ్చుటను; రావణ
యానం=పోవుటను; సీతాయా= స్య=రావణునియొక్క (రావణుని)
సీతాదేవియొక్క (సీతాదేవిని); దర్శనంచ=చూచుటను. (చకార=
దశేనంచాపి=చూచుటను; అభిజ్ఞా చేసెను).
నప్రదానంచ, అభిజ్ఞాన=గుఱుతగు తాత్పర్యము, సులభము.

రాక్షసీ తజనం చైవ త్రిజటా స్వప్న దశేనమ్

మణిప్రదానం సీతాయా వృక్షభంగం తథైవచ. ౩౧

టీక || రాక్షసీతజనంచైవ, మణి=శిరోరత్నముయొక్క (శిరో
రాక్షసీ=రాక్షస(స్త్రీ)లయొక్క, త రత్నమును), ప్రదానం=హనుమం
జనంచైవ=సీతనుద్దేశించి, యద తునకిచ్చుటను; తథా=అట్లు; వృక్ష
ల్పుటను; త్రిజటాస్వప్నదశేనం, భంగమేవచ, వృక్ష=చెట్లయొక్క,
త్రిజటా=త్రిజటయొక్క, స్వప్నద (చెట్లను) భంగమేవచ=విఱచుట
ర్శనం=కలగనుటను; సీతాయా= ను. (చకార=చేసెను).
సీతాదేవియొక్క; మణిప్రదానం, తాత్పర్యము, సులభము.

రాక్షసీ విద్రవం చైవ కింకరాణాం నిబహణమ్

గ్రహణం వాయుసూనోశ్చ లంకాదాహాభి గజేనమ్. ౩౨

టీక || రాక్షసీవిద్రవంచైవ, రా వంచైవ = పాటుటను; కింకరా
క్షసీ=రాక్షస(స్త్రీ)లయొక్క, విద్ర ణాం = రావణునిభటులయొక్క

౧౦౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

(భటులను); బహుళం = చంపుట	సం, లంకా = లంక యొక్క (లంకను)
ను; వాయుసూనోః = వాయువుకొ	దాహ = కాల్పుట చే, అభిగజ =
డునైన హనుమంతునియొక్క (హ	నం = అజుచుటను; (చకార = చేసె
నుమంతుని) ; గ్రహణంచ = పట్టు	ను).
కొనుటను; లంకా దాహాభిగజ =	తాత్పర్యము, సులభము.

ప్రతిష్ఠవన మేవాథ మధూనాం హరణం తథా

రాఘవాశ్వాసనం చాపి మణినిర్యాతనంతథా. ౩౩

టీక॥ అథ = అపిమ్మట; ప్రతిష్ఠ	పి = ఊబడించుటను; మణినిర్యాతనం
వనమేవ = మఱిల సముద్రమును దా	తథా, మణి = శిరోరత్నముయొక్క
టుటను; మధూనాం = తేనియలయొ	(శిరోరత్నమును), నిర్యాతనంత
క్క (తేనియలను) ; హరణంత	థా = రామునకు, అప్పగించుటను-
థా = అపహరించుటను; రాఘవా	(చకార = చేసెను).
శ్వాసనంచాపి, రాఘవ = రాముని	తాత్పర్యము, సులభము.
యొక్క (రాముని), ఆశ్వాసనంచా	

సంగమంచ సముద్రేణ నశేతోశ్చ బంధనమ్

ప్రతారంచ సముద్రస్య రాత్రౌ లంకావరోధనమ్. ౩౪

టీక॥ సముద్రేణ = సముద్రుని	తారంచ = దాటుటను; రాత్రౌ =
తో; సంగమంచ = సేన్యసహితుఁ	రాత్రియందు; లంకా వరోధనం,
డైరాముడు, చేరుటయును; నశ	లంకా = లంకయొక్క (లంకను),
సేతోః = నలునిచే గట్టబడిన సేతు	అవరోధనం = ముట్టడించుటను.
వుయొక్క (సేతువును); బంధనం	(చకార = చేసెను).
చ = కట్టుటను; సముద్రస్య = సము	తాత్పర్యము, సులభము.
ద్రముయొక్క (సముద్రమును); ప్ర	

విభీషణేన సంసగం వధోపాయ నివేదనమ్

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౧౯

కుంభకణాస్య నిధనిం మేఘనాద నిబర్హణమ్. ౩౫

టీక|| విభీషణేన = విభీషణుని కుంభకణానియొక్క; నిధనం = తో; సంసరణం = సంబంధమును; చావును; మేఘనాదనిబర్హణం, మేఘనాద = ఇంద్రజిత్తుయొక్క (ఇం ణనిజంపుటయందు; ఉపాయ = ద్రజిత్తును), నిబహాణం = చంపు వెరవుయొక్క (వెరవును), నివేద టను. (చకార = చేసెను). నం = తెల్పుటను; కుంభకణాస్య = తాత్పర్యము, సులభము.

రావణస్య వినాశంచ సీతావాప్తి మరేః పురే
విభీషణాభిషేకంచ పుష్పకస్యచ దశకనమ్. ౩౬

టీక|| రావణస్య = రావణుని షేకంచ, విభీషణ = విభీషణునియొ యొక్క; వినాశంచ = చావును; అ క్క, అభిషేకంచ = పట్టాభిషేకము రేః = శత్రువుయొక్క; పురే = పట్ట ను; పుష్పకస్య = పుష్పకవిమానము ణమందు; సీతావాప్తి, సీతా = సీ యొక్క (పుష్పకవిమానమును); ద తాదేవియొక్క (సీతాదేవిని), అ శకనంచ = చూచుటను. (చకార = వాప్తి = పొందుటను; విభీషణాభి చేసెను). తాత్పర్యము సులభము.

అయోధ్యాయాశ్చ గమనం భరతేన సమాగమమ్
రామాభిషేకాఘ్యదయం సర్వసైన్య విసజ్జనమ్
స్వరాష్ట్ర రంజనంచైవ నైదేహ్యాశ్చ విసజ్జనమ్. ౩౭

టీక|| అయోధ్యాయాః = అ రామునియొక్క, అభిషేకాఘ్యద యోధ్యా పట్టణమునకు; గమనం యం = పట్టాభిషేకోత్సవమును; స చ = పోవుటను; భరతేన = భరతుని ర్వసైన్యవిసజ్జనం, సర్వ = సమస్త తో; సమాగమం = చేరుటను; రా ములైన, సైన్య = సైన్యములయొ మాభిషేకాఘ్యదయం, రామ = క్క (సైన్యములను), విసజ్జనం =

౧౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

విడుచుటను; స్వరాష్ట్రరంజనంచై | దేహ్యః=సీ తాదేవియొక్క (సీతా
వ, స్వ=తనదగు, రాష్ట్ర=రాజ్య | దేవిని) విసజ=నంచ=విడుచుటను.
ముయొక్క (రాజ్యమును), రంజనం | (చకార=చేసెను).
వైవ=సంతోషింపఁజేయుటను; వై | తాత్పర్యము, సులభము.

అనాగతంచ యత్కించి ద్రామస్య వసుధాతలే
తచ్చకాగోత్తరే కావ్యే వాల్మీకి ర్భగవాన్మహిః. ౩౮

టీక॥ రామస్య=రామునకు; వ | (ఇట్లు, గంవల్లోకముమొదలు,
సుధాతలే=ఘాతలమందు; అనా | ౩౮వల్లోకము కడవఱకు, నేకాన్వ
గతం=నడవఁబోవునట్టి; యత్=ఏ | యముగా, నెఱుంగునది).
చరిత్రము; కించిత్=కొంచెము; అ | సీతావిసజ=నమునకుఁ బూర్వ
స్తి (అభ్యాహృతము) కలదో; ఉత్త | ముజరిగినకథాభాగమును పట్టాం
రే=ఉత్తరకథాప్రతి పాదకముగు; | డముల యందును, సీతావిసజ=న
కావ్యే=కావ్యమందు; తచ్చ=దాని | ముమొదలగు భవిష్యత్కథాభాగ
ని; భగవాన్=నూహాత్మ్యము గల | ము నుత్తర కాండమునందును, భగ
వాఁడును; ఋషిః= పరమార్థము | వంతుఁడగువాల్మీకిమహర్షి, యభి
నుదెలిసినవాఁడునగు; వాల్మీకిః = | వణింఁచెను. అని తాత్పర్యము.
వాల్మీకిమహర్షి; చకార=చేసెను.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, తృతీయస్సగః.

ఇది, స్పష్టార్థము

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ తృతీయస్సగః టీక,

ముగిసినది.

(౨)

చ తు ర్థ స గ త్ ప్రా రం భః.

ప్రాప్తరాజ్యస్య రామస్య వాల్మీకి భగవా న్మపిః
చకార చరితంకృత్సం విచిత్ర పద మాత్మవాక్. ౧

టీక॥ భగవాన్ = మాహాత్మ్య	చరిత్రమును; చకార = చేసెను.
ముగలవాఁడును; ఆత్మవాక్ = బు	భగవంతుండును “నాన్మపిఃకు
ద్ధిశాలియును ; ఋషిః = కార్య	రులేకావ్యం” (ఋషిగణివాఁడుకా
ముసేయశక్తుండునగు; వాల్మీకిః =	వ్యముసేయఁజాలఁడు) అనునట్లు,
వాల్మీకి ; ప్రాప్తరాజ్యస్య, ప్రా	ఋషియగుటం బట్టి, కావ్యము సే
ప్త=పొందఁబడిన, రాజ్యస్య = రా	యసమథుండునగు వాల్మీకి, రా
జ్యముగల; రామస్య = రామునియొ	ముండు, రాజ్యమును చాలింపుచుం
కటః; విచిత్రపదం, విచిత్ర = ఆశ్చర్య	డఁగా, నతఁచరిత్రమంతయు, విచి
జనకములగు, పదం = శబ్దములుగల;	త్రంబులగుశబ్దములతోఁ జేసెను.
కృత్సం = సమస్తమైన; చరితం =	అనితాత్పర్యము.

చతుర్వింశ త్సహస్రాణి శ్లోకానా ముక్తవా న్మపిః
తథా సగతతా పంచ షట్కాండాని తథోత్తరమ్. ౨

టీ॥ ఋషిః = వాల్మీకిమహర్షి; శ్లోకా	ను; ఉత్తరంతథా = ఉత్తరకాండ
నాం = శ్లోకములయొక్క; చతుర్విం	మును; ఉక్తవాక్ = చెప్పెను.
శతసహస్రాణి = ఇరువదినాలుగువే	వాల్మీకిమహర్షి, ఇరువదినాలు
లును (ఇరువదినాలుగువేల శ్లోకము	గువేలశ్లోకములును, ఐదునూఱుల
లనుఅనుట); పంచ = ఐదు; సగత	సగతులును, ఏడు కాండములును,
తా తథా = నూఱుసగతులు; ష	డండునట్లు, రామాయణమును జేసె
ట్ = ఆఱు; కాండాని = కాండముల	ను. అనితాత్పర్యము.

౧౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

కృత్వాపి తన్నహప్రాజ్ఞ స్సభవిష్యం సహోత్తరమ్
చింతయామాస కోన్వేత త్ప్రియుంజీయా దితి ప్రభుః. 3

టీక॥ మహాప్రాజ్ఞః = పండిత యామాస=ఆలోచించెను.
శ్రేష్ఠుఁడైన; ప్రభుః = సమర్థుఁడగు పండితశ్రేష్ఠుండును సమర్థుండున
వాల్మీకి; సహోత్తరం = శ్రీరామప గువాల్మీకి, శ్రీరామపట్టాభిషేకము
ట్టాభిషేకమునకు వెనుకటికథాభా నకు వెనుకటికథలను, అశ్వమేధము
గముతోఁ గూడినదియు ; సభవి సేయుటకు వెనుకటి భవిష్యత్కథ
ష్యం = అశ్వమేధమునకు వెనుకటిభ లును, జేర్చి, యారామ కథనంత
విష్యత్కథతోఁ గూడినదియు నగు; యుంజేసి, “దీని నెవ్వఁడు పఠించిలో
తత్ = ఆరామాయణమును; కృ కమునందుఁ బ్రవర్తిల్లఁ జేయును”
త్వాపి = చేసియు; కోను = ఎవ్వఁడు; అని యాలోచించెను.
ఏతత్ = దీనిని; ప్రయుంజీయాత్ = అని తాత్పర్యము.
ప్రయోగించును; ఇతి = అని; చింత

తస్య చింతయ మానస్య మహాషేఽర్చావితాత్మనః
అగృహీతాం తతః పాదౌ ముని వేషౌ కుశలవా. ౪

టీక॥ తతః = ఆపిమ్మట; మునివే గృహీతాం = పట్టుకొనిరి.
షౌ, ముని = మునులయొక్క, వే ఆవాల్మీకిమహాముని, తగిన శి
షౌ = వేషముల వంటి వేషములుగ ష్యుండుదొరకొనుటకై పరమాత్మ
ల; కుశలవా = కుశలపులు; చింతయ యందు మనసునిడి చింతింపు చుం
మానస్య = ఆలోచింపుచున్నవాఁ డఁగా, మునివేషములధరించి యుం
డును; భావితాత్మనః, భావిత = డుకుశలపులను రాజపుత్రులు, ఆవా
ధ్యానింపఁబడిన, ఆత్మనః = పరమా త్మీకిపాదములకభివందనముఁ జేసిరి.
త్మగలవాఁడునగు; తస్య = ఆవాల్మీకి అని తాత్పర్యము.
యొక్క; పాదౌ = అడుగులను; అ

కుశీలవౌతు ధమజ్ఞౌ రాజపుత్రౌ యశస్వినౌ
భ్రాతరౌ స్వరసంపన్నౌ దదశాశ్రమ వాసినౌ. ౫

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= న్నౌ=చూడుకొనినవారును; ఆశ్ర
మవాసినౌ, ఆశ్రమ=తనయాశ్రమ
మందు, వాసినౌ=వాసముసేయు
చుండువారునగు; కుశీలవౌ=కుశ
లపులను; (“తు” అనునదిపాదపూ
రణార్థము.)దదర్శ = చూచెను.
స్వర=శాసిత సౌప్తవముతో, సంప
తాత్పర్యము, సులభము.

వాల్మీకిమహర్షి.



అశ్రమ.



కుశలము.

సతు మేధావినౌ దృష్ట్వా వేదేష పరినిష్ఠితౌ
వేదోప బృంహదౌఢాథాయ తా వగ్రా హయత ప్రభుః. ౬

౧౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

కావ్యంరామాయణం కృత్స్నం సీతాయాశ్చరితం మహాత్
పాలస్త్యవధ మిత్యేవ చకార చరితవ్రతః. 2

టీక || ప్రభుః=స్వతంత్రుడై
న;సః=ఆవాల్కికి;మేధావినా=బు
ద్ధిశాలులును; వేదేషు=వేదముల
యందు;పరినిష్ఠితౌ=దృఢమైననిష్ఠ
గలవారునగు; కుశీలవా (అధ్యా
హృతము) = కుశలపులను; దృ
ష్టా=చూచి; (తాను) చరితవ్ర
తః, చరిత=ఆచరింపబడిన, వ్ర
తః=చాంద్రాయణాదివ్రతములుగ
లవాడై; సీతాయః=సీతాదేవి
యొక్క; కృత్స్నం=సమస్తమైన;
చరితం=చరిత్రమును; పాలస్త్యవ
ధం,పాలస్త్య=పులస్త్యవంశమం
దుఁ బుట్టిన రావణునియొక్క, వ
ధం=చంపుటను; ఇత్యేవ=వీనిగు
ఱించియే;రామాయణం=రామా
యణమనెడు;యత్=ఏ;మహాత్=

గొప్పదైన; కావ్యం=కావ్యమును;
చకార=చేసెనో; వేదోపబృంహ
ణాధాన్య, వేద=వేదములయొ
క్క, ఉపబృంహణ=అథానిర్వచ
నమును, అధాన్య = ప్రయోజ
నముకొఱకు; తౌ=ఆకుశలపులను;
తత్ (అధ్యాహృతము)=ఆకావ్య
మును; అగ్రాహయత=గ్రహింపఁ
జేసెను.

స్వతంత్రుడగువాల్కికి,బుద్ధిశా
లులును సాంగంబుగవేదాధ్యయన
ముజేసినవారలునగు నా కుశలపు
లంబూచి, తాను సీతాచరిత్రమును
రావణవధమునుం గుఱించిరచించి
నరామాయణంబనుమహాకావ్యము
నాకుశలపులకుఁ దెలియఁజెప్పెను.
అనితాత్పర్యము.

పాత్యే గేయేచ మధురం ప్రమాణై త్ప్రీభి రన్వితమ్
జాతిభి స్సప్తభి ర్బద్ధం తంత్రీలయ సమన్వితమ్. ౮
రనై శ్శృంగార కారుణ్య హాస్య వీర భయానకైః
రౌద్రాదిభిశ్చ సంయుక్తం కావ్య మేత దగాయతామ్. ౯
తాతు గాంధర్వ తత్త్వజ్ఞౌ మూర్ఖనాస్థానకోవిదౌ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౨౫

భాతరౌ స్వరసంపన్నౌ గంధర్వా వివ రూపిణౌ. ౧౦
రూప లక్షణ సంపన్నౌ మధుర స్వరభాషిణౌ
బింబా దివోద్భృతౌ బింబౌ రామదేహ తథాపరా. ౧౧

టీక॥ గాంధర్వతత్త్వజ్ఞౌ; గాంధర్వ=గానశాస్త్రముయొక్క, తత్త్వ=రహస్యములను, జ్ఞౌ=ఎఱింగినవారును; మూర్ఖనాస్థాన కోపదౌ, మూర్ఖనా=స్వరపూరితయొక్క, స్థాన = పుట్టుచోట్లను; కోపదౌ=ఎఱింగినవారును; భాతరౌ=తోడఁ బుట్టువులును ; స్వరసంపన్నౌ, స్వర = శారీరముతో, సంపన్నౌ=కూడుకొనినవారును; రూపిణౌ=మనుష్యరూపముగల; గంధర్వావివ(స్థితౌ)=గంధర్వులవలెనున్నవారును; రూపలక్షణసంపన్నౌ, రూప=నాటకముయొక్క (“రూపస్వభావేశుక్లాదౌ సౌందర్యేనాటకేపశౌ” అని భాస్కరనిమింట్లవు), లక్షణ = లక్షణములతో ; సంపన్నౌ=కూడికొనినవారును; మధురస్వరభాషిణౌ, మధురస్వర = మనోహర మైన ధ్వని గలుగు నట్లు, భాషిణౌ=పలుకువారును; తథా=అట్లు; బింబాత్ = మూల బింబమైన; రామదేహాత్, రామ=రా

మునియొక్క, దేహాత్ = దేహమునుండి; ఉద్భృతౌ=నిమింపఁబడిన; అపరా=ఇతరములైన; బింబావివ(స్థితౌ)=ప్రతిబింబములుఁ లెసన్నవారునగు; తౌ = ఆకుశలప్రలు (“తు” అనునదిపాదపూరణార్థము.); పాత్యే = పఠించుటయందును; గేయేచ = పాడుటయందును; మధురం = మనోహరమైనదియును; త్రిభిః=మూడైన; ప్రమాణైః=ద్రుత మధ్యవిలంబితము లనెడుప్రమాణములతో; అన్విశం=కూడినదియును; సప్తభిః=ఏడైన; జాతిభిః = షడ్జమధ్యమగాంధారసిపాదషభజైవతపంచమంబు లనెడు జాతులతో; బద్ధం=కట్టఁబడినదియును; తం త్రిలయసమన్వితం, తం త్రి=వీణెతంతులయొక్క, లయ=తాళాదిసామ్యముతో, సమన్వితం= కూడినదియును; శృంగారకారుణ్యహాస్యవీరభయానకైః=శృంగారకారుణ్యహాస్యవీర భయానకంబులను నవి

౧౨౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

యును; రౌద్రాదిభిశ్చ = రౌద్ర, (ఆదిశబ్దముచేత) బిభత్సాద్భుత శాంతంబులనునవియునగు; రస్యై = రసములతో; సంయుక్తం = కూడుకొనినదియునగు; ఏతత్ = ఈ కావ్యం = రామాయణ కావ్యమును; అగాయతాం = పాడిరి.

గానశాస్త్రరహస్యముల నెఱింగి పఞ్చాది స్వరముల యుత్పత్తిస్థానంబులఁ దెలిసికొని, నాటకయోగ్యములైన యభినయములతో, మనోహరంబగుకంఠంబున, మధురస్వరం

బుగభాషింపుచు, మానుషవేషధారులగుగంధర్వులుంబోలె వెలుంగుచున్నవారును మూలబింబంబగురామదేహంబువలన సంగ్రహింపఁబడినప్రతిబింబములట్లున్నవారు నగునా కుశలపులు, మనోహరంబుగఁబఠించుటకును బాడుటకునుండగి, ద్వితీయధ్యవలంబితములనొప్పుచు, పఞ్చాదిసప్తజాతులుగలిగి, శృంగారాదినవరసంబులచే రమణీయంబైన యీ రామాయణ కావ్యమును పాడిరి. అని తాత్పర్యము.

తౌ రాజపుత్రౌ కాత్సేన ధమ్యమాఖ్యాన ముత్తమమ్
వాచోవిధేయం తత్సర్వం కృత్వా కావ్య మనిందితౌ. ౧౨
ఋషీణాంచ ద్విజాతీనాం సాధూనాం చ సమాగమే
యథోపదేశం తత్త్వజ్ఞౌ జగతు స్సుసమాహితౌ. ౧౩
మహాత్మానౌ మహాభాగౌ సర్వలక్షణ లక్ష్మితౌ

టీక॥ రాజపుత్రౌ = రాచకొమారులును; అనిందితౌ = దూఱదగనివారును; తత్త్వజ్ఞౌ = నిశ్చితాభిప్రాయము నెఱింగినవారును; సుసమాహితౌ = మిక్కిలి యెచ్చరికగలవారును; మహాత్మానౌ = గొప్పబుద్ధిగలవారును; మహాభాగౌ = గొప్పభా

గ్యము గల వారును (“భాగాభాగ్యాంశతుల్యాంశాః” అనివై జయంతి); సర్వలక్షణలక్ష్మితౌ, సర్వ = సమస్తములైన, లక్షణ = శుభలక్షణములతో, లక్ష్మితౌ = కూడుకొనినవారునగు; తౌ = ఆకుశలపులు; కాత్సేన = సాకల్యముగ; ధమ్యం = ధ

మృముతోఁగూడినదియును; ఉత్త
మం=శ్రేష్ఠమైనదియునగు; ఆఖ్యా
నం=చరిత్రరూపమైన; తత్=ఆ;
కావ్యం = రామాయణకావ్యము
ను; సర్వం=అంతయును; వాచః=
నోటికి; విధేయం=వశమునుగా; కృ
త్వా=చేసికొని; ఋషీణాంచ=
ఋషులయొక్కయు; ద్విజానాం=
ద్విజులయొక్కయు; సాధూనాం
చ= పెద్దలయొక్కయు; సమాగ
మే=సభయందు; యథోపదేశం=
తమకుపదేశించినరీతినిదప్పక; జగ
తుః=పాడిరి.

మిక్కిలిబుద్ధిశాలులును సమస్త
శుభలక్షణములతోను గూడినవారు
నగు నారాచకొమరులు, రామా
యణముయొక్క యథార్థాధా
ముదెలిసికొని, సావధానులై, సమ
స్త స్థలములయందును ధర్మమయ
మై యుత్తమమై పూర్వముజరిగిన
చరిత్రమును శ్రేష్ఠమైన యీరా
మాయణ మహాకావ్యమునంతయు
నోటికివచ్చునట్లుచేసికొని, ఋషు
లును ద్విజులును సాధువులును, శేరు
కాలములయందుఁ, బాడసాగిరి.
అని తాత్పర్యము.

తౌ కదాచి త్వమేతానా మృషీణాం భావితాశ్చ నామ్. ౧౪
ఆసీనానాం సమీపస్థా విదం కావ్య మగాయతామ్

టిక|| తౌ=ఆకుశలవులు, కదా
చిత్=ఒకానొకప్పుడు, భావితా
త్వనాం, భావిత=ధ్యానింపఁబడిన,
ఆత్మనాం=పరమాత్మగలవారును,
సమేతానాం = గుంపుచేరినవారు
ను, ఆసీనానాం=కూర్చుండినవా
రునగు, ఋషీణాం = ఋషులయొ
క్క; సమీపస్థా=సమీపమందున్న
వారలై; ఇదం=ఈ, కావ్యం=రా

మాయణ కావ్యమును, అగాయ
తాం=పాడిరి.
ఆకుశలవులు, ఒకానొకప్పుడు,
పరమజ్ఞానులగు ఋషులకొందఱు
సభచేరి కూర్చుండియుండఁగా,
వారిసమీపమందుండి యీరామా
యణకావ్యమునుబాడిరి. అని తా
త్పర్యము.

త చ్చృత్వా మనయ స్సర్వే బాష్పపర్యా కులేక్షణాః. ౧౫

౧౫ ప్ర తిపదాంధ్రటికాతాత్పర్యసహితము.

సాధుసాధ్వితి తా వూచుః పరంవిస్తయ మాగతాః

టీక॥ సర్వే = సమస్తలయిన, మురునై; తా = ఆకుశలవులఁగూచి,
 నయః = మునులు, తత్ = ఆపాట సాధుసాధ్వితి = బళాబళా యని;
 సుశ్రుత్వా = విని, పరం = అధికమై ఊచుః = చెప్పిరి.
 న; విస్తయం = ఆశ్చర్యమును; ఆగ ఆయుషులు, వారి పాటను విని, మి
 తాః = పొందినవారును; బాష్పప గుల నాశ్చర్యమునుబొంది, కన్నుల
 ర్యాకులేక్షణాః, బాష్ప = సంతసం నానందబాష్పములు గాఁగగా నా
 పుఁగన్మీరుచే, వ్యాకుల = కలఁతవడి కుశలవులఁజూచి, బలే! బలే! అని
 న, ఈక్షణాః = నేత్రములుగలవా మెచ్చుకొనిరి-అని తాత్పర్యము.

తే ప్రీతమనస స్సర్వే మునయో ధర్మవత్సలాః. ౧౬

ప్రశశంసుః ప్రశస్తవ్యా గాయమానౌ కుశీలవా

టీక॥ ధర్మవత్సలాః, ధర్మ = వారునైన, కుశీలవా = కుశలవులను;
 ధర్మమందు; వత్సలాః = మిక్కిలి ప్రశంసుః = కొనియాడిరి.
 స్నేహముగల; తే = ఆ; సర్వే = సమస్తలయిన; మునయః = ఋషులు; ప్రీ ధమైకబుద్ధిగల ఆయుషులంద
 తమనసః, ప్రీత = సంతోషించిన, ములును, సంతసించి, మధురముగా
 నసః = హృదయములుగలవారలై; రామాయణమును చాడుటం బట్టి
 గాయమానౌ = పాడుచున్నవారు కొనియాడందగి యున్న కుశలవుల
 ను; ప్రశస్తవ్యా = కొనియాడదగిన ను, బ్రశంసించిరి. అని తాత్పర్యము.

అహో గీతస్య మాధుర్యం శ్లోకానాం తు విశేషతః- ౧౭

చిరనిర్వృత్త మప్యేత త్ప్రత్యక్షమివ దశితమ్

టీక॥ గీతస్య = పాటయొక్క; అహో = ఆశ్చర్యకరము; శ్లో
 మాధుర్యం = మనోహరమగుట; కానాం = శ్లోకముల యొక్క;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౨

మాధుర్యంతు(అధ్యాహృతము)మ
నోహరమగుటయును, విశేషతః =
మిక్కిలి; అహౌ = అశ్చర్యకరము.
ఏతత్ = ఈచరిత్రము; చిరనిర్వృత్త
మపి, చిర = బహుకాలము, నిర్వృ
త్తమపి = కడచినదియైనను; ప్రత్యక్ష
మివ = కట్టెదుటనడిచినదివలె; దర్శి
తం = చూసఁబడినది.

ఈపాటమిక్కిలి మధురముగాను
న్నది, శ్లోకములు మఱియు మధురము
లుగానున్నవి, ఈకావ్యము, రామ
కథపెద్దకాలమునకు మునుపునడిచి
నదైనను, ఇష్టానుకూలమునకు
చుంపట్లు, తేటగాఁ, దెల్పుచున్నది.
అని తాత్పర్యము.

ప్రవిశ్య తా పుభౌ సుప్త భావం సమ్య గగాయతామ్. ౧౮
సహితౌ మధురం రక్తం సంపన్నం స్వరసంపదా

టీక॥ తౌ = ఆ; ఉభౌ = ఇద్దఱు
ను; సహితౌ = కూడుకొనినవారై;
(అనగా, సమమైసలయముగలిగి,
అనుట.) భావం = అభిప్రాయము
ను; సుప్త = చక్క-గా; ప్రవిశ్య = ప్ర
వేశించి; మధురం = మనోహరము
ను; స్వరసంపదా = పట్టాదిస్వరసం
పదతో, సంపన్నం = కూడుకొని
యున్నదియును, రక్తం = రాగము
తోఁగూడినదియు నగునట్లు, సమ్య

క్ = చక్క-గా, అగాయతామ్ =
పాడిరి.
అకుశలపులు, ఇద్దఱును సమమైన
లయముగలిగి యేకకంఠులై, కవియ
భిప్రాయమురీతిని, ఆయారసముల
నా విష్కరించుచు, మనోహరము
గాపట్టాదిస్వరములతోఁగూడి, రా
గయుక్తమై యుండునట్లు, పాడిరి.
అని తాత్పర్యము.

ఏవం ప్రశస్యమానౌ తౌ తపస్స్యామ్యై మహాత్మభిః. ౧౯
సంరక్తతర మత్యథాం మధురం తావ గాయతామ్

టీక॥ తపస్స్యామ్యై, తపః = తప
స్సుచేతను, స్లామ్యై = కొనియాడఁ

దగిన; మహాత్మభిః = మిక్కిలిబుద్ధి
శాలులగు ఋషులచేత; ఏవం = ఈ

ప్రకారము; తౌ=ఆకుశలవులు; ప్ర పాడిరి.

శస్యమానౌ=కొనియాడఁబడుచు

మిక్కిలియుఁ దపస్వులునుబుద్ధి

న్నవారై; సంరక్తతరం=శ్రేష్ఠము

శాలులునగు మహాఘౌ లీప్రకార

తైనరాగములు హెచ్చుగాఁగలుగు

మున్నెఱ్ఱింపుచుండఁగా, మఱంత

నట్లును; అత్యథఁ=మిక్కిలి; మ

మంచిరాగములతో, మిక్కిలిమధుర

ధురం=మనోహరమగు నట్లును;

ముగాఁచాడిరి. అని తాత్పర్యము.

తౌ=ఆకుశలవులు; అ గాయతాం=

ఋషులు కుశలవులకు బహుమతు లిప్పించుట.



ప్రీతః కశ్చి స్తుని స్తాభ్యాం సంస్థితః కలశంద దా. ౨౦

ప్రసన్నో వల్కలం కశ్చి ద్దదౌ తాభ్యాం మహాయశాః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౩౧

టీక || కశ్చిత్ = ఒకానొక; ముక్కు; వల్కలం = నారచీరను; దదౌ = నిః = ఋషి; ప్రీతః = సంతసించిన ఇచ్చెను.
వాఁడును; సంస్థితః = లేచినవాఁడు ఒకానొక మహర్షి, సంతసించినై; తాభ్యాం = ఆకుశలవులకొఱ చిప్రేమాతిశయంబునలేచి, యాకుకు; కలశం = జలపాత్రమును; దశలవులకు, జలపాత్రమునిచ్చెను; మదౌ = ఇచ్చెను, మహాయశాః = గౌహాయశుండగు మఱియొకండు, సంవృతీతిగల; కశ్చిత్ = ఒకానొక తుష్టుడై, నారచీరనిచ్చెను. అనిముని; ప్రసన్నః = సంతసించినవాఁ తాత్పర్యము.
డై; తాభ్యాం = ఆకుశలవులకొఱ

ఆశ్చర్య మిద మాఖ్యానం మునినా సంప్రకీర్తితమ్. ౨౦
పరం కవీనా మాధారం సమాప్తంచ యథాక్రమమ్
అభిగీత మిదం గీతం సర్వగీతేషు కోవిదౌ. ౨౧
ఆయుష్యం పుష్టిజనకం సర్వశ్రుతి మనోహరమ్
ప్రశస్యమానౌ సర్వత్ర కదాచి త్తత గాయకౌ. ౨౩
రథ్యాసు రాజమాగేశు దదశే భరతాగ్రజః

టీక || ఆశ్చర్యం = ఆశ్చర్యము దం = ఈ ప్రబంధమునుగూచి; సగలింఁచునదియును; మునినా = వార్యగీతేషు = సమస్త గానములయందును; కోవిదౌ = సమధులగు కుశలవులారా! యథాభ్యాం (అధ్యాహృతము) = మీచేత; ఆయుష్యం = ఆయుస్సును వృద్ధిబొందించునదియును; యథాక్రమం = వరుసతప్పక; సమాప్తం = ముగిసినదియును; ఆఖ్యానం = చరిత్రరూపమునైన; ఇ

౧౩౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.



రూపములైన సమస్త శుభ్రులచే
త, మనోహరం=ఇంచునదియున
గుఃఇదం=ఈగీతం=పాట; అభి
గీతం=చక్క-గాఁబాడఁబడినది; ఇ
తి (అధ్యాత్మతము)=అనితత్ర=
ఆయశ్వమేధ యజ్ఞ వాటమందును;
రథ్యాసు=వీధులయందును; రాజ
మార్గేషు=రాజమార్గములయందు
ను; ప్రశస్యమానా=కొనియాడఁబ
డుచుండునట్టి; గాయకౌ=గానము
సేయువారైనకుశలవులను; కదా
చిత్=ఒకానొకప్పుడు; భరతాగ్ర
జః = భరతునికన్నయైనరాముఁ
డు; దదశః=చూచెను.

“సమస్తగానములయందునున

మధుకలైన ఓకుశలవులారా! వా
ల్మీకిమహామునిచే, వరుసదప్పక ర
చింపఁబడి, కవులకుఁ బరమాధా
రంబై, యాశ్చర్యావహంబైవెలుం
గుచున్న, శ్రీరామచరిత్రరూపమగు
నీరామాయణంబును, ఆయుర్వృద్ధి
కరంబునుబుష్టిప్రదంబును యుక్త
స్వరావయవంబులచే నొప్పుచున్న
దియునత్యుత్తమంబునగు గానము
చేఁ, బాడితిరి” అని, అశ్వమేధయ
జ్ఞవాటమునందును రాజమార్గా
దులయందునుగొనియాడఁబడుచుం
డుకుశలవులను, రాముఁడు తానశ్వ
మేధయాగము సేయుచున్నప్పుడు,

చూచెను. అనితాత్పర్యము.

స్వవేత్త చానీయ తతో భ్రాతరౌ స కుశీలవౌ. ౨౪

పూజయామాస పూజార్హౌ రామ శ్శత్రునిబహుళః

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; శత్రుని
బహుళః = శత్రువులఁజంపునట్టి;
సః=ఆ; రామః = రాముఁడు; పూ
జాసశాః, పూజ = పూజకు, అ
ర్హౌ=తగినవారును; భ్రాతరౌ=తో
డఁబట్టువులునగు; కుశీలవౌ=కుశల
వులను; స్వవేత్త=తనయశ్వమేధశా
లాగృహమును; ఆనీయ = పొందిం

చి; పూజయామాస = కొనియా
డెను.

శత్రువులఁ జంపునట్టి యారా
ముఁ, డాకుశలవులనుదా నుజూచిన
వెనుకనే, వారిందనయశ్వమేధశా
లాగృహమునకురప్పించి, స్లాఘిం
చెను. అనితాత్పర్యము.



అసీనః కాంచనే దివ్యే సచ సింహాసనే ప్రభుః. ౧౫
 ఉపోప విష్ట స్సచివై భ్రాతృభిశ్చ పరంతపః
 దృష్ట్వాతు రూపసంపన్నా తావథౌ నియతస్తథా. ౧౬
 ఉవాచ లక్ష్మణం రామ శ్శత్రుఘ్నం భరతంతథా
 శ్రూయతా మిద మాఖ్యాన మనయో దేవవర్చసోః. ౧౭
 విచిత్రార్థకపదం సమ్యగ్గాయకౌ తావచోదయత్

<p>టీక ప్రభుః=రాజును; కాంచనే=బంగారుతోడి జేయఁ బడినదియును; దివ్యే=స్వర్గమునందుఁబుట్టినదియునగు; సింహాసనే=సింహాసనమందు; అసీనః=కూర్చుండియున్నవాఁడును; సచివైః=మంత్రులచేతను; భ్రాతృభిశ్చ=తోఁబుట్టువులచేతను; ఉపోపవిష్టః=చుట్టఁబడినవాఁడును; పరంతపః, పరం=శత్రువులను; తపః=వేదచవాఁడును; నియతః=యజ్ఞదీక్షితుఁడునగు; సః=ఆ (“చ” అనునది పాదపూరణార్థము); రామః=రాముఁడు; రూపసంపన్నా, రూప=సౌందర్యముతో, సంపన్నా=కూడికొనినట్టి; తా=ఆ; ఉథా=ఇద్దఱైనకుశలవులను; దృష్ట్వా=చూచి (“తు” అనునది పాదపూరణార్థము); తదా=అప్పుడు; తథా=అట్లు; దేవవర్చసోః, దే</p>	<p>వ=దేవతలయొక్క, వర్చసోః=కాంతివంటికాంతిగల; అనియోః=వీరియొక్క; విచిత్రార్థకపదం, విచిత్ర=అశ్చర్యమునుగలిగించునట్టి, అర్థకపదం=అర్థశబ్దములుగల; ఆఖ్యానం=ప్రబంధమును; సమ్యక్=చక్కగా; శ్రూయతాం=వినిబడుగాక; ఇతి(అధ్యాప్యతము)=అని; లక్ష్మణం=లక్ష్మణుని; శత్రుఘ్నం=శత్రుఘ్నుని; భరతం=భరతునిగూర్చి; ఉవాచ=చెప్పెను. తౌ=ఆ; గాయకౌ=పాఠకులగుకుశలవులను, అచోదయత్=ప్రేరేపించెను.</p> <p>యజ్ఞదీక్షితుండగు రాముఁడు, దశరథునిచేస్వర్గమునుండి తీసికొనిరాఁబడినస్వర్గమయ సింహాసనమునందుఁగూఁచుకొండి, తోఁబుట్టువులు సమంత్రులునుం గొలువ నిండుకొలుపుండి, యతి సుందర రూపులగు</p>
---	---

నాకుశలవులంబూచి, “ఆశ్చర్యావ | వినుఁడు” అనితోడంబుట్టువులకుఁజే
హంబులగు శబ్దార్థంబులనొప్పు ప్ర | ప్రి,యాకుశలవుల గానము సేయని
బంధమును వీరు గానము సేయఁగా | యోగించెను. అనితాత్పర్యము.

తౌ చాపి మధురం రక్తం స్వంచితాయతనిస్వనమ్. ౨౦
తంత్రీలయవ దత్యథఁ విశ్రుతాథఁ మగాయతామ్

టీక || తౌచాపి=ఆకుశలవులు | ట్లుగాను; తంత్రీలయవత్=వీణెతం
ను; మధురం=మనోహరముగాను; | తులును దాళాదిసామ్యమునుగలు
రక్తం=రాగయుక్తముగాను; స్వం | గునట్లుగాను; అత్యర్థం=మిక్కిలి;
చితాయతనిస్వనం, స్వంచిత=మి | విశ్రుతాథఁ=స్పష్టమైన అర్థము
క్కిలిపూజ్యమును, ఆయత=దీఘఁ | గలుగునట్లుగాను; అగాయతాం=
మునైన, నిస్వనం= ధ్వనిగలుగున | పాడిరి. తాత్పర్యము, సులభము.

హ్లాదయ త్వర్వగాత్రాణి మనాంసి హృదయానిచ
శ్రోత్రాశ్రయ సుఖం గేయం తద్భౌ జననంసది. ౨౧

టీక || శ్రోత్రాశ్రయసుఖం, శ్రో | సంసది, జన=జనులయొక్క, సంస
త్ర=చెవియే, ఆశ్రయ=స్థానము | ది=సభయందు, బభౌ=ప్రకాశిం
గాఁగలశ్రోత్రేంద్రియములకు; సు | చెను.
ఖం=సుఖమును గలుగఁజేయునట్టి; | వీనులకానందముగలుగఁజేయు
తత్=ఆ; గేయం=కుశలవులపా | నాకుశలవుల గానము, వినువారి, స
ట; సర్వగాత్రాణి=సమస్తావయ | మస్తావయములను, మనస్సులను,
వములను; మనాంసి=మనస్సులను; | మనస్సుల కధిష్ఠానధూతములైన
హృదయానిచ=మనస్సులకధిష్ఠాన | హృదయములను సంతసింపఁజేయు
ములైనహృదయములను; హ్లాదయ | చు, జననమాజమందంతటను, బ్రకా
త్=సంతోషింపఁ జేయుచు; జన | శించెను. అనితాత్పర్యము.

ఇమా మునీ పాథివ లక్షణాన్వితౌ

కుశీలవౌ చైవ మహా తపస్వినౌ

మమాపి తన్ముతీ కరం ప్రవక్ష్యతే

మహాను భావం చరితం నిబోధత. ౩౦

<p>టీక॥ హేజనాః (అధ్యాత్మాతమ) = ఓజసులారా! ఇమా = ఈ కుశలవృలు; మునీ = మునులైనను; పాథివలక్షణాన్వితౌ, పాథివ లక్షణ = రాజలక్షణములతో, అన్వితౌ = కూడుకొనినవారుగాను; కుశీలవౌచైవ = గాయకులైనను; మహాతపస్వినౌ = తపస్సుగలవారిలో శ్రేష్ఠులుగాను; భవతః (అధ్యాత్మాతము) = అగుచున్నారు. ఆభ్యాం (అధ్యాత్మాతము) = వీరిచేత; మమాపి = నాకును; భూతికరం = శ్రేయస్కరమును; మహానుభావం = గొప్పప్రభావముగలదియునగు, త</p>	<p>త్ = ఆ; చరితం = సీతాదేవిచరిత్రము, ప్రవక్ష్యతే = చెప్పబడుచున్నది. నిబోధత = తెలిసికొనుడు. ఓజసులారా! ఈకుశలవృలు, సాధారణముగ మనులుగానగుపడినను రాజలక్షణములుగలిగియున్నారు, గాయకులుగానున్నను గొప్పతపస్సుగల వారలుగానున్నారు. వీరలు, సీతావిరహముచే బీడింపబడుచున్ననాకును గొంతసౌఖ్యమునిచ్చునదియుమహాప్రభావంబునగుసీతాచరిత్రమును జెప్పబోయెదరు, కాబట్టి, సావధానముగావినుడు. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

తతస్తు తౌరామవచః ప్రచోదితా

వగాయతాం మాగ్ధవిధాన సంపదా

సచాపి రామః పరిషద్యత శ్శనై

బుభూషయా సక్తమనా బభూవ. ౩౧

౧౩౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతత్పర్యసహితము.

టీక॥ తతస్తు = ఆపిమ్మటనే,
తా=ఆకుశలవులు ; రామవచఃప్ర
చోదితౌ, రామ=రామునియొక్క,
వచః = మాటచే, ప్రచోదితౌ=
ప్రేరేపింప బడిన వారై; మార్గ
విధానసంపదా, మాగ్=విధాన=
మాగ్మనెడిగానప్రకారముయొ
క్క, సంపదా=అతిశయతో; అగా
యతాం=పాడిరి; సః = ఆ; రామ
శ్చపి=రాముడును; శనైః=మెల్ల
గా; పదిషద్గతః = సభనుబొందిన
వాడై; బుభూషయా = సుఖము
ను, అనుభవింప నిచ్చుచేత; సక్తమ
నాః, సక్త=ఆసక్తిగల, మనాః =

హృదయముగలవాడుగా; బహూ
వ=ఆయెను.

అంత, రాముడు ప్రేరేపింపగా
నే, యాకుశలవులు, “మాగ్మము,
దేశి”యనెడుగానప్రకారములరెం
టిలోను, ముఖ్యమైనమాగ్మమును
బట్టి, పాడనారంభించిరి. అంతరా
ముడును, “ద్విగనలేచివెల్లినచోసభి
కులును లేవంబూతురు , దానరస
భంగమగు”నని, మెల్లగాసింహాసన
మునుండిద్విగనభ్రంశిరి, యాశ్రోత్రా
నందమనుభవింపఁగోరి, వారిపాట
నువిన నాసక్తుడయ్యెను. అనితా
త్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, చతుర్థాస్కంః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర)

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ చతుర్థాస్కంఃటీక,

ముగిసినది.

౨౨

పంచమసగప్రారంభః.

శ్రీరామ సన్నిధానంబునఁ గుశలవులు
రామాయణమును గానము సేయుట.



సర్వాపూర్వ మియం యేషా మాసీత్కృత్స్నా వసుంధరా
ప్రజాపతి ముపాదాయ నృపాణాం జయశాలినామ్. ౧

టీక॥ కృత్స్నా = సమస్తమైన; (ఈశ్లోకమునకు మూడవశ్లోకంబు
ఇయం = ఈ; వసుంధరా = భూమి; నందనవృక్షపూర్ణాయగును)
జయశాలినాం = జయముచేఁబ్రకా జయశాలులైనయేరాజులదిగానీ
శించునట్టి; యేషాంనృపాణాం = ఏ భూమియంతయు, మనుప్రజాపతి
రాజులదిగా; ప్రజాపతిం = మనుష్య మొదలుకొని, ఇతరరాజుల కెవ్వరి
జాపతిని; ఉపాదాయ = ఆరంభిం కేనిసంబంధములేనట్లుండినదో. (అ
చి; సర్వాపూర్వం, సర్వ = సమస్త ని, మూడవశ్లోకంబుతో నన్వయ
రాజులకును, అపూర్వం = నూతన ము.) అనితాత్పర్యము.
మగు నట్లు; ఆసీత్ = ఆయెనో.

యేషాం స సగరో నామ సాగరో యేన ఖానితః

షష్ఠిః పుత్రసహస్రాణి యం యాంతం పర్యవారయన్ . ౨

టీక॥ యేన = ఎవనిచేత; సాగర కలిగినో.

రః=సముద్రము; ఖానితః=త్రవ్వించబడెనో; యాంతం=యద్ధమునకు; పోవుచున్న; యం=ఎవని; పుత్రసహస్రాణి= వెయ్యికొమారులు; షష్ఠిః=అటువదిమంది; పర్యవారయన్=చుట్టుకొనిరో; సః=అటువంటి; సగరో నామ=సగరుడనిప్రసిద్ధుడైన రాజు; యేషాం=ఎవరిలో; ఆసీత్=(అధ్యాత్మము)=

ఎవ్వనిచేత ద్వీప్వింపబడినముద్రము “సాగర” మనుపేరునుబొందెనో, ఎవ్వడు, యద్ధమునకు అటువేలకుమారులతో వెళ్లుచుండెనో; అట్టిసగరచక్రవర్తి యెవ్వరివంశమునఁబుట్టెనో- (“అటువంటి” అనిపై శ్లోకములతో నన్వయము). అనితాత్పర్యము.

ఇత్వోక్తానాం మిదం తేషాం రాజ్ఞాం వంశే మహాత్మనామ్
మహా దుత్పన్న మాఖ్యానం రామాయణ మితి శ్రుతమ్ . ౩

టీక॥ మహాత్మనాం=గొప్పప్రభావము గలవారును ; ఇత్వోక్తానాం=ఇత్వోక్త వంశమునందుఁబుట్టినవారునగు; తేషాం = అటువంటి; రాజ్ఞాం = రాజులయొక్క; వంశే=వంశమందు ; రామాయణమితి=రామాయణమని; శ్రుతం=ప్రసిద్ధమైన; మహత్=పూజ్యమగు; ఇ

దం=ఈ; ఆఖ్యానం=ప్రబంధము; ఉత్పన్నం=పుట్టినది. అటువంటి మహాత్ములైన యిత్వోక్త వంశపురాజుల వంశమునందు, రామాయణమును పేరంబ్రసిద్ధమగు, సీపూజ్య ప్రబంధము, పుట్టినది. అనితాత్పర్యము.

త దిదం వర్తయిష్యామి సర్వం నిఖిల మాదితః

ధర్మకామార్థ సహితం శ్రోతవ్య మనసూయయా . ౪

టీక || తత్ = అటువంటి (అనఁ గా, బ్రహ్మప్రసాదమునఁబుట్టిన); లేమితో; శ్రోతవ్యం = వినఁబడవలయును.
 ఇదం = ఈరామాయణమును; వ సాక్షాద్భక్తిప్రసాదమునఁ బుట్టిన ఈరామాయణమును నేను బోవుచున్నాను. ధర్మకామార్థస లోకమునఁబ్రవర్తిల్లఁజేసెద- ధర్మ హితం = ధర్మకామార్థములతోఁ కామార్థప్రదంబగుదీనినంతయుఁద గూడిన; సర్వం = సమస్తమైనరా క్కు-వపడకుండ, నసూయలేనివార లై, వినవలయును. అనితాత్పర్యము. నట్లు; అనసూయయా = అసూయ

కోసలో నామ ముదిత స్సీతో జన పదో మహాన్
 నివిష్ట స్సరయూతీరే ప్రభూత ధనధాన్యవాన్. ౫

టీక|| ముదితః = సంతోషించిన దేశము; సరయూతీరే = సరయూ దియును (లక్షణవలన, సంతోషించి నదిగట్టునందు; నివిష్టః = ఉన్నది. నజనముగలదియునుట); స్థితః = స అధికంబులగుధనధాన్యంబులచేన మృద్ధమై నదియును; ప్రభూతధన మృద్ధమై యెప్పుడును సంతసంబు ధాన్యవాన్, ప్రభూతః = అధికము నం బాద లెడి జనులతో నొప్పు లైన, ధనధాన్యవాన్ = ధనధాన్య చున్న కోసలదేశంబనునొకగొప్ప ములు గలదియునగు; కోసలోనా దేశము, సరయూనది తీరంబునంగ మ = కోసలమని ప్రసిద్ధమైన; మ లదు. అనితాత్పర్యము. హాన్ = గొప్పదియైన; జనపదః =

అయోధ్యా నామ నగరీ తత్రాసీ ల్లోక విశ్రుతా
 మనునా మానవేంద్రేణ యాపురీ నిమిత్తా స్వయమ్. ౬
 ఆయతా దశచ ద్వేచ యోజనాని మహాపురీ
 శ్రీమతీ త్రిణి విస్తీర్ణా సువిభక్త మహాపథా. ౭

౧౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టికాతాత్పర్యసహితము.

రాజమాగేణ మహతా సువిభక్తేన శోభితా
ముక్తపుష్పావకీర్ణేన జలసిక్తేన నిత్యశః. ౮

టిక॥ యాపురీ = ఏపట్టణము; మాసవేంద్రేణ = మనుష్యులకుఁబ్ర ధువైన; మనునా = వైవస్వతమనువు చేత; స్వయం = తానుగానే; నిమిలా = నిమింపఁబడినదో; యా (అ ధ్యాహృతము) మహాపురీ = ఏమహా పట్టణము; దశచ = పదియును; ద్వే చ = రెండును; యోజనాని = యోజ నములు; ఆయతా = దీఱుమై; శ్రీమ తీ = కాంతిగలదియై; శ్రీణి = మూడు యోజనములు; విస్తీర్ణా = వెడల్పు గలదై; సువిభక్తమహాపథా, సువి భక్త = చక్కగాఁగ్లప్తములైన, మ హాపథా = గొప్పమాగాఁములుగల దై; నిత్యశః = ఎల్లప్పుడును; ముక్తపు స్పావకీర్ణేన, ముక్త = విడువఁబడిన, పుష్ప = పువ్వులచే; అవకీర్ణేన = వ్యాప్తమైనదియును; జలసిక్తేన, జల = నీ టిచే, సిక్తేన = తడుపఁబడినదియు ను; సువిభక్తేన = చక్కగాఁగ్లప్త మైనదియును; మహతా = గొప్పది యునగు; రాజమాగేణ = రాజవీ ధిచేత; శోభితా = ప్రకాశింపజే

యఁబడినదై; స్యాత్ = (అధ్యాహృ తము) = ఉండునో; సా (అధ్యాహృ తము) = అటువంటిదియును; లోక విశ్రుతా, లోక = ప్రపంచమునందు, విశ్రుతా = ప్రసిద్ధమయినదియున గు; అయోధ్యానామ = అయోధ్య యనిప్రసిద్ధమైన; నగరీ = పట్టణము; తత్ర = ఆకోసలదేశమందు; ఆసీత్ (లకారవ్యత్యయము, ఆక్షణము) = కలదు.

ఆకోసలదేశమందు, మొట్టమొ దటమనుష్యులకందఱకును రాజుగా నుండినవైవస్వతమనువుచే సంకల్ప మాత్రమున నిమింపఁబడి, పం డ్రెండు యోజనంబుల నిడువును మూడుయోజనంబుల తనర్పునుం గలిగి, వంకరలేనట్లు చక్కగానేర్ప టుపంబడిన గొప్పమాగాఁములచే నొప్పుచు, ఎల్లప్పుడును రాజపుషురు లుపరిమళాఢమై పుష్పంబులవెద చల్లఁజల్లఁచనంబునకై యుదకంబు నందడుపఁ గమ్మనితావిగలిగి చల్ల గావినరు మందమారుతంబులశోభి

ల్లుచున్నరాజవీధిం దేజరిల్లుచు, లో యోధ్యయనెడు నొక్కపట్టణంబు
కత్రయంబుననువినుతి కెక్కిన, య గలదు. అని తాత్పర్యము.

తాంతు రాజా దశరథో మహారాష్ట్ర వివర్ధనః

పురీ మావాసయామాస దివం దేవపతి ర్యథా. ౯

టీక || మహారాష్ట్రవివర్ధనః, ఇమందుఃఆవాసయామాస=వాస
మహారాష్ట్ర=గొప్పరాజ్యమును, వి ముచేసెను.
వర్ధనః=వృద్ధిబొందించువాడై గొప్పరాజ్యమును ధర్మము
న; దశరథః=దశరథుడనెడి; రా తోఁబాలించివృద్ధి బొందింపఁగలి
జా=రాజు; దివం (సప్తమృతము గినట్టిదశరథుడనునొకరాజు, స్వ
నందుద్వితీయ)=స్వగమందు; దే గమనందుదేవేంద్రుఁడంటే,
వపతిర్యథా = దేవేంద్రుఁడంటే, నాయయోధ్యాపురియందు, వాస
లె; తాం=ఆ; పురీం (సప్తమృత ముచేసెను.
మందుద్వితీయ)= అయోధ్యాపట్ట అనితాత్పర్యము.

కవాట తోరణవతీం సువిభక్తాంతరాపణామ్

సర్వయంత్రా యుధవతీ ముపేతాం సర్వశిల్పిభిః. ౧౦

టీక|| కవాటతోరణవతీం=ప్రశస్త ధవతీం = యంత్రములునుఆయుధ
ములైన నగరమునకు వెలుపలితలు ములునుంగలదియును; సర్వశిల్పిభిః,
పులును దారుబంధములునుంగలది సమస్తశిల్పులతోను; ఉపేతాం =
యును; సువిభక్తాంతరాపణాం, సు కూడినదియును (అను, అయోధ్యా
విభక్త=చక్కగా నేర్పఱుపఁబడిన, పురియందుదశరథమహారాజువాస
అంతర=మధ్యప్రదేశములుగల, ఆ ముచేసెనని ౨౨వ శ్లోకమునందన్వ
పణాం = అంగడివీధులుగలదియు యము. ఇట్లే, ఇతర శ్లోకములయం
ను; సర్వయంత్రాయుధవతీం, స దునుజూచుకొనునది.)
ర్వ=సమస్తములైన, యంత్రాయు తాత్పర్యమునులభము.

౧౪౨ ప్ర తిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

సూత మాగధ సంబాధాం శ్రీమతీ మతుల ప్రభావమ్
ఉచ్చాట్టాల ధ్వజవతీం శతఘ్నీశతసంకులామ్. ౧౧

టీక || సూతమాగధసంబాధాం, సూత=స్తుతిచేయువారిచేతను, మాగధ= కులవంశములఁబొగడువారిచేతను, సంబాధాం=నిండినదియు; శ్రీమతీం = సమృద్ధిగలదియు; అతులప్రభాం, అతుల=సరిలేని, ప్రభాం= కాంతిగలదియును; ఉచ్చాట్టాలధ్వజవతీం; ఉచ్చ=ఉన్నతములైన, అట్టాల = కోటబురుజులును, ధ్వజవతీం=పెక్కిములునుగలదియును; శతఘ్నీ శతసంకులాం, శతఘ్నీశత=అనంతములగుగొప్పయునుపగుదియలచే, సంకులాం = నిండినదియును (అగుఅని, ౨౨వశ్లోకంబుననన్వయము).
తాత్పర్యము సులభము.

వధూనాటక సంఘైశ్చ సంయుక్తాం సవతః పురీమ్
ఉద్యానామ్రవణోపేతాం మహతీం సాలమేఖలామ్. ౧౨

టీక || పురీం (సప్తమ్యర్థకమందుద్వితీయ)= పట్టణమందు; సర్వతః=అంతటను ; వధూనాటకసంఘైశ్చ, వధూ=స్త్రీలయొక్కయు, నాటక = నటులయొక్కయు, సంఘైశ్చ=సమూహములతోను; సంయుక్తాం=కూడుకొనినదియును; ఉద్యానామ్రవణోపేతాం, ఉద్యాన=ఉపవనములతోను, ఆమ్రవణ=మామిడితోఁటలతోను; ఉపేతాం=కూడుకొనినదియును; మహతీం=విశాలమైనదియును; సాలమేఖలాం, సాల = ప్రాకారమే, మేఖలాం=మొలనూలు గాఁగలదియును- (అగు, అని ౨౨వశ్లోకంబుననన్వయము).
తాత్పర్యముసులభము.

దుర్గాగంభీరపరిఘాం దుర్గా మన్యై దుర్గారాసదామ్
వాజివారణసంపూడాం గోభి రుప్తైః ఖరైస్తథా. ౧౩

టీక|| దుర్గాగంభీరపరిఘాం , గంభీర= అగాధమైనదియునగు, పదుర్గా= ప్రవేశింపఁగూడనిదియు, రిఘాం = అగఙ్ఘ్రగలదియును; దు

గ్రాం=ప్రవేశింపగూడనిదియును; తథా=అట్లు; గోభిః = ఆవులతో
(గనుకనే) అన్యైః = ఇతరులగునను; ఉష్టైః = ఒంటెలతోను; ఖ
త్రువులచేత; దురాసదాం = ఆక్ర రైః=గాడిదలతోను; సంపూర్ణాం,
మింపగూడనిదియును; వాజీవారణ (అధ్యాహృతము) = నిండినదియు
సంపూర్ణాం, వాజీ = గుఱ్ఱముల ను. (అగు, అని, ౨౨ వశ్లోకంబునన
తోను, వారణ=ఏనుగులతోను, సం న్వయము.)
పూర్ణాం=నిండియున్నదియును; తాత్పర్యముసులభము.

సామంతరాజ సంమైశ్చ బలికమభి రావృతామ్
నానాదేశనివాసైశ్చ వణిగ్భిరుపశోభితామ్. ౧౪

టీక॥ బలికమభిః=కప్పముకట్టున నానావిధ దేశంబులయందు నివసించునట్టి; సామంతరాజసంమైః, సామంతరాజ= ఇరుగుపొరుగుదేశపురాజులయొక్క; సంమైశ్చ = సమూహములచేత; ఆవృతాం=నిండియున్నదియును; నానాదేశనివాసైః= నానావిధ దేశంబులయందు నివసించునట్టి; వణిగ్భిశ్చ= వైశ్యులచేతను; ఉపశోభితాం=ప్రకాశింపజేయఁబడినదియును. (అగు అని ౨౨ వశ్లోకంబుననన్వయము.)
తాత్పర్యము, సులభము.

ప్రాసాదై రత్నవి కృతైః పర్వతై రుపశోభితామ్
కూటాగారైశ్చ సంపూర్ణా మింద్రస్యేవామరావతీమ్. ౧౫

టీక॥ రత్నవికృతైః, రత్న=మను; సంపూర్ణాం=నిండినదియును; ఇంద్రస్య=దేవేంద్రునియొక్క; అమరావతీమివ (స్థితాం) = అమరావతీపట్టణమువలెనున్నదియును. (అగు, అని, ౨౨ వశ్లోకంబుననన్వయము.)
తాత్పర్యము, సులభము.

చిత్రామష్టాపదాకారాం వరనారీగణై ర్యుతామ్
సర్వరత్నసమాకీర్ణాం విమానగృహశోభితామ్. ౧౬

టీ || చిత్రాం = నానావిధమైన త, సమాకీర్ణాం = వ్యాపింపఁబడి
దియును; అష్టాపదాకారాం, అ నదియును; విమాన గృహ శోభి
ష్టాపద = బాదమాడెడిపింటయొ తాం, విమానగృహ = సార్వభౌమ
క్క, ఆకారాం = ఆకారమువంటి గృహముల చేతను (“ విమానో
యాకారముగలదియును; వరనారీ (స్త్రీ) దేవయానే సార్వభౌమికసద్మ
గణైః, వరనారీ = సుందర (స్త్రీ)లయొ ని” అనిభాస్కరనిఘంటువు), శోభి
క్క, గణైః = సమూహములతో; తాం = ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది
యుతాం = కూడుకొనినదియును; యును (అగు, అని, ౨౨వ శ్లోకమున
సర్వరత్నసమాకీర్ణాం, సర్వ = నన్వయము).
సమస్తములైన, రత్న = మణులచే తాత్పర్యము, సులభము.

గృహగాఢా మవిచ్ఛిద్రాం సమభూమా నివేశితామ్
శాలితండుల సంపూర్ణా మిక్షుకాండ రసోదకామ్. ౧౭

టీక || గృహగాఢాం, గృహ = సంపూర్ణాం = నిండినదియును;
ఇండ్ల చేతను, గాఢాం = దట్టమైనది ఇక్షు కాండ రసోదకాం, ఇక్షు
యును; అవిచ్ఛిద్రాం = దోషములే కాండ = చెఱకుకాండయొక్క, ర
నిదియును; సమభూమా = మిట్టప స = రసమువంటి, ఉదకాం = నీళ్లు
ల్లములులేని ప్రదేశమందు; నివేశి గలదియును. (అగు, అని, ౨౨వ శ్లో
తాం = నిమింపఁబడినదియును; కంబుననన్వయము).
శాలితండుల సంపూర్ణాం, శా తాత్పర్యము, సులభము.
లితండుల = తెల్లవరిబియ్యముచే,

దుందుభీభి మృదంగై శ్చ వీణాభిః పణవైస్తథా

నాదితాం భృశమత్యర్థం పృథివ్యాం తా మనుత్తమామ్. ౧౮

టీక || దుందుభీభిః = భేరులచేత | మియందు; అను త్తమాం = తనకన్న
 ను; మృదంగైశ్చ = మద్దెళలచేతను; మఱివేఱు శ్రేష్ఠమైనపట్టణము లేనిది
 వీణాభిః = వీణలచేతను; తథా = అ | యును; తాం = ప్రసిద్ధమైనదియును.
 ట్లు; పణవైః = తమ్మటములచేతను; (అగు, అని ౨౨వశ్లోకముననన్వయ
 భృశం = మిక్కిలి; నాదితాం = ధ్వ | ము).
 నింపఁజేయఁబడి నదియును; అత్య | తాత్పర్యముసులభము.
 థకం = మిక్కిలి; పృథివ్యాం = భూ

విమాన మివ సిద్ధానాం తపసా ధిగతం దివి

సునివేశిత వేశ్మాంతాం నరోత్తమ సమావృతామ్. ౧౯

టీక || దివి = స్వర్గమునందు; నేర్పఱుపఁబడిన, వేశ్మాంతాం = గృ
 తపసా = తపస్సుచేతను; అధిగ | హప్రదేశములుగలదియును ; నరో
 తం = హింఁదఁబడిన; సిద్ధానాం = త | త్తమసమావృతాం, నరోత్తమ = మ
 పస్సిద్ధులయొక్క; విమానమివ = వి | నుష్కశ్రేష్ఠులచే, సమావృతాం =
 మానమువలె; స్థితాం (అధ్యాహృ | నిండియున్నదియును; (అగు, అని,
 తము) = ఉన్నదియును; సునివేశితవే | ౨౨వశ్లోకముననన్వయము).
 శ్మాంతాం, సునివేశిత = చక్కగా | తాత్పర్యము సులభము.

యేచబాజై నకవిధ్యంతి వివిక్త మపరావరమ్

శబ్దవేధ్యంచ వితతం లఘుహస్తా విశారదాః. ౨౦

సింహవ్యాఘ్ర వరాహాణాం మత్తానాం నదకతాంవనే

హంతారోని శితైశ్చస్త్రై ర్బలాద్బాహు బలైరపి. ౨౧

తాదృశానాం సహస్రై స్తా మభిఘాతాం మహాఋథైః

పురీ మావాసయామాస రాజా దశరథ స్తదా. ౨౨

టీక || లఘుహస్తాః, లఘు = లా | వారును; విశారదాః = నేర్పరులునై
 ఘవముగల, హస్తాః = చేతులుగల | న; యే = ఎవరు; వివిక్తం = ఒంటరి

<p>యైనవానిని; అపరాపరం=ముందు వెనుక లేనివాని (తండ్రియైనను గు మారుండైనను లేనివాని అనుట) శబ్ద వేద్యం, శబ్ద=ధ్వనిచే, వేద్యం=కొ ట్టడగినవానిని; వితతంచ= పరుగె త్తువానిని; బాణైః=బాణములచేత ను; నవిద్యంతి = కొట్టరో; మత్తా నాం=క్రొవ్విసవియును; వసే=అర ణ్యమందు; నర్దతాం= గర్జించునవి యునుగ; సంహవ్యాసువరాహః తాం=సింహముల యొక్క-యొకబు లుల యొక్క-యొక బందుల యొక్క- యు (సింహములను బులులను బందు లను); బలాత్ =బలాత్తారముగా; నిశితైః=కఠకుగల; శస్త్రైః=ఆ యుధములచేతను; బాహుబలైర పి= ధుజబలములచేతను; హంతా రః=చంపువారలో; మహారథైః తన్నుసారథిని గుట్టములనుం బ్రోచి కొనుచు యుద్ధము సేయునట్టి; తా దృశానాం=అట్టివారియొక్క; స హస్రైః=వేలసంఖ్యలచేతను; అభి పూడాం=నిండినట్టి; తాం= ఆ; పురీం(సప్తమ్యర్థమందుద్వితీయ)=</p>	<p>అయోధ్యాపట్టణమందు ; దశర థః= దశరథుడనెడి; రాజా=రా జు; తదా= అప్పుడు; ఆవాసయా మాస=వాసముచేసెను. తామునేర్పరితనముతోనతివేగ ముగ బాణప్రయోగము సేయఁగలిగి యున్నను , ధామింకులైనందున, నొంటరియైనవానిఁగాని, తండ్రులు నుగొడుకులును దోడంబుట్టువులును లేనివానిఁగాని, కండ్లకగుపడక, మ ఱుఁగుననుండి ధ్వని మాత్రముగుఱి గాఁగొట్టడగినవానిఁగాని, పరుగె త్తువానిఁగాని, యుద్ధమునందు బాణ ముచే నైనఁ బ్రహరింపనోడు వారు ను, వనమునందు మదించి యధేచ్ఛ ముగ గజింపుచున్న సింగములువు లులు మొదలగు క్రూర మృగంబులఁ బట్టి బలాత్కారముగ నాయుధము లతోఁగాని తమ ధుజబలంబులతోఁ గాని చంపఁ గలవారునగు, గొప్ప శూరులచే నిండియున్న యా య యోధ్యాపట్టణమందు, దశరథమ హారాజు, వాసము సేయుచుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తా మగ్నిమచ్చి గ్గుణవచ్చి రావృతామ్

ద్విజోత్తమై ర్వేదషడంగ పారగైః
సహస్రదై స్సత్యరతై మహాత్మభి
మహాహవీ కత్వైఋషిభిశ్చ కేవలైః. ౨౩

<p>టీక॥ అగ్నిమద్భిః = ఆహితా గ్నులును; గణవద్భిః = మంచిగుణ ములుగలవారును; వేదషడంగ పార గైః, వేద = ఋగ్యజుస్సామా ధర్వ ణంబులను వేదములయొక్కయు, ష డంగ = శిష్యుల వ్యాకరణచ్ఛందోనిరు క్త జ్యోతిష కల్పంబులను నాఱువే దాంగములయొక్కయు, పారగైః = అంతమును బొందినవారును; సహ స్రదైః = అనంతముగ దానముసే యువారును; సత్యరతైః, సత్య = స త్యమునందు, రతైః = ఆసక్తులును;</p>	<p>మహాత్మభిః = గొప్పబుద్ధిగల వారు ను; కేవలైః ఋషిభిశ్చ = కేవలఋ షులైనను; మహర్షికత్వైః = మహర్షు లవంటివారునగు; ద్విజోత్తమైః = బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యులలో శ్రే ష్ఠులచేత; ఆవృతాం = నిండిన; రాం (సప్తమ్యర్థమందుద్వితీయ) = ఆయయోధ్యాపట్టణమందు; (దశ రథిః = దశరథమహారాజు; ఆవాస యామాస = వాసముచేసెను.) తాత్పర్యము సులభము.</p>
--	---

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, సంచమస్సగణః.

ఇతి స్వప్రాథకము.

ఇది, పరమాథకచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ సంచమస్సగణ టీక,
ముగిసినది.

౧౪౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

అమి

షష్ఠసగప్రారంభః.

తస్యాం పుర్యా మయోధ్యాయాం వేదవి త్వర్వసంగ్రహ
దీఘదశీ మహాతేజాః పౌరజానపదప్రియః. ౧
ఇత్వాకూడా మతిరథో యజ్వా ధమరతో వశీ
మహర్షికల్పో రాజషీ త్రిషు లోకేషు విశ్రుతః. ౨
బలవా నిహతామిత్రో మిత్రవా స్విజితేంద్రియః
దదైశ్చ సంగ్రహై శ్చైవైశ్చ శ్శక్తవైశ్రవణోపహః. ౩
యథా మను మహాతేజా లోకస్య పరిరక్షితా
తథా దశరథోరాజా వనజగ వపాలయః. ౪

టీక॥ వేదవిత = వేదములనే	డును; ఇత్వాకూడా = ఇత్వాకు
టింగినవాడును; సర్వసంగ్రహః,	వంశపురాజులలోపల అజయః =
సర్వ = శూరులు పండితులు మొదల	పెక్కు మహారథులతో నొంటరిగా
గుసమస్తజనులయొక్క (సమస్తజ	యధము సేయఁజాలినరథిక్రశేఘ్రం
నులను), సంగ్రహః = దానాదుల	డును; యజ్వా = యజ్ఞములనే
చే, వశీకరించువాడును; దీఘద	సిన వాడును; ధర్మరతః = ధ
శీ, దీఘ = పెద్దకాలమునకుంచి	ర్మమునందాసక్తుఁడును; వశీ = సమ
మ్మటరాఁబోవునభక్తమును, దర్శి =	స్తజనులు తనస్వాధీనతకు లోబడిన
చూచువాడును; మహాతేజాః = గొ	వారు గాఁగలవాడును; మహర్షిక
ప్పపరాక్రమముగలవాడును; పౌ	ల్పః = మహర్షితో సరియైనవాఁ
రజానపదప్రియః, పౌర = పట్టణ	డును; రాజషీః = రాజునుబుష్టి
మందువనించెడుజనులును, జానప	యునైనవాడును; త్రిషు = మూఁ
ద = గ్రామమునందు వనించెడుజను	డైన; లోకేషు = భూభువవస్సువ
లును, ప్రియః = ఇష్టులుగాఁగలవాఁ	లోకములయందును; విశ్రుతః =

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧

విసుతికెక్కినవాడును; బలవాన్ =
పెక్కు నైన్యములు గలవాడును;
నిహతామిత్రః, నిహతః = చంపబడి
న, అమిత్రః = శత్రువులుగలవాడు
ను; మిత్రవాన్ = గొప్పచెలికాం
దుగలవాడును; విజితేంద్రియః,
విజితః = చక్కగా జయింపబడిన,
ఇంద్రియః = ఇంద్రియములు గల
వాడును; ధనైశ్చ = ధనములచేత
ను; అన్యైః = ఇతరములైన; సం
గ్రహైశ్చ = కూడఁబట్టబడిన వా
నిచేతను; శక్తైశ్చైవతోపమః =
ఇంద్రునితోను గుజేరునితోను సరి
యైనవాడునగు; దశరథః = దశర
థుడనెడు; రాజా = రాజు; య
థా = ఎట్లు; మహాతేజాః = గొప్ప
పరాక్రమముగల; మనుః = వైవస్వ
తమనువు; లోకస్య = ప్రపంచము
యొక్క (ప్రపంచమును); పరిరక్షి
తా = రక్షించువాడుగా; ఆసీత్
(అధ్యాహృతము) = అయ్యెనో; త
థా = అట్లు; తస్యాం = ఆ; అయో
ధ్యాయాం = అయోధ్యయనెడు;
పుర్యాం = పట్టణమందు; వసత్ =
వాసముచేయుచు; జగత్ = ధూ

మండలమును; అపాలయత్ = పా
లించెను.
దశతథమహారాజు, అయ్యో
ధ్యాపురంబుననివసింపుచు, వేదవే
దాధంబులనెఱింగి, పండితులు
మూరులు మొదలగువారి నెల్లయధో
చితంబుగ నాదరింపుచు, నెద్దకా
లంబునకుఁ బిమ్మటఁ బోవునధిక
మునెఱింగి యెచ్చరికతోఁ బ్రవర్తిం
లుచు, బట్టణవాసులయందును గా
మవాసులయందు నేకరీతిగఁ బ్రితి
నెఱపుచు, నెల్లజనంబులస్వాధీను
లుగాఁ జేసికొని, యాహితాగ్నియై
ధర్మఁ రతుండై, రాజుషియై మహా
షియం బోలెఁ బ్రకాశింపుచు,
మూడు లోకంబులయందును దశ
పేరుప్రసిద్ధి వహింపమహాపరాక్ర
ముండై చలంబున శత్రువులంజగ్గ
డిచి, యింద్రకుజేరులుంబోలె నివిధ
ధనంలఁగూడఁబెట్టుచు నిత్యైకువం
శపురాజులలోపలనతరథుండై, జీ
తేంద్రియుండై, మహాతేజుండగు
వైవస్వతమనువుంబోలె ధూమండ
లముంచాలింపుచుండెను. అని తా
త్పర్యము.

౧౫౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

తేన సత్యాభిసంధేన త్రివర్గ మనుతిష్ఠతా
పాలితాసా పురీ శ్రేష్ఠా ఇంద్రదేవే వామరావతీ. ౫

టీక॥ సత్యాభిసంధేన, సత్య= రావతివలె; పాలితా=పాలింపబ
సత్యమునందు, అభిసంధేన = అభి దినది.
ప్రాయముగలవాఁడును; త్రివర్గం= ఆదశరథమహారాజు, సత్యము
ధర్మాధర్మకామంబులను ; అనుతి నందుశ్రద్ధగలిగి, ధర్మాధర్మకామం
ష్టతా=అనుసరించువాఁడునగు; తే బులననుసరింపుచు, నింద్రుండ మ
న=ఆదశరథమహారాజుచేత ; శ్రే రావతీపురినిబాలించునట్లు , ఆయ
ష్ఠా=ఉత్తమమైన; సా=ఆ; పురీ= యోధ్యాపట్టణమనుబాలించెను. అ
అయోధ్యాపట్టణము; ఇంద్రదేవ=దే నితాత్పర్యము.
వేంద్రునిచేత; అమరావతీవ=అమ

తస్మి న్పుర వరే హృష్టా ధర్మాత్మానో బహుశ్రుతాః
నరా స్తుష్టా ధనై స్సైవైస్సైవ రలుక్తా సత్యవాదినః. ౬

టీక॥ తస్మిన్=ఆ; పురవరే=ప సత్యవాదినః= సత్యముగమాటలా
ట్టణశ్రేష్ఠమైన యయోధ్యాపురము దువారుగాను; ఆసన్ (ఆధ్యాత్మ
నందు; నరాః = మనుష్యులు; హృ తము)=ఉండిరి.
ష్టాః = ప్రీతిఁబొందినవారుగాను; ఆయయోధ్యాపట్టణమందు, మ
ధర్మాత్మానః= ధర్మస్వభావు నుష్యులందఱును, మనస్సంతోషము
లుగాను; బహుశ్రుతాః, బహు=అ గలిగిధర్మస్వభావులై, యధికముగ
ధికమైన, శ్రుతాః=శాస్త్రాభ్యాస శాస్త్రాభ్యాసముచేసి, మేరిమీఱిన
ముగలవారుగాను; సైవైస్సైవై= యాశలేకతమవర్ణాశ్రమధర్మముల
తమతమవియగు; ధనైః = ధనముల కుండగినట్లుతమకుదొరకొను ధనం
తో; తుష్టాః=సంతసించువారుగా బులందృష్టిఁ బొందుచు, సత్యవా
ను; అలుక్తాః=ఆశలేనివారుగాను; దులై, యుండిరి. అనితాత్పర్యము.

నాల్పసన్నిచయః కశ్చిదాసీ తస్మిన్ పురోత్తమే
కుటుంబీ యో హ్యసిద్ధార్థోఽగవాశ్వక్షనధాన్యవాన్. ౭

టీక॥ తస్మిన్ = ఆ; పురోత్తమే = పట్టణశ్రేష్ఠమైనయయోధ్య
యందు; యః = ఎవ్వఁడు; అల్పసన్ని
చయః, అల్ప = కొంచెమైన, సన్నిచ
యః = కోశముగలవాఁడును; అసి
ద్ధార్థః, అసిద్ధ = ప్రాప్తించని,
అన్యః = ధర్మార్థకామములుగలవా
ఁడును; అగవాశ్వక్షనధాన్యవాన్ =
గోవులును గుఱ్ఱములును ధనధాన్య
ములును లేనవాఁడనైన; కుటుంబీ =
తల్లిదండ్రులు నిద్దఱు కొడుకులునిద్ర
ఱుకోడండ్రును గొనూర్చె యును
భార్యయు సతిభియును దాననుం
గాఁ బోష్యులు పదిమందిగలవా
ఁడు; కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడును; నా
సీద్ధి = లేఁడుగదా.
కొంచెముగాఁగోశముగలిగి, ధ
ర్మాధర్మకామములబొందనేరక,
గోవులును గుఱ్ఱములును ధనధాన్య
ములునేమియులేక, గొప్పకుటుంబ
ము గలిగియుండు వాఁడెవ్వఁడును
లేఁడు-అనితాత్పర్యము.

కామీ వా న కదర్యోవా నృశంసః పురుషః క్వచిత్
ద్రష్టుం శక్య మయోధ్యాయాన్నా విద్వా న్నచ నాస్తికః. ౮

టీక॥ కామీవా = కాముకుఁడు
గాని; కదర్యోవా = లోభంబునఁడ
న్నధర్మకార్యమును గొడుకులను
భార్యనుదలిదండ్రులను దోచుట్టు
పులనుంచీచింపువాఁడుగాని; నృశం
సః (వా) = క్రూరుండుగాని;
అయిన; పురుషః = పురుషుఁడు; అ
యోధ్యాయాం = ఆయోధ్యాపట్ట
ణమందు; క్వచిత్ = ఒకానొకచో
టనైనను; ద్రష్టుం = చూచుటకు; న
శక్యం = అలవికాఁడు; అవిద్వాన్ =
పండితుఁడు కాని వాఁడును; (ద్ర
ష్టుం = చూచుటకు); న(శక్యం) = అ
లవికాఁడు; నాస్తికశ్చ = పరలోక
ము లేదని చెప్ప వాఁడును; (ద్ర
ష్టుం = చూచుటకు); న(శక్యం) = అ
లవికాఁడు.
ఆయయోధ్యా పట్టణమందు,

౧౫౨ ప్ర తివదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

ఒకానొకచోటనైనను, గాముకుఁ డిండువాఁడుగాని, పండితుఁడుగా
 డుగాని, యతిలోభంబునఁదన్నుఁగ ననివాఁడుగాని, నాస్తికుఁడుగాని,
 మఱముసు గొడుకులను భార్యను యొక్కఁడైనను, దొరకొనఁడు. అని
 దలిపండుగ్రిలనుదోఁబుట్టువులనుం బి తాత్పర్యము.

సర్వే సరాశ్చ నార్యశ్చ ధర్మశీలా స్ససంయతాః

ఉదితా శీలవృత్తాభ్యాం మహాషయ ఇవామలాః. ౯

టీక || సర్వే = సమస్తులయిన; హాషలుంబోలె; ఆమలాః = పరి
 సరాశ్చ = మనుష్యులును; నార్య శుద్ధులగు వారలు గాను; ఆసక్
 శ్చ = స్త్రీలును; ధర్మశీలాః = ధర్మ (అధ్యాప్యతము) = ఉండిరి.
 స్వభావముగలవారలుగాను; సు ఆయయోధ్యాపట్టణమునందుఁ,
 సంయతాః = చక్క-గా నింద్రియని బురుషులును స్త్రీలునందఱును, ధ
 గ్రహముగలవారలుగాను; శీలవృ మఱ గుణము నింద్రియ నిగ్రహ
 త్తాభ్యాం, శీల = మంచిస్వభావము మునుగలవారలై, పుట్టిననాఁటనుం
 తోను, వృత్తాభ్యాం = మంచియా డి మంచిస్వభావమును మంచియా
 చారముతోను; ఉదితాః = పుట్టినవా చారమునుగలిగి, మహాషలుంబో
 రలుగాను; మహాషయఇవ = మ లెఁబరిశుద్ధులుగా, నుండిరి. అనితా.

నాకుండలీ నామకుటీ నాస్రగ్వీ నాల్పభోగవాన్

నామృష్టో నానులిప్తాంగో నాసుగంధశ్చ విద్యతే. ౧౦

టీక || అకుండలీ = కణఠాభూష (విద్యతే) = లేఁడు. అమృష్టః = అ
 ణములులేనివాఁడు; నవిద్యతే = లేఁ భ్యంగములేనివాఁడు; న(విద్యతే) =
 డు. అమకుటీ = శిరోభూషణములే లేఁడు. నానులిప్తాంగః = మైపుత
 నివాఁడు; న(విద్యతే) = లేఁడు; అస్ర లేనిచేహముగలవాఁడు; (నవిద్య
 గ్వీ = పుష్పములేనివాఁడు; న (విద్య తే) = లేఁడు. అసుగంధశ్చ = మంచి
 తే) = లేఁడు. అల్పభోగవాన్ = వాసనలేనివాఁడును; న(విద్యతే) =
 కొంచెమైననుఖముగలవాఁడు; న లేఁడు. తాత్పర్యము, సులభము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౩

స ౬

నామృష్టభోజీ నాదాతా నాప్యనంగద నిష్క-ధృక్
నాహస్తాభరణోవాపి దృశ్యతే నాప్యనాత్మనాక్. ౧౧

టీక || అమృష్టభోజీ = కడుపునిం
డభుజింపనివాఁడు; నదృశ్యతే = కా
నబడడు. అదాతా = ఈవిలేని
వాఁడు; న(దృశ్యతే) = కానబడం
డు; అనంగదనిష్క-ధృగపి = చా
హుపురులను అొమ్మునధరింపదగి
నపతకమునుధరింపనివాఁడు; న(దృ
శ్యతే) = కానబడడు. అహస్తాభ
రణోవాపి = కడియములులేనివాఁ
డును; న(దృశ్యతే) = కానబడడు.
అనాత్మవాసవి = జితేంద్రియుఁడు
కానివాఁడును; న(దృశ్యతే) = కా
నబడడు.

తాత్పర్యము, సులభము.

నానాహితాగ్ని న్నాయజ్వా నతుదోవా నతస్కరః
కశ్చిదాసీదయోధ్యానా న్నచ నిర్వృత్త సంకరః. ౧౨

టీక || అయోధ్యానాం = అ
యోధ్యాపట్టణమందు; కశ్చిత్ =
ఒకా నొకఁడును; అనా హితా
గ్నిః = ఆధానమునేయనివాఁడు;
నాసీత్ = లేడు. అయజ్వా = యా
గమునేయనివాఁడు; న(అసీత్) =
లేడు. తుదోవా = నీచుఁడైనవాఁ
డుగాని; న(అసీత్) = లేడు. తస్కర-
ః = దొంగమైనవాఁడు; న (అసీ
త్) = లేడు. నిర్వృత్తసంకరశ్చ, ని
ర్వృత్త = చేయబడిన, సంకరశ్చ =
వర్ణసంకరముగలవాఁడును; న
(అసీత్) = లేడు.

తాత్పర్యము, సులభము.

స్వకమక నిరతా నిత్యం బ్రాహ్మణా విజితేంద్రియాః
దానాధ్యయన శీలాశ్చ సంయతాశ్చ పరిగ్రహే. ౧౩

టీక || బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మ
ణులు; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; స్వక
మక నిరతాః, స్వకమక = తమక
మకములయందు, నిరతాః = ఆస
క్తులును; విజితేంద్రియాః, విజిత = చ
క్కగా జయింపఁ బడిన, ఇంద్రి
యాః = ఇంద్రియములుగలవారలు
ను; దానాధ్యయనశీలాశ్చ, దాన =

౧౫ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬

ఈవియను, అధ్యయన = వేదపాఠ్యమును, శీలాశ్చ = స్వభావముగాఁగలవారును; పరిగ్రహే = పుచ్చుకొనుటయందు; సంయతాశ్చ = సంకోచముగలవారునై (అనిగోవిందరాజాభిప్రాయము); పరిగ్రహే = భార్యయందు; సంయతాశ్చ = నియమముగలవారునై; (అనిమహేశ్వర తీర్థాచార్యులపాఠ్యము) సంతి(అధ్యాపృతము) = ఉన్నారు.	అయయోధ్యా పట్టణమందు, ద్వాప్యణలందఱు, నెల్లప్పుడును, దమకమముల ననుష్ఠింపుచు, జితేంద్రియులై, యతిభుల కభీష్టంబులనొసంగుచు, వేదంబుల బఠింపుచు, గొంచెముగఁ బరిగ్రహముసేయుచు (అని, గోవిందరాజాభిప్రాయము) స్వభార్యా మాత్రగాములై పరదారపరాబ్జులులై, యున్నారు. (అనిమహేశ్వరతీర్థాచార్యులపాఠ్యము) అనితాత్పర్యము.
---	--

ననాస్తీకో నా నృతకో నకశ్చి దబహుశ్రుతః

నాసూయకోనచా శక్తో నావిద్వాక్ విద్యతే తదా. ౧౪

టీకాతదా = ఆదేశరథుడు పరిపాలించు నప్పుడు; కశ్చిత్ = ఒకానొకండును; నాస్తీకః = పరలోకము లేదనువాడు; నవిద్యతే = లేదు. అన్యతకః = అసత్యమాడువాడు; న(విద్యతే) = లేదు. అబహుశ్రుతః = మిగుల శాస్త్రాభ్యాసము లేనివాడు; న(విద్యతే) = లేదు. అసూయకః = గుణములయందు దోషము నారోపించు వాడు; న(విద్యతే) = లేదు. అశక్తశ్చ = సమర్థుఁ	డు కానివాడును; న(విద్యతే) = లేదు. అవిద్వాక్ = జ్ఞానము లేనివాడును; న(విద్యతే) = లేదు. “ఆదేశరథుడు పరిపాలించునప్పుడు” అనియున్నందున, నీశ్లోకము దేశరథునిచేఁ బాలింపఁబడుచుండిన జనపదాదులను గుఱించినదిగాఁ గనుపడుటం బట్టి, యందలి విషయములకుఁ బొసఁగు క్త్య దోషంబులేదు. తాత్పర్యము, సులభము.
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౫

స ౬

నాషండగవి దత్రాసీ న్నావ్రతో నాసహస్రదః
నదీనః ఓప్తచిత్తోవా వ్యధితోవాపి కశ్చన. ౧౫

టీక||అత్ర=ఈయయోధ్యాయం | లకు దానము సేయనివాఁడు;న(అ
దుఃకశ్చన= ఒకానొకండును;అష సీత్)=లేఁడు. దీనః=దైన్యము గల
డంగవిత్=శీఘ్రవ్యాకరణచ్ఛందో వాఁడు;న(అసీత్)=లేఁడు. ఓప్త
నిరుక్తి జ్యోతిషకల్పంబులను నాటు చిత్తోవా, ఓప్త=కలఁగవడిన, చిత్తో
వేదాంగముల నెఱుంగని వాఁడు; వా=మనస్సుగలవాఁడును;న(అసీ
నాసీత్)=లేఁడు. అవ్రతః = చాం త్)=లేఁడు. వ్యధితోవాపి=వ్యాధి
ద్రామాయణము మొదలుగాఁగల వ్ర గలవాఁడును;న(అసీత్)= లేఁడు.
తములు లేనివాఁడు;న(అసీత్)= తాత్పర్యము, సులభము.
లేఁడు. అసహస్రదః=సహస్ర జను

కశ్చి న్నగోవా నారీవా నాశ్రీమాన్ నాప్యరూపవాన్
ద్రష్టుం శక్యమయోధ్యాయం నాపిరాజస్య భక్తిమాన్. ౧౬

టీక||అయోధ్యాయం = అ జని=రాజైన దశరథునియందు;అ
యోధ్యా పట్టణమందు;నరోవా= భక్తిమానసి = భక్తిలేనిదియును.
పురుషుఁడు గాని;నారీవా=(స్త్రీ)గా (ద్రష్టుంశక్యం)న= చూచుటకుసా
ని;కశ్చిత్= ఒకానొకజనమును;అ యముకాదు.
శ్రీమాన్ = కాంతిలేనిది;ద్రష్టుం= అయోధ్యాపట్టణమందు సమ
చూచుటకు;నశక్యం=సాధ్యముకా స్త పురుషులును సమస్త స్త్రీలు
దు. అరూపవానసి = మంచిరూప ను గాంతియును రూపమునుం గలి
ము లేనిదియును; (ద్రష్టుంశక్యం) గి రాజభక్తి యొక్కలై యుంపిరి.
న=చూచుటకుసాధ్యముకాదు. రా అనితాత్పర్యము.

వశ్లేష్వగ్యచతుశ్లేష దేవతా తిథి పూజకాః

కృతజ్ఞాశ్చ వదాన్యాశ్చ శూరా విక్రమ సంయుతాః. ౧౭

౧౫౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.
 స ౬

దీక్షాఁయుషో నరాస్సర్వే ధర్మం సత్యంచ సంశ్రితాః
సహితాః పుత్రపౌత్రైశ్చ సత్యం స్త్రీభిః పురోత్తమే. ౧౮

టీక॥ పురోత్తమే=పట్టణశ్రేష్ఠ
మైనయయోధ్యయందు; అగ్యోచ
తుభే=ను, అగ్యో=ముందుపుట్టిన
బ్రాహ్మణులే, చతుర్థేషునాలవహ
రలుగాఁగల; పరితేషు=పరిత్రయ
వైశ్యసూక్తిలక్షణముల
యందు; (చూచు) సర్వ సమస్తులై
న; నరాశ్చ=మనుష్యులును; దేవ
తాభి పూజకాః = దేవతాతిథులును
బూజించు వారుగాను; కృతజ్ఞా
శ్చ=ఉపకారముజేసి యుండువా
రుగాను; వరాన్యాశ్చ=మిక్కిలి
దానముసేయు వారుగాను; శూ
రాః=యుద్ధమునందు భయపడని
వారుగాను; విప్రమసంయుతాః=
పరాక్రమముతోఁ గూడినవారుగా
ను; దీక్షాఁయుషః=దీక్షామైనది
విత కాలముగల వారుగాను; ధ
ర్మకం=ధర్మమును; సత్యంచ=
సత్యమును; సంశ్రితాః=బొందిన

వారుగాను; సత్యం=విల్లస్వమును;
స్త్రీభిః=భార్యలతోను; పుత్రపౌ
త్రైశ్చ=కొడుకులునుమలతోను;
సహితాః=సూక్తియుండువారుగా
ను; అన్తః(అధ్యాత్మతము)=ఉం
డిరి.
అయోధ్యాపట్టణముందు, క్షత్రి
యవైశ్యసూక్తిలక్షణము, దేవత
లసతిథులంబూజింపుచు, సుపకార
జ్ఞులై, యుద్ధంతముగా దానముసే
యుచు, మిక్కిలిపరాక్రమముగలిగి
యుద్ధములందు వెనుదీయని వారైన
ను, విల్లయుద్ధములందును జయము
గొనుచుండుటంబట్టి, దీక్షాకాల
ముదేవింపుచు, ధర్మము సత్యంబు
లవలంబించి, కొడుకులునుమనుమ
లునుగలిగి, తమకుసన్యాసాశ్రమ
మునెదిర్చి మైనందున నెల్లస్వమునుగృ
హస్థాశ్రమమందేవతికంపుచు, సుం
డిరి. అని తాత్పర్యము.

క్షత్రం బ్రహ్మముఖం చాసీ నైవశ్యాః క్షత్ర మనువ్రతాః
శూద్రా స్వ ధర్మనిరతా స్త్రీకవర్ణా నుపచారిణి. ౧౯

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫౭

స ౬

టీక॥ ఊత్రం = ఊత్రయజుఁడై; బహ్మ
ముఖం = బ్రాహ్మణుల ప్రధానము
గాఁగలదిగా; ఆసీత్ = అయినది.
వైశ్యాశ్చ = వైశ్యులను; ఊత్రం =
ఊత్రజాతిని; అనువ్రతాం = అనుస
రించియుండువారుగా; అనన్ (అ
ధ్యాహృతము) = అయిరి. శూ
ద్రాః = శూద్రులు; శ్రీన్ = మూండై
న; వర్ణాన్ = బ్రాహ్మణుఁడై ఊత్రవై
శ్యజాతులను; ఉపనాదిని = నేమి
పుచున్నవాడై; స్వగృహం సుతాం,
స్వ = తమదైన, గృహం = బ్రాహ్మణ

ఊత్రయజుఁడై శ్రీమద్రామాయణము
మండ; సుతాం = ఆనన్తులుగా; ఆ
నన్ (అధ్యాహృతము) = ఉండిరి.
ఊత్రయులు బ్రాహ్మణుల నను
సరించియుండిరి, వైశ్యుల ఊత్ర
యుల నను వర్ణులనుండిరి, శూ
ద్రులు, బ్రాహ్మణులను ఊత్రయుల
ను వైశ్యులనుంగొలుచుచు, నాను
చ్చుని నేమిండుటయనెడు తమధ
మములను వ్యవస్థితులుగా, నుండి
రి. సుతాంశ్చర్యము.

సా తే నేత్వాకు నాశేన పురీసుపరి రక్షితా

యథా పురస్తా న్మనునా మానవేంద్రేణ ధీమతా. ౨౦

టీక॥ సా = ఆ; పురీ = అయో
ధ్యాపట్టణము; యథా = ఎట్లు; పుర
స్తాత్ = మునుపు; ధీమతా = బుద్ధిగ
లవాఁడును; మానవేంద్రేణ = మను
ష్యులకుఁ బ్రభువునగు; మనునా = వై
వస్వతమనువుచేత; సుపరి రక్షితా
(అధ్యాహృతము) = చక్కగార
క్షింపఁబడెనో; తథా (అధ్యాహృ
తము) = అట్లు; ఇత్వాకునాశేన = ఇ
త్వాకువంశమునందుఁ బుట్టినవారి
కిం బ్రభువైన; తేన = ఆదశరథుని

చేత; సుపరిరక్షితా = చక్కగార
క్షింపఁబడినది.
బుద్ధిమంతుఁడును మనుష్యులకుఁ
బ్రభువు నగు వైవస్వత మనువు,
పూర్వము, అయోధ్యానగరము,
నెట్లుండినదనో, ఆప్రకారమున
నే, యిత్వాకు వంశమురాజులలో
మేటి యగునా దశరథుం, డయో
ధ్యానగరమును రక్షింపుచుండెను.
అనుతాత్పర్యము.

౧౫౫ ప్ర తిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬

యోధానా మగ్నికల్పానాం పేశలానా మమర్షితామ్
సంపూర్ణా కృతవిద్యానాం గుహా కేసరిణామివ. ౨౧

<p>టీక॥ సా(అధ్యాహృతము)= ఆయయోధ్యాపట్టణము; అగ్ని కల్పానాం = నిష్పత్తోసరిపచ్చనట్టి వారును; పేశలానాం = కుటిలులు గానివారును; అమర్షితాం=కోపము గలవారును; కృతవిద్యానాం= అభ్యసించు బడిన సమస్త విద్యలు గలవారునగు; యోధానాం (తృతీయార్థమందుషష్ఠి) = భటులచేత; గుహా=పర్వతము నందుండుగొప్ప బిలము; కేసరిణామివ (తృతీయార్థ</p>	<p>మందుషష్ఠి)=సింహముల చేతంబో లె; పూర్ణా=నిండినది; ఆసీత్ (అధ్యాహృతము)=ఆయెను. ఆయయోధ్యాపట్టణమందు, సమస్త శస్త్రవిద్యల నభ్యసించి శౌర్యంబున నిష్ప వలె బరిభవింప నశక్యమై, కొంచెమైనను గొటి ల్యములేక, చాలగోపము గలిగి, వజ్రమున భటులు, పర్వత గుహ యందు సింగంబులుంబోలె, నిండి యుండిరి. అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

కాంభోజవిషయే జాతై ర్బాహ్లికైశ్చ హయోత్తమైః
వనాయుజై నడదైశ్చ పూర్ణా హరి హయోత్తమైః. ౨౨

<p>టీక॥ సా(అధ్యాహృతము)= ఆయయోధ్య; కాంభోజవిషయే = కాంభోజ మనమదేశమందు; జాతైః=పుట్టినవియు; బాహ్లికైశ్చ= బాహ్లిక దేశమునందుఁ బుట్టినవి యు; వనాయుజైః=వనాయుదేశ మందుఁబుట్టినవియు; నడదైశ్చ=సింధుదేశమునందుఁబుట్టినవియు; హరిహయోత్తమైః, హరిహయ=ఇంద్రునిగుఱ్ఱముగు నుచ్చైశ్చర్యము వ</p>	<p>లె, ఉత్తమైః=శ్రేష్ఠము లైనవియు నగు; హయోత్తమైః = అశ్వశ్రేష్ఠములచేత; పూర్ణా=నిండినది; ఆసీత్ (అధ్యాహృతము)=ఆయెను. ఆయయోధ్యయందు, కాంభోజ బాహ్లికవనాయు సింధుదేశములందుఁబుట్టి యుచ్చైశ్చర్యముతోసరి యై వెలుంగుచున్న శ్రేష్ఠములైనగుఱ్ఱములు, మెండుగా నిండి, యుండినవి. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫

స ౬

వింధ్యపర్వతజై ర్వైః శూన్యా హౌ మవతైరపి
మదాన్వితై రతిబలై మాతంగైః పర్వతోపమైః. ౨౩
ఐరావత కలీనైశ్చ మహాపద్మ కులై స్తథా
అంజనాదపి నిష్పన్నై వామనా దపిచ ద్విధైః. ౨౪

టీక॥ సా(అధ్యాహృతము)=
ఆ యయోధ్యాపురి; మ తైః=గ
ర్వించినట్టి;వింధ్యపర్వతజైః=విం
ధ్యపర్వతమునందుఁబుట్టిన;మాతం
గైః= ఏనుఁగులచేతను, మదాన్విత
లైః= గర్వముతోఁగూడినవియు;
అతిబలైః=చాలబలము గలవియు;
పర్వతోపమైః= కొండలతోసరిప
చ్చునట్టివియునగు; హౌమవతైరపి=
హిమవత్పర్వతము నందుఁ బుట్టిన
యేనుఁగులచేతను; ఐరావత కలీ
నైః= ఇంద్రునియేనుఁగైన యై
రావతము యొక్క కలమందుఁ బు
ట్టిన;ద్విధైశ్చ=ఏనుఁగులచేతను;మ
హాపద్మకులైస్తథా=పుండరీకమ
ను దిగ్గజము యొక్క కులమందుఁ
గలిగినయేనుఁగులచేతను;అంజనా
త్=వరుణ దిగ్గజమయిన యంజ

నమువలన;నిష్పన్నై రపి = పుట్టిన
యేనుఁగులచేతను;వామనాత్ య
మదిగ్గజమయిన వామనమువలన;ని
ష్పన్నై (అధ్యాహృతము)అపిచ=
పుట్టిన యేనుగులచేతను;పూర్వా
నిండినది; ఆసీత్ (అధ్యాహృత
ము)=ఆయెను.

ఆయయోధ్యయందు, వింధ్యప
ర్వతమునందుఁ బుట్టినమ హాగజము
లును,హిమవద్గిరియందు జనియిం
చినయతిబలాధ్యములగు మదపుటే
నుఁగులును, ఐరావతవంశమునం
దు సంభవించిన మజ్జేభంబులును,
బుండరీకకలంబునందుత్పత్తి నొంది
న మాతంగంబులును, అంజన వా
మన సంతతులంగల్గిన కుంబరంబు
లును, నిండియుండినవి. అనితాత్ప
ర్యము.

భద్రై మ్మండై మృగైశ్చైవ భద్రమంద్రమృగైస్తథా
భద్రమంద్రై భద్రమృగై మృగ మంద్రైశ్చ సాపురీ
నిత్యమత్రైస్సదా పూర్తా నాగై రచల సన్నిభైః. ౨౫

౧౬౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬

టీక|| సా=ఆ; పురీ=అయోధ్యా పట్టణము; భద్రైః=భద్రజాతీయములును; మంద్రైః=మంద్రజాతీయములును; మృగైశ్చైవ=మృగజాతీయములును; భద్రమంద్రమృగైస్తథా=భద్రమంద్రమృగంబులనెఱుఁపఁజూతుల లక్షణములును సంకీర్ణముగాఁగలవియును; భద్రమంద్రైః=భద్రమంద్రములనెఱుఁపఁజూతుల లక్షణములును సంకీర్ణముగాఁగలవియు; భద్రమృగైః=భద్రమృగంబులనెఱుఁపఁజూతుల లక్షణములును సంకీర్ణముగాఁగలవియు; మృగమంద్రైశ్చ=మృగమంద్రములనెఱుఁపఁజూతుల లక్షణములును సంకీర్ణముగాఁగలవియు; ని

త్యమత్తైః = ఎల్లప్పుడునుమదించియుండునవియు; అచలసన్నిభైః=పర్వతముతో సరివచ్చునవియునగు; నాగైః=ఏనుంగులచే; సదా=ఎల్లప్పుడును; పూర్ణా=నిండినది; ఆసీత్ (అధ్యాహృతము)=అయినది.

ఆ అయోధ్యాపట్టణమందు, “భద్రములు, మంద్రములు, మృగములు, భద్రమంద్రమృగములు, భద్రమంద్రములు, భద్రమృగములు, మృగమంద్రములు,” అనుగజజాతులలో, నన్నిటియందును, ఎల్లప్పుడుమదించిన పర్వతములుం బోలె నున్నతములైయుండునేనుంగులును, నిండియుండినవి. అని తాత్పర్యము.

సా యోజనేన ద్వే భూయ స్సత్యనామా ప్రకాశతే
యస్యాం దశరథో రాజా వసత్ జగద పాలయత్. ౨౬

టీ|| యస్యాం = ఏపట్టణమందు; రాజా=రాజైన; దశరథః=దశరథుడు; వసత్=వాసము సేయుచు; జగత్=ప్రపంచమును; అపాలయత్=పాలించెనో; సా=అట్టి; పురీ = అయోధ్యాపట్టణము; భూయః = అధికముగా (అనగా నగర

మునకు వెలుపలననుట) ద్వే=రెండైన; యోజనేన=యోజనములును; సత్యనామా, సత్య= యథార్థమైన, నామా=పేరుగలదిగా (అనగా “అయోధ్యా” ఎదిరించుటకుశక్యముకానిది, యనుపేరు యథార్థముగాఁగలదిగా, ఎదిరింప నశక్యమై

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౬౧

స ౬

యనుట); ప్రకాశ తే=వెలుంగుచు
న్నది.

ప్రపంచమనంతయుఁబాలింపు
చుండిన దశరథమహారాజునకునివా
సస్థానమైనయయోధ్యాపురము, ప
ట్టణమునకు వెలుపల నైశము, రెండు

యోజనములదూరము, శత్రువులకె
దిరింపనశక్యమై తనదు “అయోధ్య”
యనెడు నామధేయశబ్దము యొ
క్కయథాము యథాధాముగాఁ
దనయందున్నదని, తెల్పుచుఁ బ్రకా
శించుచున్నది. అనితాత్పర్యము.

తాం పురీం స మహాతేజా రాజా దశరథో మహాః

శశాస శమితామిత్రో నక్షత్రాణీవ చంద్రమాః. ౨౭

టీక॥ మహాతేజాః = మిక్కిలి
పరాక్రమము గలవాఁడును; మ
హాః=పూజ్యుఁడును; రాజా=రం
జిల్లఁజేయువాఁడునగు; దశరథః=
దశరథమహారాజు; శమితామిత్రః,
శమిత=శాంతినిొందింపఁబడిన, అ
మిత్రః = శత్రువులుగలవాఁడై;
తాం=ఆ; పురీం = అయోధ్యాపట్ట
ణమును; చంద్రమాః=చంద్రుఁడు;
నక్షత్రాణీవ=నక్షత్రములంబోలె;

శశాస=పాలించెను.
అధికంబగు పరాక్రమముగలిగి
జనరంజన సామర్థ్యముతో వెలుం
గుచున్న దశరథమహారాజు, శత్రు
వులంజక్కడిచి, చంద్రుండు తనధా
ర్యులగు నక్షత్రంబులంబోలె, జనుల
కందఱకును సౌఖ్యంబుగలుగఁ జే
యుచు, నాయయోధ్యను, బాలింపు
చుండెను.
అని తాత్పర్యము.

తాం సత్యనామాం దృఢతోరణార్గళాం

గృహైర్విచిత్రై రుపశోభితాం శివామ్

పురీ మయోధ్యాం సృసహస్ర సంకులాం

శశాస వై శక్రసమో మహీపతిః. ౨౮

౧౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬

టీక॥ శక్రసమః=ఇంద్రునితో స
రివచ్చునట్టి; మహీపతిః= భూమికి
బ్రభువైన దశరథుడు, సత్యనా
మాం, సత్య=యథార్థమైన; నా
మాం=పేరుగలదియును; దృఢతో
రణార్థశాం, దృఢ=గట్టివియైన,
తోరణ=ద్వారములును, అగ్ర
శాం=గడియమ్రాకులుంగలదియు
ను; విచిత్రైః= అశ్చర్యకరములై
న, గృహైః=ఇండ్లచే; ఉపశోభి
తాం=ప్రకాశింపఁ జేయఁబడినది
యును; శివాం=శుభముగలదియు
ను; నృసహస్రసంకులాం, నృసహ
స్ర=వేనవేలమనుష్యులచేత, సంకు
లాం=నిండినదియునగు; తాం=ఆ;

అయోధ్యాం= అయోధ్యయనెడు;
పురీం= పట్టణమును; శశాసం=పా
లించెను. (“వై” అనునది పాదపూ
రణార్థము).

శత్రువులకెదిరింపనశక్యమైనం
దున, యథార్థమగు “అయోధ్య”
అనుపేరం బరఁగుచు, దిటవు గల
ద్వారములుగడియమాకులు నా
శ్చర్యకరములైన గృహంబులుంగలి
గి, యెల్లప్పుడు మంగళోపేతమై
వేనవేల మనుష్యులచే నిండియున్న
యాయయోధ్యను, ఇంద్రతుల్యం
డగు దశరథమహారాజు పాలింపు
చుండెను. అనితాత్పర్యము.

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, షష్ఠస్కంధః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ షష్ఠస్కంధ టీక,

ముగిసినది.

(౨)

స త్త మ స ర్గ ప్రా రం భః.

తస్యామాత్యా గుణైరాస స్మిత్యైకోస్తు మహాత్మనః
మంత్రజ్ఞాశ్చేంగితజ్ఞాశ్చ నిత్యం ప్రియహితే రతాః. ౧

<p>టీక మహాత్మనః=అధికమైన బుద్ధిగల; తస్య=ఆ; ఇత్యైకో= ఇత్యైకువంశమునందుఁ బుట్టినదశ రథునకు; గుణైః=మంత్రకినుండవల సినప్రజ్ఞాదిగుణములచేత; మంత్ర) జ్ఞాశ్చ=ఆలోచనము దెలిసినవారు ను; ఇంగితజ్ఞాశ్చ = ఇతరులయధి ప్రాయము దెలుసుకొనువారును;ని త్యం=ఎల్లప్పుడును; ప్రియహితే, ప్రి య = తమకుఁబ్రിയుఁడైనరాజున</p>	<p>కు, హితే=మేలుసేయుటయందు; రతాః = ఆసక్తులునగు; అమా త్యాః=మంత్రులు; ఆసక్=ఉండిరి అతిబుద్ధిశాలియుగునాదశరథము హారాజునకుఁ, బ్రజ్ఞాదిబలముచేఁ, గార్యాలోచనవిధమునెఱింగి, ము ఖవికాసాదులచేఁ, బరులయధిప్రా యములం దెలిసికొనుచు, రాజునకు మేలుసేయ నాసక్తులైన, మంత్రు లుండిరి. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

అష్టా బహువు ర్వీరస్య తస్యామాత్యా యశస్వినః
శుచయ శ్చాసురక్తాశ్చ రాజకృత్యేషు నిత్యశః. ౨

<p>టీక వీరస్య=పరాక్రమముగల వాఁడును; యశస్వినః = కీర్తిగల వాఁడునగు; తస్య=ఆదశరథమహా రాజునకు; శుచయశ్చ=పరిశుద్ధు లును;నిత్యశః=ఎల్లప్పుడును; రాజ కృత్యేషు = రాచకార్యములయం దు; అసురక్తాశ్చ=మిక్కిలియాస</p>	<p>క్తులునగు; అష్టా=ఎనమండైన; అ మాత్యాః=మంత్రులు; బహువుః= ఉండిరి. పరాక్రమమును గొప్ప కీర్తి యునుగలదశరథునకుఁబరిశుద్ధులు ను ఎల్లప్పుడును రాచకార్యములం దుమిక్కిలియాసక్తులు నగు నెన</p>
--	---

౧౬౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

మండుమంత్రులుండిరి. అని తాత్పర్యము.

ధృష్టి జ్వయంతో విజయ స్సిద్ధార్థో హ్యథాసాధకః
అశోకో మంత్ర పాలశ్చ సుమంత్రశ్చాప్తమో భవత్. ౩

టీక॥ ధృష్టి = ధృష్టియనువాఁ (భావము). అథాసాధకః = అ
దుఃప్రథమః (అధ్యాహృతము) = భాసాధకుడనువాఁడు; పంచమః
మొదటివాఁడు; అభవత్ = ఆయె అభవత్ (అధ్యాహృతము) = ఆ
ను. జయంతః = జయంతుండనువాఁ యిదవ వాఁడాయెను. అశోకః =
డు; ద్వితీయః (అధ్యాహృతము) = అశోకుడనువాఁడు; వప్తః అభ
రెండవ వాఁడు; అభవత్ (అధ్యా వత్ (అధ్యాహృతము) = ఆఐవ
హృతము) = ఆయెను. విజయః = విజ వాఁడాయెను. మంత్రపాలశ్చ =
యుండనువాఁడు; తృతీయః (అధ్యా మంత్రపాలుండనువాఁడును; సప్త
హృతము) = మూడవవాఁడు; అ ను; అభవత్ (అధ్యాహృతము) =
భవత్ (అధ్యాహృతము) = ఆయె ఏడవవాఁడాయెను. సుమంత్రశ్చ =
ను. సిద్ధార్థః = సిద్ధార్థుడనువాడు, సుమంత్రుఁ డను వాఁడును; అప్త
చతుర్థః అభవత్ (అధ్యాహృత ము) = ఎనిమిదవవాఁడు; అభవత్ =
ను) = నాలవ వాఁడాయెను. (అధ్యాహృతము) = ఆయెను.
("హి" అనునది పాద పూరణ తాత్పర్యము, సులభము.

ఋత్విజౌ ద్వా వభిమతౌ తస్యస్తా మృషినస్తమా
వసిస్తో వామదేవశ్చ మంత్రణశ్చ తథాపరే. ౪

టీక॥ తస్య = అదశరథమహారా రోహితులుగా; ఆస్తా = ఉండిరి.
అనకు; వసిష్ఠః = వసిష్ఠమహర్షి తథా = అట్లు; అపరే = ఇతరులైన;
యును; వామదేవశ్చ = వామదేవమ మంత్రణశ్చ = మంత్రులును (చకార
హర్షి యును; ద్వా = ఇద్దరైన; ఋషి మువలన) బురోహితులును; ఆనక
సస్తమా = ఋషిశ్రేష్ఠులు; అభిమ (అధ్యాహృతము) = ఉండిరి.
తౌ = ప్రధానులైన; ఋత్విజౌ = పు తాత్పర్యము, సులభము.

విద్యావినీతా హీమంతః కుశలా నియతేంద్రియాః
 శ్రీమంతశ్చ మహాత్మాన శ్శాస్త్రజ్ఞా దృఢాక్రమాః. ౫
 కీర్తిగుంతః ప్రణిహితా యథావచన కాచిణః
 తేజఃషమానుశఃప్రాప్తా స్త్రిగర్భా ర్వాభిభాషిణః. ౬

అం॥ తే (అధ్యాత్మము) =
 ఆమరత్రుల; విద్యావినీతాః, వి
 ద్యా = రాజసితమువలగువిద్యలం
 దు,వినీతాః=విద్యులుగాను;ప్రా
 మంతః=అజ్ఞగలవారుగాను; కి
 లాః=సమర్థులుగాను; నియతేంద్రి
 యాః,నియత = నిగ్రహింపఁబడి
 న,ఇంద్రియాః = ఇంద్రియములు
 గల వారుగాను (శాస్త్రవిద్యను
 గు నింద్రియవ్యాపారము లేనవ
 రుగాననట); శ్రీమంతశ్చ=గౌరవద
 గలవారుగాను; మహాత్మానః=గౌ
 ప్యబుద్ధి గలవారుగాను; శాస్త్ర
 జ్ఞాః=నిత్యశాస్త్రము మొదలగుశా
 స్త్రములు నెఱింగినవారుగాను;దృ
 ఢాక్రమాః, దృఢ=ఎదురులేని,వి
 క్రమాః = పరాక్రమముగలవారు
 గాను;కీర్తివంతః=గొప్పమంతు
 లను కీర్తిగలవారుగాను;ప్రణిహి
 తాః = రాచకార్యములందు, బ్ర
 మాదములేనవారుగాను;యథావ

చనకారిత్య,యథావచన=చెప్పెడి
 మాటననుకరింపఁ, కాచిణః=చే
 యు వారుగాను, (ప్రణిహితము
 చెప్పెనుగదా, అచనకానిమిగత చే
 యువారుగాను, చిత విధముగాం
 గొప్పమంతులను విధముగాఁజేయు
 వారుగారనట); తేజఃషమాయ
 శఃప్రాప్తాః, తేజః=ప్రభావము
 ను, షమా=పశులు, యశః=కీ
 ర్తిని,ప్రాప్తాః=బొందినవారుగా
 ను;స్త్రిగర్భార్యాభిభాషిణః, స్త్రిత
 పూర్వ=చిలునవృత్తముందుగాం గ
 ల్లనట్లు,అభిభాషిణః=మాటలాడు
 వారుగాను;ఆనక (అధ్యాత్మత
 ము)=ఉండెడి.
 ఆమరత్రులు, సమస్తవిద్యలం
 దునునేర్చుటలై, యకార్యములవల
 నలజ్జచేసినట్లును,యుక్తాయుక్త
 పర్యాలోచనమునందు నవర్థులై,
 యుక్తంబగు నింద్రియ వ్యాపార
 ముగలిగి, శ్రీమంతులై,బుద్ధిమంతు

౧౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

లై, సమస్తశాస్త్రముల నెఱింగి, పచుడు, బ్రతాపంబుననోర్పునంగీ
రాక్రమమునం దెదురు లేక, ప్రజల తివహించి, మాత్సర్యము లేక చి
చేగీతిఁతులై, రాజకార్యములం టునపుతో మాటలాడుచు, నుండిరి.
దప్రమత్తులై, మాటదాఁటక జరిగిం అని తాత్పర్యము.

క్రోధా తామార్థహేతోర్వా సమ్రాయ రన్యతం వచః

టీక॥ తే(అభ్యాహృతము) = ఆ యుః = పలుకరు.
మంత్రులు; క్రోధాత్ = కోపమువల ఆమంత్రులు, కోపమువలన నై
నఁగాని; కామార్థహేతోర్వా = నను, గామసిమి త్తమైనను అర్థసిమి
కామసిమి త్తమువలనఁగాని, యర్థ త్తమైనను, అసత్యము పలుకరు. అని
నిమిత్తమువలనఁగాని; అన్యతం = అ తాత్పర్యము.
సత్యమైన; వచః = మాటను; సబ్రా

తేషా మవిదితం కించి త్స్వేషు నాస్తి పరేషు వా. ౭

క్రియమాణం కృతంవాపి చారేణాపి చిక్షీత్మ

టీక॥ తేషాం = ఆమంత్రులకు; వేగువానిచే; అవిదితం = తెలియని
స్వేషు = తమరాజ్యమందలివృత్తాం ది; నాస్తి = లేదు.
తములయందుఁగాని; పరేషువా = తమరాజ్యములందును బరరా
జులకు రాజ్యముల యందలి వృ జ్యములందును, చేయఁబడుచుండు
త్తాంతములందుఁగాని; క్రియమా నదిగాని, చేయఁబడినదిగాని, చేయ
ణం = చేయఁబడు చుండునదిగాని; సిచ్చింపఁబడినదిగాని, యేదియైన
కృతం = చేయఁబడినదిగాని; చిక్షీత్ తను, వేగువాని మూలముగా, నామం
తమపి = చేయనిచ్చింపఁబడినదిగా త్రులు తెలిసికొననిది, లేదు. అనితా
ని; కించిత్ = ఏదియైనను; చారేణ = త్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౬౨

స ౭

కుశలా వ్యవహారేషు సౌహృదేషు పరీక్షితాః. ౮
ప్రాప్తకాలం తు తే దండం ధారయేయ స్సుతేష్వపి

టీక॥ వ్యవహారేషు = వ్యవహారములందు; కుశలాః = సమర్థులును; సౌహృదేషు = మిత్రభావముల విషయమై; పరీక్షితాః = పరీక్షించబడినవారైనగు; తే = ఆమంత్రులు; సుతేష్వపి = కొడుకలయందును; ప్రాప్తకాలం, ప్రాప్తః = పొందబడిన; కాలం = సమయముగల; దండంతు = శిక్షనుమాత్రము; ధారయే	యుః = ప్రవర్తించునెయుదురు. వ్యవహారములందు సమర్థులును, న్యాయవిచారమున, మిత్రశత్రులందును సమముగానుండు వారు, నగు, నామంత్రులు, తమకొడుకులైన, సపరాధముచేసినచో, సరియైనదండమును విధింతురు. అని తాత్పర్యము.
--	---

కోశసంగ్రహణే యుక్తా బలస్యచ పగ్రహే. ౯
అహితం చాపి పురుషం న విహింస్య రదూషకమ్

టీక॥ తే (అధ్యాపృతము) = ఆమంత్రులు; కోశసంగ్రహణే, కోశ = బొక్కసముయొక్క, సంగ్రహణే = సంపాదించుటయందును; బలస్య = నైస్యముయొక్క, పరిగ్రహే = సంగ్రహించుటయందును, యుక్తాః = ఆసక్తులై, అహితంచాపి = శత్రువునైనను, అదూషకం =	అపరాధము నేయని; పురుషం = పురుషుని, న విహింస్యః = పీడింపరు. ఆమంత్రులు, బొక్కసమును వృద్ధిబొందింపుచు, నైస్యముల సంగ్రహించికాపాడుచు, దమకుశత్రువైనను, అపరాధము నేయనివాని, నెంతమాత్రమును, పీడింపరు. అని తాత్పర్యము.
---	--

వీరాశ్చ నియతోత్సాహ రాజశాస్త్ర మనష్ఠితాః. ౧౦
శుచీనాం రక్షితారశ్చ నిత్యం విషయవాసినామ్

౧౬౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

<p>టిక॥ తే(అధ్యాహృతము)= ఆ మంత్రులు; వీరాశ్వ= పరాక్రమము గలవారుగాను; సియతో త్సహః, సియత=స్థిరమైన, ఉత్సహః= పృ యత్నమందలిసంతోషముగలవారు గాను; రాజతామ్రం=నీతితామ్ర మును; అనుష్ఠితాః = అనుష్ఠించిన వారుగాను; విషయవాసినాం, విష య= దేశమందు, వాసినాం=వసించు చున్న; శుచీనాం = సాధువుల యొక్క (సాధువులను); నిత్యం=ఎ</p>	<p>ల్లప్పుడును; రక్షితారశ్వ=కాపా డువారుగాను, ఆసక్(అధ్యాహృ తము)=అయిరి. ఆమంత్రులు, శత్రువులజయిం పసమర్థులై, యెల్లప్పుడును మిక్కిలి సంతోషముతోఁబ్రయత్నములు సే యుచు, నీతితామ్రోక్త పద్ధతినిగా ర్యములనడుపుచు, సమస్త స్థలముల యందునుండుసాధువులను సంత క్షింపుచు, నుండిరి. అనితాత్పర్య ము.</p>
--	---

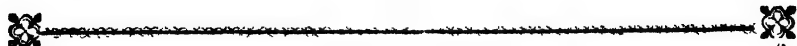
బ్రహ్మక్షత్ర మహింసంత స్తేకోశం సమపూరయత్. ౧౧
సుతీక్ష్ణదండా స్సంప్రేక్ష్య పురుషస్య బలాబలమ్

<p>టిక॥ తే = ఆమంత్రులు, బ్రా హ్మ=బ్రాహ్మణజాతిని; క్షత్రం = క్షత్రియజాతిని, అహింసంతః = పీ డింపనివారై; పురుషస్య=అపరాధి యగు పురుషునియొక్క, బలాబ లం=శక్తిని అశక్తిని; సంప్రేక్ష్య= చక్కగాఁచూచి; సుతీక్ష్ణదండాః, సు తీక్ష్ణ=మిక్కిలి దీప్రమయిన, దం డాః = శిక్షగలవారలై; కోశం=</p>	<p>బొక్క-సమును, సమపూరయత్ = నిండించిరి. ఆమంత్రులు, బ్రాహ్మణక్షత్రి యులఁబిడింపక, అపరాధిబలాబల ములఁ జక్కగాఁ బరీక్షించి, ప్రబ లనకుఁ దీప్రశిక్షయును దుర్బలున కు మృదుశిక్షయును విధింపుచు, బొక్క-సమును, నిండింపుచుండిరి. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

శుచీనా మేకబుద్ధీనాం సర్వేషాం సంప్రజానతామ్. ౧౨
నాసీత్పురేవా రాష్ట్రేవా మృషావాదీ నరః క్వచిత్

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౬

స ౭



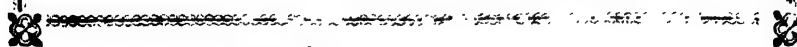
టీక॥ శుచీనాం = పరిశుద్ధులు హ్యుండు; నాసీత్ = లేకపోయెను.
 ను; ఏకబుద్ధీనాం = ఒకటేబుద్ధిగల ఆమంత్రులందఱుం, బరస్పరమ
 వారునగు; సర్వేషాం = సమస్తమం సూయపడక, యేకకంఠులై, యైక
 త్రులు; సంప్రదానతాం = రాజ్యతం మత్యముగలిగి, రాజ్య తంత్రములు
 త్రమును, విచారింపుచుండఁగా (భా విచారింపుచుండఁగా, నయోధ్యాప
 వలక్షణసప్తమ్యర్థమందు, వష్టి); పు ట్టణమందును, దేశములయందును,
 రేవా = పట్టణమందుఁగాని; రాష్ట్రే ఏమూలయందునను, దట్టబలాదుమ
 వా = రాజ్యమందుఁగాని; క్వచిత్ = నుహ్యుండు, లేకపోయెను.
 ఒకానొకచోటనైనను; మృషావా అనితాత్పర్యము.
 దీ = దట్టబలాదునట్టి; నరః = మను

కశ్చ న్నదుష్ట స్తత్రాసీ త్వరచార రతో నరః. ౧౩
 ప్రశాంతం సర్వమేవాసీ చ్చాప్త్రిం పురవరంచ తత్

టీక॥ తత్ర = ఆ రాజ్యమందు; క వ్యంజ = దేశమును; తత్ = ఆదేశర
 శ్చిత్ = ఒకానొక; నరః = మనుష్యు థమహారాజుచే బాలింపఁ బడున
 డును; దుష్టః = కుటిలుఁడుగాను; ప ట్టి; సర్వం = సమస్తప్రదేశమును; ప్ర
 రచారరతః, పరచార = ఇతరులభా శాంతమేవ = అధర్మములేనందున,
 ర్యలందు, రతః = అసక్తుఁడుగాను; మిక్కిలిశాంతముగానే; ఆసీత్ = అ
 నాసీత్ = కాలేదు; పురవరం = పట్ట యినది.
 ణశ్రేష్ఠమైనయయోధ్యయును; రా తాత్పర్యము, సులభము.

సువాసస స్సువేషాశ్చ తేచ సర్వే సుశీలినః. ౧౪
 హితార్థంచ నరేంద్రస్య జాగ్రతో నయచక్షుషా

టీక॥ తే = ఆమంత్రులు; సర్వే వస్త్రములు గలవారుగాను; సువే
 చ = అందఱును; సువాససః = మంచి షాశ్చ = మంచితలంకారము గల



౧౭౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

వారుగాను; సుశీలినః = మంచియాట; ఆసక్త (అధ్యాపూతము) = అచారము గలవారుగాను; నరేంద్రయిరి.
 స్త్య = రాజుయొక్క; హితార్థం = ఆమంతులందఱును, మంచివ
 మేలుకొఱకు; నయచతుషా, నస్త్రములు మంచియలంకారములు
 య = నీతియనెడు, చతుషా = నేత్ర మంచియాచారములుం గలిగి, రాజు
 ముచే; జాగ్రతశ్చ = మేలుకొనియుం నకు మేలుగలుగుటకై, యెల్లప్పుడు
 డువారుగాను (అనగా, నీతియనె ను, రాజనీతియు క్తముగానే, యెం
 డి నేత్రము, నెప్పుడును మూయకతే తమాత్రము నేమటక, ప్రవర్తింపు
 టిచికినియేయుండువారుగా, నను చుండిరి. అని తాత్పర్యము.

గురౌ గుణగృహీతాశ్చ ప్రఖ్యాతాశ్చ పరాక్రమే. ౧౫
 విదేశేష్వపి విజ్ఞాతా స్సర్వతో బుద్ధి నిశ్చయాత్

టీక|| తేనర్వేచ (అధ్యాపూత సక్త (అధ్యాపూతము) = అయిరి.
 ము) = ఆమంతులందఱును; గురౌ = ఆమంతులందఱును, గురుజన
 మాతాపిత్రాది గురుజనమందు; గు మందు, గుణములమాత్రముగ్రహిం
 ణగృహీతాశ్చ = గుణములమాత్ర చి దోషంబులగణింపక, గౌరవము
 ముగ్రహించినవారుగాను; పరాక్ర నెఱపుచు, "గొప్పపరాక్రము గల
 మే = పరాక్రమవిషయమందు; ప్ర వా రనివినుతినొందినవారై, అన్ని
 ఖ్యాతాశ్చ = ప్రసిద్ధులుగాను; సర్వ విషయములందు, నిశ్చయజ్ఞానము గ
 తః = అన్నిటను; బుద్ధినిశ్చయాత్ = లిగియుండుటంబట్టి, యెల్ల దేశంబు
 బుద్ధియొక్క నిశ్చయించుటవలన; లందునుంబ్రసిద్ధులై, యుండిరి. అని
 విదేశేష్వపి = దేశాంతరములందు తాత్పర్యము.
 ను; విజ్ఞాతాః = ప్రసిద్ధులుగాను; ఆ

సంధివిగ్రహతత్త్వజ్ఞాః ప్రకృత్యా సంపదాన్వితాః. ౧౬
 మంత్ర సంవరణే శక్తా శ్శక్తా స్సూక్ష్మాను బుద్ధిభు

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౭౧

స 2

టీక॥ తేనర్వేచ(అధ్యాహృతము)= ఆమంత్రులందఱును; సంధివిగ్రహతత్త్వజ్ఞాః, సంధి=సంధానముయొక్కయు, విగ్రహ=కలహించుటయొక్కయు, తత్త్వ=నిజాయమును; జ్ఞాః=ఎఱింగినవారుగాను; ప్రకృత్యా=స్వభావముచేత; సంపదా=వశ్యతముతో; అన్వితాః=కూడియుండువారుగాను; మంత్రసంపరణే=ఆలోచించుటచేసినహస్తముయొక్కదాచుటయందు; శక్తాః=సమర్థులుగాను; సూక్ష్మాను=ఎఱుంగుటకుఁగప్తములైన; బుద్ధిషు=బుద్ధినిశ్చయములందు; శక్తాః=సమర్థులుగాను(అనిమహేశ్వరతీర్థపాతము); శక్త్యాః=

మృదువైనవారుగాను(అనిగోవిందరాజపాతము); ఆన౯(అధ్యాహృతము)=అయిరి.

ఆమంత్రులందఱును, ఎప్పుడు ఎవనితో సంధిసేయవలెనో, ఎప్పుడు ఎవనితో యుద్ధము సేయవలెనో, ఆనిజాయను. తయు నెఱింగినవారలై, శుద్ధిన నాఁటనుండి స్వతస్సిద్ధంబగునైశ్వర్య బునంబొదలుచు, మంత్రరహస్యంబుల నెవ్వరికిఁ దెలియరాకుండునట్లు నుఱుంగు పఱచుటకు, దురవగాహంబులగుసూక్ష్మాథకంబుల నిజాయించుటకు, నతిసమర్థులై, యుండిరి. అనితాత్పర్యము.

నీతిశాస్త్ర విశేషజ్ఞా స్మరణ ప్రియవాదిని. ౧౭

టీక॥ తేనర్వేచ(అధ్యాహృతము)= ఆమంత్రులందఱును; నీతిశాస్త్రవిశేషజ్ఞాః, నీతి=రాజనీతిచే, శాస్త్ర=శిక్షించుటయందలి("గ్రంథశాసనయోక్త్యాస్త్రం" అని భాస్కరనిఘంటువు), విశేష=విశేషములను, జ్ఞాః=ఎఱింగినవారుగా

ను; సతతం=ఎల్లప్పుడును; ప్రియవాదినః=ఇంపుగామాటలాడువారుగాను; ఆన౯(అధ్యాహృతము)=అయిరి.

ఆమంత్రులందఱును, ఎవ్వని, నెట్లు, ఎప్పుడు, శిక్షించఁదగునో, ఆని విశేషముల నెఱింగినవారై, ఎల్ల

౧౬౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౭

ప్పుడును, అందఱకు, నింపుజనించున | ది. అనితాత్పర్యము.
టులు, మాటలాడువారుగా, నుండి

ఈవృత్తై స్తై రమాత్రైస్తు రాజా దశ రథోఽనఘః
ఉపసన్నో గుణోపేతై రన్వతాన ద్వసుంధరామ్. ౧౮

టీక అనఘః = కామరూఢము	సేత్రైః = కూడియుండువారునగు;
౦౦ బుట్టినవ్యసనములు లేనట్టి; రా	త్రైః = ఆ; అమాత్రైః = మంత్రుల
జా = రాజైన; దశరథః = దశరథుఁ	తోః ఉపసన్నస్తు = కూడినవాడై
డు; ఈవృత్తై = ఇప్పుడు చెప్పబడి	యే; వసు. ధరా = భూమిని; అన్వ
నగుణములు గలవారును; గుణోపే	తైః = పాలించెను.
త్రైః, గుణ = ఇతఁ గుణములతోను, ఉ	తాత్పర్యము, సులభము.

అవేక్షమాణ శ్చాపే ప్రజా ధర్మే జయః
ప్రజానాం పాలన కుప్యన్మధర్మా పవర్జయత్. ౧౯
విశుత స్త్రిపు లోకేషు వదాన్య సత్వసంగరః
స తత్ర పురుష వ్యాఘ్ర శ్శశాన పృథివీమిమాం. ౨౦

టీక సః = ఆ; పురుషవ్యాఘ్రః =	అధమమును; పరిరజయత్ = వి
పురుష శ్రేష్ఠుడగు దశరథ మహాగా	డిచిపొట్టుచు; త్రిషు = మూడైన;
జు; చారేణ (జాత్యైకవచనము) = వే	లోకేషు = లోకములయందును; వి
గువాండచే; అవేక్షమాణః = చూ	శుతః = పునీతుండై; వదాన్యః =
చుచు; ప్రజాః = ప్రజలను; ధర్మే	చాలనీవిగలవాడై; సత్వసంగరః =
ణ = ధర్మముచే; రంజయత్ = సం	సశ్యమైన ప్రతిజ్ఞ గలవాడై; త
తోషింపజేయుచు; ప్రజానాం =	త్రై = ఆయోధ్యాపట్టణమందు;
ప్రజలయొక్క; పాలనం = రక్షణము	వసత్ (ఆధ్యాత్మతము) = వసింపు
ను; కుర్వత్ = చేయుచు; అధర్మం =	చు; ఇమాం = ఈ; పృథివీం = భూమి

ని; శశాసనంపాలించెను.

పురుషశ్రేష్ఠుడైన యాదశరథ మహారాజు, వేగువాండ్రవలన నిఖిలదేశవృత్తాంతంబుల నెఱుగుచు, నపరాధులనెల్లదడించి పుడలకు సంతోషము కల్పించుచు, బ్రజలకు సౌఖ్యముగలుగునట్లునట్టి పురుషులను.

ధర్మమును బాటించోలి, రసకీర్తన మూడులోకంబులందును విను తిక్క, మహాదాతయై, సత్యపరిష్ఠించై, యయోధ్యానగరమున నివసించి, యీ ధామములం బరితయి బాలి పురుషులను అనితాత్పర్యము.

నార్యగచ్ఛన్విశేష వా తుల్య వా శత్రు మాత్సర్య

మిత్రవా స్మితసామంతః ప్రతాప హత టిక. ౨౧

టిక॥ మిత్రవాక్ = స్నేహితు

ఎఱు గాడు.

లుగలవాడును; సతసామంతః = త=నమస్కరించిన, సామంతః = పౌరుగురాజులుగలవాడును; ప్రతాపహతకంఠకః, ప్రతాప = పరాక్రమముచేత, హత = కొట్టబడిన, కంఠకః = శత్రువులుగలవాడునగు; సః (అధ్యాహృతము) = ఆదశరథమహారాజు; ఆత్మనః = తనకు; విశిష్టంవా = అధికుడుగాని; తుల్యవా = సమానుడుగాని, యగు; శత్రుం = పగవాని; నార్యగచ్ఛత్ =

మిత్రున నున్నందున దశరథమహారాజు, సామంత పరిభువుల దఱు బాగానతులై, దన్ను గొల్పుచు డగ, దేవునిన రనె, తనప్రతాపముదలంచి, శత్రువుల దఱు జిచ్చవడిసాజిబివ, నిష్క్రమించుచు, పుడమి బాలిపురుషులచేత ననధికుడుగాని సమానుడుగానియగు, శత్రువెట్టివాడో, యెఱుంగలేనివాడాయెను.

అని తాత్పర్యము.

స శశాస జగద్రాజా దివం దేవ పతిర్యథా

టిక॥ సః = ఆ; రాజా = దశరథమహారాజు; జగత్ = ప్రపంచమును; దివం = స్వర్గమును; దేవపతి

ర్యథా = దేవేంద్రుడువలె; శశాసనంపాలించెను.

తాత్పర్యము, సులభము.

౧౭౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౭

తైమకంత్రభి మకంత్రహితే నివిష్టైః
వృతోనురక్తైః కుశలై స్సమధైః
స పాథిహో దీప్తి మవాప యుక్త
స్తేజోమయై గోభి వోదితో ౭౪౯. ౨౨

<p>టీక॥ మ త్రహితే, మంత్ర= ములతో; యుక్త=కూడియుండు; అలోచనమందును, హితే=తన ఉత్పః=ఉదయించిన; అకభి= కు, మేలునందును; నివిష్టైః=అస బాలసూర్యుండువలె; దీప్తి=కాం క్షిగల వారును (అనిమహేశ్వరతీ తిని; అవాప=పొందెను. ర్థపాతము); నియుక్తైః=నియో ఆలోచనమందును దనకుమేలు గింపబడినవారును (అని గోవింద సేయుటయందు సభినివిష్టులై, తన రాజపాతము); అనురక్తైః=తన యుదనురాగముగలిగి, సమస్తకా యందు, స్నేహముగలవారును; కు ర్భములయందును సమధులైయుం శలైః=బుద్ధికౌశలముగలవారును; డు, ముత్రులతో, గూడియున్న, సమధైః=కార్యములు సేయుట యాదనరథమహానా, తేజోరూ యందు, నేర్పరులునగు; తైః=ఆ; ప బులగుట జేసిపరులఁబరిభవింప మంత్రభిః=మ త్రులచేత; వృతః= సమర్థములైన, కిరణములతోఁ, చుట్టబడిన; సః=ఆ; పార్థివః=దశ గూడి, యుదయించిన, బాలసూ రథమహానా; తేజోమయైః=తే ర్యుండు బోలె, బ్రకాశించెను. జోరూపములైన; గోభిః=కిరణ అని తాత్పర్యము.</p>	<p>అని తాత్పర్యము.</p>
---	------------------------

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, సప్తమస్కంధః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ సప్తమస్కంధ టీక,

ముగిసినది.

(౫౬)

అష్టమ సర్గ ప్రారంభః.

తస్య శ్వేవం ప్రభావస్య ధర్మశ్శస్య మహాత్మనః
సుతార్థం తస్య మానస్య నాసీ ద్వంశకర స్సుతః. ౧

టీక॥ ఏవం ప్రభావస్య = ఇట్టివులుగ లేడు.

<p>భావము గలవాఁడును; ధర్మశ్శస్య = ధర్మము నెఱింగినవాఁడును; మహాత్మనః = పూజ్యమగు స్వభావముగలవాఁడును; సుతార్థం = పుత్రునికొఱకు; తస్య మానస్య = తన తపించు చున్నవాఁడు నగు; తస్య తు = ఆదశరథమహారాజునకును; వంశకరః = వంశమును నేయునట్టి; సుతః = కుమారుఁడు; నాసీత్ = క</p>	<p>ఇట్టి ప్రభావముగల యాదశరథ మహారాజు, ధర్మముల నెఱింగి పుత్రులను, ధర్మశ్శాస్త్రముగఁ గెలి, సంతానముగలుగుటకుఁ బ్రతిబంధకములు లేకపోయినను దనకుఁ బుత్రుండుగలుగమింజేసి, పరితపించుచున్నను, వానికి, వంశకరుండగు కుమారుఁడు, జనింపలేదు. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

చింతయానస్య తస్యైవం బుద్ధి రాసీ న్మహాత్మనః
సుతార్థం హయ మేధేన కిమర్థం న యజా మ్యహమ్. ౨

<p>టీక॥ చింతయానస్య = చింతించుచున్న; మహాత్మనః = మిక్కిలి బుద్ధిశాలియగు; తస్య = ఆదశరథమహారాజునకు; సుతార్థం = పుత్రునికొఱకు; హయమేధేన = అశ్వమేధ మను యాగముచేత; అహం = నేను; కిమర్థం = ఎందుకు; నయజామి = చేవతలఁబూజింపలేదు; ఏవం = ఈ</p>	<p>ప్రకారము; బుద్ధి = తలంపు; అసీత్ = కలెగినది. పుత్రుండు కలుగలేదని చింతించుచున్న మహాబుద్ధిశాలియగు నాదశరథమహారాజునకు, ఇదివఱకునే నేల, యశ్వమేధయాగముచే, చేవతల నారాధింపలేదు? అనితలంపువాడమనది. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

౧౭౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము:

స ౮



స నిశ్చితాం మతిం కృత్వా యష్టవ్య మితి బుద్ధిమాన్
మంత్రిభి స్సహ ధర్మాత్మా సర్వైరేవ కృతాత్మభిః. ౩
తతోఽబ్రవీ దిదం రాజా సుమంత్రం మంత్రిస త్తమమ్
శీఘ్ర మానయమేసర్వాన్ గురూంస్తాన్ సపురోహితాన్. ౪

టీక బుద్ధిమాన్ = బుద్ధిశాలి	హితులతోఁ గూడిన;
యును; ధర్మాత్మా = ధర్మస్వ	ప్రసిద్ధులైన; మే = నాయొక్క;
భావుండునగు; స = ఆ;	రాజా = రూఁ = గురువులను; సర్వాన్ = అం
దశరథమహారాజు; కృతాత్మభిః,	దఱును; శీఘ్రం = వడిగా; ఆనయ =
కృత = చాలునంత, ("క్షీణకృతం	తోడితెమ్ము; ఇదం = ఈవాక్యము
యుగేషిన్యా త్వలపర్యాప్తయోర	ను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
పి" అనిభాసురనిఘంటువు), ఆ	బుద్ధిశాలియుధర్మ స్వభావుం
త్మభిః = బుద్ధిగల; సర్వైః = సమస్త	డునగు నాదశరథమహారాజు, మం
లయిన; మంత్రిభిస్సహైవ = మం	త్రికార్యంబుల నారితీరి యెంతకు
త్రిలతోఁ గూడనే; యష్టవ్యం =	ను జాలియున్న మంత్రులందఱి
యజింపఁబడవలసినది; ఇతి = అని;	తో "యాగమునేయవలసినది" అని
నిశ్చితాం = నిశ్చయముతోఁగూ	గట్టిగానాలోచనచేసి, యాపిమ్మ
డిన; మతిం = ఆలోచనమును;	ట, మంత్రీశ్రేష్ఠుండగు సుమంత్రున
కృత్వా = చేసి; తతః = ఆపిమ్మ	కు, "మాగురువులఁ బురోహితుల
ట; మంత్రిస త్తమం = మంత్రిశ్రేష్ఠు	నందఱందోడితెమ్ము" అని, యాజ్ఞా
దైన; సుమంత్రం = సుమంత్రుని	పించెను.
గూర్చి; సపురోహితాన్ = పురో	అని తాత్పర్యము.

తత స్సుమంత్ర స్త్వరితం గత్వా త్వరిత విక్రమః
సమానయ త్వ తాన్ సర్వాన్ సమస్తా స్వేదపారగాన్. ౫
సూర్యం వామదేవంచ జాతాలి మథ కాశ్యపమ్
పురోహితం వసిష్ఠంచ యేచాన్యే ద్విజసత్తమాః. ౬



టిక్కాతది = అవిష్కృత; త్వరితవి	మదేవుని; జాబాలిం = జాబాలిని; ల
క్రమమః = ఘోరమైనది; గల; ను =	ఫి = గుంకను; కాశ్యపం = కాశ్యపుని;
అ; సుమంత్రః = సుమంత్రుడు; న్నది	వనోహరం = వనోహరుడైన;
తం = శిశువు; గా; గత్వా = విడిచి;	విష్ణుచ = విష్ణుని; అన్య = ఇతరు
వేదపాఠశా, వేద = వేదముల	తైన; ద్విబసత్తమా = బ్రాహ్మణ శ్రే
యొక్క; పాఠ = అంతమును;	భాత; యే (సంత) = ఎవరుగలరో;
గా = బొందిన; సమస్తా = గుల్ఫ	(బా) = వాని; సన్యా = అం
చేరిన; తా = అగుచువులు; నును	దలను; మాన్యత = తోడితచ్చెను.
జ్ఞం = సుయజ్ఞుని; వామదేవం = వా	తొత్పర్యము; సులభము



తా వ్రాజయిర్వా ధర్మార్థముల నుపదేశము
 ఇదింధర్మార్థ సహితం స్మర్యం దురదృష్టం. ౭

టిక్కాతది = అస్పృశ్యుఁడనా	యి = ప్రాంతింకహంకార
త్వా = భమన్వభావముగ; రా	హరిం = మాఁగఁగఁగఁగఁగఁ
జా = రాజై ను; దశరథుఁ = దశరథుఁ	దశరథుఁ = దశరథుఁ
డు; తా = అగుచువులు; వ్రాజ	యుచు; భవం = ఈ, పర్యమా

౧౬౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౮

మగు;వచనం=వాక్యమును;అబవీత్=పలికెను. తాత్పర్యము, సులభము.

మమలా లప్యమానస్య పుత్రార్థ న్నా స్తి వై సుఖమ్

తదహం హయమేధేన యత్యోమీతి మతి ర్త్వమ్. ౮

టీక॥పుత్రార్థం=కొడుకులకొ	చే;యత్యోమి= చేవతలనారాధిం
అకు;లాలప్యమానస్య=మిక్కిలి వి	పుదును;ఇతి=అని;మమ = నాకు;
లపించుచున్న;మమ=నాకు; సుఖం	మతిః=తలంపు;ఆసీత్ (అధ్యాహ్న
సౌఖ్యము;నా స్తివై=కలుగనేలేదు,	తము)=కలిగినది.
తత్=అందువలన;అహం= నేను;	తాత్పర్యము, సులభము.
హయమేధేన=అశ్వమేధయాగము	

త దహం యష్ట మిచ్ఛామి శాస్త్రదృష్టేన కర్తౄణా

కథం ప్రాప్స్య మ్యహం కామం బుద్ధి రత్ర విచార్యతామ్. ౯

టీక॥తత్=కావున;అహం=నే	అహం=నేను;కామం=కోరిక
ను;శాస్త్రదృష్టేన=శాస్త్రములం	ను;కథం = ఎట్లు;ప్రాప్స్యమి=
దుఁజూడఁబడిన;కమఁదా = క్రి	పొందఁగలను;అత్ర=ఈవిషయమం
యాకలాపముచేత;యష్టం=యా	దు;బుద్ధిః = ఉపాయము;విచార్య
గముసేయుటకు;ఇచ్ఛామి= కోరు	తాం=ఆలోచింపఁబడుఁ గాక.
చున్నాను.	తాత్పర్యము, సులభము.

తత స్సార్థితి తద్వాక్యం బ్రాహ్మణాః ప్రత్యసూజయన్

వసిష్ఠప్రముఖా స్సర్వే పాథివస్య ముఖా చ్చ్యుతమ్. ౧౦

టీక॥తతః=ఆపిమ్మట;వసిష్ఠప్ర	స్య=రాజుయొక్క;ముఖాత్=ము
ముఖాః=వసిష్ఠుఁడుమొదలుగాఁగ	ఖమువలన;చ్యుతం = జాజిన;త
ల;సర్వే = సమస్తులైన;బ్రాహ్మ	త్=ఆ;వాక్యం = మాటను, సార్థి
ణాః = బ్రాహ్మణులు;పాథివ	తి="బలే" అని;ప్రత్యసూజయన్=

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౭౯

స ౮

స్లాఘించిరి.

అంతట, వసిష్ఠుడు మొదలుగా
బ్రాహ్మణులందఱును, సాక్షాద్రా
జముఖంబునుండి బయలు వెడిసిన ధ

మికవ్యమగునావాక్యమును, “చక్క
గానున్నది” అని స్లాఘించిరి. అంతా
శ్వాశ్వాసు.

ఊచుశ్చ పరమప్రీతా స్సర్వే దశరథం వచః

టీక॥ సర్వేచ=బ్రాహ్మణులం
దఱును; పరమప్రీతాః= అస్థ్యంత
ముసంతసించినవారలై; దశరథం
దశరథునిఁగూర్చి; వచః= (వత్సా

మాణమగు) వాక్యమును; ఊచుః=
చెప్పిరి.
తాత్పర్యము, సులభము.

సంభారా స్సంభ్రీయంతాం తే తురగశ్చ విముచ్యతామ్. ౧౧

టీక॥ తే = ఆ, ప్రసిద్ధములైన;
సంభారాః = ఉపకరణములు; సం
భ్రీయంతాం = సంపాదించబడు

గాక. తురగశ్చ = గుఱ్ఱమును; విము
చ్యతాం = విడువబడుగాక.
తాత్పర్యము, సులభము.

సర్వథా ప్రాప్యసే పుత్రతా సభిప్రేతాంశ్చ పాథిక్వ
యస్య తే ధామిక్వీ బుద్ధిరియం పుత్రార్థ మాగతా. ౧౨

టీక॥ పాథిక్వ = రాజా; య
స్య = ఏ; తే = నీకు; ఇయం = ఈ; ధా
మిక్వీ = ధర్మమప్రయోజనము
గాఁగలబుద్ధిః = తలంపు; పుత్రార్థ
థాం = కొడుకులకొఱకు; ఆగ
తా = వచ్చినదో; సఃత్వం (అధ్యా
హృతము) = అట్టిసివు; సర్వథా = అ
న్నివిధములను; అభిప్రేతా = కో

రబడిన; పుత్రాంశ్చ = కొడుకు
లను (చకారమువలన) తీరిక; ప్రా
ప్యసే = పొందఁగలవు.
రాజా! పుత్రార్థమునకిట్టి ధా
మిక్వబుద్ధిజనించినది కావున, నన్ని
విధంబుల, సుత్రమగులుగు కుమా
రులంబడ నెదవు. అని తాత్పర్యము.

గాం ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౮

తతః ప్రితో భవ ద్రాజా శ్రుత్వా తద్విజ భాషితమ్
అమాత్యాంశ్చ బ్రవీ ద్రాజా హషణపర్యా కులేత్యుః. ౧౩

<p>టీక॥ తతః=అపిమ్మ టః ద్విజభా షితం, ద్విజ=బ్రాహ్మణులచే, భా షితం=పలుకుచు పిన; తతః=అను టను; శ్రుత్వా=విని; రాజా=దశర థమహారాజు; ప్రితః=సంతసించి నవాడడు; అభివీచి=ఆలోచింప. రా జా=దశరథమహారాజు; హషణప</p>	<p>ర్యాకులేత్యుః, హషణ=సంతోష ముచే, పర్యాకుల=కలతపడిన, ఈ త్యుః=కండ్లుగలవాడై; అమా త్యాంశ్చ=మంతులనుంగూచి; అ బ్రవీత్ (వత్యమాణ వాక్యము ను)=చెప్పెను. తాత్పర్యము, సులభము.</p>
--	---

సంభారం స్ఫుర్యంతాం మే గురూతాం వచనాదిహ
సమథాణధిష్ఠిత శ్చశ్వ సోపాధ్యాయో విమచ్యతామ్. ౧౪

<p>టీక॥ ఇహ=ఇప్పుడు; మే=నా యొక్క; గురూతాం=గురువుల యొక్క; వచనాత్=వాక్యమువల న; సంభారాః=ఉపకరణములు; సంభ్రయంతాం=సంపాదించుట మొదలగు. సమథాణధిష్ఠితః, సమ</p>	<p>థాణ=సర్పరులచే; అధిష్ఠితః=ర క్షింపఁ బడినయ; సోపాధ్యాయ యః=ఉపాధ్యాయులతోఁగూడిన విద్యునగు; అశ్వశ్చ=గుఱ్ఱమును; వి మచ్యతాం=విమఁపఁబడుఁగాక. తాత్పర్యము, సులభము.</p>
--	--

సంయ్య శ్చోత్తరే తీరే యజ్ఞమామి ద్విధీయతామ్
శాంతయ శ్చభివర్ధంతాం యథాకల్పం యథావిధి. ౧౫

<p>టీక॥ సరయ్య=సరయున ది; యొక్క ఉత్తరే=ఉత్తరపుదిక్కు నందలి; తీరే=గట్టునందు; యజ్ఞభూ మిశ్చ=యాగభూమియును; విధీయ తాం=చేయఁబడుఁగాత; శాంతయ</p>	<p>శ్చ=శాంతికర్తములును; యథాక ల్పం=యథాక్రమముగాను; అభివ ర్ధతాం=వృద్ధినింపఁడుఁగాక. తాత్పర్యము, సులభము.</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౧

స ౮

శక్యః పాశ్రుమయం యజ్ఞ సృజ్యేతాపి మనీషీతా
నాపరాధో భవేత్కస్తో యద్యస్మిక్ క్రతుసత్తమే. ౧౬

టీక॥ అస్మిక్ = ఈ క్రతుసత్తమే ; పాశ్రుం = బొందుటకు ; శ
మే = యాగశ్రేష్ఠమైనయశ్వమేధ
మందు ; కష్టః = అపాయకరమైన ; అ
పరాధః = అపచారము ; యదినభ
వేత్ = కలుగకుండినట్లైన ; అ పాయకరమైనయపచారము గలు
యం = ఈ యజ్ఞః = అశ్వమేధయా గుట కవకాశము లేకున్నట్లైన,
గము ; మనీషీతా = రాజుగాను దీని, సమస్తరాజులను జేయ సమ
న్నః సృజ్యేతాపి = సమస్తజనముచే ఘటలుకాగలరు. అని తాత్పర్యము.

భిద్రంహి మృగయంతేత్ర విద్వాంసో బ్రహ్మరాక్షసాః
సిహతస్యచ యజ్ఞస్య సద్యః కతా విశశ్యతి. ౧౭

టీక॥ అత్ర = ఈయశ్వమేధయా ములు సేయుటయందుఁ బ్రమాదం
గమునందు ; విద్వాంసః = పండితు
లయిన ; బ్రహ్మరాక్షసాః = బ్రహ్మ
రక్షస్సులు ; భిద్రం = అపచారము
ను ; మృగయంతేహి = వెదకుచున్నా
రుగదా ; సిహతస్యః = కొట్టువడిన ;
యజ్ఞస్య = యాగముయొక్క ; క
తాచ = చేయువాడును (యజమా
నుఁడుననుట) ; సద్యః = అప్పుడే ;
విశశ్యతి = నశించుచున్నాఁడు.

మలు సేయుటయందుఁ బ్రమాదం
బులుగలుగుటంజేసి, రాక్షసత్వం
బు నొందిన, బ్రహ్మరాక్షసులు,
యాగములందుఁగలుగు నపరాధం
బులచక్కగా నెఱింగియున్నవారు
కావున, నీయశ్వమేధయాగమునే
యునప్పుడును, అపరాధంబులనే
వెదకుచు, యాగమును జెలుపంజూ
తురు ; యాగముచెడినచో, దానియ
జమానుఁడును, అప్పుడే, నశించును.

బ్రహ్మణులుగానుండి, యాగ అని తాత్పర్యము.

తద్యథా విధిపూర్వం మే క్రతు రేష సమాప్యతే

౧౮౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౮

తథా విధానం క్రియతాం సమర్థాః కరణే వ్యిహ. ౧౮

టీక॥ తత్ = కావున; యథా =	తాం = చేయఁబడుఁగాక; భహ = ఇ
ఎట్లు; మే = నాయొక్క; ఏవఁ = ఈ;	చ్చట; కరణేషు = కార్యములందు;
క్రతుః = అశ్వమేధయాగము; విధి	యూయం (అధ్యాహృతము) = మీ
పూర్వం = శాస్త్రప్రకారముగ; స	రు; సమర్థాః = నేర్పరులరు.
మాప్యతే = తుదముట్టునో, తథా =	తాత్పర్యము, సులభము.
అట్లు; విధానం = యత్నము; క్రియ	

తథేతి చాబ్రువత్ సర్వే మంత్రిణః ప్రత్యపూజయత్

పార్థివేంద్రస్య తద్వాక్యం యథాజ్ఞప్తం నిశమ్య తే. ౧౯

టీక॥ తే = ఆ; మంత్రిణః = మం	వక్ = చెప్పిరి. ప్రత్యపూజయంత్యే =
త్రులు; సర్వే = అందఱును; పార్థివః =	దాని, స్లాఘనమును జేసిరి.
వేంద్రస్య = రాజశ్రేష్ఠుఁడైనదశర	దశరథమును రాజు వాక్యమును
థునియొక్క; తత్ = ఆ; వాక్యం =	విని, యామంతులందఱును “ఆజ్ఞా
మాటను; నిశమ్య = విని; యథా = ఎ	ప్రకారము చేసెదము” అనిమనివి
ట్లు; ఆజ్ఞప్తం = ఆజ్ఞాపింపఁబడిన	చేసి, స్లాఘించిరి.
దో; తథా = అట్లే; ఇతః = అది; అబ్రు	అని తాత్పర్యము.

తథా ద్విజాస్తే ధర్మజ్ఞా వర్ధయంతో నృపోత్తమమ్

అనుజ్ఞాతా న్తత స్సర్వే పునర్జన్తు ర్యథాగతమ్. ౨౦

టీక॥ ధర్మజ్ఞాః = ధర్మముల	తః = వృద్ధి నొందించుచు; అనుజ్ఞా
నెఱింగిన; తే = ఆ; ద్విజాః = బ్రా	తాః = అనుజ్ఞనుబొందినవారలై, త
హ్మణులు; సర్వే = అందఱును; నృ	తః = ఆపిమ్మట, యథాగతం = వ
పోత్తమం = రాజశ్రేష్ఠుఁడైన దశర	చ్చినట్లు; పునః = మఱి; జన్తుః =
థుని; తథా = అట్లు; వర్ధయం	పోయిరి.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౮౩

స ౮

ధర్మజ్ఞులగు నాచార్యులు యానీర్వాదముచేసి, యుతనిచే నను
లందఱును, దశరథమహారాజునకు, జ్ఞాతులై, వచ్చునప్పుడు తమకుఁగ
“నీవుకోరినపద్ధతి నే, యజ్ఞము, నిర్వి
ఘ్నముగాఁ, దుదముట్టెను” నని, అని తాత్పర్యము.

విసర్జయిత్వా తాన్ నిప్రాన్ సచివా నిద మబ్రవీత్

ఋత్విగ్ని రుపదిష్టోఽయం యథావ త్కృతు రాశ్యతామ్. ౨౧

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= పాడింపఁ బడుఁగాక; ఇదం=ఈ
ఆదశరథమహారాజు; తాన్=ఆ; వి వాక్యమును; సచివాన్=మంత్రుల
ప్రాన్=బ్రాహ్మణులను; విసర్జన్=నుగూచి; అబ్రవీత్=పలికెను.
యిత్వా=వదలి; ఋత్విగ్నిః=ఋ దశరథమహారాజు, అచార్యులు
త్విక్కుల చేత; ఉపదిష్టః=చెప్పఁబ ణులనందఱుంబంపి, “ఋత్విక్కులు
డన; ఆయం=ఈ; కృతుః=యాగ చేప్పినప్రకారము, యాగోపకరణ
ము(యాగమునకుఁగావలయునుప ద్రవ్యంబుల సన్నుంట్లని సంపాదిం
కరణంబులనుట); యథావత్ = పుడు” అనిమంత్రులకాజ్ఞాపించె
క్రమముదప్పక; ఆప్యతాం= సం ను. అని తాత్పర్యము.

ఇత్యుక్త్వా సృపశార్దుల సచివాన్ సముపస్థితాన్

విసర్జయిత్వా స్వం వేత్త్వ ప్రవివేశ మహాద్యుతిః. ౨౨

టీక॥ మహాద్యుతిః=అధికమగు మీపమందున్న ట్టి; సచివాన్=మం
కాంతిగల; సృపశార్దులః=రా త్రులను; విసర్జయిత్వా=వదలి;
జశ్రేష్ఠుఁడైన దశరథమహారాజు, స్వం=తనదైన; వేత్త్వ=గృహము
ఇతి = ఇప్పుడుచెప్పినప్రకారము; ను; ప్రవివేశ=ప్రవేశించెను.
ఉక్త్వా=చెప్పి; సముపస్థితాన్=స తాత్పర్యము, సులభము.

తత స్సగత్వా తాః పత్నీ నరేంద్రో హృదయప్రియాః

ఉవాచ ఓతాం విశత యజ్ఞేహం సుతకారణాత్. ౨౩

౧౦౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౮



<p>టీక॥ తతః=అపిమ్మట; సః=ఆ దశరథమహారాజు; గత్వా = పో యి; హృదయప్రియాః, హృదయః= మనస్సునకు, ప్రియాః=సంతోషము గలిగించువారును; పత్నీ=తనతో యిట్లుముసేయుటకుసంబంధముగల వారునుగు; తాః=ఆకౌసల్యమొదల గుభార్యలనుగూర్చి; యాయం (అ ధ్యాహృతము)=మీరు; పీడ్యం=య జ్ఞుడవును; విశత = పొందుడు; ఆ</p>	<p>హం=నేను; సుతకారణాత్=పుత్ర నిమిత్తము; యత్యే = యాగము చేసెదను; ఇతి(అధ్యాహృతము)= అందువాచ=పలికెను. అంతట, నాదశరథమహారాజు, ఇంటిలోనికి పుల్లి, తనమనః ప్రి యలగు కౌసల్యాది పత్నులంజూ చి “మరుదీక్షనొందుడు, నేను త్రుడు గలుగుటకై యాగముచేసె దను” అనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము</p>
---	--

తాసాం గౌరవతీకాంతేన వచనేన సువర్చసామ్

ముఖపద్మా న్యభోధంత పద్మానీ వహిమాత్యయే. ౨౮

<p>టీక॥ అతికాంతేన=మిక్కిలిమ నోహరమైన; తేన=ఆ; వచనేన= మాటచేత; సువర్చసాం = మంచి కాంగిగల; తాసాం = వారలయె క్క; ముఖపద్మాని = కమలమువలె సుందరములైన మొగములు; హే మాత్యయే; హిమ=హేమంత ఋ తువుయొక్క; అత్యయే=అంతము</p>	<p>దు; పద్మానీవ=కమలములుంబోలె; అభోధంత=ప్రకాశించినవి. అతిమనోహరంబగు నామాట నువినఁగానే, హేమంతఋతువుగ వచ్చినవిదపఁ గమలములు ప్రకాశిం చునట్లు, లాదశరథకాంతల, ముఖ ములుప్రకాశించినవి. అనితాత్పర్య ము.</p>
--	--

ఇత్యాదే, ప్రమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, అష్టమస్కంధః.

ఇతి, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండాష్టమస్కంధ టీక,

ముగిసినది.



శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౫

స ౯

(౫)

స వ మ స ర్గ ప్రా రం ఘః.

ఏతచ్ఛ్రీత్వా రహ స్సూతో రాజాన మివ మబ్రవీత్

టీక॥ ఏతత్ = ఈవృత్తాంతము | జనుగూర్చిఁగదంఁదీనిని (వశ్యమా
ను; శ్రుత్వా = విని; సూతః = సారథి | ణమును); అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
మైనను మంత్రుఁడు; రహః = రహ | తాత్పర్యము, సులభము.
స్య ప్రదేశమందు; రాజానం = రా

ఋత్విగ్ని రుపదిష్టోయం పురావృత్తో మయా శ్రుతః. ౧

టీక॥ ఋత్విగ్ని = వసిష్ఠుఁడు | ముగాఁశ్రుతః = వినఁబడినది.
మొదలగు ఋత్విక్కులచేతఁడపది | ఈవసిష్ఠాదిమహర్షులుపఁదేశించిన
ష్టః = ఁడపఁదేశింపఁబడిన; అయం = పుత్రప్రాప్త్యపాయమును, నేను,
ఈయుపాయము; మయా = నా | బూర్వము, ఇతిహాసరూపముగా,
చేతఁపురావృత్తః = ఇతిహాసరూప | వినియున్నాను. అనితాత్పర్యము.

సనత్కుమారో భగవాన్ పూర్వం కథితవాన్ కథాన్
ఋషీణాం సన్నిహౌ రాజన్ తవ పుత్రా గమంప్రతి. ౨

టీక॥ రాజన్ = దశరథమహారా | భను; కథితవాన్ = చెప్పెను.
జా; పూర్వం = మునుపు; భగ | మున్ను, భూతభవిష్యద్వర్త
వాన్ = మాహాత్మ్యముగల; సన | మానస్సానాదిమాహాత్మ్యములుగ
త్కుమారః = సనత్కుమారమహా | ల సనత్కుమారమహాషిఁ, ఋష
షిఁ; ఋషీణాం = ఋషులయొ | లందఱునువినుచుండ, సీపుత్రా ప్తిని
క్కు; సన్నిహౌ = సమీపమందు; త | గుఱించి, జరుగఁబోవు, నొక్క-కథ
వ = సీయొక్క; పుత్రా గమంప్రతి = ను, జెప్పెను.
పుత్రప్రా ప్తినిగుఱించి; కథాం = క | అనితాత్పర్యము.

౧౮౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౯

కాశ్యపస్యతు పుత్రోస్తి విభండక ఇతి శ్చుతః

ఋశ్యశృంగ ఇతి శ్చాత స్తస్య పుత్రో భవిష్యతి. ౩

టీక॥ కాశ్యపస్యతు = కాశ్యప	శ్యశృంగ ఇతి = ఋశ్య శృంగుం
మహాషికీసి; విభండక ఇతి = విభం	డసి; శ్చాతః = ప్రసిద్ధుండైన; పు
డకుండసి; శ్చుతః = ప్రసిద్ధుండైన; పు	త్రో = కుమారుడు; భవిష్యతి =
త్రో = కుమారుడు; అస్తి = కలం	కాంగలం.
దు. తస్య = అవిభండకునకు; ఋ	తాత్పర్యము, సులభము.

స వనే నిత్యసంవృద్ధో మని యనచర స్సదా

నాన్యం జానాతి విప్రేంద్రో నిత్యం పిత్రను వర్తమాత్. ౪

టీక॥ వనే = అడవియందు; నిత్యం	(భవిష్యదర్థమందు యతః మాన
సంవృద్ధః, నిత్యం = ఏల్లప్పుడు. సంవృ	సు) = విఠంగకయిండును.
ద్ధః = పెరింగినవాడును; సదా = ఎ	అఋశ్యశృంగమహామని, విడు
ల్లప్పుడు; వనచరః, వన... అడవియం	నకయడవిలో చేరింగి, యడవిలో
దు, చరః = కరుగుచున్నవాడును;	నేయెల్లప్పుడును సంచరింపుచు, నడ
విప్రేంద్రః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండున	విలోనుండు తండ్రి గారి నేయనుసరిం
గు; సః = ఆ; మని = ఋశ్యశృంగమ	పుచు, సుండుటంజేసి, యడవికన్నని
హామని; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; పి	తరములగునగర గ్రామములను గాని
త్రేచువతఃనాత్, పితృ = తండ్రి	యందుండు విశేషపదార్థములను
యొక్క- (తండ్రిని), అనువతఃనా	గాని, విఠంగకయిండును. అని
త్ = అనుసరించుటవలన; అన్యం =	తాత్పర్యము.
అడవికన్ననితరమగుదాని; నజానా	

వైవిశ్యం బ్రహ్మచర్యస్య భవిష్యతి మహాత్మనః

లోకేషు ప్రథితం రాజక విద్యైశ్చ కథితం సదా. ౫

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకొండము. ౧౪౭

స ౯



ప్రకాశాబజక = చకరీభిమహారా
జా;మహాస్త్రిని = పూజ్యమగుస్వ
భావముగలయుక్త్యంగమహాముని
యొక్క;బ్రహ్మచర్యస్య = బ్రహ్మ
చర్యయనకు;లోకేషు = లోకము
లందు;ప్రథితం = ప్రసిద్ధమైనదియు
న;విస్త్రీ = బ్రహ్మణులచేత,స
చా = ఎల్లస్వయంకథితంచ = చె
ప్పబడినదియునగు;దైవవిశ్వం =
దేవవిభులగునగియుండు;భ
విశ్వం = కలగును.

విశ్వసాధనము. - బ్రహ్మకా
గులు, గాయత్రీ, సుప్రతిష్ఠా
సాధనము, సైవిగదము, అని, నాలు
గువిధములు. అంతరంగియగును.

యశునూప, సేయుచు, వేచాశ్శ
యన మోచించువాడు, “వ్రతి”
యనియు, వివాహముచేసికొని, సరి
చార వజకరుడై, శాస్త్రనిగూ
తంబులగుముతకాలంబులందుమా
త్రము, భార్యోపగమము సేయు
వాడు, “ప్రాణావశ్యంబు” అని
యు ననబడుదురు.

అయుక్త్యంగుండు, లోకంబు
లందుండునిద్రమై, బ్రాహ్మణులచే
కొరకుండు బలవంతని, ప్రతిత్వము
నగుబాహువ్యర్థమునను, దేందువి
షయంబునాచార్యులు, నొందగ
లడు.

అంతరంగియగును.

తస్యైవం పుష్టిమనస్య కాలస్యైవం రుత్తరం •
అగ్నిం గురూపమానస్య పరవచ యశస్యసమ్. ౭

తస్య = అయుక్త్యంగుండు.
హామూని (భావలక్షణ ప్రమథకమం
దు, పష్టి); అగ్నిం = అగ్నిహూత
మును;యశస్వినం = ద్రిగల;పరవ
చ = తలఁచి;కమూపమానస్య =
సేవించుచు (భావలక్షణ ప్రమథ
థకమందుపష్టి); సవం = ఈస
కారము; వరకమానస్య = ఉం

దుడంగా (సప్తమ్యథకమందు ప
ష్టి);కాలఁచుకొంటి, కాలము; నను
భవమున కరకంబులను (భవిష్యద
నికమంబు, రుత్తరం)

అయుక్త్యంగ మహాముని, అ
గ్నిహూతమును గీతక సలకముం
డుగుతలఁచి సేవించుచు, గొంబకా
లము, ఇతస్య ఒనెడు బ్రహ్మచర్య



౧౫౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౯

మందుండఁగలడు. అని తాత్పర్యము.

ఏతస్మిన్నేవ కాలేతు రోమపాదః ప్రతాపవాన్
అంగేషు ప్రథితోరాజా భవిష్యతి మహాబలిః. ౭

టీక॥ ఏతస్మిన్=ఈ; కాలఏవ

లడు.

తు=కాలమందే; అంగేషు=అంగ
దేశములందు; ప్రతాపవాన్=ప
రాక్రమము గలవాఁడును; ప్రథి
తః=ప్రసిద్ధుఁడును; మహాబలిః=
గొప్పబలముగలవాఁడునగు; రోమ
పాదః=రోమపాదుఁడనెడు; రా
జా=రాజు; భవిష్యతి = ఉండఁగ

ఈకాలమందే, యంగ దేశముం
దు, మహాపరాక్రమమును, మహాబల
మును గలిగి, జగద్విఖ్యాతుఁడై,
యుండు, రోమపాదుండను రా
జుకం, ఉండఁగలడు.
అని తాత్పర్యము.

తస్య వ్యతిక్రమాద్రాజ్యో భవిష్యతి సుచారుణా

అనావృష్టి స్సుఖేరానై సర్వభూత భయావహః. ౮

టీక॥ తస్య=అ; రాజ్యః = గో
మపాదమహారాజుయొక్క; వ్యతి
క్రమాత్=భమకము నతిక్రమించు
టయ నెఱుదోషమువలన; సుచారు
ణా=పెద్దకాల ముండుటచే, భ
యంకరమగునదియు; సుఖేరా=
పెక్కు దేశంబుల వ్యాపించుటచే,
వెఱుపుఁబుట్టించునదియును ("వై"
అనునది పాద పూరణార్థము);
(గనుకనే) సర్వభూతభయావహః,

సర్వభూత=ఎల్లప్రాణులకును, భ
య=వెఱుపును, ఆవహః=కలిగించు
నదియనగు; అనావృష్టిః=వఱుపు;
భవిష్యతి=కాఁగలదు.
ఆరోమపాదుఁడు, భర్తృమునతి
క్రమించుటంజేసి, పెక్కు దేశంబు
లం, పెద్దకాలమువఱకు, సర్వప్రా
ణిభయంకరంబైన, యనావృష్టి, జ
నింపఁగలడు.
అని తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౮

స ౯

అనావృప్త్యాంతు వృత్తాయాం రాజా దుఃఖసమన్వితః
బ్రాహ్మణాం శ్రుతివృద్ధాంశ్చ సమానయ ప్రవేశ్యతి. ౯

టీక అనావృప్త్యాంతు = వలపు;	వృత్తాయాంతు = కలుగఁగానే;	రాజా = రామసాదమహారాజు;	దుఃఖసమన్వితః = దుఃఖముతోఁగూ	డిసవాఁడై, శ్రుతివృద్ధాంశ్చ, శ్రుతి =	శాస్త్రాభ్యాసముచే, వృద్ధాంశ్చ = పె	ద్దవారగు; బ్రాహ్మణాంశ్చ = బ్రా
వృత్తాయాంతు = కలుగఁగానే;	రాజా = రామసాదమహారాజు;	దుఃఖసమన్వితః = దుఃఖముతోఁగూ	డిసవాఁడై, శ్రుతివృద్ధాంశ్చ, శ్రుతి =	శాస్త్రాభ్యాసముచే, వృద్ధాంశ్చ = పె	ద్దవారగు; బ్రాహ్మణాంశ్చ = బ్రా	
వృత్తాయాంతు = కలుగఁగానే;	రాజా = రామసాదమహారాజు;	దుఃఖసమన్వితః = దుఃఖముతోఁగూ	డిసవాఁడై, శ్రుతివృద్ధాంశ్చ, శ్రుతి =	శాస్త్రాభ్యాసముచే, వృద్ధాంశ్చ = పె	ద్దవారగు; బ్రాహ్మణాంశ్చ = బ్రా	

భవంత శ్శ్రుతిధర్మార్థాణో లోకచారిత్ర వేదినః
సమాదిశంతి నియమం ప్రాచ్యశ్చిత్తం యథాభవేత్. ౧౦

టీక శ్రుతిధర్మాణాం, శ్రుతి =	వివరించిన, ధర్మాణాం = ధర్మము	గలవారును; లోకచారిత్రవేదినః,	లోకచారిత్ర = లోకాచారమును,	వేదినః = ఎఱింగినవారునగు;	భవంత = మీరులు; యథా = ఎట్లు;	ప్రాచ్యశ్చిత్తం = పాప పరి హర	ము; భవేత్ = అగునో; తథా (అ	ర్థావృత్తము) = అట్లు; నియ
వివరించిన, ధర్మాణాం = ధర్మము	గలవారును; లోకచారిత్రవేదినః,	లోకచారిత్ర = లోకాచారమును,	వేదినః = ఎఱింగినవారునగు;	భవంత = మీరులు; యథా = ఎట్లు;	ప్రాచ్యశ్చిత్తం = పాప పరి హర	ము; భవేత్ = అగునో; తథా (అ	ర్థావృత్తము) = అట్లు; నియ	
వివరించిన, ధర్మాణాం = ధర్మము	గలవారును; లోకచారిత్రవేదినః,	లోకచారిత్ర = లోకాచారమును,	వేదినః = ఎఱింగినవారునగు;	భవంత = మీరులు; యథా = ఎట్లు;	ప్రాచ్యశ్చిత్తం = పాప పరి హర	ము; భవేత్ = అగునో; తథా (అ	ర్థావృత్తము) = అట్లు; నియ	

పక్ష్యంతి తే పహీపాలం బ్రాహ్మణాం పదపారగాః

టీక పదపారగాః, పద = పేద	గాః = ఎఱింగినట్టి; తే = ఆ,	బ్రా
గాః = ఎఱింగినట్టి; తే = ఆ,	బ్రా	
గాః = ఎఱింగినట్టి; తే = ఆ,	బ్రా	

౧౯౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౯



మహీపాలం = ఘామికింబ్రభువై న | ఇట్లు, చెప్పగలరు.
రోమపాదమగుచ్చి; వజ్ర్యంతి = | తాత్పర్యము, సులభము.

విభంజకసుతం రాజ్ సర్వోపాన్యై రిహానయ. ౧౧
ఆనాయ్యద మహీపాల ఋశ్యశృంగం సుసత్కృతమ్
ప్రయచ్చ కన్యాం శాంతాం వైవిధివా సు సమాహితః. ౧౨

టీక|| రాజ్ = రోమపాదము | కుంతులైన; శాంతాం = శాంతను;
హారాజా! విభంజకసుతం = విభం | (“వై” అనునది పాదపూరకార్థము)
జకమహామునికొడుకైన ఋశ్యశృంగం | విధినా = శాస్త్రీయమగుక్రమము
గుసెనసర్వోపాన్యై = సమస్తోపా | చే; ప్రయచ్చ = ఇమ్ము (అని, “చెప్పఁ
యములచేత; గ్రహ = ఇచ్చట; ఆన | గలరు “అనుదాసితోనన్వయము.)
య = తోడినమ్ము, మహీపాలం = | రోమపాద మహారాజా! ఏయు
ఘామికింబ్రభువై నవాఁడ! ఋశ్య | పాదుముచేతవై నను, విభంజకమ
శృంగం = ఋశ్యశృంగున; సుసత్కృ | హామునికొడుకైన ఋశ్యశృంగం, ని
తం = సుంచిన త్కారముతోఁ గూడి | చ్చటకు, వాడితెచ్చు; అట్లుచిత స
యిండునట్లు; ఆనాయ్యద = పైం | త్కరింబులతోఁదోడితెచ్చి, విచా
చియు; త్వం (అధ్యాత్మతము) = | రముదక్కి, యాయనకు, సీతూఁడు
వు; సుసమాహితః = సుసస్పమా | గైరశాంతను, యథావిధిగ, నొసం
ధానముగలవాఁడవై, కన్యాం = | గుము. అని తాత్పర్యము.

తేహంతు వచనం ప్రుత్వా రాజా చింతాం ప్రపశ్యతే
కేనోపాయేన వై వ్యభిహాసేతుం స పర్యవార్క. ౧౩

టీక|| తేహం = అబ్రాహ్మణుల | యేన = ఓపాయముచేత; పర్య
యొక్క; వచనం = మాటను; ప్రు | వార్క = ఇంద్రియ నిగ్రహముగల;
త్వాతు = వినిసంతినె; రాజా = రో | ను = అఋశ్యశృంగుఁడు; భహా =
మపాదమహారాజు; కేన = ఏ; ఓపా | ఇచ్చటికి; ఆనేయం = తెచ్చుటకు; శ



శ్రీమద్రామాయణము * చాలకౌండము. ౧౯౦

స ౯



కృతి = సాధుగ్రంథః; కావ్యత్ (అధ్యాపకృతము) = అగ్రముః; (అధ్యాపకృతము) = అగ్రః; చాలకౌండ్ = ఆలోచనమును; ప్రపల్ల్యతే = పరిచయముగలదు.

ఆ బ్రాహ్మణులమహానామవిషయం గానే రోమపాదమహారాజును పాణిము న్నదిగోల్లమునకు నాబుగ్గవ్వం గురించుకొని నోడవేయను" నని యాలోచించుకొనెను. అని తాత్పర్యము.

నగో రాజా విశ్వేష్వ సహమంధ్రే రాక్షసాన్

పురోహిత మమాత్మాంశ్చ తతః ప్రేష్యతి సత్కృతాన్. ౧౪

టీక|| తతః = అపిచ్ఛత్; రాజా = రాజు; రాక్షసాన్ = రాక్షసులు; రాజా = రోమపాదమహారాజు; మంధ్రేన్ = మంథ్రులతో; హ = మంథ్రులతో; విశ్వేష్వ = విశ్వములకి; తతః = విచ్ఛేదము; సహమంధ్రేన్ = సహమంధ్రులకి; అమాత్మాన్ = మంథ్రులను; పురోహితం = పురోహితుని; ప్రేష్యతి = ప్రేష్యము.

సం (భావ్యమధికమందులకు) సంపదగలదు. విచ్ఛేదము, మంథ్రులతో నాలోచించి, విశ్వములకి, మంథ్రులనుండు రోహితుల నానెంచి, ఋష్యశృంగులను చూడెచ్చుటకు, వారిని బంధించుట.

తేతు రాజ్ఞో వచస్పత్యా వ్యధితా వినతాననాః

నగచ్ఛేమ ఋషేభిః తా అనుసేష్యతి తం నృపమ్. ౧౫

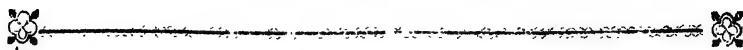
టీక|| రాజ్ఞః = రోమపాదమహారాజుయొక్క; వచః = వాక్యమును; ప్రపల్ల్యతే = విశ్రియించు; తేతు = ఆపురోహితమంథ్రులను; వ్యధితాః = దుఃఖితులై; వినతాననాః = వినతముగలవారై; వంగి న, ఆననాః = ముఖముగలవారై;

ఋషేభిః = విభండకమహర్షివలన; తాః = భయముపడినవారై; నగచ్ఛేమ = మేముపోజాలము; ఇతి (అధ్యాపకము) = అని; తం = ఆనృపం = రోమపాదమహారాజును; అనుసేష్యంతి = అనుసరించుకొనరు.



౧౯౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౯



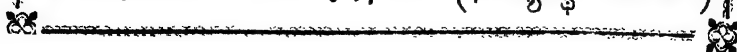
<p>ఆపురోహితమంత్రులును, గో మపాదునిమాటనాలకించి, మహాత పస్వియును జండకోపుండునగు వి భండక మహర్షి వలన భయంపడి,</p>	<p>దుఃఖితులై, మొగమువాంచి, "మే ముపోజాలము" అనియారోమపా దుని, ననునయింతురు. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

వత్స్యంతి చింత యిత్యా తే తస్యోపాయాం శ్చ తత్త్వమాణ్
అనేష్యామో వయం విప్రం నచ దోషో భవిష్యతి. ౧౬

<p>టీక॥ తే = ఆపురోహితమం త్రులు; తత్త్వమాణ్ = ఆయుశ్యశృం గుని దోడి తెచ్చుటయందు సమర్థ ములైన; ఉపాయాంశ్చ = ఉపాయ ములను; చింతయిత్యా = ఆలోచిం చి; వయం = మేము; విప్రం = బ్రాహ్మ ణుడైన ఋశ్యశృంగుని; అనేష్యా మః = తోడి తెగలము; దోషశ్చ = దో షమును; (అనావృష్టిగానివిభండకు నిశాపముగాని, చెప్పవచ్చును); నభ</p>	<p>విష్యతి = కలుగదు; ఇతి (అధ్యాసృ తము) = అని, తస్య = ఆరోమపాదు నకు, వత్స్యంతి = చెప్పగలరు. ఆపురోహితమంత్రులు, ఋశ్య శృంగుని దోడి తెచ్చుటకుం దగిన యూపాయంబు నాలోచించి, "మే ము, ఋశ్యశృంగునిదోడి తెచ్చెదము దోషమేమియుంగలగదు" అనియూ రోమపాదునకుం జెప్పగలరు. అనితాత్పర్యము.</p>
---	--

ఏవ మంగాధిపేనైవ గణికాభిః ఋషే స్సుతః
అనితోఽవవాయద్దేవ శ్వాంతా చాస్తైః ప్రవీయతే. ౧౭

<p>టీక॥ ఏవం = ఈపరీకారము; అంగాధిపేన = అంగదేశమునకుం బ్రభువైనరోమపాదునిచేత; గణి కాభిరేవ = వేత్యలచేతనే; ఋ షేః = విభండకమహర్షియొక్క,</p>	<p>సుతః = కుమారుడగు ఋశ్యశృం గుడు; అనితః = తెప్పింపబడు ను; దేవః = వవాధిదేవతయగు పర్వస్యండు; అవవాయత్ = వర్షిం చును. (భవిష్యద్ధ మందులకే)</p>
---	--



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౯౩

స ౯

శాంతాచ= రోమపాదునకూడు
 నైసశాంతయును; అస్త్రై=ఈయు
 శ్వశ్వంగునికొడుకు; పుష్పయతే(భా
 విష్ణువధకమందులట్) = ఇయ్యం
 బును.

ఈసకారము, రోమపాదుం

డు, వేశ్యలచే, నాబుశ్వశ్వంగుని, వన
 సట్టణమునకుం, దోడితెప్పించు
 గానే, పుష్పయతేవద్ద ముగురియు
 ను; అంత, రోమపాదుండు, తనకూ
 డునైసశాంత, నాబుశ్వశ్వంగున,
 కచ్చిం. అనితాత్పర్యము.

బుశ్వశ్వంగస్తు జామాతా పుత్రాం స్రవ విధాన్యతి

సనతుకూమారకథిత మేలావద్యా హృతం మయా. ౧౯

టీక|| జామాతా= అల్లుండైన; బుశ్వశ్వంగస్తు=బుశ్వశ్వంగుండు
 మాత్రము; తవ=నీకు; పుత్రాన్=
 కొడుకులను; విధాన్యతి=చేయగ
 లండు; సనతుకూమారకథితం; సన
 తుకూమార = సనతుకూమారుని
 చే; కథితం = చెప్పబడినదాని;
 మేలావత్ = ఇంతమాత్రము; మ
 యా=నాచే; వ్యాహృతం=చెప్ప

బడినది. అని, సుమంత్రుండు, చెప్పె
 ననుట. బుశ్వశ్వంగునిభార్యయగు
 శాంత, దశరథునకు, బేరినపుత్రి
 యును, దశరథునిచే రోమపాదుని
 కడ తత్తయైనదియును, గావున, బు
 శ్వశ్వంగుండు, దశరథునకును రోమ
 పాదునకును, జామాత యగుచు
 వుండు.

తాత్పర్యము, సులభము.

అథ హృష్టిరదశరథ స్సుమంత్రం ప్రవృథాపత

యథర్షశ్వంగ స్త్వాన్వితో విస్త్రానో త్వయోచ్చితామ్. ౧౯

టీక|| అథ=అటుపిమ్మట; దశర
 థం=దశరథమహారాజు; హృష్టి=
 సంతోషించినవాడై; యథా=ఎ
 ట్లు; బుశ్వశ్వంగం=బుశ్వశ్వంగు
 డు; అన్వితం = తోడితేబడెనో; (త

థా)య=అవిధశాంతయును; విస్త్ర
 రేణ=విస్తరముతో; త్వయా= నీచే
 తి; ఉచ్యతం=చెప్పబడుంగాక;
 ఇతి(అధ్యాహృతము)= అని; సు
 మంత్రంప్రతి= సుమంత్రునిగూర్చి;

౧౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

అభావత=పలికెను.

సుమంత్రుండు చెప్పినకథయంత
యువినపిమ్మట, దశరథుండు, సం
తుష్టుడై, “వారలు ఋశ్యశృంగు

నిందోడి తెచ్చినవిధమంతయు, వివ
రముగాఁజెప్పము” అని, సుమంత్రు
నకానతిచ్చెను. అని తాత్పర్యము.

ఇత్యాషేఁ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండ్యే,

బాలకాండే, నవమస్కంఁః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇచ్చట, సర్గసమాప్తి యుచి కముగాదనియు, నిదివ్రాయవారి
ప్రమాదమువలనం గలిగినదనియు, నిదివ్రాయవారు, దచించిరి.
మహేశ్వరతీర్థులవారుమాత్రము, ఈపదముపై దేమియువ్రాయనం
దున, వారి, కిట్టిటసగఁసమాప్తియందుట, సమ్మత, దని, తోచెడిది.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీ రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ నవమస్కంఁ టీక,

ముగిసినది.

—
అమ

దశమ సర్గ ప్రారంభః.

సుమంత్ర శ్లోఽతో రాక్షా ప్రోవాచేవం వచస్తదా

టీక॥ రాక్షా=దశరథమహారాజు; వచః=మాటను; ప్రోవాచ=వ
బుచ్చె; చోదితః=శ్రోతేపించబడిన; లికెను.

సుమంత్రః=సుమంత్రుండు; తదా= తాత్పర్యము, సులభము.

అప్పుడు; ఇదం=ఈ, వక్ష్యమాణము

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౯౫

స ౧౦

యథ శ్చ శ్చంద్రగ స్తా వ్రసిత శ్చృణు మే మంత్రాన్మహా. ౧

టీక॥ యథా = ఎట్లు; సః = ఆము | (తథా)ను = అవిధమున; మే =
శ్చశ్చంద్రగః = చంద్రుని; తావదానః = అంతకుముందు; శ్చృణు = వినుము.
చేత; ఆసీతః = తోచితమైనదే; తాత్పర్యము, సులభము.

రోమపాద మువాచేదం సహామాత్యః పురోహితః
ఉపాయో నిరపాయో య మస్తాభి రభిచింతితః. ౨

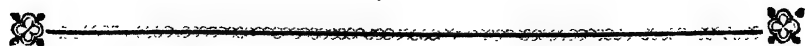
టీక॥ పురోహితః = పురోహి | యములేన; రాయం = ఈ; ఉపా
తుండు; సహామాత్యః = మంత్రుల | యః = ఉపాయము; అస్తాభిః =
తోఁగూడెనవాడై; ఇదం = ఈ; వ | మాచేత; అభిచింతితః = ఆలోచి
త్యమాణ మగుచు; రోమపా | వలెదెను.
దం = రోమపాదునిగూర్చి; తాత్పర్యము, సులభము.
చ = పలికెను; నిరపాయః = అపాయము

ఋశ్యశృంగో వా శ్రీమద్రామాయణే రతం
అనభిజ్ఞ స్స చ రేతాం విషయాణాం సుఖస్యచ. ౩

టీక॥ వనద = అడవి; ఉపందు | శ్రీ) - శాఖ్యమును; అనభిజ్ఞః = ఎ
దిరుగుచుండువాఁడును; తపస్స్వా | జ్ఞుఁడగువాఁడుకాఁడు.
ధ్యాయనే; తపః = తపస్సునందు | ఆఋశ్యశృంగుండు, అడవియం
ను; స్వాధ్యాయనే = వేదాధ్యయన | చేతుగుచు, ఎల్లప్పుడును, దపస్సు
మందును; రతః = ఆసక్తిఁడునగు; వేదాధ్యయనము, సీచియంచేనట్లిం
సః = ఆఋశ్యశృంగః = ఋశ్యశృం | ప్రచుండుటంబట్టి, స్త్రీలంగాసి, విష
గుండు; నారేతాం = స్త్రీలను (కర్మ | యసుఖముగాసి, యెంతమాత్రము,
ణిషష్టి); విషయాణాం = విషయము | నెఱుంగఁడు. అని, తాత్పర్యము.
లయొక్క; సుఖస్యచ (కమణిష

౧౯౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౦



ఇంద్రియార్థై రభిమతై నకరచిత్త ప్రమాధిభిః

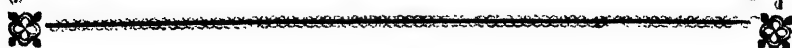
పుర మానాయయిష్యామః షీప్రం చాధ్యవసీయతామ్. ౪

టీక॥నరచిత్త ప్రమాధిభిః,నర	వసీయతాంచ = నిశ్చయముం జే
చిత్త = పురుషనిహృదయమును,	యందు
ప్రమాధిభిః = తోభింపఁజేయు	పురుషహృదయములకు తోభ
నవియును;అభిమతైః=పురుషులకు	మును గలిగించు, సర్వసమ్మతములై
సమ్మతములై నవియునగు; ఇంద్రి	సహజసంగంధాదులగు నింద్రియ
యార్థైః = ఇంద్రియములకువిషయ	విషయములచే, నాబుశ్యశృంగుని
ములైనగంధాదులచేతను;పురం =	హృదయమును వశీకరించి,యతని,
పట్టణమునుగూర్చి;తం(అధ్యాహ్నా	సీపట్టణమునకుం, దోడితెప్పించెద
దము) = ఆబుశ్యశృంగున;ఆనా	ము; శిఖిణుగానాప్రకారమునిశ్చ
యయిష్యామః = తోడితెప్పించెద	యింపుడు.అనితాత్పర్యము.
ము;షీప్రం = శీఘ్రముగా;అధ్య	

గణికాస్తత్రగచ్ఛంతురూపవత్యస్వలంకృతాః

ప్రలోభ్యవివిధోపాదైః రానేష్యుః తీహ సత్కృతాః. ౫

టీక॥రూపవత్యః=మంచిరూప	ధ్యాహ్నాతము) = ఆబుశ్యశృంగు
ముగలవారును; స్వలంకృతాః =	ని;వివిధోపాదైః = నానావిధము
మంచియలంకారముగలవారునగు;	లుగునుచేత; ప్రలోభ్య
గణికాః=వేశ్యలు;తత్ర = అబ్బు	=వంచించి;ఆనేష్యంతి = తోడి
శ్యశృంగుడు డున్నచోటికి; గచ్ఛం	తేగలరు.
తు = పోదురుగాక;తాః(అధ్యా	ఆబుశ్యశృంగునియెడకు, వారు
హ్నాతము) = ఆవేశ్యలు;సత్కృ	చిరూపముగ, చక్కనైనయలం
తాః = ఆబుశ్యశృంగునివలన,స	కారములుధరించియుండు, వేశ్య
త్కారమునొందినవారలై;తం(అ	లం,బంపవలయు; వారలాబుశ్య



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౯

స ౧౦

శృంగునింబలు దెఱంగుల, వంచించియిటకుఁదోడితేఁగలరు. అని తా.

శ్రుత్వా తథేతి రాజాచ ప్రత్యువాచ పురోహితమ్
పురోహితో మంత్రాశ్చ తథా చక్ర శ్చ తేతదా. ౬

టీక॥ శ్రుత్వా=విని; రాజాచ=	మునుంజేసిరి.
రోమపాద మహాః ॥ ౬ ॥; పురో	రోమపాదుండామాటనువిని,
హితం=పురోహితునిగూచి; త	యాలాగునచే, నేయవలయునని,
థా=అశ్లేః; ఇతి=అని; ప్రత్యువా	పురోహితునితోఁజెప్పెను, అప్పుడు
చ=చదులుపలికెను. పురోహితః=	ఆపురోహితుండును, మంత్రులును
పురోహితుండును; తే=ఆ; మంత్రీ	ఆప్రకారమే, వేష్యుల, నచ్చటికిఁ బం
ణశ్చ=మంత్రులును; తదా=అప్పు	పిరి. అనితాత్పర్యము.
ను; తథా=అశ్లేః; శ్చ=కార్య	

వారముఖ్యాశ్చ తద్భూత్వా వనం ప్రవివిశు మహాత్

టీక॥ వారముఖ్యాశ్చ=వేష్యుల	మహాత్=గొప్పదైన; వనం=అడ
లోమేటిదైనవారును; తత్=ఆ	విశిష్టము; ప్రవివిశుం=ప్రవేశించిరి.
మంత్రవాక్యమును; శ్చ=కార్యమును;	తాత్పర్యము, సులభము.

ఆశ్రమస్యా విదూశీస్త్రిక్ యత్నం కుర్వంతి దర్శనే. ౭

ఋషిపుత్రస్య ధీరస్య నిత్య మాశ్రమ వాసినః

టీక॥ తా(౭) శ్రీశ్యాశ్చ తము)=	రస్య = ఇంద్రియములకు లోఁబ
ఆవేష్యులు; అస్త్రిక్=ఈయడవియం	డనివాండును; నిత్యం= ఎల్లప్పుడు
దు; ఆశ్రమస్య=ఆవిభండకాశ్రమ	ను; ఆశ్రమవాసినః=ఆశ్రమమునం
మునకు; అవిదూశీ=సమీపమందు;	దుండు వాండు నగు; ఋషి పుత్ర
స్త్రిత్వా(అధ్యాశ్చ తము)=ఁండి; ధీ	స్య=విభండకమహాషిక కుమారుం

సామంత ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౦

దై = ఋశ్యశృంగునియొక్క (ఋశ్యశృంగుని); దశ = నే = చూచుట చూచు; చుత్సం = సయత్సమును; కుర్వంతి = చేసిరి (ఘోరాభయము చూచి).

ఆ వేశ్యలు, విభలకాశమును నకు సమీప పరీక్షమునందుండి, ఋశ్యశృంగుడు ఋషి పుత్రుడై య

జనిలోనే యున్నందున నాగరాలపరీక్షయ నెఱుంగని వాడై, చితేంద్రియముడై, యెప్పుడు నాశ్రమములో యుండుటం బట్టి, అయినకాగ్రహమును గుఱవనట్లు, చూడడ, పెట్టగనో, ఆయత్సమును నెఱుఁగించిరి.

అని తాత్పర్యము.

పితృస్య నిత్య సంతృప్తో నాతిచక్రము చాశ్రమాత్. ౮

టీక॥ పితృ = తండ్రివలన; నిత్య సంతృప్తి = ఎల్లప్పుడు సంతోషమునొందియున్న; సంతృప్తి = ఆఋశ్యశృంగుడు; ఆశ్రమాద్వ = ఆశ్రమమునుండియు; నాతిచక్రము = చాలటివచ్చుటలేదు.

ఆ ఋశ్యశృంగుడు, పితృశ్రుతిచక్రముం దయినకట్టడగుటంబట్టి, యాశ్రమమున నైత్యము, దాంట్ల యాచరించుటలేదు.

అని తాత్పర్యము.

న తేన జన్మప్రభృతి భృక్షపూర్వం తివస్వినా

(స్త్రీ)వా పుమాన్వా యచ్చాన్య స్సర్వం నగరరాష్ట్రజిమ్. ౯

టీక॥ తవస్వినా = శ్రేష్ఠమైనతనముగల; తేన = ఆఋశ్యశృంగుని చేత; జన్మప్రభృతి = పుట్టినదిమొదలు; స్త్రీవా = (స్త్రీ)గాని; పుమాన్వా = పురుషుడుగాని; అన్యచ్చ = ఇతరమును; యత్ (అస్తి) = ఏదికల

మా; నాన్వా (అన్యచ్ఛతమా) = అదిగాని, నగరరాష్ట్రజిమ్ = పల్లెలయందును గ్రామములందును బట్టిన; సర్వం = సమస్తమును; వ్యవసాయం = మన పుమాడబడినది, న(అస్తిత్) = కాలేదు.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౯

స ౧౦

<p>అబ్బుశ్య శృంగుండు, పుట్టినది మొదలు, అంతకు మున్ను, స్త్రీని గా ని, పురుషుని గాని, యింక నెవరి ములై నవాని గాని, పట్టణములందు, గామ</p>	<p>ములందుం బుట్టిన, యేవదార్థము నం, బాచి యెఱుంగఁడు. అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

తతః కదాచి త్తం చ శ వ బ గా మ యన్వన్వయా
విభండక సుత స్తత రా వ్యావశ్య చ్చరాంగనాః. ౧౦

<p>టీక తతః=అవిచ్ఛిన్నం: కదాచి ఉత్తరం స్త్రీని; అవశ్యత్ = చూ త్ = ఒకానొక్కడకు; విభండక సుత = తః=విభండకనికొడుకైన బుశ్య శృంగుండు; నన్వన్వయా = దైవవ శములేత; తం=ఆ; చశం=ప్రదేశ మును; అజగామ=బొందెను. నిద్ర= అచ్చట; తాః=ఆ; వరాంగనాః=</p>	<p>చేను. అని తాత్పర్యము. అవిచ్ఛిట, నొకానొకప్పుడా బుశ్య శృంగుండు, దైవవశంబునం దేని, యావశ్య లందు చూటికే లెంచి, యాయుక్తమ స్త్రీలంబా చేను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---



తాత్పర్యవేషాః ప్రమదా గాయంత్యో మధురస్వరాః
బుశ్యపుత్ర మువాగమ్య సర్వావచన మబ్రువత్. ౧౧

౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౦



టీక॥ చిత్రవేషాః = నానావిధములైన యలంకారములుగలవారును; మధురస్వరాః = మనోహరమైన కంఠధ్వనిగలవారునగు; తాః = ఆ; ప్రమదాః = స్త్రీలు; సర్వాః = అందఱును; గాయంత్యః = పాడుచు; ఋషివ్రతం = విభండక మహాషిః కొడుకైన, ఋశ్యశృంగుని; ఉ

పాగమ్య = చేరి; వచనం = (వత్స మాణమగు) మాటను; అబ్రువత్ = పలికిరి.

ఆవేశ్యులందఱును, నానావిధంబులగు నలంకారంబులుదాల్చి, మనోహరంబైన కంఠధ్వనితోగానము నేయుచు, నా ఋశ్యశృంగునిజేరి, యిట్లునీ పలికిరి. అని తాత్పర్యము.

క స్త్వం కిం వర్తనే బ్రహ్మజ్ఞాతు మిచ్ఛామహే వయమ్ ఏక స్త్వం విజనే ఘోరే వనే చరసి శంస నః. ౧౨

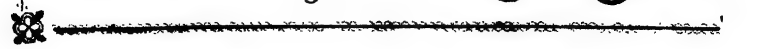
టీక॥ బ్రహ్మజ్ఞాతు = బ్రాహ్మణులు; డా! త్వం = నీవు; కిం = ఎవ్వడవు? కిం = ఎందుకు; వర్తనే = ఈయడవి యందు, నుండెదవు; వయం = మేము; జ్ఞాతుం = తెలిసికొనుటకు; ఇచ్ఛామహే = కోరుచున్నాము. త్వం = నీవు; ఏకః = అసహాయుడవై; విజనే = జనులు లేనట్టిదియును; ఘోరే = భయంకరమైనదియును; గు; వనే = అడవియందు; చరసి = తి

రుగుచున్నావు. నః = మాకు; శంస = ఆకారాణమున, చెప్పము. (అని, “పలికిరి” అనుదానితోనన్వయము.) | బ్రాహ్మణుడా! “నీవెవ్వడవు? ఎందుకీయడవిలోనుండెదవు? మేము దానినెఱుంగగోరితిమి; జనసంచార మేలేక భయంకరంబైన యుండునీడవిలోనొంటిజరించెదవు; ఆకారణమునుమాకుంజెప్పము.” అని పలికిరి. అని తాత్పర్యము.

అవృష్టరూపాస్తాస్తేన కామ్యరూపా వనే స్త్రీయః హదాః ప్రస్య మతిర్జ్ఞాతా హ్యభ్యాతుం పితరం స్వకమ్. ౧౩

టీక॥ యచ్ఛాత్ (అధ్యాహృతము) = ఏకారణము వలన; కామ్య రూ

పాః = కోరదగిన రూపముగల; తాః = ఆ; స్త్రీయః = స్త్రీలు; వనే =



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౦౧

స ౧౦



అడవియందు; తేన=ఆఱుశ్యశ్యం
గునిచేత; అద్భుతరూపాః=మాడం
బడనిరూపముగలవారలో; తస్మా
త్ (అధ్యాహృతము) = ఆకారణ
మువలన; హాదాత్ = స్నేహము
వలన; తస్య = ఆఱుశ్యశ్యంగునకు;
స్వకం=తన; పితరం = తండ్రిని; ఆ
ఖ్యాతుం=తెల్పుటకు; మతిః = బు

ద్ధిః జాతాహి=పుట్టినదిగదా.
ఆవేశ్యలవంటి రూపముగలవా
రినడవియందుఱుశ్యశ్యంగుండెప్పు
డుం జూచియుండనందున, వారి
యందతనికిమిగుల స్నేహముగలిగి,
వారికి, దనతండ్రిగారిని, దెలుపవ
లెనని, బుద్ధిపుట్టెను.
అని తాత్పర్యము.

పితా విభండ కోఽస్మాకం తస్మాహం సుత ఔరసః

ఱుశ్యశ్యంగ ఇతి ఖ్యాతం నామ కర్తృ చ మే భువి. ౧౪

టీక॥ అస్మాకం= మా యొక్క;
పితా=తండ్రి; విభండకః= విభండ
కుండనుపేరుగలవాఁడు; తస్య= ఆ
విభండకునకు; అహం= నేను; ఔర
సః = ఔరసుండగు (అనఁగా, ఉర
మునందుఁబుట్టిన, ఉరోగతమైనరేత
స్సునకుఁబుట్టిన, అనియర్థము. నే
తస్మతోమ్నన నుండుట ప్రసిద్ధ

ము); సుతః, కుమారుఁడను; మే=నా
యొక్క; నామ, పేరు; ఱుశ్యశ్యంగ
ఇతి= ఱుశ్యశ్యంగుండని; ఖ్యాతం=
ప్రసిద్ధము. కర్మచ=తపోరూపమై
నకర్మమును; భువి = భూమియం
దు; ఖ్యాతం (అధ్యాహృతము)=ప్ర
సిద్ధము.
తాత్పర్యము, సులభము.

ఇహశ్రమపదోఽస్మాకం సమీపే శుభదర్శనాః

కరిష్యేవోఽత్ర పూజాం వై సర్వేషాం విధిపూర్వకమ్. ౧౫

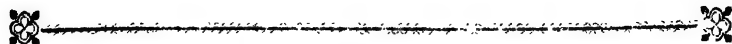
టీక॥ శుభదర్శనాః= మంగళక
రమైనమాడఁబడుటగలవారలా; ఇ
హ=యిచ్చుట; సమీపే=సమీపమం
దు; అస్మాకం=మా యొక్క; ఆత్ర

మపదః=ఆశ్రమస్థానము; అస్తి (అ
ధ్యాహృతము) = ఉన్నది. ఆత్ర=
ఈయాశ్రమమందు; వః= మీకు; స
ర్వేషాం=అందఱకును; పూజాం=



౧౦౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౦



పూజను; ("వై" అనునది పాదపూర లనెడుజ్ఞానంబు లేనందున, బురుషు డాథము). విధిపూర్వకం = శా లేయనియెంచి, "సర్వేపాం" అని ప్రకారముగా; కరిష్యే = చే పుంలింగము ప్రయుక్తంబయ్యె. యంగలను. తాత్పర్యము, సులభము.

ఇచ్చట, ఋశ్యశృంగునకు, (స్త్రీ)

ఋషిపుత్రపత్ర స్మృత్వా సర్వాసాం మతిరాసవై
తదాశ్రమపదం ద్రష్టుం జగ్ము స్సర్వాశ్చ తేన తాః. ౧౬

టీక|| ఋషిపుత్రపత్రం = ఋషికు పు; ఆస = కలిగినది. ("వై" అనునది మారుండైన ఋశ్యశృంగునిమాట పాదపూరణార్థము) తాః = ఆవేశ్య ను; స్మృత్వా = విని; తదాశ్రమపత్రం = ఆఋశ్యశృంగునియాశ్రమస్థా లు; సర్వాశ్చ = అందఱును; తేన = ఆ ఋశ్యశృంగునితో; జగ్ముః = వెల్లరి. నమును; ద్రష్టుం = చూచుటకు; స తాత్పర్యము, సులభము. ర్వాసాం, అందఱకును; మతిః, తలం

ఆగతానాం తతః పూజా మృషిపుత్ర శ్చకారహ

ఇద మధ్య మిదం పాద్య మిదం మూలం ఫలంచ నః. ౧౭

టీక|| తతః = ఆపిమ్మట; ఆగతా మూలం = గడ్డలను; ఫలంచ = పండు నాం = తనయాశ్రమమునకు, వచ్చి ను; ఇదం = ఇదిగో; ఇతి (అధ్యాత్మ నయావేశ్యలకు; ఋషిపుత్రః = ఋ తము) = అని; పూజాం = పూజను; చ షికుమారుండైన ఋశ్యశృంగుడు; కార = చేసెను. ("హ" అనునది పా నః = మూమాయొక్క; అఘ్నం = పపూరణార్థము.) తాత్పర్యము, సులభము. అఘ్నము; ఇదం = ఇదిగో; పా చ్యం = పాద్యము; ఇదం = ఇదిగో;

ప్రతిగృహ్య చ తాం పూజాం సర్వావీచ సమత్సుకాః

ఋషే స్త్రీతాశ్చ శీఘ్రం తా గమనాయ మతిం దధుః. ౧౮





టీక॥ తాః = ఆవేశ్యలు; సర్వా ఏవచ = అందఱునే; సముత్సృకాః = ఉత్సాహముగలవారలై; తాం = ఆఃపూజాం = పూజను; ప్రతిగృహ్య = స్వీకరించి; ఋషేః = విభండకమహర్షివలన; భీతాశ్చ = భయముపడనవారునై; శీఘ్రం = శీఘ్రముగా; గమనాయ = బోవుటకు; యతిం = తలంపును; దధుః = భరించి.

ఆవేశ్య అందఱును, మిగులసత్సాహముతో నా ఋశ్యశృంగంఁ డుసేయుపూజంబతిగ్రహించి, విభండకమహర్షి దీనినెఱింగినఁగోపించి శపించుననిభయమొంది, “యిచ్చుటదడవు సేయరాదు, శీఘ్రముగా వేళ్ల వలయు” నని నిశ్చయించిరి. అని తాత్పర్యము.

అస్తాక మపి ముఖ్యాని ఖలా నీమాని వై ద్విజ
గృహణ ప్రతి భద్రంతే భక్షయన్వచ మాచిరమ్. ౧౯

టీక॥ ద్విజ = బ్రాహ్మణుఁడా! అస్తాకం = మాయెక్కు; ముఖ్యాని = శ్రేష్ఠములగు; ఖలాని = ఈ (“వై” అనునది పాదపూర తాఁ థకము); ఖలాన్యపి = పండ్లను; ప్రతిగృహణ = స్వీకరించుము. తే = నీకు; భద్రం = నుంగళము; అస్తు (అధ్యాప్యతము) = అగుఁగాక; భక్షయ

న్వచ = తినివేయుము. చిరం = విశంబనము; మా (కురు) = చేయకుము. అన్నిట శ్రేష్ఠములైన యీమా ఖలములనుం బుచ్చుకొనుము; దీనిసే కు నుంగళమొదవు; ఆలన్యము సేయక, వీటిని భక్షింపుము. అని తాత్పర్యము.

తత స్తా స్తం సమాల్లింగ్య సర్వా హస్తసమన్వితాః

మోదకాః ప్రదదు స్తస్మై భక్ష్యంశ్చ వివిధాః బహుభావః. ౨౦

టీక॥ తతః = అపిమ్మట; తాః = ఆవేశ్యలు; సర్వాః = అందఱును; మామక = సమన్వితాః = సంతోషముతో

గూడుకొననవారలై; తం = ఆముశ్యశృంగుని; సమాల్లింగ్య = చక్కగాఁగఁగిరించికొని; తస్మై = ఆ



౧౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

<p>ఋశ్య శృంగుని కొఱకు; మోద కాఁ=కుడుములను; వివిధాఁ=</p> <p>నానావిధము లయినవి యును; బ హూఁ=అనేకములయినవియున గు;భక్ష్యోంశ్చ=ఇతరములై నపిండి వంటలను;ప్రదదుః=ఇచ్చిరి.</p>	<p>అంతట,నావేశ్యులందఱును,సం తోషముతో నాఋశ్యశృంగునిఁ గ వుంగిలించికొని,యతనికిఁగుడుముల ను,మఱియు, ననేకములయిన నా నావిధభక్ష్యములను,నొసంగిరి. అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

తాని చాస్వాద్య తేజస్వీ ఫలానీతి స్తమన్యతే
అనాస్వాదిత పూర్వాణి వనే నిత్య నివాసినామ్. ౨౧

<p>టీక॥ తేజస్వీ=బ్రహ్మ తేజము గల ఋశ్యశృంగుఁడు; తాని=ఆభ క్ష్యములను;ఆస్వాద్యచ=భక్షించి యు;ఇహా ని (అధ్యాహృతము)= ఇవి;వనే=అడవియందు; నిత్యనివా సినాం=ఎల్లప్పుడును వసించియుం డువారికి (వసించి యుండు వారి చేతననుట, తృతీయాశ్వామందుష ష్టి);అనాస్వాదితపూర్వాణి=ము న్నభక్షింపబడనట్టి; ఫలాని=పం</p>	<p>డ్లు;ఇతి,అనిఃమన్యతేస్త,తలంచెను. తపస్సునందేదృష్టిగల, ఆఋ శ్యశృంగుఁడు, వారిచ్చినభక్ష్యంబు లమనవియు,నవిభక్ష్యములని తెలిసి కొనంజాలక, “ఇవి,యెల్లప్పుడునడ వియందు వాసము నేయు, మము బోఁటివారలిదివఱకుంజచిచూడనిభ లములు”అనితలంచెను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఆపృచ్ఛ్య చ తదా విప్రం వ్రతచర్యాం నివేద్య చ
గచ్ఛంతి స్వా పడేశా త్తా భీతా స్తస్య పితృ శ్రీయః. ౨౨

<p>టీక॥తదా=అప్పుడు; తాః= ఆ; శ్రీయః=వెలయాండు; త స్య=ఆఋశ్యశృంగునియొక్క; పి</p>	<p>తుః=తండ్రియైనవిభండకునివలన; భీతాః=వెఱచినవారలై=విప్రం= ద్రాహ్మణులైన ఋశ్యశృంగుని;</p>
--	---

జ్జ

జ్జ

ఆపృచ్ఛ్యచ=వీడుకొనియు; వ్రతచ
ర్యాం = వ్రతానుష్ఠానమును; నివే
ద్యచ=చెప్పియు; అపదేశాత్ =
వ్యాజమువలన; గచ్ఛంతిస్త=వెళ్లిరి.
అప్పుడావేశ్యలు, “విభండకునకుం

దెలిసినపాయముగలుగు” నని భ
యమునొంది, ఋశ్యశృంగుని వీ
డుకొలిపి, “యింకవ్రతానుష్ఠానము
నకుఁబోవలయు” నని యొక సాకు
సెప్పివెళ్లిరి. అని తాత్పర్యము.

గతాసు తాసు సర్వాసు కాశ్యపస్యా త్వజో ద్విజః
అస్వస్థహృదయ శ్చసీ ధ్విఖా త్స్స పరివర్తతే. ౨౩

టీక॥ తాసు=ఆవేశ్యలు; సర్వా
సు=అందఱు; గతాసు=వెళ్లఁగా;
కాశ్యపస్య= కశ్యపునికొడుకైనవి
భండకునియొక్క; అత్వజః = కొ
డుకైన; ద్విజః=బ్రాహ్మణుడగు
ఋశ్యశృంగుడు; అస్వస్థహృదయ
శ్చ, అస్వస్థ = కలంతవడిన, హృద
యశ్చ= మనసుగలవాఁడుగాను; ఆ

సీత్ = ఆయెను. దుఃఖాత్=దుఃఖ
మువలన; పరివర్తతే=తిరుగుచుం
డెను.
ఆవేశ్యలందఱును వెళ్లినవెనుక,
విభండకుఁడుండగు నాఋశ్యశృం
గుడు, మనస్సున స్వాస్థ్యములేక,
దుఃఖంబున, నిట్టట్టు, తిరుగుచుండె
ను. అని తాత్పర్యము.

తతోఽపరే ద్యు స్తందేశ మాజగామ స వీర్యవాన్

మనోజ్ఞా యత్ర తా దృష్టా రూపవత్య స్స్వలంకృతాః. ౨౪

టీక॥ తతో=ఆపిమ్మట; అపరేద్యుః=
మఱుసఁటినాఁడు; వీర్యవాన్=నియ
తమైనబ్రహ్మచర్యముగల; సః=ఆ
ఋశ్యశృంగుడు; యత్ర=ఎచ్చట;
మనోజ్ఞాః = మనోహరలును;
రూపవత్యః= మంచి రూపముగల

వారును; స్వలంకృతాః=మంచియ
లంకారముతోఁ గూడినవారునగు;
తాః=ఆ; వారముఖ్యాః= మేటియై
నవేశ్యలు; దృష్టాః=చూడబడిరో;
తం=ఆ; దేశం=స్థలమును; ఆజగా
మ=పొందెను.

జ్జ

జ్జ

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

<p>అంత నామఱునటి నాడు, నియ తబ్రహ్మ చర్మంజై నముశ్యశ్యంగుం డు, తాను, మున్ను, మనోహరంబగు రూపముగ లిగిమంచియలంకారము</p>	<p>లతోఁ వెలుంగుచున్నయా వేశ్యలం బూచినప్రదేశమునకు, వచ్చెను. అనితాత్పర్యము.</p>
---	--

ద్వష్టైవ తా స్తదా విప్ర మాయాంతం హృష్టమానసాః
ఉపస్మశ్య తత స్సర్వా స్తా స్తమూచు రిదం వచః. ౨౫

<p>టీక॥ తదా=అప్పుడు; తాః= ఆవేశ్యలు; ఆయాంతం = వచ్చుచు న్న; విప్రం=బ్రాహ్మణుడైన జు శ్యశ్యంగుని; హృష్టైవ = చూచి నంతనే; హృష్టమానసాః=సంతో షించినమనస్సుగలవారై; తతః= అపిమ్మట; తాః = ఆవేశ్యలు; స ర్వాః=అందఱును; తం=ఆముశ్య</p>	<p>శ్యంగుని; ఉపస్మశ్య=డగ్గజే; ఇదం= ఈ, వత్సమాణముగను, వచః=వాక్య మును; ఉచిరః=పలికిరి. ఆముశ్యశ్యంగుండు తమయొద్ది కేలెంచుటను జూచినంతనే, సంత సించి, యుచును, డగ్గజీ, యిట్లునివలికి రి. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

ఏకశ్రమపదం సౌమ్య హ్యస్తాక మితి చాబ్రువత్
తత్రాప్యేష విధి స్త్రీమాన్ విశేషేణ భవిష్యతి. ౨౬

<p>టీక॥ సౌమ్య= శాంతుడా! అ స్తాకం = మాయొక్క; ఆశ్రమప దం = ఆశ్రమస్థానమునుగూర్చి; ఏ హిహి=వచ్చెదవుగదా (అని) పలికి రి" అను పూర్వశ్లోక కక్రయతోనన్వ యము) తత్రాపి = అచ్చటను; స్త్రీ మాన్=శ్రేష్ఠమైన; ఏషః= ఈ; వి</p>	<p>ధిః = అతిధిసత్కారము; విశేషే ణ=అతిశయముచే; భవిష్యతి=కా గలదు. ఇతివ = అనియును; అబ్రు వత్=చెప్పిరి. "సౌమ్యుడా! మాయాశ్రమమున కు, నీవు రావలయు; నచ్చట, స్వదేశ మగుట వలన, నీకు, జక్క-గాన</p>
--	--

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౦౭

స ౧౦

తా-రము సేయఁగలము; అనివచించిరి. అని తాత్పర్యము.

శ్రుత్యాతు వచనం తాసాం సర్వాసాం హృదయంగమమ్
గమనాయ మలిం చక్రే తేన నన్యో స్తవా స్మిన్నః. ౨౭

టీక॥ తాసాం = ఆ; సర్వాసాం = వెలయుచున్నవన; లిం = ఆ
సాం = చేతనలందఱియుంక-యె; యుత్యత్సంగం; నన్యో = నీకుకొనివె
హృదయంగమం = మనోహరమ స్థి.
యిన; వచనం = మాటను; శ్రుత్యా = ఆవేశ్యలచఱును; మ్మిన మనో
తు = వినినంత నె; నః (అధ్యాత్మని హృదయేన హృదయవిని, యా యుత్య
ము) = ఆ యుత్యత్సంగం; గమనా = త్యంగంయి, వారలవెలబడించుటక
య = రోవుటకు; మలిం = ముగ్ధి; చ త్యశించెను, అంత, వారలనెఱిందో
క్రే = చేసెను. తవా = అప్పుడు; స్మిన్ ముగ్ధుని వెల్లితి అని తాత్పర్యము.

తత్ర చానియ మానేతు విప్రే చన్ద్రిక్ మహాత్మని
వర్ష సహసా దేవో బగ స్ప్రస్థో దయం స్తవా. ౨౮

టీక॥ తత్ర = ఆయంగచేశమం స్థలం; బగల్ = మహాచమును; ప్ర
దును; మహాత్మని = పూజ్యమైనస్థ స్థానం = సంతోషింపజేయు
భావముగల; చన్ద్రిక్ = ఆ; విప్రే = చు, నవవక్ = వసికంచెను.
బ్రాహ్మణులైన యుత్యత్సంగం; అంగచేశమంను, మహాత్ములగు
అనియమానేతు = తీసికొనిరాబ నా యుత్యత్సంగం ప్రవేశించినం
దుచుండగా నే; తవా = అప్పుడు; హస్తే, శిశుముగా, చ్చిపంచమనంత
సహసా = శిశుముగా; దేవః = వ యు, సంతోషముగలగునట్లువవక్
పాఠాధిష్ఠాన దైవతమైన పజ్జ ముగిరిసెను. అని తాత్పర్యము.

వక్షేణైవాగతం విప్రం విషయం న్వం నరాధిపః
ప్రత్యుద్దమ్య మనిం ప్రహ్వ భిరసాచ మహేం గతః. ౨౯

౨౦౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౦

టీక॥ నరాధిపః = మనుష్యులకుఁ	చేతః మహీం = భూమిని; గతశ్చ =
బ్రభువైన రోమపాదుఁడు; ప్ర	సౌందినవాఁడునాయెను.
హ్వః = వినయముచేపంగినవాఁడై;	రోమపాదుండు, వర్షముతోఁ
వర్షేణైవ = వర్షముతోనే;	గూడఁదనదేశమునకేతెంచినమహా
స్వం = తనదైన; విషయం = దేశము	బ్రాహ్మణుండగు నాబుశ్యశృంగ
నుగూర్చి; ఆగతం = వచ్చిన; వి	మహాషిని, వినయనముండై, యె
ప్రం = బ్రాహ్మణుండగు; మునిం =	దుర్మొని, సాష్టాంగముగ, నభివం
బుశ్యశృంగ మహామునిని; ప్రత్యు	దించెను. అనితాత్పర్యము.
ద్గమ్య = ఎదుర్కొని, శిరసా = తల	

అర్ఘ్యంచప్రదదాతస్యై న్యాయతస్సు సమాహితః

వప్రే ప్రసాదం విప్రేంద్రా న్నావిప్రం మన్య రావిశత్. ౩౦

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) =	లేదు.
ఆరోమ పాదుఁడు; సుసమాహి	ఆరోమపాదుండు, నిమలమ
తః = మనస్సమాధానముగలవాఁ	యినహృదయముగలవాఁడై, యా
డై; తస్యై = ఆబుశ్యశృంగునికొఱ	బుశ్యశృంగున కఘ్నక పాద్యంబు
కు; అఘ్నంచ = అఘ్నమును (చ	ల, శాస్త్రక్రమంబున, నొసంగి, అ
కారమువలన) పాద్యమును; న్యాయ	నుగ్రహింపవలయునని, వేఁడెను. ఆ
తః = శాస్త్రక్రమంబువలన; ప్ర	బుశ్యశృంగుండును, అతనిప్రార్థ
దదా = ఇచ్చెను. విప్రేంద్రాత్ =	న నంగీకరించి, యతండు మోసం
బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగుబుశ్యశృంగుని	బునందన్నుఁగొనితెచ్చుటకుఁ, గోప
వలన; ప్రసాదం = అనుగ్రహమును;	గింపలేదు, అనితాత్పర్యము.
వప్రే = యాచించెను. విప్రం = బ్రా	అర్థాంతరము. — పూర్వార్థ
హ్మణుండగు బుశ్యశృంగుని; మ	ముసమానార్థకము. సః = ఆరోమ
న్యః = కోపము, మావిశత్ = పొంద	పాదుండు; విప్రేంద్రాత్ = బ్రాహ్మ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౦౯

స ౧౦

అశ్రేష్ఠుడగుఋశ్యశృంగునివలన; వి
ప్రం=బ్రాహ్మణుండైన విభండకుని;
మన్యుః= కోపము; మావిశత్ (అకా
రవ్యత్యయందార్పము)= పొందకుం
డెడుగాక, ఇతి (అధ్యాహృత
ము)=అని; ప్రసాదం=అనుగ్రహ
మును; వప్రే=యాచించెను.

“మిమ్ములందోడితెచ్చినందున,
మీతండ్రియగు విభండకమహర్షి నా
మీదగ గోపమునొందకుండునట్లును
గ్రహింపు” మనియురోమపాదుం
డాఋశ్యశృంగుని... నను,
అనితాత్పర్యము.

అంతఃపురం ప్రవిశ్యాస్తే కన్యాం దత్వా యథావిధి

శాంతాం శాంతేన మనసా రాజా హర్ష మవాప సః. ౩౧

టీక|| సః=ఆరోమపాదమహారా
జు; తేనసహ (అధ్యాహృతము)=
ఆఋశ్యశృంగునితోఁగూడ; అంతః
పురం=అంతఃపురమును; ప్రవిశ్య=
చిచ్చి; శాంతేన = దుఃఖములేనం
దున, శాంతమైన; మనసా = హృద
యముతో; యక్తః (అధ్యాహృత
ము)=కూడుకొనినవాడై; అస్మై=
ఈ ఋశ్య శృంగుని కొఱకు; క
న్యాం = తనకూతురైన; శాం

తాం=శాంతను; యథావిధి=య
థాశాస్త్రముగ; దత్వా= ఇచ్చి;
హర్షం= సంతోషమును; అవాప=
పొందెను.

రోమపాదమహారాజాఋశ్య
శృంగు, నంతి పురికిం గొనిపోయి,
శాంతమనస్కుండై, యతనికిం దన
కూతురైన శాంతను, యథాశా
స్త్రంబుగనొసంగి, సంతోషంబు,
నొందెను. అనితాత్పర్యము.

ఏవం స న్యవస త్తత సర్వకామై స్సుపూజితం

టీక|| ఏవం = ఈప్రకారము;
సః=ఆఋశ్యశృంగుడు; సర్వకా
మైః=ఎల్లకోర్కులచేతను; సుపూ
జితః=చక్క గాఁబూజింపఁబడిన

వాడై; తత్ర = ఆయంతఃపురము
నందు; న్యవసత్ = ఉండెను.
ఆఋశ్య శృంగుడాప్రకారము
శాంతను వివాహంబై, రోమపా

౨౧౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితముః
స ౧౧

దుండుతనకోర్కులన్నియుం దీర్చు | రంబునందుండెను.
చుగ్గొలుచుచుండ, నాయంతః పు | అని తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, దశమస్కంధః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ దశమస్కంధ టీక,
ముగిసినది.



ఏ కా ద శ స గ్గ ప్రా ర ం భః.

ఘాయవ హి రాశేంద్ర శృణు మే వచనం హితమ్
యథా స దేవప్రవరః కథాయా మేవ మబ్రవీత్. ౧

టీక॥ రాశేంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుః; ఘాయ= నాయొక్క; హితం=మే
దైన, దశరథుడా; ఘాయవ= లుగళించునట్టి; వచనం = వాక్య
ఇంకను; యథా=ఎట్లు; సః=ఆ; దే=మును; శృణు=వినుము.
ప్రవరః=దేవతలలో శ్రేష్ఠుడైన దశరథుడా! ఇంకనాసన
సనత్కుమారుడు; కథాయా= కుమారుడు చెప్పినట్లు నెప్పె
కథయందు; ఏవం=ఈప్రకారము; ద; నామాట వినుము. అని తాత్ప
ర్యము. అబ్రవీత్ = చెప్పెనో; తథా=అ

ఇత్యుక్తాదాం కులే జాతో భవిష్యతి సుధార్మికః
నామ్నా దశరథో నామ శ్రీమా న్సత్యప్రతిశ్రవః. ౨

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧౧

స ౧౧

టిక॥శ్రీమాన్ = కాంతిగలవాఁడును; సత్యప్రతిశ్రవః = సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ గలవాఁడును; నామ్నా = పేరుచేత; రశరథో నామ = దశరథుండుని ప్రసిద్ధుఁడైనవాఁడునగు; సుధామికః = చక్క-గాఁగలవాఁడునాచరించునొకఁడు; చక్షుర్వాకూటాం =

ఇట్వోకువంశపురాజులయొక్కఁడు; లే = వంశమునందు; జాతః = పుట్టినవాఁడు గా; భవిష్యతి, కాఁగలఁడు. శ్రీమంతుండును సత్యప్రతిజ్ఞుండునగుదశరథుండునియొకధామికఁడు, చక్షుర్వాకువంశమునం బుట్టఁగలఁడు. అని తాత్పర్యము.

అంగరాజేన సఖ్యంచ తస్య రాజ్ఞో భవిష్యతి

టిక॥తస్య = ఆ; రాజ్ఞః = దశరథుఁడు. పదుహురాజునకు; అంగరాజేన = అంగదేశపురాజుతో; సఖ్యంచ = చెలిమియును; భవిష్యతి = కాఁగల

దు. ఆదశరథునకు సంగదేశపురాజునకును జేలిమిగలఁగను. అని తాత్పర్యము.

కన్యా చాన్య మహాభాగా శాంతా నామ భవిష్యతి. ౩
పుత్రస్తు సోఽంగరాజన్య రోమపాద ఇతి శ్రుతిః
తం స రాజా దశరథో గమిష్యతి మహాయశః. ౪

టిక॥అంగరాజన్యః = అంగదేశ ప్రభువునకును; రోమపాద ఇతి = రోమపాదుఁడని; శ్రుతిః = న్రసిద్ధుఁడైన; సః = ఆ; పుత్రః = కొడుకు; భవిష్యతి = కాఁగలఁడు. అన్యః = ఈరోమపాదునకు; మహాభాగా = పూజ్యమైనధాగ్యముగల; శాంతా నామ = శాంతయైనెడు; కన్యాః = కూతురును; భవిష్యతి (అధ్యాప్య

నమ) = కాఁగలదు. మహాయశః = గొప్పకీర్తిగల; సః = ఆదశరథఁడు; దశరథుండునెడు; రాజా = రాజు; తం = ఆరోమపాదునింగూర్చి; గమిష్యతి = విఁగలడు. అంగరాజునకు, రోమపాదుండునెడుప్రసిద్ధుఁడైన కుమారుఁడు, పుట్టఁగలఁడు; ఆరోమపాదునకు శాంతయైనెడు, మహాభాగ్యవతి

౧౦౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

యగు, నొకకూఁతురుజనింపఁగల రథుండు, పోఁగలఁడు. అని తాత్పర్యము; ఆరోమపాదునియొద్దకు దశరథము.

అనపత్యోస్తి ధర్మాత్మ శాంతాభర్తా మమక్రతుమ్
ఆహారేత త్వయాజ్ఞప్త స్సంతానార్థం కులస్యచ. ౫

టీక॥ ధర్మాత్మ=ధర్మస్వభా	గలుగటకై; ఆహారేత= నిర్వహిం
వుండైనరోమపాదుఁడా; ఆహం(అ	చును.
ధ్యాహృతము) = నేను; అనప	“ధర్మాత్ముఁడ వైన, రోమపా
త్యః = బిడ్డలులేనివాఁడుగా; ఆ	దుఁడా! నాకుసంతానములేకయు
స్తి = ఆగుచున్నాను. శాంతాభ	న్నది; నీవాజ్ఞాపించినట్టైన, శాంతా
ర్తా = శాంతకుఁడనిమిటియైన	పతియైన ఋశ్యశృంగుండు, వంశ
ఋశ్యశృంగుండు; త్వయా = నీచే	మునకు సంతానముగలుగునట్లుగ,
త; ఆజ్ఞప్తః = ఆజ్ఞాపింపఁబడినవాఁ	నాయజ్ఞమునుజక్కగా నెఱవేర్చు
డై; మమ = నాయొక్క; క్రతుం=	ను.” అని, దశరథుఁడురోమపాదున
యాగమును; కులస్య=వంశమునకు;	డుగఁగలఁడు. అని తాత్పర్యము.
సంతానార్థంచ = సంతతియుం	

శ్రుత్వా రాజ్ఞో ధ తద్వాక్యం మనసా స విచింత్యచ
ప్రదాస్యతే పుత్రవంతం శాంతాభర్తా ర మాత్మవాక్. ౬

టీక॥ ఆత్మవాక్=బుద్ధిశాలియ	లోచించియు; పుత్రవంతం=కొడు
గు; సః = ఆరోమపాదుఁడు; రా	కులుగల(తాను, డేని, సంపాదించి
జ్ఞః=దశరథమహారాజుయొక్క; త	కొనలేఁడో, దాని నితరులకిచ్చుటకే
త్=ఆ; వాక్యం = మాటను; శ్రు	ట్లునమధుఁండగును? తనకే కొడు
త్వా=విని; అథ=అటుపిమ్మట; మన	కులులేకయుండునప్పుడు, ఇతరుల
సా=మన్నుచేత, విచింత్యచ = ఆ	కుఁ గొడుకులుగల్గించుట తనచే

గా నేరదు, కావున, "కొడుకులుగల	స్వతే=ఇయ్యంగలడు,
వాఁడను ఋశ్యశృంగ విశేషణము	దశరథ మహారాజుడుగఁగానే,
వలన, కొడుకులనిచ్చుటయందునను	బుద్ధిశాఙ్గియగురోమపాదుండు,ను
ధుండుని ధ్వనించుచున్నది); శాం	నస్సున నాలోచించి, శుత్రప్రదాన
తాభతాఁకరం=శాంతయొక్క పె	సమర్థుడైన ఋశ్యశృంగు,నతనికి
నిమిటియైన ఋశ్యశృంగుని; ప్రదా	య్యంగలడు. అనితాత్పర్యము.

ప్రతిగృహ్యచ తం విప్రం స రాజా విగతజ్వరః

ఆహరిష్యతి తం యజ్ఞం ప్రహృష్టే నాంతరాత్మనా. ౭

వీక సం=ఆ;రాజాచ= దశరథ	తము) = కూడినవాఁడై;తం=ఆ;
మహారాజును;తం = ఆ;విప్రం=	యజ్ఞం= యాగమును;ఆహరిష్య
బ్రాహ్మణుడైన ఋశ్యశృంగుని;	తి=చేయఁగలడు.
ప్రతిగృహ్య = స్వీకరించి;విగతజ్వ	ఆదశరథమహారాజును, ఋశ్య
రః,విగత=పోయిన,జ్వరః = సం	శృంగుంబుచ్చుకొని, మనస్తాపమువి
తానము లేదనెడు తాపముగల	డిచి, సంతుష్టమానసుండై,యాగ
వాఁడై;ప్రహృష్టేన=చక్కగాసం	మునుజేయఁగలడు.
తసించిన;అంతరాత్మనా= అంతః	అనితాత్పర్యము.
కరణముతో;యత్కః (అధ్యాహ్న	

తంచ రాజా దశరథో యస్తుకామః కృతాంజలిః

ఋశ్యశృంగం ద్విజశ్రేష్ఠం వరయిష్యతి ధర్మవీత్. ౮

యజ్ఞార్థం ప్రసవార్థంచ స్వర్థార్థంచ సరేశ్వరః

లభతేన స తం కామం ద్విజముఖ్యా ద్విశాంపతిః. ౯

టీక ధర్మవీత్ = ధర్మంబుల	యజ్ఞముసేయ నిచ్చగలవాడును;
నెఱింగినవాడును; యస్తుకామః=	రాజా=రంజించువాడును; సరే

౧౦౦ ప్రతిపదాధుర్ధ టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧



శ్వరః=మనుష్యులకుఁ బ్రభువునగు; దశరథశ్వ=దశరథుఁడును; కృతాం జలిః=చేయఁబడిన చేమోడ్పుగల వాఁడై; ద్విజశ్రేష్ఠం=బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుఁడైన; తం=ఆ; ఋశ్యశృం గం=ఋశ్యశృంగుని; యజ్ఞార్థం= యాగము కొఱకును; ప్రసవార్థం చ=సంతానముకొఱకును; స్వర్గార్థంచ=స్వర్గముకొఱకును; వరయి ష్యతీ=ప్రాధికంపఁగలఁడు. సః= ఆ; విశంపతీ=మనుష్యులకుఁ బ్ర భువైనదశరథుఁడు; తం = ఆ; కా మంచ=కామ్యయాగమును; ద్విజ ముఖ్యాత్=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడగు

ఋశ్యశృంగునివలన; లభ తే(భవిష్య దర్థమందులట్)=పొందఁగలఁడు. ఆదశరథమహారాజును, యజ్ఞ ముసేయఁదలంచి, మోడుపుఁజేయి దాల్చి, బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు నా ఋశ్యశృంగునిఁ, దనకుయాగమును జేయించుటకును, దాన, సంతాన ముగలిగించుటకును, దాన, స్వర్గము ప్రాప్తింజునట్లు సేయుటకునుం, బ్రాధింపఁగలఁడు; ఆఋశ్యశృంగుఁ డును, దశరథుని ప్రార్థన నంగీకరిం చి, యాకామ్య యాగమునుజేయిం చును.

అని తాత్పర్యము

పుత్రాశ్చిస్య భవిష్యంతి చత్వారోఽ మితవిక్రమాః
వంశప్రతిష్ఠానక రా స్సర్వలోకేషు విశ్రుతాః. ౧౦

టీక || అస్య=ఈదశరథమహారాజునకు; అమితవిక్రమాః, అమితంకొలందిలేని, విక్రమాః=పరాక్రమముగలవారును; వంశప్రతిష్ఠానకరాః, వంశంకలముయొక్క (కులమును), స్రతిష్ఠాన= శాశ్వతముగానిలుపుటను, కరాః=చేయువారును; సర్వలోకేషు=సమస్తలోకములయందును; విశ్రుతాః=ప్రసిద్ధు

లునగు; చత్వారః=నలువురు; పుత్రాశ్చ= కొడుకులును; భవిష్యంతి=కాఁగలరు. దశరథమహారాజునకుఁ, గొలంది లేనిపరాక్రమముగలిగి, యాచంద్రారక్తముగవంశమును వృద్ధిబొందించుచు, సమస్తలోకంబులందునుంబ్రసిద్ధులై, వెలుంగు, కొడుకులునలువురు, జనింపఁగలరని తాత్పర్యము.



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧౫

స ౧౧

ఏవం స దేవ ప్రవరః పూర్వం కథితవాక్ కథామ్
సనత్కుమారో భగవాన్ పురా దేవ యుగే ప్రభుః. ౧౧

టీక॥ దేవ = దశరథమహారాజా ! ఏవం=ఈప్రకారము; దేవ ప్రవరః=దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడును; భగవాన్=మహాత్మ్యము గలవాఁడును; ప్రభుః=సమభుఁడునగు సః=ఆ; సనత్కుమారః = సనత్కుమారుఁడు; పూర్వం=మునుపు; పురా=మునుపటియుగే=యుగమునందు (అనగా, కృతయుగ

మందనుట); కథాం=కథను; కథితవాక్=చెప్పెను. దేవ శ్రేష్ఠుఁడును మాహాత్మ్యముగలవాఁడును సమభుఁడునగు నాసనత్కుమారుఁడు, మునుపుకృతయుగమునం, దీప్రకారము కథ చెప్పెను. అని తాత్పర్యము

స త్వం పురుషశౌర్దూల త మానయ సుసత్కృతమ్
స్వయమేవ మహారాజ గత్వా సబలవాహనః. ౧౨

టీక॥ పురుషశౌర్దూల=పురుషశ్రేష్ఠుఁడవైన; మహారాజ = దశరథమహారాజా; సః=ఆ; పుత్రార్థివైన; త్వం=నీవు; సబలవాహనః=నైస్యములతోనువాహనములతోనుం గూడికొనినవాఁడవై; స్వయమేవ= నీవే; గత్వా=పోయి; తం=ఆయుశ్యశృంగుని; సుసత్కృతం=మంచిన త్కారముగలుగునట్లు; ఆనయ=

తోడిలెమ్ము. పురుషశ్రేష్ఠుఁడవైనదశరథుఁడా! నీవుపుత్రార్థివికావున, నీవే, నైస్యవాహనములతోనచ్చటికివెళ్లి, గొప్పసత్కారమునెసి, యాయుశ్యశృంగునిందోడ్కొనిరమ్ము; అని, నుమంతుఁడు, దశరథు నకుఁ జెప్పెను. అని తాత్పర్యము.

అనుమాన్య వసిష్ఠంచ సూతవాక్యం సిశమ్మచ
సాంతఃపుర స్సహమాత్యః ప్రయయా యత్ర స ద్విజః. ౧౩

౧౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧



<p>టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= ఆదశరథమహారాజు; సూతవా క్యం=సారథియైనసుమంతునిమా టను;విశమ్యచ=వినియు; వసిష్ఠం= వసిష్ఠమహాషిః; అనుమాన్యచ= ఒప్పించియున్న;సాంతఃపురం=అం తపురమువారితోఁగూడుకొనినవాఁ డై;సహమాత్యః=మంతులతోఁ గూడినవాడై;సః=ఆ;ద్విజః=బ్రా హ్మణుడైన ఋశ్యశృంగుడు;య</p>	<p>త్ర=ఎచ్చట;వతః=తే (అధ్యాహృ తము)ఉన్నాడో;తత్ర(అధ్యా)= అచ్చటికి; ప్రయయా=పోయెను. ఆదశరథుండు,సుమంతునిమా టవిని,వసిష్ఠునకుంచెలిపి, వారియ నుజ్ఞనొంది, యంతఃపురస్త్రీలనుం దోడ్కొని, మంత్రి సహితుడై, యా ఋశ్యశృంగుండున్నరోమపా దునిపట్టణమునకుంబోయెను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

వనాని సరితశ్చైవ వ్యతిక్రమ్య శనైశ్చనైః

అభిచక్రామ తం దేశం యత్రవై మునిపుంగవః. ౧౪

<p>టీక॥సః (అధ్యాహృతము)= ఆదశరథుండు; వనాని=అడవులను; సరితశ్చైవ=నదులను; శనైశ్చ నైః=మెల్లమెల్లగా; అతిక్రమ్య= దాటి;యత్ర=ఎచ్చట;("వై"అను నది పాదపూరణార్థము); ముని పుంగవః=మునిశ్రేష్ఠుండు; వతః తే (అధ్యాహృతము)= ఉన్నాఁ</p>	<p>డో;తం=ఆ;దేశం=దేశమును; అ భిచక్రామ=ప్రవేశించెను. ఆదశరథమహారాజు, అడవుల నునదులనుం బొచ్చుచుమెల్లమెల్లగా దాటి, ఆఋశ్యశృంగుండున్నదేశ మునుబ్రవేశించెను. అని తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఆసాద్య తం ద్విజశ్రేష్ఠం రోమపాదసమీపగమ్

ఋషిపుత్రం దదర్శాదౌ దీప్యమాన మివానలమ్. ౧౫

<p>టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)= ఆదశరథుండు;ఆసాద్య=ప్రవేశించెను</p>	<p>చి;ద్విజశ్రేష్ఠం= బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠు డును;రోమపాదసమీపగం, రోమ</p>
---	--



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧౭

స ౧౧

పాద=రోమపాదునియొక్క, సమీ
ప=సమీపమును, గం=పొందినవాఁ
డును; దీప్యమానం=మండుచున్న;
అనలమివ(స్థితం)= అగ్నిహేమాత్ర
మువలెనుండువాఁడునగు; తం= ఆ;
ఋషిపుత్రం= ఋషికుమారుఁడైన
ఋశ్యశృంగుని; ఆదౌ=మొదట; ద
దర్శ=చూచెను.

ఆదశరథుండంగ దేశముప్రవేశిం
చి, మండెడునగ్నిహేమాత్రముంబో
లెఁబకాశించుచురోమపాదునిసమీ
పఁబునఁగూర్చుండియున్నబాహ్మ
ణ శ్రేష్ఠుండగు నాఋశ్యశృంగుని,
మొదటఁ, జూచెను.
అనితాత్పర్యము.

తతో రాజా యథాన్యాయం పూజాం చక్రే విశేషతః
సఖిత్వా తస్య వై రాజ్ఞః ప్రహృష్టేనాం తరాత్మనా. ౧౬

టీక|| తతః = ఆపిమ్మట; రా
జా = రోమపాదమహారాజు; సఖి
త్వాత్ = మిత్రుఁడగుటవలన; ప్రహృ
ష్టేన = మిక్కిలిసంతసించిన; అంత
రాత్మనా = అంతకపిరణముతో; త
స్య = ఆ ("వై" అనునది, పాదపూర
తార్థము); రాజ్ఞః, దశరథమహారా
జునకు; యథాన్యాయం = యథా
శాస్త్రముగ; విశేషతః = అధికము

గా; పూజాం = పూజను; చక్రే = చే
సెను.
ఆపిమ్మట, రోమపాదుండు, త
నమిత్రుఁడు వచ్చిన దున, మిక్కిలి
సంతసహంది, యాదశరథమహారా
జునకు, న్యాయప్రకార మధికము
గాఁ, బూజచేసెను.
అనితాత్పర్యము.

రోమపాదేన చాఖ్యాత మృషిపుత్రాయ ధీమతే
సఖ్యం సంబంధకం చైవ తదా తం ప్రత్యపూజయత్. ౧౭

టీక|| రోమపాదేనచ = రోమ
పాదునిచేతను; ధీమతే = బుద్ధిమం
తుండగు; ఋషిపుత్రాయ = ఋషి

కొడుకైనఋశ్యశృంగునకొఱకు; స
ఖ్యం = స్నేహమును; సంబంధకంచై
వ = శాంతదశరథునకుఁబుట్టినకొ

౧౦౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧



మార్తయగుట వలనం గలిగినసంబంధమును; ఆఖ్యాతం=చెప్పబడినది. తదా, అప్పుడు; సః (అధ్యా)=ఆయుశ్యశృంగుడు; తం=ఆదశరథుని; ప్రత్యపూజయత్=పూజించెను. రోమపాదుడు, బుద్ధిశాలియగునా యుశ్యశృంగునకు, “ఈదశరథ

మహారాజు, నాకుంజాల స్నేహితుండు; ఇతండు, నీభార్యయశాంతకు, జనకపిత; నీకునుమాయగు” నని చెప్పెను; అంతనా బిశ్యశృంగుండుడన మామయగుదగునింబూజించెను. అని తాత్పర్యము.

ఏవం సుసత్కృత స్తేన సహాపిత్యా నరర్షభః
సప్తాష్ట దివసాః రాజా రాజాన మివ మబ్రవీత్. ౧౮

టీక॥ నరర్షభః=మనుష్యశ్రేష్ఠుండగు; రాజా=దశరథమహారాజు; ఏవం=ఈప్రకారము; సుసత్కృతః=చక్కగాఁ బూజింపబడినవాడై; తేనసహ=ఆరోమపాదునితోఁగూడ; సప్తాష్టదివసాః=ఏడేనిమిదిదినములను; ఉపిత్యా=ఉండి; రాజానం=రోమపాదమహారాజు

నుగూర్చి; ఇదం=దీనిని (వత్యమవాక్యమును); అబ్రవీత్=పలికె. పురుషశ్రేష్ఠుండగునాదశరథమహారాజు, ఈప్రకారముచక్కఁగా బూజనొంది, యారోమపాదుని గూడనచ్చట, నేడేనిమిదిదినముఁ డి, యంత, వానితో, నిట్లని, చెప్పె అని తాత్పర్యము.

శాంతా తవ సుతా రాజః సహ భర్తా విశాంపతే
మదీయనగరం యాతు కార్యం హి మహా దుద్యతమ్. ౧౯

టీక॥ విశాంపతే=మనుష్యులకుఁ బ్రభుండవైన; రాజః=రోమపాదమహారాజు; తవ=నీయుక్క; సుతా=కొమార్తయగు; శాంతా=శాంత; భర్తా సహ=పెనిమిటి

తోఁగూడ; మదీయనగరం=నానపట్టణమును; యాతు=పొంతుగాక; మహత్=గొప్పదైన; కార్యం=పని; ఉద్యతంహి=సంభవించినదిగాదా.



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౧౯

స ౧౧

మనుష్యులకందజకుసుం బ్రభుండ పృకార్యమొకటిసంభవించియున్న
వైసరోమపాదుండా!సికొమాతఁ ది. అనిదశరథుండు, రోమపాదుని
యగుశాంత, పెసిమిటితోఁగూడ, తోఁజెప్పెను.
నాపట్టణమునకు రావలయును;గో అనితాత్పర్యము.

తథేతి రాజా సంశ్రుత్య గమనం తస్య ధీమతః
ఉవాచ వచనం విప్రం గచ్ఛ త్వం సహభార్యయా. ౨౦

టీక॥ రాజా=రోమపాదమహా రాజు; తథేతి = అట్లేయని; ధీమ తః=బుద్ధిమంతుండగు; తస్య = ఆ ఋశ్యశృంగునియొక్క; గమనం= పోవుట; సంశ్రుత్య = అంగీకరిం చి; విప్రం=బ్రాహ్మణుడైన ఋశ్య శృంగునిగూర్చి; త్వం = నీవు; భార్య యాసహ = భార్యతోఁగూడ; గచ్ఛ=పోమ్ము; (ఇతి=అని) వచనం= మాటను; ఉవాచ=పలికెను.
రోమపాదుండు, బుద్ధిమంతుం డగు ఋశ్యశృంగుం డయొద్దకుం బ్రేట సంగీకరించి, “సీవుభార్య తోఁగూడదశరథునివెంటంబొమ్ము” అనిఋశ్యశృంగునకుఁజెప్పెను.
అనితాత్పర్యము.

ఋషిపుత్రః ప్రతిశ్రుత్య తథేత్యాహ నృపం తదా
స నృపేకా భ్యనుజ్ఞాతః ప్రయయా సహ భార్యయా. ౨౧

టీక॥ తదా=అప్పుడు; ఋషిపు త్రః=ఋషికోడుడైన ఋశ్యశృం గుండు; ప్రతిశ్రుత్య= అంగీకరించి; నృపం=రోమపాదమహారాజునుం గూర్చి; తథేతి= అట్లేయని; ఆహ (ఘాతాఠకమందులట్)=చెప్పె ను. సః=ఆఋశ్యశృంగుండు; నృపే ణ=రోమపాదమహారాజుచేత; అ భ్యనుజ్ఞాతః = అనుజ్ఞనుబొందిన వాడై; భార్యయాసహ = భార్య తోఁగూడ; ప్రయయా=పోయెను.
అప్పుడా ఋశ్యశృంగుండంగీక రించి, “యట్లే” యనిరోమపాదుని తోఁజెప్పెను; ఇట్లు, ఋశ్యశృంగు డు, రోమపాదునిచే నభ్యనుజ్ఞను బొంది, భార్యతోఁగూడఁ, బయ

౧౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

నంబయ్యె. అని తాత్పర్యము.

తా వన్యోక్త్యాంజలిం కృత్వా స్నేహా త్సంశ్లిష్య చోరసా
ననందతు ర్దశరథో రోమపాదశ్చ వీర్యవాక్. ౨౨

టీక॥ తా=ఆ; దశరథః=దశరథుం	కొంగిలించి కొనియును; ననంద
డును; వీర్యవాక్=పరాక్రమశా	తుః=సంతసించిరి.
లియును; రోమపాదశ్చ=రోమపా	దశరథుండునురోమపాదుండు
దుండును; అనోన్యాంజలిం, అన్యో	ను, బరస్పరమంజలిఘటించి, స్నే
న్య = పరస్పరముగుఱించి, అంజ	హంబున టొమ్మంటుంపుంగిలించు
లిం = చేమోడుపును; కృత్వా=చే	కొని, సంతసించిరి.
సి; స్నేహాత్ = చేలిమివలన; ఉర	అనితాత్పర్యము.
సా=ఱొమ్ముచేత; సంశ్లిష్యచ=	

తత స్సుహృద మాపృచ్ఛ్య ప్రస్థితో రఘునందనః

పారేభ్యః ప్రేషయామాన దూతా వైశి శిఘ్రగామినః. ౨౩

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; ర	తా=వాతా=వహులను("వై"
ఘునందనః=రఘువంశపువారినిసం	అనునది పాదపూరణార్థము);
తసింపఁజేయునట్టిదశరథుండు; సు	ప్రేషయామాన=పంపెను.
హృదం=స్నేహితుండైనరోమపా	అంత నాదశరథుండు, తనమి
దుని; ఆపృచ్ఛ్య=వీడుకొని; ప్రస్థి	త్రుండగురోమపాదునివీడుకొని, ప
తః= బయలుదేఱినవాండై; పారే	యనంబై యుయోధ్యావాసులగు జ
భ్యః = పట్టణమునందువాసముసే	నులకుఁ దమరాక తెలియుటకై, శీ
యువారల కొఱకు; శిఘ్రగామి	ఘ్రముగానడువంగలదూతలంబం
నః = వడిగానడుచునట్టి; దూ	పెను. అనితాత్పర్యము.

క్రియతాం నగరం సర్వం క్షిప్రమేవస్వలంకృతమ్
ధూపితం సీక్తసమ్మృష్టం పతాకాభి రలంకృతమ్. ౨౪

శ్రీమద్రామాయణము * చాలకాండము. ౨౦

స ౧౧

టీక॥ నగరం = పట్టణము; సర్వం = అంతయును; క్షీప్రమేవ = శీఘ్రముగానే; స్వలంకృతం = చక్కగాసింగారింపబడినదిగాను; ధూపితం = ధూపమువేయబడినదిగాను; సిక్తసమృద్ధం = తడుపబడినదిగాను, సమృద్ధం = గరగరయైనదిగాను; పతాకాభిః = ధ్వజములచేత; అలంకృతం, సింగారింపబడినదిగాను; క్రియతాం = చేయబడుచుండునదిగాను (అనిపౌరులకుఁ జెప్పఁడ

ని, దశరథుఁడు, దూతల కాజ్ఞాపించెను.)

“అయోధ్యా పట్టణ మంతయును, చక్కగాసింగారించి, ధూపము వేసి, వీధులనన్నింటిని చడివిగరగరగానుండునట్లుచేసి, ధ్వజములతోనలంకరించి, యుంచవలెను.” అని, పౌరులకుఁ జెప్పఁడని, దశరథుఁడు, దూతల కాజ్ఞాపించెను.

అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రహృష్టాః పౌరాస్తే శ్రుత్వా రాజాన మాగతమ్
తథా ప్రచక్ర స్త త్సర్వం రాజ్ఞా య త్రే పితం యథా. ౨౫

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; తే = ఆ; పౌరాః = పట్టణము నిజనులు; ప్రహృష్టాః = సంతసించినవారలై; రాజానం = దశరథమహారాజును; ఆగతం = వచ్చినవానిగా; శ్రుత్వా = విని; రాజ్ఞాదశరథమహాజుచేత; యత్ = ఏది; యథా = ఎట్లు; ప్రేషితం = పంపబడెనో; తత్ =

దాని; సర్వం = అంతను; తథా = అట్లు; ప్రచక్రం = చక్కగాఁ జేసిరి. అంతనాపౌరులు; దశరథమహారాజయోధ్యకు వచ్చుటవిని, సంతసించినవారలై, యాదశరథమహారాజు, ఎట్లుఁజేసి జేయనాజ్ఞాపించి పంపెనో, దానినట్లుచక్కగాఁ జేసిరి. అని తాత్పర్యము.

తత స్వలంకృతం రాజా నగరం ప్రవివేశ హ

శంఖదుందుభినిఘోషైః పురస్కృత్య ద్విజవభవమ్. ౨౬

౧౧౧ ప్ర తివదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౧

<p>టీక తతః=అపిమ్మట; రాజా = దశరథమహారాజు; ద్విజవృంధం= బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడైన ఋశ్యశృంగుని; పురస్కృత్య=మున్నిడుకొని; శంఖదుందుభినిఘోషే(సహ)=శంఖభేరిధ్వనులతోఁగూడ; స్వలంకృతం=చక్కగాసింగారింపబడిన; నగరం=పట్టణము</p>	<p>ను;ప్రవివేక=ప్రవేశించెను ("హ" అనునదిపాదపూరణార్థము). అంత,దశరథమహారాజు, ఋశ్యశృంగు మున్నిడుకొని, శంఖభేరియాది వాద్యధ్వనులతోఁగూడి, చక్కగానలంకరింపబడియున్న యయోధ్యపట్టణమును బ్రవేశించెను. అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

తతః ప్రముదితా స్సర్వే దృష్ట్వా తం నాగరా ద్విజమ్
ప్రవేశ్యమానం సత్కృత్య సరేంద్రణేంద్ర కర్మణా. ౧౭

<p>టీక తతః= అపిమ్మట;నాగరాః = పట్టణవాసిజనులు;సర్వే= అందఱును;ఇంద్రకర్మణా = ఇంద్రునియొక్క కార్యములవంటికార్యములుగల;సరేంద్రణః=మనుష్యులకుఁబ్రభువైన దశరథమహారాజుచేత;సత్కృత్య=సత్కరించి;ప్రవేశ్యమానం = ప్రవేశింపఁజేయఁబడుచున్న;తం=ఆ;ద్విజం=బ్రాహ్మణుడగుఋశ్యశృంగుని;దృష్ట్వా=</p>	<p>చూచి;ప్రముదితాః=సంతసించినవారలు; ఆసన్ (అధ్యాహృతము)=అయిరి. అంతఁబాసలందఱు, దేవేంద్రునితోసరిసేయఁదగిన దశరథమహారాజు,నానావిధ సత్కారంబులు సేసి, దారిచూపుచు, బట్టణంబునకుందోడ్కొనివచ్చుచున్న ఋశ్యశృంగుని,బాచి,సంతసించిరి. అని తాత్పర్యము.</p>
--	---

అంతఃపురం ప్రవే శైత్యం పూజాం కృత్వా చ శాస్త్రోః
కృతకృత్యం తదాత్తానం మేనే తస్యో పవాహనాత్ . ౧౮

<p>టీక సః(అధ్యాహృతము)= ఆదశరథమహారాజు;ఏనం = ఈ</p>	<p>ఋశ్యశృంగుని,అంతఃపురం= ఆంతపురిని;ప్రవేశ్య=ప్రవేశింపఁజేసి;</p>
---	---

శాస్త్రతః= శాస్త్రమువలనఃపూ	మేనే=ఎంచికొనెను.
జాంబ=పూజను; కృత్వా= చేసి;	ఆ దశరథమహారాజు, ఋశ్య
తదా=అప్పుడు; తస్య = ఆఋశ్య	శృంగునంతిపురికిం దోడ్కొని పో
శృంగునియొక్క (ఆఋశ్యశృంగు	యి, యథాశాస్త్రముగఁబూజిం
ని), ఉపవాహనాత్ = తోడితెచ్చ	చి, యతనిదోడి తెచ్చినందునఁ,
టవలనఁ; ఆత్మానం=తన్ను; కృతకృ	దన్నుఁ గృతార్థునిఁగాఁ దలంచు
కృత్యం, కృత = చేయఁబడిన, కృ	కొనెను.
త్యం= చేయవలసినదిగలవానిఁగా;	అనితాత్పర్యము.

అంతఃపుర స్త్రీయ స్సర్వా శాంతాం దృష్ట్వా తథాగతామ్
సహ భర్తా విశాలాక్షీం ప్రీత్యానంద ముపాగమత్. ౨౯

టీక॥ అంతపురస్త్రీయః=అం	సమఃను; ఉపాగమత్=పొందిరి.
తి పురమునందుండు స్త్రీలు; స	అంతిపురంబునందుండు దశర
ర్వాః=అందఱును; తథా= అట్లు;	థ భార్యలందఱు, సంతటివైభవం
భర్తా సహ=పెనిమిటితోఁగూడ;	బునఁ బెనిమిటితోనేతెంచినవెడం
ఆగతాం = వచ్చిన; విశాలాక్షీం=	దకన్నులుగల శాంతంజాచి, ప్రే
వెడందకన్నులుగల; శాంతాం =	మభరంబున, నానందంబునొందిరి.
శాంతను; దృష్ట్వా = చూచి; ప్రీ	అనితాత్పర్యము.
త్యా=ప్రేమచేత; ఆనందం=సంత	

పూజ్యమానాచ తాభి స్సా రాజ్ఞానైవ విశేషతః
ఉవాస తత్ర సుఖితా కంచి తామలం సహత్విజా. ౩౦

టీక॥ తత్ర=ఆయయోధ్యయందు;	శృంగునితోఁగూడ; తాభిః=ఆయం
సా=ఆశాంత; ఋత్విజాసహ=	తఃపురస్త్రీలచేతను; విశేషతః=అ
యజ్ఞంబున ఋత్విజాండైన ఋశ్య	ధికముగా; రాజ్ఞానైవ=దశరథమ

౨౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౨

<p>హారాజుచేతను; పూజ్యమానా= పూజించు బడు చున్నదై; సుఖతా=సుఖముగలిగినదై; కంచిత=కొంత; కాలం= కాలమును (ఆత్యంతసంయోగమునందు ద్వితీయ); ఉవాస=ఉండెను.</p>	<p>హితమైయతఃపుర స్త్రీలును విశేషించిదశరథమహారాజునుండన్నవి విధసత్కారంబులంబూజింపుచుండఁగొంతకాలం, బాయయోధ్యానగరంబునందు, సుఖంబుండెను.</p>
--	---

అనితాత్పర్యము.

ఆశాంతయును, ఋశ్యశృంగస

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, ఏకాదశస్కంధః.

ఇదిస్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబు నందు, బాలకాండైకాదశస్కంధః టీక,
ముగిసినది.

—
అ

ద్వాదశస్కంధప్రారంభః.

తతర్గ కాలే బహుతిథే కన్తింశ్చ త్సుమనోహరే

వసంతే సమనుప్రాప్తే రాజ్ఞో యష్టం మనోభవత్. ౧

<p>టీక తతః=ఆపిమ్మట; బహుతిథే=చాలదీఘమైన; కాలే=కాలము; గతే(అధ్యాహృతము)= కడచినదగుచుండఁగా; కన్తింశ్చిత్=ఒకానొక; సుమనోహరే= మిక్కిలి యింపైన; వసంతే= వసంతర్తువు;</p>	<p>సమనుప్రాప్తే=వచ్చిన దగుచుండఁగా; రాజ్ఞః= దశరథమహారాజునకు; యష్టం= యజ్ఞము సేయుటకు; మనః=తలంపు; అభవత్ = కలిగినది.</p>
--	--

అంతటం, బెద్దకాలముకడచిన

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౨౫

స ౧౨

పిమ్మట, మిక్కిలి మనోహరమైనవ మహారాజు యాగము సేయఁదలం
సంతర్జువుతటస్థింపఁగానే, దశరథ చెను. అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రసాద్య శిరసా తం విప్రం దేవవర్జినమ్

యజ్ఞాయ వరయామాస సంతానార్థం కులస్య వై. ౨

టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; సః(అ
ధ్యాహృతము)=ఆదశరథుఁడు; దే
వవర్జినం = దేవతలయొక్క-కాంతి
వంటికాంతికల; తం = ఆ; విప్రం =
బ్రాహ్మణుఁడైన ఋశ్యశృంగుని; శిర
సా = తలచేతను; ప్రసాద్య=అను
గ్రహింపఁజేసి; యజ్ఞాయ=యాగ
ముకొఱకు; కులస్య = వంశమునకు
("వై" అనునది పాదసూరణార్థ
ము); సంతానార్థం = పుత్రపౌత్రా

దిపారం పర్యముగలుగుటకై; వర
యామాస=ప్రార్థించెను.
ఆపిమ్మట, నా దశరథుండు,
దేవతయుం బోలె వెలుంగు చున్న
యాఋశ్యశృంగుని సాష్టాంగనమ
స్కారంబులంబ్రసన్నునింజేసి, తన
చే యాగము సేయించితనవంశము
పుత్రపౌత్రాది పారంపర్యముగలిగి
యుండునట్లు ఘటింపంబ్రార్థించె
ను. అనితాత్పర్యము.

తథేతి వ స రాజాన మువాచ చ సుసత్కృతః

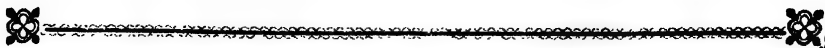
సంభారా స్సంభ్రయంతాంతే తురగశ్చ విముచ్యతామ్. ౩

టీక॥ సచ=ఋశ్యశృంగుండు
ను; సుసత్కృతః=చక్క-గాసమ్మా
నింపఁబడినవాఁడై; రాజానం=దశ
రథమహారాజునుగూర్చి; తథేతి=ఆ
లాగేయని; ఉక్త్వా (అధ్యాహృత
ము)=చెప్పి; తే=ఆ; సంభారాః=
ఉపకరణ ద్రవ్యములు; సంభ్రయం
తాం = కూర్చుంబడుఁగాక; తుర

గశ్చ=గుఱ్ఱమును; విముచ్యతాం=వి
డువంబడుఁగాక; ఇతి(అధ్యాహృ
తము)చ=అనియును; ఉవాచ=పలి
కెను.
ఆ ఋశ్యశృంగుండును, జక్క-
గాసన్నానమునొంది, యాదశరథ
మహారాజునుగూర్చి, "ఆలాగేదేసె
దను; యాగోపకరణములన్నియుం

౨౨౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౨



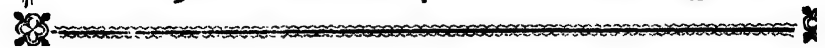
గూర్చుండు; అశ్వంబును విడువుండు." అని చెప్పెను. అనితాత్పర్యము
తతో రాజా బ్రవీ ద్వాక్యం సుమంత్రం మంత్రిసత్తమమ్
సుమంత్రావాహయ ఊహం ఋత్విజో బ్రహ్మవాదినః. ౪
సుయజ్ఞం వామదేవంచ జాబాలి మథ కాశ్యపమ్
పురోహితం వసిష్ఠంచ యేచాన్యే ద్విజసత్తమాః. ౫

<p>టీక॥తతః = ఆపిమ్మట; రాజా = దశరథమహారాజు; మంత్రిసత్తమం = మంత్రిలలో శ్రేష్ఠుండగు; సుమంత్రం = సుమంత్రునిగూర్చి; సుమంత్ర = సుమంత్రుడా! ఋత్విజః = ఋతువునందు యాగమునె</p>	<p>తము) = కలరో; తా (అధ్యాహ్న తము) = వారలను; ఊహం = శీఘ్రముగా; అవాహయ = తోడి తెమ్ము. ఇతి (అధ్యాహ్నతము) = అనెడు; వాక్యం = మాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.</p>
<p>యవారును; బ్రహ్మవాదినః = వేదములుచదువువారునగు; సుయజ్ఞం = సుయజ్ఞుని; వామదేవంచ = వామదేవుని; జాబాలిం = జాబాలిని; కాశ్యపమథ = కాశ్యపుని ("అథ" అనునది సముచ్చ యాథాకము); పురోహితం = పురోహితుండైన; వసిష్ఠంచ = వసిష్ఠుని; అన్యే = ఇతరులైన; ద్విజసత్తమాః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు; యే = ఎవరు; సంతి (అధ్యాహ్న</p>	<p>అంత, దశరథమహారాజు, మంత్రిశ్రేష్ఠుండగు సుమంత్రునింబిలిచి, నీవు, ఋత్విజులును వేదాధ్యయనపరులగు, సుయజ్ఞుని, వామదేవుని, జాబాలిని, కాశ్యపుని, బురోహితుండగు వసిష్ఠుని, నింక, సంతరులైన బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులెవ్వరుగలరో వారినందఱు, శీఘ్రముగా దోడి తెమ్ము" అని యాజ్ఞాపించెను. అనితాత్పర్యము.</p>

తత స్సుమంత్ర స్త్వరితం గత్వా త్వరిత విక్రమః

సమానయ త్స తా సర్వా సమస్తా వేదపారగా. ౬

<p>టీక॥తతః = ఆపిమ్మట; త్వరితవిక్రమః = శీఘ్రమైననడకగల; సః =</p>	<p>ఆ; సుమంత్రః = సుమంత్రుండు; త్వరితం = శీఘ్రముగా; గత్వా = పోయి;</p>
---	--



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౨

స ౧౨

<p>వేదపారగాఁ = వేదములయొక్క యంతము నెఱింగినవారును; సమ స్తాఁ = గుంపు చేరిన వారునగు; తాఁ = వారిని; సర్వాఁ = అందఱు; సమానయతే = తోడ్కొనివచ్చెను.</p>	<p>అంత, శీఘ్రముగా నడుచునట్టి యానుమంతుఁడు, త్వరితముగాఁ బోయి, సమస్తవేదంబులనెఱింగిన వారినందఱు, గుంపుగాఁ దోడ్కొని వచ్చెను. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---



తాఁ పూజయిత్వా ధర్మాత్మా రాజా దశరథ స్తదా
ధర్మార్థ సహితం యుక్తం శ్లఙ్ఘం వచన మబ్రవీత్. ౨

<p>టీక॥ తదా = అప్పుడు; ధర్మా త్మా = ధర్మస్వభావుండగు; రా జా = రాజైన; దశరథః = దశరథుఁ డు; తాఁ = ఆసుయజ్ఞాదులను; పూ జయిత్వా = పూజించి; ధర్మార్థస హితం = ధర్మార్థములతోఁగూడు కొనినదియును; యుక్తం = సరియై నదియును; శ్లఙ్ఘం = మృదువైనది</p>	<p>యునగు; వచనం = మాటను; అబ్రవీ త్ = పలికెను. అప్పుడు, ధర్మ = స్వభావుం డగుదశరథ మహారాజు, ఆసుయ జ్ఞాదులం బూజించి, ధర్మార్థస హితంబును సంగతంబునగు మృదు వైనమాటఁజెప్పెను. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

౨౨౨ ప్రతిపదాండ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౨

మమ లాలప్యమానస్య పుత్రార్థం నా స్తి వై సుఖమ్
తదర్థం హయమేధేన యత్యై మీతి మతి మమ్. ౮

టీక॥ పుత్రార్థం=కొడుకుల	యమేధేన = అశ్వమేధము చేత;
కొఱకు; లాలప్యమానస్య= మిక్కి	యత్యైమి= దేవతలంబూజించెద
లిపరితపించుచున్న; మమ= నాకు;	ను; ఇతి= అని; మమ= నాకు; మతిః=
సుఖం= సౌఖ్యము; నా స్తి వై= లేనే	తలంపు; ఆసీత్ (అధ్యాపృత
లేదు. తదర్థం= దానికొఱకు; హ	ము)= కలిగెను. తాత్పర్యము, ను.

తదహం యష్టు మిచ్ఛామి శాస్త్ర దృష్టేన కమణా
ఋషిపుత్రప్రభావేన కామాః ప్రాప్స్యామి చాప్యహమ్.

టీక॥ తత్ = అందువలన; అ	చ=కోర్కులను; ప్రాప్స్యామి=
హం=నేను; శాస్త్రదృష్టేన= శా	పొందఁగలను.
స్త్రమునందుఁ జూడంబడిన; కమణా=	కావున, నేనిష్టుడు, యథాశా
విధిచేత; యష్టుం= యాగము	స్త్రముగ యాగము సేయఁగోరెద
సేయుటకు; ఇచ్ఛామి= కోరెదను.	ను; ఋశ్యశృంగుని ప్రభావంబునం
ఋషిపుత్రప్రభావేన = ఋషికు	జేసి, కోర్కులనుం బడయఁగలను.
మారుఁడైన ఋశ్యశృంగునియొక్క	అనితాత్పర్యము.
మాహాత్మ్యముచేత; కామానపి	

తత స్సార్థితి త ద్వాక్యం బ్రాహ్మణాః ప్రత్యపూజయన్
వసిష్ఠ ప్రముఖా స్సర్వే పార్థివస్య ముఖాచ్ఛ్రియతమ్. ౧౦

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; వసిష్ఠ	గల; బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు.
ప్రముఖాః=వసిష్ఠుడు మొదలుగాఁ	సర్వే=అందఱును; పార్థివస్య=



దశరథమహారాజయొక్క; ముఖా
త్ = ముఖమువలన; చ్యుతం = జాతీ
నఃతత్ = ఆ; వాక్యం = మాటను; సా
ర్థితి = మంచిదని; ప్రత్యపూజ
యః = కొనియాడిరి.

వసిష్ఠుండు మొదలు గానాబ్రా
హ్మణులందఱునుదశరథ మహారా
జముఖంబునుండి వెల్వడిన యామా
టంజాలఁగొనియాడిరి.
అని తాత్పర్యము.

ఋశ్యశృంగపురోగాశ్చ ప్రత్యూచ నృపతిం తదా
సంభారా స్సంభ్రయంతాం తే తురగశ్చ విముచ్యతామ్. ౧౧
సర్వధా ప్రాప్స్యసే పుత్రతాం శ్చత్వారోఽమితవిక్రమాః
యస్య తే ధార్మికీ బుద్ధి రియం పుత్రార్థ మాగతా. ౧౨

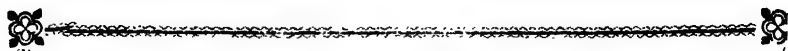
టీక॥ తదా = అప్పుడు; బ్రాహ్మ
ణాః (అధ్యాహృతము) = వసిష్ఠు
డు మొదలుఁగాగల, బ్రాహ్మణులు;
ఋశ్యశృంగపురోగాశ్చ = ఋశ్య
శృంగుఁడు మొదలుఁగాగల వారలు
నై; నృపతిం = దశరథమహారాజు
నుగూచి; తే = యి; సంభారాః = ఉ
పకరణములు; సంభ్రయంతాం =
కూపఁబడుఁగాక; తురగశ్చ = గు
ఱ్ఱమును; విముచ్యతాం = విడువంబ
డుఁగాక; యస్య = ఏ; తే = నీకు; ఇ
యం = ఈ; ధార్మికీ = ధర్మమే
ప్రయోజనముగాగల; బుద్ధిః = త
లంపు; పుత్రార్థః = కొడుకులకొ
ఱకు; ఆగతా = వచ్చినదో; సః
(అధ్యాహృతము) = అట్టి; త్వం
(అధ్యాహృతము) = నీవు; సర్వ

ధా = అన్నివిధంబుల; అమితవిక్ర
మాః = కొలందిలేని పరాక్రమము
గల; చత్వారః = నలుపురిని; పు
త్రాః = కొడుకులను; ప్రాప్స్య
సే = పొందఁగలవు; ఇతి (అధ్యాహృ
తము) = అని; ప్రత్యూచః = బదులు
చెప్పిరి.

వసిష్ఠుండు మొదలుగా బ్రాహ్మ
ణులందఱును, ఋశ్యశృంగునిమున్ని
డుకొని, “ఉపకరణములన్నియుం
గూర్చుము; తురగమును విడుపు
ము; నీకు, బుత్రార్థమై, యిట్టిధా
ర్మిక బుద్ధిగలిగినందున, నన్నివిధం
బులం గొలందిలేని పరాక్రమముగ
లనలుపురఁగొడుకులం బడసెదవు”
అని దశరథమహారాజునకుఁజెప్పిరి.
అని తాత్పర్యము.



౩౩౦ ప్రతిష్ఠాధ్యక్షికాతాత్పర్యసహితము.
 స ౧౨



తతః ప్రీతోఽభవద్రాజాశ్రుత్వా తద్విజభాషితమ్
అమాత్యాం శ్చబ్రవీద్రాజాహర్షేణేదం శుభాక్షరమ్. ౧౩

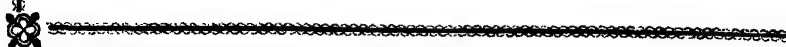
<p>టీక॥ తతః = అపిమ్మట; రాజా = దశ రథమహారాజా; తత్ = ఆ; ద్విజభా షితం = బ్రాహ్మణులమాటను; శ్రు త్వా = విని; ప్రీతః = సంతసించినవాఁ డు; అభవత్ = ఆయెను. రాజా = ద శరథమహారాజు; హర్షేణ = సంతస ముచేటి; అమాత్యా = మంత్రులం</p>	<p>గూర్చి, శుభాక్షరం = మంగళక రములైన యక్షరములుగల; ఇదం = ఈమాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను. దశరథమహారాజా బ్రాహ్మణుల మాటవిని, సంతసమంది, మంత్రుల కు, మంగళకరములైన మాటలతో, ని ట్లనియాజ్ఞాపించెనని తాత్పర్యము.</p>
---	--

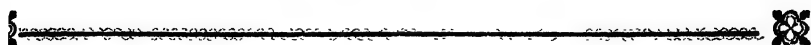
గురూణాం వచనాచ్ఛ్రీఘ్రిం సంభారాస్సంభ్రయంతు మే
సమర్థాధిష్ఠిత శ్చశ్వస్సోపాధ్యాయో విముచ్యతామ్. ౧౪

<p>టీక॥ మే = నాయొక్క; గురూ ణాం = గురువులయొక్క; వచనా త్ = మాటవలన; శ్రీఘ్రిం = త్వరిత ముగా; సంభారాః = ఉపకరణము లు; సంభ్రయంతు (పరస్పై పదమా షణ్ము) = కూర్చుండుటగాక. సమ</p>	<p>ర్థాధిష్ఠితః = నేర్పరులచేరక్షింపఁ బడినదియు; సోపాధ్యాయః = ఉ పాధ్యాయులతోఁగూడినదియు న గు; అశ్వశ్చ = గుఱుమును; విముచ్య తాం = విడువఁబడుఁగాక. తాత్పర్యము, సులభము.</p>
---	--

సరయ్య శ్చోత్తరే తీరే యజ్ఞభూమి ర్విధీయతామ్
శాంతయ శ్చ భివర్ధంతాం యథాకల్పం యథావిధి. ౧౫

<p>టీక॥ సరయ్యాః = సరయూనదియొ క్క; ఉత్తరే = ఉత్తరపుదిక్కునంద లి, తీరే = గట్టునందు; యజ్ఞభూమి శ్చ = యాగభూమియును; విధీయ తాం = చేయఁబడుఁగాక. శాం</p>	<p>తయశ్చ = శాంతులును; యథాక ల్పం = కల్పప్రకారముగ; యథావి ధి = యథాశాస్త్రముగ; అభివర్ధం తాం = వృద్ధిపొందెడుఁగాక. తాత్పర్యము, సులభము.</p>
---	--





శక్యః పాప్త మయం యజ్ఞ స్సర్వేణాపి మహీక్షితా
నాపరాధో భవేత్కష్టో య ద్యస్మిన్ క్రతుస త్తమే. ౧౬

టీక॥ అస్మిన్ = ఈ క్రతుస త్త
మే = యాగ శ్రేష్ఠమైన యశ్వమేధ
మునందు; కష్టః = అపాయకరమైన;
అపరాధః = అపచారము; యదిన
భవేత్ = కలుగకుండిన టైన; మహీ
క్షితా = రాజైన; సర్వేణాపి = నను
స్తజనముచేతను; అయం = ఈ;
యజ్ఞః = అశ్వమేధయాగము; పా
ప్తం = పొందుటకు; శక్యం = సాధ్య
ము; స్వాత్ (అధ్యాహృతము) =
అగును.

తాత్పర్యము, సులభము.

భిద్రంహి మృగయంతే త్ర విద్వాంసో బ్రహ్మరాక్షసాః

నిహతస్యచ యజ్ఞస్య సద్యః కతా విసశ్యతి. ౧౭

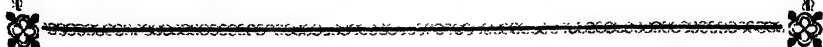
టీక॥ అత్ర = ఈ యశ్వమేధయా
గమందు; విద్వాంసః = పండితుల
యిన; బ్రహ్మరాక్షసాః = బ్రహ్మర
క్షసులు; భిద్రం = అపచారమును,
మృగయంతేహి = వెదకుచున్నారు
జ్ఞస్య = యాగముయొక్క; కతా
చ = చేయువాడును (యజమానుఁ
డుననుట); సద్యః = అప్పుడే, విసశ్య
తి = నశించుచున్నాడు.

తాత్పర్యము, సులభము.

త ద్యథా విధిపూర్వం మే క్రతు రేష సమాప్యతే

తథా విధానం క్రియతాం సమథాః కరణేష్విహ. ౧౮

టీక॥ తత్ = కావున; యథా =
ఎట్లు, మే = నాయొక్క, ఏషః = ఈ;
కృతుః = అశ్వమేధయాగము; విధి
పూర్వం = శాస్త్రప్రకారముగ;
సమాప్యతే = తుదముట్టునో; త
థా = అట్లు; విధానం = యత్నము;



౨౩౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౨

క్రియ తాం = చేయంబడుక గాక. ఇ ము) = మీరు; సమథాః = సేర్పరు హ = ఇచ్చట; కరణేషు = కార్యము లరు.

లందు; యూయం (అధ్యాహృత తాత్పర్యము, సులభము.

తథేతి చ తత స్సర్వే మంత్రిణః ప్రత్యపూజయన్

పాథివేంద్రస్య త ద్వాక్యం యథాజ్ఞాప్త మకుర్వతః ౧౯

టీక|| తతః = అటుపిమ్మట, మం ప్రం = ఆజ్ఞాపింపబడిన ప్రకారము త్రిణః = మంతులు, సర్వే = అందఱు గ; ఆకుర్వతః = చేసిరి.

ను; తథేతి = అలాగే యని; ఉక్త్వా (అ మంతు) లందఱును, ఆలాగే చేసె ధ్యాహృతము) చ = చెప్పియును; దమని, రాజశ్రేష్ఠుండగు దశరథుని

పాథివేంద్రస్య = రాజశ్రేష్ఠుండ వాక్యమును గొనియాడి, యాజ్ఞాప్ర గుదశరథునియొక్క; తత్ = ఆ; వా కార మంతయుం జేసిరి.

క్యం = మాటను; ప్రత్యపూజ అని తాత్పర్యము.

యన్ = కొనియాడిరి. యథాజ్ఞా

తతో ద్విజాస్తే ధమన్జు మస్తువన్ పాథివవక్షాభమ్

అనుజ్ఞాతాస్త తస్సర్వే పున జన్మన్మ ర్యథాగతమ్. ౨౦

టీక|| తతః = అటుపిమ్మట; తే = ఆ; ను, సమ స్తధర్మంబుల నెఱింగి, సమ ద్విజాః = బ్రాహ్మణులు; ధర్మ స్తరాజులకును మేటియై వెలుంగు

జ్ఞం = ధర్మము నెఱింగిన; పార్థివర్ష చున్న యాదశరథమహారాజుం, బ్ర భం = రాజశ్రేష్ఠుండగు దశరథుని; స్తుతించి, యతని వలన ననుజ్ఞం బొం

అస్తువన్ = స్తుతించిరి; తతః = అటు ది, వచ్చునప్పుడు తమకు గౌరవార్థ మై రాజు చేసమర్పింపబడిన యత్త

తాః = అనుజ్ఞ ను బొందినవారలై; మ యానంబుల నారోపించి, యం తపునః = మఱియు; యథాగతం = వచ్చి తటిగౌరవంబుననే, తమతమయిర

నట్లు; జన్మన్మ = వెళ్లిరి.

అంత నా బ్రాహ్మణు లందఱు అని తాత్పర్యము.

గతే వ్యథ ద్విజాగ్ర్యేషు మంత్రిణ స్తా న్నరాధిపః
విసజ్జయిత్వా స్వం వేత్త ప్రవివేశ మహాద్యుతిః. ౨౧

టీక || అథ=అటుపిమ్మట; ద్వి ను; ప్రవివేశ=ప్రవేశించెను.

జాగ్ర్యేషు=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు ;	వసిష్ఠుడు మొదలగు బ్రాహ్మణ
గతేషు= వెళ్లఁగా; మహాద్యుతిః=	శ్రేష్ఠులందఱును వెళ్లఁగా, సంతో
గొప్పకాంతిగల ; నరాధిపః=మ	షముచే నధికమైన కాంతిగల యా
నుష్యులకుఁ బ్రభువైనదశరథుఁడు;	దశరథుఁడు, మంత్రులకు సెలవిచ్చి
తా= ఆ; మంత్రిణః=మంత్రుల	తానునంతః పురంబునకుం బోయె
న; విసజ్జయిత్వా=విడిచిపెట్టి,	ను. అనితాత్పర్యము.
స్వం= తనదైన; వేత్త=గృహము	

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, ద్వాదశ స్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ ద్వాదశస్సర్గ టీక,
ముగిసినది.



౨౩౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

తృ యో ద శ స గ క ప్రా రం భః.

పునఃప్రాప్తే వసంతే తు పూర్ణ స్సంవత్సరోఽభవత్
ప్రసవాథం గతో యష్టం హయమేధేన వీర్యవాక్. ౧

టీక పునః = మఱి; వసం	తః = (యాగశాలకు) పోయెను.
తే = వసంతఋతువు; ప్రాప్తే =	రెండవవసంతఋతువు రాగా
రాగా; సంవత్సరః = ఏడాది;	నే యేడాదిసంపూర్ణమయినది;
పూర్ణః = నిండినది; అభవత్ =	అంతట బరాక్రమశాలయగు దశ
అయినది; వీర్యవాక్ = పరాక్రమ	రథుడు, సంతానముకొఱకు, న
ముగలదశరథుడు; ప్రసవాథం =	శ్వమేధయాగముసేయుటకు యా
సంతానము కొఱకు; హయమేధే	గశాలను బ్రవేశించెను.
న = అశ్వమేధయాగముచేత; య	అని తత్పర్యము.
ష్టం = దేవతలఁ బూజించుటకు; గ	

అభివాద్య వసిష్ఠంచ న్యాయతః ప్రతిపూజ్యచ

అబ్రవీ త్ప్రశ్రితం వాక్యం ప్రసవార్థం ద్విజోత్తమమ్. ౨

టీక సః (అధ్యాత్మతము) =	ణమగు) మాటను; అబ్రవీత్ =
ఆదశరథుడు; ద్విజోత్తమం =	పలికెను.
బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడగు; వసిష్ఠం = వ	ఆదశరథుండు, బ్రాహ్మణశ్రే
సిష్ఠమహాషేణి; అభివాద్యచ = న	ష్ఠుండగు వసిష్ఠ మహామునిని నమ
మస్కరించియు; న్యాయతః = శా	స్కరించియథాశాస్త్రముగఁబూ
స్త్రమువలన; ప్రతిపూజ్యచ = పూ	జించి, తనకునిర్విఘ్నముగ సంతా
జించియు; ప్రసవాథం = సంతా	నముగల్గుటకై, వినయముతోనిట్లని,
నముకొఱకు; ప్రశ్రితం = వినయ	చెప్పెను.
ముతోఁగూడిన; వాక్యం (వత్సమా	అనితాత్పర్యము.

యజ్ఞో మే క్రియతాం బ్రహ్మక్ యథోక్తం మునిపుంగవ
యథా న విఘ్నః క్రియతే యజ్ఞాంగేషు విధీయతామ్. ౩

<p>టిక మునిపుంగవ = మునిశ్రేష్ఠుండవగు; బ్రహ్మ = బ్రాహ్మణుడా ! మే = నాయొక్క; యజ్ఞ = యాగము; యథోక్తం = శాస్త్రమందుఁ జెప్పఁబడిన దానినతిక్రమింపక; క్రియతాం = చేయఁబడుగాక. యజ్ఞాంగేషు = యాగముయొక్క-అంగములయందు; యథా = ఎట్లు; విఘ్నః = అంతరాయము; నక్రియతే = చేయఁబడవో; తథా</p>	<p>(అధ్యాహృతము) = అట్లు; విధియతాం = చేయఁబడుగాక. “మునిశ్రేష్ఠుండవగువసిష్ఠుడా! నాయాగమునుయథా శాస్త్రంబుగనెఱవేర్చవలయును; ఉపకరణము, క్రియ, చేవత, మొదలగుయాగాంగములయందు, రాక్షసు, లంతరాయముసేయుట కవకాశములేకుండు నట్లు, సేయవలయును. అనితాత్పర్యము.</p>
--	--

భవాన్ స్నిగ్ధ స్సహృత్ స్తహ్యం గురుశ్చ పరమో మహాన్
ఓధవ్యో భవతా వైవ భారో యజ్ఞస్య చోద్యతః. ౪

<p>టిక భవాన్ = నీవు; మహ్యం (వ్యత్యథ మందుఁ జతుర్థి) = నాకు; స్నిగ్ధః = స్నేహముగలది; సహృత్ = స్నేహితుడను; మః = ఉత్కృష్టుడును, మహాన్ = పూజ్యుడనుగు; గురుశ్చ = ఆచార్యుడను. ఉద్యతః = ఆరంభింపఁబడిన; యజ్ఞస్య = యాగముయొక్క; భారశ్చ = భారమును (చకారము</p>	<p>చే) ఆర్త్విజ్యమును; భవతైవ = నీచేతనే; ఓధవ్యః = వహింపఁబడవలయును. నీవునాకు, బరమస్నేహితుండవు; పరమసూర్యాచార్యుండవు; ఈ యాగమునకు ముఖ్యుడవై, యిందలిభారమునంతయు సహింపవలయును; అనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.</p>
---	--

తథేతి చ స రాజాన మబ్రవీ ద్ద్విజసత్తమః
కరిష్యే సర్వమేవైత ద్భవతా య శ్సనుధితమ్. ౫

టిక || ద్విజసత్తమః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు; సచ = అవసిష్ఠుడు

౨౩౬ ప్ర తివదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

ను; రాజానం=దశరథమహారాజు త్=చెప్పెను.
 ను గూచిక; భవతా=నీచేత; య బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు నావసి
 త్=ఏది; సమర్థి=తం=పాఠి= ముందును, “సేపుపాఠించినవాని
 బంబడెనో; తత్ (అధ్యాహృత నంతయునాలాగేచేసెదను” అని, ద
 ము)=ఆ; ఏతత్=దీని; సర్వమేవ= శరథమహారాజుతో చెప్పెను, అని
 అంతయునే; తథా=ఆలాగు; కరి తాత్పర్యము.
 ష్యే=చేసెదను; ఇతి=అని; అబ్రవీ

తతో బ్రవీ ద్విజా స్వధ్ధా స్వజ్ఞ కమ=ను నిష్ఠితా
 స్థాపత్యే నిష్ఠితాం త్రైచ వృద్ధా స్తరమ ధామికా. ౬
 కమాంతికా శిల్పకరా స్వధాకీ ఖనకా నపి
 గణకా శిల్పిన త్రైచ తదైవ నటనతకా. ౭
 తథా శుచీ శాస్త్రవిదః పురుషా సుబహుశ్రుతా
 యజ్ఞకమ= సమీహంతాం భవంతో రాజశాసనాత్ ౮
 ఇష్టకా బహుసాహస్రా శ్శీఘ్ర మానీయతా మితి

టీక || తతః=ఆపిమ్మట; సః తాం=త్రైచ=నియోగింపఁ బడినట్లు
 (అధ్యాహృతము)= ఆవసిష్ఠుఁ వారలను; కమాంతికా = పని
 డు; యజ్ఞ కమ=ను=యాగకార్య వాండ్రను; శిల్పకరా = ఇటిక
 ములయందు; నిష్ఠితా = నియో తాళ్లు మొదలగువాటిని జేయువార
 గింపఁబడిన; వృద్ధా = ముసలివాం లను; వధాకీ = వడ్ల వాండ్రను;
 డగు; ద్విజా = బ్రాహ్మణులను; ఖనకానపి = త్రవ్వవారలను; గణ
 వృద్ధా = ముసలివాండును; పర కా = లెక్కించువారలను; శిల్పిన
 మధామికా = మిక్కిలిధర్మము త్రైచ=చిత్రములు వ్రాయువార
 నాచరించువారునగు; స్థాపత్యే= లను; తదైవ=ఆలాగే; నటనతక
 ఆయాద్రవ్యములఁదెప్పించుట యం కా, నట=రసము నభినయించు
 దలి యధికారము నందు; నిష్ఠి వారలను, నతకా = భావము

నభి నయించు వారలను; తథా= ఆలాగు; శుచీ= పరిశుద్ధులును; శాస్త్రవిదః=శాస్త్రము నెఱింగినవారును; సుబహుశ్రుతిః=సుక్ష్మశ్రుతిః క్షి-లియధికమైనశాస్త్రమును గలవారునగు; పురుషా= రాజపురుషులనుంగూచి; భవంతః= మీరలు; రాజశాసనాత్= రాజజ్ఞవలన; యజ్ఞకర్మ=యాగకార్యమును; సమీహంతాం=ప్రయత్నింపుదురుగాక. బహుసాహస్రాః= పెక్కువేలసంఖ్యగల; ఇప్తకాః= ఇటికతాళ్లు; శీఘ్రం=వడిగా; ఆసీయతాం= (ఏకవచనంబాక్షము) తేబడుగాక. ఇతి=అని; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

అంత, నావసిష్ఠుండు, యాగ

కార్యనియు క్తులైనవృద్ధబ్రాహ్మణులను, వృద్ధులును ధార్మికులునగునా యాద్రవ్యములఁ దెప్పించుటయంద తులైనవారలను, బనివాండ్రు ఇటికతాళ్లు మొదలగువానింజేయవారలను, వడ్లవాండ్రను, దటాకముమొదలైన వాని ప్రయత్నంబలను, లెక్కలు వ్రాయు వారలను, జిత్రపులు కల్పించువారలను, రసభావంబుల నభినయించువారలను, మఱియుఁ బరిశుద్ధులును శాస్త్రతత్వంబుల నెఱింగినవారలునగు రాజపురుషులనుం, జూచి, “రాజాజ్ఞంబట్టి, మీరందఱు యాగకార్యములంబ్రవతింపుఁడు, ఇటికతాళ్లు పెక్కుసహస్రంబులు కొనిరండు” అని యాజ్ఞాపించెను. అనితాత్పర్యము.

ఔపకార్యాః క్రియంతాం ద రాజ్ఞాం బహుగుణాన్వితాః. ౯

టీక || రాజ్ఞాం= రాజులకు; బహుగుణాన్వితాః= పెక్కుగుణములతోఁగూడిన; ఔపకార్యాశ్చ= మేడలును; క్రియంతాం=చేయంబడుగాక.

పెక్కు-పదార్థంబుల సంపూర్ణంబులైన రాజగుహంబులరచియింప వలయును. అనితాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణావసథా శ్చైవ కథవ్యా శ్చతశ శ్శుభాః

౧౩౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము,
స ౧౩

భక్త్యైన్నపానై ర్భహుభి స్సముపేతా స్సునిష్ఠితాః. ౧౦

టీక || శుభాః=మంగళకరము చేయఁబడవలయును.

లై నవియును; బహుభిః = అనేక నానా విధంబులగు భక్త్యైన్న
ములైన; భక్త్యైన్నపానైః = భ పానీయంబులతోఁగూడి, మంగళక
త్యములతోను అన్నములతోను బా రంబులై గాలివానలం గూలకుండు
నీయంబులతోను ; సముపేతాః = నట్లు సుస్థిరంబులై, యుండు, బ్రా
కూడినవియును; సునిష్ఠితాః= స్థిర హ్త్యాగృహంబులనుం, గావింప వల
ములునగు; బ్రాహ్మణావసథా శ్చై వ యును.
వ=బ్రాహ్మణగృహములును ; శత అని తాత్పర్యము.
శః=అనేకములుగా; కతకవ్యాః=

తథా పౌరజనస్యాపి కతకవ్యా బహువిస్తరాః

ఆవాసా బహుభక్త్యై వై సర్వకామై రుపస్థితాః ౧౧

టీక || తథా = అప్రకారము; కూడినవియు నగు; ఆవాసాః
పౌరజనస్యాపి = పట్టణమునందువ వాస స్థానములు; కతకవ్యాః
సింఘ జనమునకును ; బహువిస్తరాః = చేయఁబడవలయును.
రాః = అధిక మైనవెడల్పును నిడుపు ఆప్రకారము, పట్టణమునందుం
నుంగలవియును; బహుభక్త్యైః = అ డు జనులకును, మిక్కిలి వెడల్పు
నేకములైన భక్త్యములు గలవియు ను నిడుపునుం గలిగి, నానావిధభ
ను; (“వై” అనునది పాదపూరణా త్యంబులతోను శ్రేష్ఠములైన సమస్త
భక్తము) సర్వకామైః, సర్వ = స పదార్థములతోనుం గూడిననివాస
మస్తములైన, కామైః = కోరఁబ ధ్ధానములు కల్పింపవలయును.
డు పదార్థములతో; ఉపస్థితాః = అని తాత్పర్యము.

తథా జానపదస్యాపి జనస్య బహుశోభనమ్

దాతవ్య మన్నం విధివ త్సత్కృత్య నతు లీలయా. ౧౨

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౩౯

స ౧౩

టీక || తథా = ఆప్రకారము; మాత్రము; న(దాతవ్యం) = ఇవ్వఁ జూనపదస్య = గ్రామములలోనుం బడఁగూడదు.
దు నట్టి; జనస్యాపి = జనమున ఆప్రకారము, గ్రామ్యజనులకు
కును; విధివత్ = శాస్త్రప్రకారము ను, మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన యన్నమును
గ; బహుశోభనం = మిక్కిలి మం శాస్త్రప్రకారము, శ్రద్ధతో, నివ్వ
గళకరములయిన; అన్నం = అన్న వలయును; అనాదరముగామాత్ర
ము; దాతవ్యం = ఇవ్వఁబడవలయు మివ్వఁగూడదు.
ను. లీలయాతు = అనాదరముచేత అనితాత్పర్యము.

సర్వే వదౌక్ యథా పూజాం ప్రాప్నువంతి సుసత్కృతాః

న చావజ్ఞా ప్రయోక్తవ్యా కామక్రోధవశాదపి. ౧౩

టీక || యథా = ఎట్లు; వదౌక్ = అవజ్ఞాచ = అవమానము మాత్ర
జాతులు; సర్వే = అన్నియును; సు ము; నప్రయోక్తవ్యా = చేయఁబ
సత్కృతాః = చక్క-గాసత్కరిం డఁగూడదు.
పఁబడినవై; పూజాం = పూజను; అన్నిజాతులు, నెట్లు, చక్క
ప్రాప్నువంతి = పొందుదురో; త గాఁబూజనొందునో; ఆప్రకారము
థాకతవ్యం (అధ్యాహృతము) = చేయవలయును; కామక్రోధముల
ఆ ప్రకారముచేయఁ బడవలయు వలనఁగాని యనాదరమువలనఁగా
ను, కామక్రోధవశాదపి = కామ ని, యెంతమాత్రమవమానముచే
క్రోధముల కధీనతవలనను (అపిశ యఁగూడదు. అనితాత్పర్యము.
బ్ధిమువలన) అనాదరమువలనను;

యజ్ఞకర్మణు యే వ్యగ్రాః పురుషా శ్శివిన స్తథా

తేషామపి విశేషేణ పూజా కార్యా యథాక్రమమ్. ౧౪

టీక || తథా = ఆప్రకారము; లందు; వ్యగ్రాః = ఆసక్తులైన; పు
యజ్ఞకర్మణు = యాగకార్యము రుషాః = రాజపురుషులును; శివ్వి

౨౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము:

స ౧౩

<p>నః=శిల్పముచేయువారును ; యే (సంతి)=ఎవరుగలరో ; తేషామ పి=వారలకును ; విశేషేణ= అతి శయముచేత ; యథాక్రమం=వ రుసదప్పక ; పూజా=పూజ ; కా ర్యా=చేయఁదగినది.</p>	<p>మఱియు , యాగకార్యములయం దాసక్తులయిన రాజపురుషుల కు ను శిల్పులకును, విశేషముగా, వా రివారియోగ్యతననుసరించి, పూజ సేయవలయును.</p>
--	--

అనితాత్పర్యము.

తే చ స్యు స్సంభృతా స్సర్వే వసుభి ర్భోజనే నచ

<p>టీక తే=ఆయాగ కార్యము లయందాసక్తులయినవారు ; సర్వే చ=అందఱును ; వసుభిః=ధనము లచేతను ; భోజనేనచ=భోజనము చేతను ; సంభృతాః=తృప్తులుగా ;</p>	<p>స్యః=అగుదురు. యాగకార్యములయందాసక్తు లగువారందఱును, ధనములచేతను భోజనముచేతను, దృప్తులగుదురు.</p>
---	--

అనితాత్పర్యము.

యథా సర్వం సువిహితం న కించి త్పరిహీయతే. ౧౫

తథా భవంతః కుర్వంతు ప్రీతిస్త్విధేన చేతసా

<p>టీక యథా=ఎట్లు ; సర్వం= సమస్తమును ; సువిహితం=చక్క గాఁజేయఁబడినది ; స్యాత్ (అధ్యా హృతము)=అగునో ; కించిత్= కొంచమైనను ; నపరిహీయతే= విడువఁబడదో ; తథా = అట్లు ; భవంతః=మీరలు ; ప్రీతిస్త్విధేన, ప్రీతి=ప్రేమచే, స్త్విధేన=ఆర్థ మైనచేతసా=మనస్సుతో ; కుర్వం</p>	<p>తు=చేయుదురుగాక. సమస్తమునుం జక్కగాఁ జే యఁబడి, కొంచమైనను విడువం బడకుండు నట్లు, మిక్కిలిప్రేమగ లహృదయముతో, మీరలు, చేయు దురుగాక అని, వసిష్ఠుఁడు, ఆచార్య హ్మణులంజూచి, చెప్పెను , అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

తత స్సర్వే సమాగమ్య వసిష్ఠ మిద మబ్రువత్. ౧౬

యథోక్తం త త్సువిహితం నకించి త్పరిహీయతే
యథోక్తం త త్కరిష్యామో నకించి త్పరిహాస్యతే. ౧౭

<p>టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; సర్వే= అందఱును; సమాగమ్య=వచ్చి; వసిష్ఠం=వసిష్ఠునిఁగూర్చి; తత్=ఆ, రాజగృహముల నేర్పఱచుటమొదలగు కార్యము; యథా = ఎట్లు; ఉక్తం = చెప్పఁబడినదో; తథా(అధ్యాహృతము) = అట్లు; సువిహితం=చక్కఁగాఁజేయఁబడినది. కించిత్=కొంచెమైనను; నపరిహీయతే=విడువఁబడలేదు. తత్=ఆ, అన్నదానము మొదలగు కార్యము; యథా=ఎట్లు; ఉక్తం=చెప్పఁబడెనో; తథా(అధ్యాహృతము) = అ</p>	<p>ట్లు; కరిష్యామః = చేసెదము. కించిత్ = కొంచెమైనను; నపరిహాస్యతే=విడువఁబడదు; ఇదం = ఈవాక్యమును; అబ్రువత్ = చెప్పిరి. అంతట, వారలందఱును, వచ్చి, “రాజగృహములు నిర్మించుటమొదలగువానిం, దాము సెలవిచ్చినపద్ధతి నే, చక్కఁగాఁజేసితిమి; కొంచెమైన సువిడువలేదు; అన్నదానముమొదలగువానినిం, దాము సెలవిచ్చినట్లే, చేసెదము, కొంచెమైనను, విడవము” అని, వసిష్ఠునితోఁజెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తత స్సుమంత్ర మానీయ వసిష్ఠో వాక్య మబ్రవీత్

<p>టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; వసిష్ఠః=వసిష్ఠుఁడు; సుమంత్రం=సుమంత్రుని; ఆనీయ=రప్పించి; వాక్యం=(వట్టిమాణమగు)మాటను;</p>	<p>అబ్రవీత్=చెప్పెను. అంత, వసిష్ఠుఁడు, సుమంత్రుని రావించి, యిట్లుని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

నిమంత్రయస్వ నృపతీః పృథివ్యాం యేచ ధామికాః. ౧౮

<p>టీక॥ నృపతివ్యాం = భూమియందు; యే=ఎవరు (చకారంబు</p>	<p>పాదపూరణార్థము); ధామికాః = ధర్మమునాచరించువార</p>
---	--

౨౪. ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

<p>లో; తా(అధ్యాహృతము)=ఆ; న్యపతీ=రాజులను; నిమంత్రయన్వ=పిలుపుము.</p>	<p>భూమండలమందు ధామికులుగానున్నరాజులనందఱఁ బిలుపుము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

బ్రాహ్మణాఽక్షత్రియాఽవైశ్యాన్పూద్రాం శ్చైవ సహస్రశః సమానయన్వ సత్కృత్య సర్వదేశేషు మానవాః. ౧౯

<p>టీక॥ బ్రాహ్మణాఽ = బ్రాహ్మణులను; ష్టత్రియాఽ = ష్టత్రియులను; వైశ్యాఽ = వైశ్యులను; శూద్రాం శ్చైవ = శూద్రులను; సర్వదేశేషు = సమస్తదేశములందును; స్థితాఽ(అధ్యాహృతము)= ఉన్నట్టి; మానవాఽ = మనుష్యులను; సత్కృత్య = సూజించి; సహ</p>	<p>స్రశః = వేనవేలుగా; సమానయన్వ = తెమ్ము. సమస్తదేశముల యందుండు, బ్రాహ్మణులను, ష్టత్రియులను, వైశ్యులను, శూద్రులను, బూజించి, వేనవేల కొలంది, నిటకుఁ, దోడి తెమ్ము. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

మిథిలాధిపతిం శూరం జనకం సత్యవిక్రమమ్
 నిష్ఠితం సర్వశాస్త్రీషు తథా వేదేషు నిష్ఠితమ్. ౨౦
 త మానవైః సంభాగం స్వయమేవ సుసత్కృతమ్
 పూర్వసంబంధినం జ్ఞాత్వా తతః పూర్ణం బవీతి. ౨౧

<p>టీక॥ మిథిలాధిపతిం=మిథిలదేశమునకుఁబ్రభువును; శూరం=యౌధమునందుభయములేనివాఁడును; సత్యవిక్రమం=యథార్థపరాక్రమముగలవాఁడును; సర్వశాస్త్రీషు=సమస్తశాస్త్రములయందును; నిష్ఠితం=నిష్ఠింపఁబడినది; తథా=అట్లు; వేదేషు=వేదములందు; నిష్ఠితం=సమర్థుఁఁడును; మహాభాగం=గొప్పభాగ్యముగలవాఁడునగు; తం=ఆ; జనకం=జనకమహారాజును; స్వయమేవ=నీవే;</p>	<p>దును; నిష్ఠితం=నిష్ఠింపఁబడినది; తథా=అట్లు; వేదేషు=వేదములందు; నిష్ఠితం=సమర్థుఁఁడును; మహాభాగం=గొప్పభాగ్యముగలవాఁడునగు; తం=ఆ; జనకం=జనకమహారాజును; స్వయమేవ=నీవే;</p>
---	---

సుసత్కృతం = చక్కగాఁబూజిం
పఁబడినవానిఁగా; ఆనయం = తోడి
తెమ్ము; తం (అధ్యాహృతము) =
ఆజనక మహారాజును; పూర్వసం
బంధిసం = మునుపటిబంధుసంబంధ
ముగలవానిఁగా; అనునది యెఱింగి;
తతః = అందునున్నప్పుడు; యం
దు; తే = నీకు; బ్రహ్మ = చెప్పుచు
న్నాను.

వృథ పరాక్రమముగలిగి శూ

రుండై, సమస్తశాస్త్రములును వేద
ములునుంజక్కగా నెఱింగి, మహా
భాగ్యశాలియైయున్న, మిథిలాధిప
తియగు జనకమహారాజును, నీవే,
నానావిధ సత్కారములుం జేసి,
తోడితెమ్ము; అతఁడు మునుపటిసం
బంధియని యెఱింగి యున్నందున,
మొదట, నతనిఁదోడితెమ్మని, నీకుఁ
జెప్పితిని.

అని, తాత్పర్యము.

తథా కాశీపతిం స్నిగ్ధం సతతం ప్రియవాదినమ్

వయస్యం రాజసింహస్య స్వయమేవా నయస్వ హ. ౨౨

టీక॥ తథా = అట్లు; స్నిగ్ధం =
దయగలవాఁడును; సతతం = ఎల్ల
ప్పుడును; ప్రియవాదినం = సంతోష
ముఘట్టునట్లు మాటలాడు వాఁడు
ను; రాజసింహస్య = రాజశ్రేష్ఠుఁడ
గు దశరథునకు; వయస్యం = స్నే
హితుఁడునకు; కాశీపతిం = కాశీ
దేశపురాజును; స్వయమే వ = నీవే;

ఆనయస్వ = తోడితెమ్ము ("హ" అ
నునది పాదపూరణార్థము).
దయాశాలియు, నెల్లప్పుడు
నుం బ్రియముగా మాటలాడువాఁ
డనై, రాజశ్రేష్ఠుండుగుదశరథున
కుఁ బ్రియమిత్రుండైయుండు, కా
శీరాజును, నీవే, తోడితెమ్ము.
అని, తాత్పర్యము.

తథా కేకయరాజానం వృద్ధం పరమ ధార్మికమ్

శ్వశురం రాజసింహస్య సపుత్రం త్వమిహనయ. ౨౩

టీక॥ తథా = అట్లు; త్వం = నీ
వు; ఇహ = ఇచ్చటికి; వృద్ధం = ముస

లివాఁడును; పరమ ధార్మికం = మి
క్కిలిధర్మము నాచరించువాఁడు

౧౪౪ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

ను; రాజసింహస్య=రాజశ్రేష్ఠం
డగుదశరథునకు; శ్వశురం=మామ
గారునగు; సపుత్రం=కొడుకుతోఁ
గూడుకొనిన; కేకయరాజానం=
కేకయదేశపురాజును; అనయ=
తోడితెమ్ము.

వృద్ధుండై, ధమమునాచరిం
చువారలలో శ్రేష్ఠుండై, రాజశ్రే
ష్ఠుండగు దశరథునకు మామయైన
కేకయరాజు, నతనికిమారునితోఁ
గూడనిచ్చటికి, నీవుతోడితెమ్ము.
అని, తాత్పర్యము.

అంగేశ్వరం మహాభాగం రోమపాదం సుసంస్కృతమ్
వయస్యం రాజసింహస్య సమానయ యశస్వినమ్. ౨౪

టీక॥ అంగేశ్వరం=అంగదేశ
ప్రభువును; మహాభాగం=పూజ్య
మగుభాగ్యముగలవాఁడును; సుసం
స్కృతం=చక్కగా నలంకరింపఁ
బడినవాఁడును; రాజసింహస్య=
రాజశ్రేష్ఠుండగు దశరథునకు, వ
యస్యం=స్నేహితుండును; యశ
స్వినం=శ్రేష్ఠమైనకీర్తిగలవాఁడు
నగు; రోమపాదం=రోమపాద

మహారాజును; సమానయ=చక్క
గాఁదోడితెమ్ము.
సద్గుణంబులచే నలంకరింపఁబ
డి, శ్రేష్ఠుండైనకీర్తిగలిగి, మహాభా
గ్యశాలియై, రాజశ్రేష్ఠుండగు దశ
రథునకుఁ బ్రియమిత్రుండై, యు
న్నయంగదేశాధిపతియగు రోమ
పాదునిదోడితెమ్ము.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రాచీనా సింధుసౌవీరా సౌరాష్ట్రీయాంశ్చ పార్థివాః
దక్షిణాత్యా న్నరేంద్రాంశ్చ సమస్తా నానయస్వహ. ౨౫

టీక॥ ప్రాచీనా=తూర్పుది
క్కునందలి రాజులను; సింధుసౌవీ
రా=సింధుసౌవీర దేశంబులం
దుండు రాజులను; సౌరాష్ట్రీ

యా=సౌరాష్ట్రదేశమునందుం
డు; పార్థివాంశ్చ=రాజులను; దా
క్షిణాత్యా=దక్షిణపుదిక్కునం
దుండు; నరేంద్రాంశ్చ=రాజులను;

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౪౫

స ౧౩

సమస్తాః = అందఱను; ఆనయ
స్వ=తోడితెమ్ము(హకారంబుపా
దపూరణార్థము).

తూర్పుదిక్కునందలి రాజుల
ను, సింధుసావీరదేశంబులనుండు

రాజులను, సౌరాష్ట్రదేశమునం
దుండురాజులను, దక్షిణపుదిక్కు
నందలిరాజులను,నందఱం దోడితె
మ్ము.

అని,తాత్పర్యము.

సంతి స్నిగ్ధాశ్చ యేచాన్యే రాజానః పృథివీతలే

తానానయ యథాక్షిప్రం సానుగాః సహబాంధవాః. ౨౬

టీక॥ పృథివీతలే=భూమండల
మందు;స్నిగ్ధాః=దయగలవారును;
అన్యేచ=ఇతరులునగు;యే=ఏ;రా
జానః = రాజులు;సంతి=కలరో;
తాంశ్చ=వారలను;సానుగాః=ప
రివారముతోఁగూడినవారు గాను; స
హబాంధవాః=బంధువులతోఁగూ
డినవారుగాను;యథాక్షిప్రం=వేగ

మునతిక్రమింపక; ఆనయ=తోడితె
మ్ము. మఱియు,భూమండలమందు,
నితరులైనదయాదీసద్గుణములు గల
రాజు లెవ్వరుగలరో, వారినందఱ
నుంబరివారబంధు జనంబులతోడం
గూడశీఘ్రంబుగఁదోడితెమ్ము; అని
వసిష్ఠుఁడుసుమంత్రునకుఁజెప్పెను.

అనితాత్పర్యము.

వసిష్ఠవాక్యం త చ్ఛ్రుత్వా సుమంత్ర స్త్వరిత స్తదా

వ్యాదిశ త్పురుషాం స్తత్ర రాజ్ఞా మానయనే శుభాః. ౨౭

టీక॥తత్=ఆ;వసిష్ఠవాక్యం=
వసిష్ఠునిమాటను; శ్రు త్వా=విని;త
దా=అప్పుడు; సుమంత్రః=సుమం
త్రుఁడు;త్వరితః = వేగముగలవాఁ
డై;తత్ర=అచ్చట;రాజ్ఞాం=రాజు
లయొక్క(రాజులను); ఆనయనే=
తోడితెచ్చటయందు; శుభాః =
మంచిగుణములుగల; పురుషాః=

పురుషులను; వ్యాదిశత్=ఆజ్ఞాపిం
చెను.

సుమంత్రుండావసిష్ఠవచనమువి
ని,శీఘ్రముగాఁ, గొందఱ రాజులఁ,
దోడితెచ్చటకు, సద్గుణసంపన్నుల
యిన,పురుషులం,బంచెను.

అనితాత్పర్యము.

౨౪౬ ప్ర తిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౧౩

స్వయమేవహి ధర్మాత్మా ప్రయయా మునిశాసనాత్
సుమంత్ర స్త్వరితో భూత్వా సమానేతుం మహీషీతః. ౨౮

టీక॥ మునిశాసనాత్ = వసిష్ఠ హి = పోయెనుగదా.
మహాముని యాజ్ఞా వలన; ధర్మా వసిష్ఠమహామునిపనుపునంజేసి,
త్వా = ధర్మస్వభావుండగు; సు ధర్మస్వభావుండగుసుమంత్రుండు,
మంత్రం = సుమంత్రుండు; త్వరితః = జనకమహారాజుమొదలగుమహారా
జేగము గలవాఁడు; భూత్వా = అ జులఁ, జక్క-గాఁబిలిచికొనివచ్చుట
యి; మహీషీతః = రాజులను; సమా కు, శీఘ్రముగాఁదానేపొయెను.
నేతుం = చక్క-గాఁదోడితెచ్చుట అనితాత్పర్యము.
కు; స్వయమేవ = తానే; ప్రయయా

తేచ కర్మాంతికా స్సర్వే వసిష్ఠాయ చ ధీమతే
సర్వం నివేదయంతి స్త్ర యజ్ఞే య దుపకల్పితమ్. ౨౯

టీక॥ తే = ఆ; కర్మాంతికాః = ము పాదపూరణార్థము); నివేద
పనివాండు; సర్వేచ = అందఱును; యంతిస్త్ర = అప్పగించిరి.
యజ్ఞే = యాగమునందు (యాగనిమి ఆపని వాండ్రందఱును, దాము
త్తము); యత్ = ఏది; ఉపకల్పితమ్ = యాగ నిమిత్తము నిర్మించిన దంత
తం = చేయఁబడెనో; తత్ (అధ్యా యు, బుద్ధిమంతుండగువసిష్ఠున, క
హృతము) = దాని; సర్వం = అంత ప్పగించిరి.
ను; ధీమతే = బుద్ధిమంతుండగు; వసి అనితాత్పర్యము.
ష్ఠాయ = వసిష్ఠునికొఱకు (చకార

తతః ప్రితో ద్విజశ్రేష్ఠ స్తాక్ సర్వా నిద మబ్రవీత్
అవజ్ఞయా న దాతవ్యం కస్యచి న్నీలయాపివా. ౩౦
అవజ్ఞయా కృతం హన్యా ద్దాతార న్నాత్ర సంశయః

టీక॥ తతః = అంతట; ద్విజశ్రేష్ఠః = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు వసిష్ఠుండు; పీతః = సంతసించినవాడై; తాత్ = ఆపనివాండ్రు; సర్వాత్ = అందఱునుంగూర్చి; “కస్యచిత్ = ఒకానొకనికైనను; అవజ్ఞయా = అనాదరముచేతఁగాని; లీలయాపివా = అశ్రద్ధచేతఁగాని; నదాతవ్యం = ఇవ్వఁబడఁగూడదు. అవజ్ఞయా = అనాదరముచేత; కృతం = చేయఁబడినదానము; దాతారం = దానముచేయువాని; హన్యాత్ = చంపును; అత్ర = ఈవిషయమందు;

సంశయః = సందియము; న = లేదు” ఇదం = ఈమాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

అంత, బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండగు వసిష్ఠుండు, సంతసించి, యాపనివాండ్ర నందఱుంబూచి, “అనాదరముగాఁగాని, శ్రద్ధలేకఁగాని, యొకానొకనికైనను, దానముచేయఁగూడదు; అనాదరముగాదానచేసినట్లయిన, దానము చేయువానికిం గీడువాటిల్లును, ఇందెంతమాత్రముసందియంబులేదు.” అని, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

తతః కైశ్చిదహారాత్ప్రేరుపయాతా మహీషీతః. ౩౧

బహూని రత్నాన్యాదాయ రాజ్ఞో దశరథస్యచై

టీక॥ తతః = ఆపిమ్మట; కైశ్చిత్ = కొన్ని; అహారాత్ప్రేరిః = అహారాత్రములచేత; మహీషీతః = రాజులు; రాజ్ఞః = రాజైన; దశరథస్య = దశరథునకు; (“చై” అనునది పాద పూరణార్థము). బహూని = అనేకములైన; రత్నాని =

మణులను; ఆదాయః = తీసికొని; ఉపయాతాః = వచ్చిరి.

అంతఁ, గొన్నియహారాత్రంబులకు, రాజులందఱు, దశరథమహారాజునకు పాయనంబిడుటకై, పెక్కుమణులందీసికొని, వచ్చిరి.

అని, తాత్పర్యము.

తతో వసిష్ఠ స్సుప్రీతో రాజాన మిద మబ్రవీత్. ౩౨

ఉపేతం=కూడినట్టి (“వై” అనునది పాదపూరణార్థము); యజ్ఞాయ తనం= యాగశాలనుగూచి; నిర్యాతు=బయలు వెడలుదువుగాక. రాజపురుషులు మిక్కిలియెచ్చరికగలిగి, యాగమునకుఁగావలయు

వానింజేసిరి; నీవును, యాగమునే యుటకై, సమీపమందు, సమస్తకామంబులనంతటను, నిండియున్న, యజ్ఞశాలఁబ్రవేశింపుము. అని, తాత్పర్యము.

ద్రష్ట మహాసి రాశేంద్ర మనసేవ వినిర్మితమ్. ౩౫

టీక॥ రాశేంద్ర = రాజశ్రేష్ఠుఁడా; మనసా=మనస్సుచేత; వినిర్మితమివ(స్థితం)=చేయఁబడినదన్నట్లున్న, యాగశాలను; ద్రష్టం=చూడటకు; అహాసి=తగుదువు.

రాజశ్రేష్ఠుఁడవైనదశరథుఁడా ! నీవు, మనస్సుచేఁజేయఁబడినట్లుతిశీఘ్రముగాఁనిమిఁపఁబడిన యాగశాలనుంజూడవలయును. తాత్పర్యము.

తథా వసిష్ఠ వచనా ద్యశ్యశృంగస్య బోధయోః శుభే దివస నక్షత్రే నిర్యాతో జగతీపతిః. ౩౬

ఇచ్చట, “వసిష్ఠస్యవచనాత్” అనిచెప్పవలసియుండఁగా, ఆక్షమగుటంజేసి, “వసిష్ఠస్య” అనుపదమునందలి విభక్తి ప్రత్యయంబగు “స్య” అనుదాని, లోపింపఁజేసి, “వసిష్ఠవచనాత్” అనిప్రయుక్తంజైనది. కావున, “వసిష్ఠస్య వచనాత్” అనియేవిభాగముచేసి వ్యాఖ్యానమువ్రాయఁబడినది.

టీక॥ తథా=అట్లు; వసిష్ఠస్య=వసిష్ఠునియొక్కయు; ఋశ్యశృంగస్యచ = ఋశ్యశృంగునియొక్కయు; ఉభయోః=ఇద్దఱియొక్క; వచనాత్ = మాటవలన; జగతీపతిః=ఘామికిఁ బ్రభువైనదశరథుఁడు; శుభే=మంగళకరమైన; దివసనక్షత్రే=దినమందునునక్షత్రమందును; నిర్యాతః=బయలు వెడలెను.

౨౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౩

అప్రకారము, వసిష్ఠుండును ఋష్యశృంగుండునుం జెప్పఁగా, దశరథ మహారాజు, మంగళకరమైన, వారమునక్షత్రముగలతిథియందు, గృహమునుండి, యాగశాలకుఁబోయెను. అని, తాత్పర్యము.

తతో వసిష్ఠ ప్రముఖా స్సర్వవీర ద్విజోత్తమాః
ఋష్యశృంగం పురస్కృత్య యజ్ఞకర్తారథంస్తదా. ౩౭

టీక॥ తతో = అపిమ్మట; తదా = నిడికొని; యజ్ఞకర్మ = యాగకార్యమును; ఆరథః = మొదలుపెట్టిరి. అంత, వసిష్ఠుండు మొదలగుచూచి మాః = బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులు; సర్వవీర = అందఱునే; ఋష్యశృంగం = మున్నిడుకొని, యాగకార్యమునారంభించిరి. అని తాత్పర్యము.

యజ్ఞవాట గతా స్సర్వే యథాశాస్త్రం యథావిధి

టీక॥ సర్వే = అందఱును; యజ్ఞవాటగతాః = యాగశాలనుబొందిసవారలై; యథాశాస్త్రం = కల్పమునఁ జెప్పబడినట్లును, వేదసూత్రమునతిక్రమింపక; యథావిధి = వేదమందుఁ జెప్పబడిన చానినతిక్రమింపక; ఆరథః (అధ్యాహ్నము) = ఆరంభించిరి. అందఱును, యాగశాలంజేరి, కల్పమునఁ జెప్పబడినట్లును, వేదమునఁ జెప్పబడినట్లును, యాగకార్యంబులఁ, జేయసాగిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

బాలకాండే, త్రయోదశ స్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ త్రయోదశస్సర్గ టీక,

ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౫౧

స ౧౪

త్రై

చతుర్దశసర్గప్రారంభః.

అథ సంవత్సరే పూర్ణే తస్మిన్ ప్రాప్తే తురంగమే
సరయ్యశ్చైతరే తిరే రాజ్ఞో యజ్ఞోఽభ్యవర్తత. ౧

టీక॥ అథ=గుఱ్ఱమును విడిచినపిమ్మట; సంవత్సరే = ఏడాది; పూర్ణే=నిండగా; తస్మిన్=ఆ; తురంగమే=గుఱ్ఱమును విడిచియేడాదియు మే=గుఱ్ఱము; ప్రాప్తే=నిండగానే యాగుఱ్ఱము మఱలవచ్చి రయ్య=సరయ్య; తిరే=అంత; సరయూనదియు త్రరతి తరే = ఉత్తరపుదిక్కునందు; రాజ్ఞో=దశరథుని, యశ్వమేధము, రే=గట్టునందు; రాజ్ఞః=దశరథమ ప్రవర్తించెను. అసితాత్పర్యము.

ఋశ్యశృంగం పురస్కృత్య కర్తృ చక్ర ద్విజర్షభాః

అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే రాజ్ఞోస్య సుమహాత్మనః. ౨

టీక॥ ద్విజర్షభాః = బ్రాహ్మణ కర్తృ=కార్యమును; చక్రః=చేసిరి. శ్రేష్ఠులు; సుమహాత్మనః = మిక్కిలి మిక్కిలి పూజ్యులగు స్వభావ పూజ్యమైన స్వభావముగల; అస్య=ముగల యాదశరథుని యశ్వమేధము ఈ; రాజ్ఞః=దశరథమహారాజుయొ హా యాగమునందు, బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులందఱు, ఋశ్యశృంగును నిడి యు; మహాయజ్ఞే = గొప్ప యాగము కొని, కార్యములం, జేయుచుండిరి. నందు; ఋశ్యశృంగం=ఋశ్యశృంగ అసితాత్పర్యము. గుని; పురస్కృత్య=మున్నడుకొని;

కర్తృ కుర్వంతి విధివ ద్యాజకా నేదపారగాః

యథావిధి యథాన్యాయం పరిక్రామంతి శాస్త్రతః. ౩

౧౫౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪



టీక॥ వేదపారగాః=వేదముల
యొక్క-యంతమునెఱింగినట్టి; యా
జకాః=ఋగ్వేదములు; విధివత్=య
థాశాస్త్రముగ; కర్మ=కార్యము
ను; కుర్వంతి = (ఘాతార్థమందు
లట్) చేయుచుండిరి. యథావిధి=
వేదములయందుఁ జెప్పఁబడినదాని
నతిక్రమింపక; యథాన్యాయం =
మీమాంసాన్యాయముల నతిక్రమిం
పక; శాస్త్రతః=కల్పసూత్రమువల
నాత్మకామంతి=(ఘాతార్థమం

దులట్) సంచరింపుచుండిరి.
సమస్త వేదముల పారంబు నె
ఱింగినట్టి ఋగ్వేదములు, యథాశా
స్త్రముగఁగఁములం జేయుచు,
వేదంబుల యందు విధింపఁ బడిన
ట్లును, మీమాంసాన్యాయంబుల ని
ర్భతంబగునట్లును, కల్పసూత్రంబు
నఁ జెప్పఁబడినట్లును, సంచరింపు
చుండిరి.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రవర్గ్యం శాస్త్రం నా తథైవోపసదం ద్విజాః
చక్రుశ్చ విధివత్ శాస్త్రతః. ౪

టీక॥ ద్విజాః=బ్రాహ్మణులు
శాస్త్రతః= శాస్త్రప్రకారమున;
ప్రవర్గ్యం=ప్రవర్గ్యమనుకర్మ
మును; తథైవ=అలాగే; ఉపసదం=
ఉపసన్ను అనెను కర్మమును; కృ
త్వా=చేసి; సర్వం=సమస్తమైన;
కర్మచ=కర్మమును; విధివత్=
వేదవిధిప్రకారము; శాస్త్రతః=క
ల్పసూత్రప్రకారమున; అధికం=ఎ

చ్చగా (హింసితపడకుండననుట)
చక్రు=చేసిరి.
బ్రాహ్మణులు, ప్రవర్గ్యమును,
ఉపసన్నును, యథా శాస్త్రముగఁ
జేసి, సమస్తమయినకర్మమును, వే
దవిధిప్రకారమును, కల్పసూత్రమం
దుఁ జెప్పఁబడినట్లును, గొంతవడ
కుండఁ, జేసిరి.
అని తాత్పర్యము.

అభిపూజ్య తతో హృష్టా స్సర్వే చక్రు ర్యథావిధి
ప్రతత స్సవనపూర్వాణి కర్మాణి మునిపుంగవాః. ౫



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౫౩

స ౧౪

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; మసిపుం	ను; యథావిధి=యథాశాస్త్రము
గవాః=ముసి శ్రేష్ఠులు; సర్వే=అం	గ; చక్రుః=చేసిరి.
దటును; హృష్టాః=సంతసించినవా	ముని శ్రేష్ఠులందఱును; సంతోష
రలై; అభిసూజ్య= ఆయాకర్మదే	ముతో, నాయా కర్మదేవతలం
వతలను, పూజించి; ప్రాతస్సవన	బూజించి, ప్రాతస్సవనముమొదల
పూర్వాణి=ప్రాతస్సవనముమొద	గుకర్మంబుల, యథాశాస్త్రము
లు గాఁగల; కర్మాణి=కర్మముల	గాఁజేసిరి. అని తాత్పర్యము.

ఐంద్రశ్చ విధివ ద్దత్తో రాజాచా భిష్టుతోఽనఘః
మాధ్యందినంచ సవనం ప్రావ ర్తత యథాక్రమమ్. ౬

టీక॥ ఐంద్రశ్చ=ఇంద్రదేవతా	తిక్రమింపక; ప్రావర్తత=ప్రవర్తిం
కమైనహవిర్భాగమును; విధివత్=	చెను.
యథా శాస్త్రముగ; దత్తః=	ఇంద్రునికివ్వవలసిన హవిర్భాగ
ఇవ్వఁ బడినది. అనఘః = దో	గంబింద్రునికివ్వఁబడినది; దోషరహి
షరహితమైన; రాజాచ=సోమల	తంబగు సోమలతయును, స్తుతింపఁ
తయును; అభిష్టుతః=స్తుతింపఁబడిన	బడినది; యథాక్రమముగా, మా
ది. మాధ్యందినం=మధ్యాహ్నమం	ధ్యందినసవనమును జరిగిది.
దుజేయఁ దగిన; సవనంచ=సవన	అని, తాత్పర్యము.
కర్తమును; యథాక్రమం=వరుసన	

తృతీయ సవనం చైవ రాజ్ఞోఽన్య సుమహాత్మనః
చక్రుస్తే శాస్త్రతో దృష్ట్వా తథా బ్రాహ్మణ పుంగవాః. ౭

టీక॥ తథా=అట్లు; తే=అ; బ్రా	హ్మణ్యభావముగల; అన్యః=ఈ;
హ్మణ్యపుంగవాః=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠ	రాజ్ఞః= (చతుర్థ్యర్థమందుపట్టి)
లు; సుమహాత్మనః=మిక్కిలిపూజ్య	దశరథమహారాజుకొఱకు; శాస్త్ర

౨౫౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

తః=శాస్త్రమువలన; దృష్ట్యా=త్తుండగు దశరథమహారాజుకొఱ
చూచి; తృతీయసవనంచైవ=తృతీ
యసవనమును; చక్రుః=చేసిరి. కు, శాస్త్రప్రకారమునెఱింగి, తృ
తీయసవనమునుంచేసిరి.
అబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు, మహా అని, తాత్పర్యము.

న చాహుత మధూ త్తత స్థలితం వాపి కించన
దృశ్యతే బ్రహ్మవ త్సర్వం తేమయుక్తం హి చక్రిరే. ౮

టీక॥ తత్ర=ఆయాగమందు, క్రిరేహి=చేసిరిగాదా!
అహుతం=వేల్వబడనిదిగాని; స్థలి ఆయాగమునందు, మంత్రప్ర
తంవాపి=తప్పినదిగాని; కించనచ= కారమువేల్వబడనిదిగాని, వేఱవి
కొంచెమైనను; నాథూత్=కాలే ధముగావేల్వబడినదిగాని కొంచె
దు. సర్వం=సమస్తమును; బ్రహ్మవ మైననుండలేదు; విఘ్నములేమియు
త్=మంత్రయుక్తముగా; దృశ్య లేక, తేమముతోనే చేసిరికావున,
తే=(ధూతాఘ=మందులట్) కను మంత్రయుక్తముగానే, యంతయు
పడుచుండినది. తేమయుక్తం = ను, గనుపడుచుండినది.
తేమముతోఁగూడియుండునట్లు; చ అని తాత్పర్యము.

న తే వ్యహస్సు శ్రాంతోవా తుధితోవాపి దృశ్యతే
నావిద్వా బ్రాహ్మణ స్తత్ర నాశతానుచర స్తథా. ౯

టీక॥ తత్ర=ఆయాగమందు; తే యుగాని; బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణు
ఘ=ఆ; అహస్సు=దినములందు; యు; న(దృశ్యతే)=కనుపడలేదు. త
శ్రాంతోవా=శ్రమమునుబొందిన థా=అట్లు; అశతానుచరః=నూ
వాఁడుగాని, తుధితోవాపి=ఆకలి యగురు పరివారజనులులేనివాఁడు;
గొన్నవాఁడుగాని; నదృశ్యతే=క న(దృశ్యతే)=కనుపడలేదు.
నుపడలేదు. అవిద్వా=పండితుఁ ఆయశ్వమేధయాగదినములందు,

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౧౦౫

స ౧౪

దప్పిగొన్నవాఁడు గాని, యాఁకలి నుండలేదు; నూలుగురు పరివారజ
గొన్నవాఁడుగాని, కనుపడలేదు; నులులేనివాఁడుదొరికలేదు.
పండితుఁడు గాని బ్రాహ్మణుండు అని, తాత్పర్యము.

బ్రాహ్మణా ధుంజతే నిత్యం నాథవంతశ్చ ధుంజతే
తాపసా ధుంజతే చాపి శ్రమణా ధుంజతే తథా. ౧౦

టీక॥ నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; బ్రా చుండిరి. తథా = అట్లు; శ్రమణాః =
హ్మణాః = బ్రాహ్మణులు; ధుంజ సన్న్యాసులు; ధుంజతే = భుజింపు
తే = (భూతాథకమందులట్) భు చుండిరి.
జింపుచుండిరి; నాథవంతశ్చ = నాథు ఆయాగమునందు, ఎల్లప్పుడును
లుగలవారును (శూద్రులు మొదల బ్రాహ్మణులును, శూద్రులును, ద
గుదాసులనుట); ధుంజతే = భుజిం పస్వులును, సన్న్యాసులును, భుజిం
పుచుండిరి. తాపసాశ్చాపి = తపస్సు పుచుండిరి.
చేయువారును; ధుంజతే = భుజింపు అని, తాత్పర్యము.

వృధాశ్చ వ్యాధితా శ్చైవ శ్రీయో బాలా స్తథైవచ
అనిశం ధుంజమానానాం న తృప్తి రుపలభ్యతే. ౧౧

టీక॥ వృధాశ్చ = ముసలివాండు) దఁబడలేదు.
ను; వ్యాధితాశ్చైవ = వ్యాధిగల ముసలివాండును, వ్యాధిగ్రస్తు
వారును; శ్రీయః = శ్రీలును; తథై లును, శ్రీలును, బాలురును, ఎల్లప్పు
వ = అలాగే; బాలాశ్చ = పిన్నవాం డును భుజింపుచున్న వారైనను, ప
ద్రును; ఏతేషాం (అధ్యాత్మతము) దాథకముల యందలి రుచ్యతిశయ
వీరలు; అనిశం = ఎల్లప్పుడును; ధుం మువలనఁ, దనివినొందలేరైరి, అని,
జమానానాం = భుజింపుచున్నను; గాని; లేక ముసలివాండును వ్యాధి
తృప్తిః = తనివి; నోపలభ్యతే = పొం గ్రస్తులును, శ్రీలును, బాలురును, ఎ

౨౫౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

జ్జప్యదునుభుజింపుచున్నను. మహా గాక" యనియే, కోరుచుండెను, అ
చాతయగుదశరథమహారాజు దనివి ని, గాని, తాత్పర్యము.
నొందక, "యింకను భుజింపుదురు

దీయతాం దీయతా మన్నం వాసాంసి వివిధానైః
ఇతి సంహృదితా స్తత్ర తథా చక్ర రనేకశః. ౧౨

టీక॥ తత్ర=ఆయాగమునందు;	క్రం=చేసిరి.
అన్నం=అన్నము; దీయతాం = ఇ	"అన్నం, బివ్వబడుచుగాక! యి
వ్వబడుచు గాక! దీయతాం=ఇవ్వబ	వ్వబడుచుగాక! నానావిధంబులగు
బడుచుగాక! వివిధాని = నానావిధ	వస్త్రీలబలునివ్వబడుచుగాక!" అ
ములైన; వాసాంసిచ=వస్త్రములు	ని, దశరథునిచే, నాదరాతిశయంబు
ను; దీయంతాం (అధ్యాహృత	నబలుమఱుచు, బ్రేరేపింపబడినవా
ము)=ఇవ్వబడుచుగాక! ఇతి = ఇ	రలై, రాజపురుషు, లాప్రకారమనే
ట్లు; సంహృదితాః=ప్రేరేపింపబ	కవిధములుగా, నిచ్చిరి.
డినవారలై; తథా=అప్రకారము;	అనితాత్పర్యము.
అనేకశః = అనేకవిధములుగా, చ	

అన్నకూటాశ్చ బహవో దృశ్యంతే పర్వతోపమాః
దివసే దివసే తత్ర సిద్ధస్య విధివ త్తదా. ౧౩

ఇచ్చట, "అన్నస్యకూటాః" అని	వసేదివసే=ప్రతిదినమందును; విధి
చెప్పవలసియుండగా, అర్థంబగు	వత్=పాకశాస్త్రీపకారముగ; సి
టచే, "స్య" అనునదిలు ప్రముగా, "అ	ద్ధస్య=ఈడేజీన; అన్నస్య = అన్న
న్నకూటాః" అనిచెప్పబడినది.	ముయొక్క; బహవః=అనేకములు
టీక॥ తత్ర ఆయాగకాలయం	ను; పర్వతోపమాః=కొండలతోస
దు; తదా=ఆయాగకాలమందు; ది	రియైనవియునగు; కూటాశ్చ =

రాసులును; దృశ్యం తే = (ధూతార్థ) ధముచేయఁ బడినకొండలం తేశియ
మందులట్) కనుపడుచుండినవి. న్నరాసులనేకములు, కనుపడినవి.

ఆయాగశాలలో, నప్పుడు, ప్రతి అనితాత్పర్యము.
దినమందును, పాకశాస్త్ర సద్ధిగని

నానాదేశా దనుప్రాప్తాః పురుషా స్త్రీ గణా స్తథా
అన్నపానై స్సువిహితా స్తస్త్రి స్త్రీనే మహాత్మనః. ౧౪

టీక॥ మహాత్మనః = పూజ్యమై లచేతను; సువిహితాః = చక్క-గాఁ
నస్వభావముగలదశరథునియొక్క; దనినినొందింపఁబడిరి.
తస్త్రిన్ = ఆ; యజ్ఞే = అశ్వమేధయా మహాత్ముండగుదశరథునియశ్వ
గమందు; నానాదేశాత్ = పలుదేశ మేధయాగమునందు, నానాదేశం
ములనుండి; అనుప్రాప్తాః = వచ్చి బులనుండివచ్చినపురుషులును స్త్రీలు
న; పురుషాః = మగవాండ్రును; త సు, అన్నపానంబులచేఁజక్క-గాఁద
థా = అట్లు; స్త్రీ గణాః = ఆఁడువారి నినినొందునట్లు, చేయఁబడిరి.
రల సమూహములును; అన్నపా అనితాత్పర్యము.
నైః = అన్నములచేతనుచాసీయము

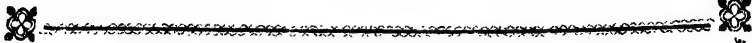
అన్నం హి విధివ త్స్వాదు ప్రశంసంతి ద్విజర్షభాః

అహో తృప్తాస్తృ భద్రం తే ఇతి శుశ్రావ రాఘవః. ౧౫

టీక॥ “అన్నం = అన్నము; విధి ము; తే = నీకు; భద్రం = మంగళము;
వత్ = ఉపచారముగలదిగాను; స్వా అస్తు (అధ్యాహృతము) = అగుఁగా
దు = రుచ్యముగాను; అస్తి = (అధ్యా క” ఇతి = అని; ద్విజర్షభాః = బ్రా
హ్మతము) ఉన్నదిగా. తృప్తాః = హ్మణశ్చేష్టులు; ప్రశంసంతి = (ధూ
తనినినొందినవారము; స్తృ = అగుచు తాళఁమందులట్) కొనియాడిరి.
న్వారము. అహో = ఆశ్చర్య తత్ (అధ్యాహృతము) = ఆమాట

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౪



ను; రాఘవః=రఘువంశమునందుఁ వినిొందితిమి ! ఆశ్చర్యము ! నీకు బుట్టినదశరథుఁడు; శుశ్రావ= విమంగళమగుఁగాక!" అని, బ్రాహ్మ నెను.

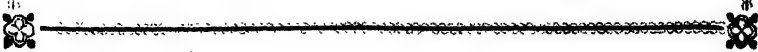
“అన్నము, బహుచుచిగానున్న యాడిరి; చానిదశరథుండు వినియె ది! మిక్కిలియుపచారముతోనివ్వఁ ను. బహుచున్నది ! మేమందఱమునుదని అని, తాత్పర్యము.

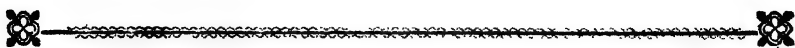
స్వలంకృతాశ్చ పురుషా బ్రాహ్మణౌ పర్యవేషయన్
ఉపాసతే చ తా నన్యే సుమృష్ట మణికుండలాః. ౧౬

టీక॥ స్వలంకృతాః=చక్కగా అన్యే=ఇతరులు; ఉపాసతే=(ఘా నలంకరింపఁబడిన; పురుషాశ్చ=పు తాథామందులఁ) సేవించిరి. రుఘులును; బ్రాహ్మణౌ=(చతు మంచియలంకారములతోఁ గూ ధ్యభావమందుద్వితీయ) బ్రాహ్మ డినపురుషులు, బ్రాహ్మణులకు, వ ణులకొఱకు; పర్యవేషయన్=వ డ్డింపుచుండిరి; ఆపురుషులను, మణి డ్డించిరి. తాంశ్చ=ఆపురుషులను; కుండలములం దాల్చియున్న మఱి సుమృష్టమణికుండలాః, సుమృష్ట= కొందఱు, సహాయార్థము, సేవిం మంచికాంతిగల, మణికుండలాః=ర చిరి. త్నమయములగు కుండలములుగల; అని, తాత్పర్యము.

కర్తాంతరే తదా విప్రా హేతువాదాన్ బహూ నపి
ప్రాహుశ్చ వాగ్నినో ధీరాః పరస్పర జిగీషయా. ౧౭

టీక॥ తదా=అప్పుడు; కర్మాం లాడువారునగు; విప్రాశ్చ=బ్రా తరే=ఆయాకర్మముల మధ్యకాల హ్మణులును; పరస్పరజిగీషయా= మందు; ధీరాః=పండితులును; వా ఒంఱారుల జయింపనిచ్చచేత; బ గ్నినః=యుక్తియుక్తముగామాట హూన్=అనేకములైన; హేతు





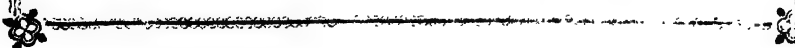
వాదానపి = యుక్తివాదములను;	దూకులునగు బ్రాహ్మణులొందొ
ప్రాహుః = చేప్పిరి.	యలజయింపఁదలంపుగొని, యుక్తి
అప్పుడు, ఆయాకర్మాముల మ	వాదంబులఁజేసిరి.
ధ్యకాలమందు, బండితులునువావ	అని, తాత్పర్యము.

దివసే దివసే తత్ర సంస్తరే కుశలా ద్విజాః
సర్వకర్మాణి చక్రు స్తే యథాశాస్త్రం ప్రచోదితాః. ౧౪

టీక తత్ర = ఆ; సంస్తరే = యా	లై; సర్వకర్మాణి = సమస్తకర్మా
గమందు ("సంస్తరాప్రస్తరాధ్వ	ములను; చక్రుః = చేసిరి.
రా" అనియమరము) ; దివసే దివ	ఆయశ్వమేధమందు, బ్రతిదినం
సే = ప్రతిదినమందును; తే = ఆ, ఋ	బును, యథాశాస్త్రముగా వృద్ధ
త్విజులైన; ద్విజాః = బ్రాహ్మణులు;	లచేఁబ్రేరేపింపఁబడినవారలై, ఋ
యథాశాస్త్రం = యథావిధిగ; పృ	త్విజులు, సమస్తకర్మాంబులంజేసిరి.
చోదితాః = ప్రేరేపింపఁబడినవార	అని, తాత్పర్యము.

నాషడంగవి దత్రాసీ న్నావ్రతో నా బహుశ్రుతః
సదస్యా స్తస్య వై రాజ్ఞో నావాదకుశలా ద్విజాః. ౧౫

టీక అత్ర = ఈయశ్వమేధము	ఆ; ("వై" అనునది పాదపూరణా
నందు; అషండగవిత్ = ఆఱంగంబు	ధకము) రాజ్ఞః = దశరథమహారా
లంజెలియనివాఁడు; నాసీత్ = ఉం	జయొక్క; సదస్యాః = సభికులైన;
డలేదు. అవ్రతః = బ్రహ్మచర్యాది	ద్విజాః = బ్రాహ్మణులు; అవాదకు
వ్రతములు లేనివాఁడు; న(ఆసీత్) =	శలాః = వాదమునందు సమర్థులు
ఉండలేదు. అబహుశ్రుతః = అధి	కానివారలు; న(ఆసత్) = ఉండ
కమైనశాస్త్రాభ్యాసములేనివాఁడు;	లేదు.
న(ఆసీత్) = ఉండలేదు. తస్య =	ఆయశ్వమేధ యాగమందు,



౨౬౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪

<p>బ్రాహ్మణులందఱును, శిష్యావ్యాకరణచ్చందోనిరుక్తజ్యోతిష కల్పంబులనియెడు నాఱు వేదాంగంబులనే జీంగినవారుగాను, బ్రహ్మచర్యాదివ్రతాచరణశీలురుగాను, అధికంబ</p>	<p>గుశాస్త్రాభ్యాసముం గలవారుగాను, నుండిరి; ఆదశరథమహారాజు సదస్యు లందఱును, వాదము నందు, సమర్థులుగా, నుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ప్రాప్తే యూపోచ్చయే తస్మిన్ షడ్వైల్వాః ఖాదిరా స్తథా తావంతో బిల్వ సహితాః పర్జినశ్చ తథాపరే. ౨౦
 శ్లేష్మాతక మయ స్త్వేకో దేవదారు మయ స్తథా ద్వావేవ విహితౌ తత్ర బాహువ్యస్త పరిగ్రహశా. ౨౧

<p>టీక తస్మిన్=ఆయాగమం దు; యూపోచ్చయే=యూప స్తంభముల యొక్క నిలుపుట; ప్రాప్తే=రాగా; షట్=ఆఱు; షడ్వైల్వాః= బిల్వయూపంబులును; తథా=అట్లు; తావంతః=అన్ని; బిల్వ సహితాః = బిల్వయూపంబులసమీపంబుల; పర్జినాః=చండ్రవియు; తథా=అపరే=ఇతరములైన; షడ్వైల్వాః=మోదుగవియును; ఏకః=ఒకటి; శ్లేష్మాతకమయస్త= శ్లేష్మాతకవృక్షసంబంధమైనదియును; దేవదారుమయః=దేవదారు వృక్షసంబంధమైనదియొకటియును; తథా=అట్లు, దేవదారువృ</p>	<p>క్షసంబంధమైనది మఱియొకటియును; ఉచ్చితాః = (అధ్యావృతము)నిలుపఁబడినవి; తత్ర=అందు; షడ్వైల్వాః = రెండేసియూపములు; బాహువ్యస్తపరిగ్రహవేవ, బాహువ్యస్త=చాచఁబడినచేతులచే (విశేషణోత్తరపదము), పరిగ్రహవేవ=తాళదగినవిగానే; విహితౌ=చేయఁబడినవి. ఆయశ్వమేధమందు, యూప స్తంభంబులనిలుపునప్పుడు, అటుబిల్వయూపంబులను, వానిదగ్గినాఱు ఖాదిరయూపంబులను, అటుపలాశయూపంబులను, ఒకశ్లేష్మాతకయూపంబును, రెండు దేవదారు</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౦

స ౧౪

<p>యూపంబులను, నిలిపిరి; ఆయాపంబులలో రెండేసి యూపంబులు గాఁ జూచిన బాహువంత వ్యవధానము</p>	<p>గల్గునట్లు, నిలిపిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

కారితా స్సర్వ ఏవైతే శాస్త్రజ్ఞైర్జ్ఞోవిదైః

శోభార్థం తస్య యజ్ఞస్య కాంచనాలంకృతా భవత్. ౨౨

<p>టీక ఏతే=ఈయూప స్తంభములు; సర్వఏవ=అన్నియును; శాస్త్రజ్ఞైః = శాస్త్రంబుల నెఱింగిన వారును; యజ్ఞోవిదైః=యాగంబుల నెఱింగిన వారునగు వారిచేతను; కారితాః=చేయింపఁబడినవై;</p>	<p>రుచే నలంకరింపఁ బడినవిగా; భవత్(ఆషఁము)=అయినవి.</p>
---	---

<p>తస్య=ఆ; యజ్ఞస్య=యాగమునకు; శోభార్థం=అలంకారముకొఱకు; కాంచనాలంకృతాః=బంగారుతోరణములతోను, తాత్పర్యము.</p>	<p>ఈయూపములన్నియు, శాస్త్రవేత్తలును యాగంబులం దెలిసినవారైన గుర్రావృక్షులచేఁ, జేయింపఁబడినవై, యాయాగశాలకలంకారంబుగల్గుటకై, బంగారముచే నలంకరింపఁబడినవి.</p>
---	---

ఏకవింశతి యూపాస్తే ఏకవింశత్యరత్నయః

వాసోభి రేకవింశద్భి రేకైకం సమలంకృతాః. ౨౩

<p>టీక తే=ఆ; ఏకవింశతియూపాః=ఇరువదియొక్క యూపంబులును; ఏకవింశత్యరత్నయః=చాచవిడిచి చిటికెనవ్రేలుగల పిడికిటితోఁ గూడిన యిరువదియొక్క మూరలుగలిగినవిగాను; ఏకవింశద్భిః=ఇరువదియొక్క; వాసోభిః=వస్త్రములచేత; ఏకైకం=ఒకవస్త్రముచేనా</p>	<p>కయూపము వంతున; సమలంకృతాః=చక్కగా నలంకరింపఁ బడినవిగాను; అసత్= (అధ్యాహృతము) ఉండినవి.</p>
--	---

<p>ఆ యిరువదియొక్క యూపస్తంభంబులు, చాచఁబడిన చిటికెనవ్రేలుగల పిడికిళ్లతోనుండు నిర్వదియొక్క మూరలపొడవుగలవై, ప్రతి</p>	<p></p>
--	---------

౧౬౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

౧౪

యూపమును, ఒక్కొక్క వస్త్రు డినవి.

ముచేసలంకరింపబడినవై, యుం అని, తాత్పర్యము.

విన్యస్తా విధివ త్సర్వే శిల్పిభి స్సుకృతా దృఢాః

అష్టాశ్రయ స్సర్వవీవ శ్లక్ష్యరూప సమన్వితాః. ౨౪

టీక॥ సర్వే = అన్నియూపములు (యమరము) ; శ్లక్ష్యరూపసమన్వి

లును; విధివత్ = యథాశాస్త్రము తాః = నునుపైనరూపముతోఁగూ

గా; విన్యస్తాః = ఉంచబడినవిగా డినవిగాను; ఆసక్ (అధ్యాహృత

ను; శిల్పిభిః = శిల్పులచేత; సుకృ ము) = ఉండినవి.

తాః = చక్కగాఁజేయబడినవిగా యూప స్తంభంబు లన్నియు,

ను; దృఢాః = గట్టివిగాను; ఆసక్ (అ యథా శాస్త్రంబుగ స్థాపితంబు

ధ్యాహృతము) = ఉండినవి. సర్వవీ వై, శిల్పులచేఁజక్కగాఁజేయబడి

వ = అన్నియూపములునై; అష్టాశ్ర నవై; దృఢంబులై, యెనిమిదంచులు

యః = ఎనిమిదంచులు గలవిగాను గల్గి, నన్నగా, నుండినవి.

(“ప్రియః పాశ్యశ్రీకోటయః” అని అని తాత్పర్యము.

ఆచ్ఛాదితా స్తే వాసోభిః పుష్పై ర్గంధైశ్చ భూషితాః

సప్త ర్వయో దీప్తిమంతో విరాజంతే యథా దివి. ౨౫

టీక॥ వాసోభిః = వస్త్రములచే కాంతిగల; సప్తవర్ణయూథా =

త; ఆచ్ఛాదితాః = కప్పుబడినవియు సప్తర్షులువలె; విరాజంతే = (భూ

ను; పుష్పైః = పుష్పలచేతను; గంధై తాథామందులట్) ప్రకాశింపుచుం

శ్చ = గంధములచేతను; భూషి డినవి.

తాః = అలంకరింపఁ బడినవియున ఆయూప స్తంభంబులు, వస్త్రం

గు; తే = ఆయూప స్తంభంబులు; ది బులచేఁకప్పుబడి, పుష్పగంధంబుల

వి = ఆకాశమునందు; దీప్తిమంతాః నలంకృతంబులై, యాకాశమందుఁ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౩

స ౧౪

దేజరిల్లెడున ప్రభులంబోలెఁ బ్రకాశించుచున్నది. అని తాత్పర్యము.

ఇష్టకాశ్చ యథాన్యాయం కారితాశ్చ ప్రమాణతః
చిత్తోఽగ్నిర్బ్రాహ్మణై స్తత్ర కుశలై శ్శుల్బకర్షణి. ౨౬

టీక॥ ఇష్టకాశ్చ=ఇటికతాశ్చ తః=కట్టబడినది.
ను;యథాన్యాయం = యథాశా విశేషార్థము. — “శుల్బం” అనఁ
స్త్రీముగను; ప్రమాణతశ్చ=కొల గా, ఒంటపట్టరాదు; అదిసాధన
తప్రకారముగను; కారితాః = చే ముగాఁగల కార్యము “శుల్బం” అని
యింపబడినవి. శుల్బకర్షణి=శు వ్యవహరింపబడుచున్నది.
ల్బము నెడుయాగకార్యమందు; కుశ కాస్త్రీమునందుఁ జెప్పబడిన
లైః = నేర్పరులగు; బ్రాహ్మణైః= కొలఁదినిబట్టి, యిటికతాశ్చ, చే
బ్రాహ్మణులచేత; తత్ర=అయాగ యింపబడినవి; శుల్బకార్యమందు
ందు; అగ్నిః=వేది(ఇచ్చట, నేర్పరులగు బ్రాహ్మణులు, అయిటి
అగ్నిశబ్దముచేత, అగ్నికాధారమై కతాశ్చతో, నగ్నివేదిఁగట్టిరి.
న, వేది, లక్షితమగుచున్నది); చి అని తాత్పర్యము.

స చిత్తో రాజసింహస్య సంచితః కుశలై ర్ద్విజైః
గరుడో రుక్మపక్షో వై త్రిగుణోఽష్టాదశాత్మకః. ౨౭

టీక॥ సః=ఆ; చిత్త్యః=కట్టదగి ము) త్రిగుణః=ప్రతిప్రస్తారమందు
నప్రదేశము; రాజసింహస్య=రాజ ను, మూఁడుగుణములుగలదియును
శ్రేష్ఠుఁడగుదశరథునియొక్క; కుశ (మూఁడుఇటికతాశ్చులుగలదియు న
లైః=నేర్పరులగు; ద్విజైః=ఋత్వి సుట) గనుకనే; అష్టాదశాత్మకః—
జులచేత; రుక్మపక్షః= బంగార పదునెనిమిదియిటికతాశ్చలైస్వరూప
ముతోఁగూడినతొక్కలుగలదియు; ముగాఁగలదియునగు; గరుడః=గ
 (“వై” అనునదిపాదపూరణార్థం రుడాకారముగా; సంచితః=చ

౨౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితముః స ౧౪

కృ-గాఁగట్టఁబడినది.

సమధుఁగదశరథునిఋత్విజు
లు, ఆకట్టవలసినప్రదేశమును, బం
గారముతోఁగూడినతొక్క-లుగలిగి
ప్రతి ప్రస్తారమందును మూఁడేసి

యిటికతాళ్లుండుటండేసి, యాఱు
ప్రస్తారములకును, బదు నెనిమిదియి
టికతాళ్లుగలదియైయుండు, గరుడ
పక్షియాపమునఁ, జక్క-గాఁగట్టిరి.
అని, తాత్పర్యము.

నియుక్తా స్తత్ర పశవ స్తత్త దుద్దిశ్య దైవతమ్

ఉరగాః పక్షిణశ్చైవ యథాశాస్త్రం ప్రచోదితాః. ౨౮

టీక॥ తత్ర = ఆయాపస్తంభం
బులందు; యథాశాస్త్రం = యథా
విధిగ; ప్రచోదితాః = శాస్త్రము
లందు, విధింపఁబడిన; పశవః = పశు
వులును; ఉరగాః = సర్పంబులును;
పక్షిణశ్చైవ = పక్షులును; తత్త
త్ = ఆయా; దైవతం = దేవతను; ఉ

ద్దిశ్య = ఉద్దేశించి; నియుక్తాః = కట్టఁ
బడినవి

శాస్త్రంబులవిధింపఁబడిన, ప
శువులను, సర్పంబులను, బక్షులను,
ఆయా దేవతలనుద్దేశించి, యథా
విధిగ, నాయూపస్తంభంబులంగ
ట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.

శామిత్రేతు హయ స్తత్ర తథా జలచరాశ్చ యే

ఋత్విగ్ని స్సర్వ మేవైత నియుక్తం శాస్త్రిత స్తదా. ౨౯

టీక॥ శామిత్రేతు = పశుబంధ
ము సేయుటయందుమాత్రము; త
దా = ఆపశుబంధకాలమందు; త
త్ర = ఆయాగములందు; ఋత్వి
గ్నిః = ఋత్విజులచేత, హయః = గు
ఱ్ఱమును; తథా = అట్లు; జలచరాః =
నీళ్లలోఁదిరుగునవి; యే (సంతి) =

ఏవిగలవో; తే (అధ్యాహృతము)
చ = ఆవియును; ఏతత్ = ఇది; స
ర్వమేవ = అంతయునే; శాస్త్ర
తః = శాస్త్రప్రకారము; నియు
క్తం = కట్టఁబడినది.

పశుబంధము సేయుట యందు
మాత్రమాకాలమందు, ఋత్విజులు,

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము.

స ౧౪

శాస్త్రోక్తంబులగు, గుఱ్ఱము, జలచ | లనుమాత్రము; ఆయాపంబులంగ
రములు మొదలగుగా) మజ్జుగఁబుట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.

పశూనాం త్రిశతం తత్ర యాపేషు నియతం తదా

అశ్వరత్నోత్తమం తస్య రాజ్ఞో దశ రథస్యచ. ౩౦

<p>టీక॥ తత్ర = ఆయశ్వమేధమం దు; తదా = ఆపశుబంధకాలమందు; యాపేషు = యాపస్తంభంబులం దు; పశూనాం = (ప్రథమార్థమందు షష్ఠి) పశువులు; త్రిశతం = మున్నూ ఋను; రాజ్ఞః = రాజైన; తస్య = అ శరథస్య = దశరథునియొక్క; అశ్వర త్నోత్తమంచ = అశ్వశ్రేష్ఠంబుల</p>	<p>లోనుత్తమంబయినదియును; నియ తం = కట్టబడినవి. ఆయశ్వమేధమందు, బశుబం ధకాలంబున, మున్నూఋపశువులు ను, దశరథమహారాజునుత్తమాశ్వం బును, యాపస్తంభంబులందు, గ ట్టబడినవి. అనితాత్పర్యము.</p>
---	---

కౌసల్యా తం హయం తత్ర పరిచర్య సమంతతః

కృపాక్షై ర్విశశానైసం త్రిభిః పరమయా ముదా. ౩౧

<p>టీక॥ తత్ర = ఆపశుబంధప్రదేశే శమందు; కౌసల్యా = కౌసల్యాదేవి; తం = అ; హయం = గుఱ్ఱమును; స మంతతః = అంతటను; పరిచర్య = ప్ర దక్షిణముచేసి; త్రిభిః = మూడైన; కృపాక్షైః = బంగారపుసూదులచే తఃపనం = ఈగుఱ్ఱమును; పరమ యా = మిక్కిలియధికమైన; ము దా = సంతోషముతో; విశశాస = గీ</p>	<p>తెను. విశేషార్థము. — ఇచ్చట “సౌవ ర్ణ్యభిన్నాచీభిఃపత్నయోశ్వస్యాసిప థాఃకల్పయంతి” (బంగారపుసూ దులచే, భార్యలు, గుఱ్ఱమునకు, గ త్తివాట్లువేయవలయును) అనుకల్ప సూత్రమునుబట్టి, “కృపాక్షైః” అను టకు “బంగారపుసూదులచేత” అని యర్థమువ్రాయఁబడినది. మఱియు</p>
---	--

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౪



నీకల్ప సూత్రమందు “పత్నయః”
(భార్యలు) అనిబహువచనముగాను
న్నది, కావున “కౌసల్యా” అనుశబ్ద
ము కైకయీసుమిత్రల కుపలక్షణ
మగుననియెఱుంగునది.

దశరథునిభార్యలు, ఆగుఱ్ఱమున
కుం, బ్రదక్షిణముచేసి, మిక్కిలిసం
తోషంబున, బంగారపు సూదుల
చేఁగత్తివాట్లువేసిరి.
అని తాత్పర్యము.

పతత్రీడా తదా సార్ధం సుస్థితేనచ చేతసా
అవసద్రజసి మేకాం కౌసల్యా ధర్మకావ్యయా. ౩౨

టీక॥ కౌసల్యా = కౌసల్యాదేవి; సత్ = ఉండెను.

తదా = అప్పుడు; పతత్రీడా సార్ధం =
గుఱ్ఱముతోఁగూడ; సుస్థితేన = మి
క్కిలిస్థిరమైన; చేతసా = మనస్సు
తోను; ధర్మకావ్యయా = ధర్మము
నందలియిచ్చచే; ఏకాం = ఒకఁడైన;
రజసిం = రాత్రియంతయు; అవ

అప్పుడు, కౌసల్యాదేవి, ధర్మ
మునందలియిచ్చచే, సుస్థిరఁబగుమ
నంబుగలిగి, యాగుఱ్ఱముతోఁగూ
డ, నొక రాత్రియంతయు, నివసించెను.

అని తాత్పర్యము.

హేతా ధ్వర్య స్తథో గ్ధాతా హస్తేన సమయోజయక్
మహిష్యా పరివృత్త్యా చ వావాతాంచ తథాసరామ్. ౩౩

టీక॥ హేతా = హేతయ

ను; అధ్వర్యః = అధ్వర్యులును; ఉ
ద్ధాతా = ఉద్ధాతయును; తథా =
(ఇది, ఆనుక్తసముచ్చాయకము) బ
హ్మయును; మహిష్యా = మహిషి
తోను; పరివృత్త్యాచ = పరివృత్తితో
నుం గూడ; వావాతాం = వావాత

ను; తథా = అట్లు; అపరాం = ఇప్పు
డుచెప్పఁబడినవారికన్ననితరయగు
పాలాకలిని; హస్తేన = తమహస్త
ముతో; సమయోజయక్ = గ్రహించిరి.
“కృతాభిషేకా మహిషీ
పరివృత్తి రుపేక్షితా, వావాతా
భోగినీపాత్ర ప్రదా పాలాకలిమ



తా" అనివై జయంతి.

విశేషార్థము. — అశ్వమేధ

మునందు, యజమానుడగు, హోత
కును, అధ్వర్యునకును, ఉగ్రాతకును,
బ్రహ్మకును, (పిరలుబుద్ధియును)ను
హిషిసి, పరివృత్తిని, వావాతను, బా
లాకలిని, గ్రహముగా, నివ్వవలయు
ను. ఆవెనుక, బ్రతినిధిదానంబున, మ

ఱలఁ, బుచ్చుకొనుట సంప్రదాయ
ము.

దశరథుఁడెవ్వఁగా, హోతయు
ను, అధ్వర్యుఁడును, ఉగ్రాతయును,
బ్రహ్మయును, ఈపిరలుబుద్ధియు
లును, మహిషిని, బరివృత్తిని, వావా
తను, బాలాకలిని, గ్రహముగఁ, బ
రిగ్రహించిరి. అనితాత్పర్యము.

పతత్రిణ స్తస్య వపా మధ్యశ్య సయితేంద్రియః

ఋత్వి క్షరమసంపన్న శ్శ్రేయమాసశాస్త్రతః. ౩౪

టీక॥ నితేంద్రియః = నిగ్రహించ

పఁబడిన యింద్రియములు గలవాఁ
డను; పరమసంపన్నః = అధికమైన
శాస్త్రజ్ఞానసంపత్తిగలవాఁడనుగ; ఋ
త్విక్ = అధ్వర్యుఁడను; శస్య = ఆ; ప
తత్రిణః = గుఱ్ఱముయొక్క; వపాం =
మెదడును; ఉద్ధృత్య = ఎత్తి; శాస్త్ర
తః = శాస్త్రప్రకారముగ; శ్రేయ

యామాస = పక్షముచేసెను.

ఇంద్రియ నిగ్రహముగలవాఁడు
ను, సమస్తశాస్త్రంబుల నెఱింగిన
వాఁడనుగ, అధ్వర్యుఁడు, ఆయశ్వము
నందలి మెదడు నెత్తి, యథాశా
స్త్రంబుగఁ, బక్షముచేసెను.

అనితాత్పర్యము

ధూమగంధం వపాయాస్తు జిఘ్రీతిస్త నరాధిపః

యథాకాలం యథాన్యాయం నిర్గుద౯ పాపమాశ్ననం. ౩౫

టీక॥ నరాధిపస్తు = మనుష్యులకుఁబ్ర
భువైనదశరథుఁడును; ఆత్మనః = శే
నయొక్క; పాపం = పాపమును; ని

ర్గుద౯ = బోఁగొట్టుకొనుచు; యథా
కాలం = కాలమునతిక్రమింపక; య
థాన్యాయం = శాస్త్రము నతిక్ర

౨౬౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.
స ౧౪

మింపక; వపాయాః = మెదడుయొక్క; ధూమగంధం = పొగవాసన; జిఘ్రీతస్త్వ = ఆఘ్రీణించెను. దశరథమహారాజును, దనపాపమునుబోగొట్టుకొనుటకై, యావ

మయిగ్ని హోతృమందు వేల్వబడుచుండగా, దానిపొగవాసనను, శాస్త్రోక్తకాలంబున శాస్త్రోక్తరీతి, నాఘ్రీణించెను. అని, తాత్పర్యము.

హయస్య యాని చాంగాని తాని సర్వాణి బ్రాహ్మణాః
అగ్నోప్రాప్యంతి విధివ త్వమంత్రా స్తోడ శర్వజః. ౩౬

టీక॥ హయస్య = గుఱ్ఱముయొక్క; అంగాని = అవయములు; యాని = వాటి; సర్వాణి = అన్నింటిని; సమంత్రాః = మంత్రములతోఁగూడిన; ఋత్విజః = ఋత్విజులైన; బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు; స్తోడశ = పదునాఱుగురు; విధివత్ = యథాశా

స్త్రముగ; అగ్నో = అగ్ని హోతృమందు; ప్రాప్యంతి (ధూతాథక సంక్తి) = ఏవిగలవో; తాని = వాటి మందులట్) = హోమముచేసిరి. మంత్రవేత్తలగుఋత్విజులుపది యాఱుగురు, ఆగుఱ్ఱమునంగంబులన్నియు, యథాశాస్త్రంబుగ, నగ్ని హోత్రంబునందు, హోమముచేసిరి. అని, తాత్పర్యము.

ష్టక్షశాఖాసు యజ్ఞానా మన్యేషాం క్రియతే హవిః
అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య వైతసోధాగ ఇప్యతే. ౩౭

టీక॥ అన్యేషాం = ఇతరములైన; యజ్ఞానాం = యాగములకు; హవిః = హవిస్సు; ష్టక్షశాఖాసు = ఋగ్వేదములయందు; క్రియతే = సంస్కరింపబడుచున్నది. అశ్వమేధస్య = అశ్వమేధమనెడు; యజ్ఞ

స్య = యాగమునకు; వైతసోధాగ = బృహదశామందు సప్తసంస్కరింపఁబడుచున్నది. అశ్వమేధము; ఇప్యతే = విధింపబడుచున్నది. ఇతరయాగంబున, హవిస్సు సంస్కరింపబడుచున్నది.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము.

స ౧౪

పబడుచున్నది; అశ్వమేధంబునకు, యందు, సంస్కరింపబడి చున్నది.
హవిభాగము, ప్రబృలి తగెల అని, తాత్పర్యము.

త్ర్యహూఽశ్వమేధ స్సంఖ్యాతః కల్పసూత్రేణ బ్రాహ్మణ్యే

టీక || కల్పసూత్రేణ=యాగ సంఖ్యాశాస్త్రే=తెక్కింపబడినది.
క్రమమునకు ద్వైదిక కల్పసూత్రముచే కల్పసూత్రముచేయు, పేదవా
లను; బ్రాహ్మణ్యే=పేదలబులయల క్లంబుల చేతను, అశ్వ మేధము,
దలివిధిధాన్యంబులచేతను; అశ్వమే మూడవది నమలయొగవని, మేధ
ధః= అశ్వమేధయాగము; త్ర్య దుచున్నది.
హః= మూడవది నమలయొగవదిగా; అని, తాత్పర్యము.

చతుష్టోమ మహా స్రస్య ప్రశంసం సుకర్షితమ్. ౩౮

ఉక్త్యం ద్వితీయం సంఖ్యాత మతిరాశ్రమ తతో తరమ్

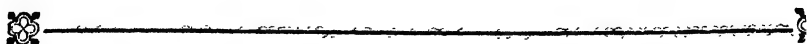
టీక || తస్య=అయశ్వమేధము ము; అతిరాశ్రమ=అతిరాశ్రమని;
యొక్క ప్రశంసం=మొదటిదైన; అ సంఖ్యాతం(అధ్యాహృతము)= తె
హః=దినము; చతుష్టోమం=చతు క్కింపబడినది.
ష్టోమమని; పరికర్షితం=దీర్ఘమునది అయశ్వమేధము మొదటిదినము
బడినది. ద్వితీయం=రెండవదినము; చతుష్టోమమనియు, రెండవదినంబు
ఉక్త్యం=ఉక్త్యుని; సంఖ్యాతం= క్త్యునియు; మూడవదినంబతిరా
తెక్కింపబడినది. తథా=అట్లు; ఉ త్రమనియు, శిష్టబహుచున్నది.
తరం= ఆపైదియగు మూడవదిన అని, తాత్పర్యము.

కారితా సత్ర బహవో విహితా శ్శాస్త్ర దశకనాత్. ౩౯

టీక||తత్ర=అయశ్వమేధమునం ముయొక్క అగునడుటవలన; విహి
దు; శాస్త్రదశకనాత్=ప్రమాణ తాః=విధింపబడిన; బహవః=అ

౨౭౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స గ ర



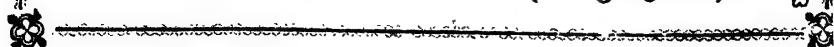
నేకములైన యాగములు; కారి	శాస్త్రవిహితంబులగు, బహుయా
తాః=చేయింపఁబడినవి.	గంబులు, చేయింపఁబడినవి.
అందుఁబ్రమాణాంతరమునుంబట్టి,	అని, తాత్పర్యము.

జ్యోతిష్టోమాయుషీ వైవ మతిరాత్రౌ వినిమితౌ .
అభిజి ద్విశ్వజి చైవ మప్తార్యామౌ మహాక్రతుః. ౪౦

టీక॥ జ్యోతిష్టోమాయుషీ=జ్యోతిష్టోమమును ఆయుర్యాగమును; వినిమితౌ=చేయఁబడినవి. ఏవం=ఇట్లు; అతిరాత్రౌ=రెండతిరాత్రులును; వినిమితౌ (అధ్యాహ్నాతము)=చేయఁబడినవి. అభిజిత్=అభిజిత్తును యాగముకంటెయును; విశ్వజిత్=విశ్వజిత్తును, అప్తార్యమంబొకటియునుం, మహాక్రతుః=గొప్పయాగముకంటెయును; వినిమితౌ (అధ్యాహ్నాతము)=చేయఁబడినవి. అతిరాత్రౌ=రెండతిరాత్రులును, అభిజిత్తును, విశ్వజిత్తును, అప్తార్యమంబొకటియునుం, మహాక్రతుః=గొప్పయాగముకంటెయును; వినిమితౌ (అధ్యాహ్నాతము)=చేయఁబడినవి. అభిజిత్తును, విశ్వజిత్తును, అప్తార్యమంబొకటియునుం, మహాక్రతుః=గొప్పయాగముకంటెయును; వినిమితౌ (అధ్యాహ్నాతము)=చేయఁబడినవి. అభిజిత్తును, విశ్వజిత్తును, అప్తార్యమంబొకటియునుం, మహాక్రతుః=గొప్పయాగముకంటెయును; వినిమితౌ (అధ్యాహ్నాతము)=చేయఁబడినవి.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రాచీం హూత్రే దదౌ రాజా దిశం స్వకులవర్ధనః
అధ్వర్యవే ప్రతీచీంతు బ్రహ్మ తే దక్షిణాం దిశమ్. ౪౧
ఉగ్రాత్రేచ తథోదీచీం దక్షిణైషా విస్త్రితా
అశ్వమేధే మహాయజ్ఞే స్వయంఘవిహితే పురా. ౪౨

టీక॥ స్వకులవర్ధనః=తనవంశమునువృద్ధిఁ బొందించునట్టి; రాజా=దశరథమహారాజు; హూత్రే=హూతు; దిశం=దిక్కును; దదౌ=ఇచ్చెను. అధ్వర్యవేతు=అధ్వర్యువు కొఱకును; ప్రతీచీం=పడమటిదిక్కును; దదౌ (అధ్యాహ్నాతము)=ఇచ్చెను; ఉగ్రాత్రే=ఉగ్రాతకొఱకు; పాచీం=	తూర్పు; దిశం=దిక్కును; దదౌ=ఇచ్చెను. అధ్వర్యవేతు=అధ్వర్యువు కొఱకును; ప్రతీచీం=పడమటిదిక్కును; దదౌ (అధ్యాహ్నాతము)=ఇచ్చెను; ఉగ్రాత్రే=ఉగ్రాతకొఱకు; పాచీం=
--	---



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౭౧

స ౧౪

ను. బ్రహ్మణే=బ్రహ్మకొఱకు; దక్షిణాం=దక్షిణపు; చిశం=చిక్కును; దదౌ(అధ్యాహ్నము)=ఇచ్చెను; తథా=అట్లు; ఉద్ధాత్రేచ=ఉద్ధాతకొఱకును; ఉపిచిం=ఉత్తరపుదిక్కును; దదౌ(అధ్యాహ్నము)=ఇచ్చెను. పురా=మునుపు; స్వయంఘవిహితే=బ్రహ్మసేవజింపబడిన; అశ్వమేధే=అశ్వమేధమనెడు; మహాయజ్ఞే=గొప్పయాగమందు; ఏషా=ఈ; దక్షిణా=దక్షిణ; వినిమితా=ఏర్పలుపబడినది.

దానమహిమచేదనకులంబును వృద్ధిబొందించునట్టి దశరథమహారాజు, ఘోరతకుంఘ్రాచిక్కునందలిదేశమునిచ్చెను; అధ్వర్యువునకు, బడమటిచిక్కునందలిదేశంబునొసంగెను; బ్రహ్మకు దక్షిణపుదిక్కునందలిదేశంబుసమీకరించెను; ఉద్ధాతకు త్తరదిక్కునందలిదేశంబునిచ్చెను; మునుపు, బ్రహ్మచేసే జింపబడిన యశ్వమేధమహాయాగమం, దీదక్షిణ యేర్పలుపబడినది. అని, తాత్పర్యము.

క్రతుం సమాప్యతు తదా న్యాయతః పురుషర్షభః

ఋత్విగ్భ్యో సా దదౌ రాజా తాం ధరాం క్రతువర్ధనః. ౪౩

టీక|| పురుషర్షభః=పురుషశ్రేష్ఠుండును; క్రతువర్ధనః=యాగమునువృద్ధిబొందించువాఁడునగు; రాజా=దశరథమహారాజు; క్రతుం=యాగమును; సమాప్యతు=ముగించినంతనే; న్యాయతః = యథాశాస్త్రముగ; తాం=ఆ; ధరాం=భూమిని; ఋత్విగ్భ్యః=ఋత్విజులకొ

ఱకు; దదౌహి=ఇచ్చెనుగదా! అశ్వమేధంబు ముగియఁగానే, పురుషశ్రేష్ఠుండగు దశరథమహారాజు, క్రతుఫలంబభివృద్ధినిొందుటకై, భూమండలం బంతయు, ఋత్విజులకీచ్చెను. అని తాత్పర్యము.

ఋత్విజ స్త్వబ్రువన్ సర్వే రాజానం గతకల్మషమ్

(మూల్యముకొంచెముగానే యిత్తువు గాక “అనిచెప్పటచే”, ఇప్పుడుమీకునాచేనివ్వఁబడినసనుస్తభూమండలమునకును, ఏమిమూల్యంబివ్వఁగలసనిశంకింపవలదు, ఇష్టమువచ్చినంతయిచ్చినంజాలును” అనితెల్పఁబడినది.

దశరథ మహా రాజా! మాకు భూమిచేనేమియుఁబ్రయోజనంబు లేదు; మేముదానిం బాలించుటకుస

మలగ్గుముకామనియు, నెల్లప్పుడువేదాధ్యయనమునే చేసికొనుచుండువారమనియు, నీకునుంచెలిసియున్నందున, మాకుదానం గలుగునంకటంబుల నెచ్చుగాఁ జెప్పనక్కఱలేదు; కావునఁ, గొంచెముగానేదానికి బదులుగా మూల్యం బిత్తువుగాక.

అనితాత్పర్యము.

మణిరత్నం సువర్ణం వా గాహ్ యద్వా సముద్యతమ్. ౪౬
తత్ప్రయచ్చ సరశ్రేష్ఠ ధరణ్యా స ప్రయోజనమ్

టీక॥ సరశ్రేష్ఠ=పురుషశ్రేష్ఠుఁడవగుదశరథుండా! మణిరత్నం = మణిశ్రేష్ఠముగాని; సువర్ణం వా = బంగారముగాని; యద్వా = ఏదిగాని; సముద్యతం=సిద్ధమైనదిగా; భవతి (అధ్యాత్మతము)= అగుచున్నదో; తత్ = దాని; ప్రయచ్చ = ఇమ్ము; ధరణ్యా=భూమిచే; ప్ర

యోజనం=ఫలము; స=లేదు. పురుషశ్రేష్ఠుఁడవగు దశరథుఁడా; మంచితత్నముగాని, బంగారముగాని, ఏదిసిద్ధముగా నున్నదో; దానిమాకిమ్ము; ఈభూమిచే మాకెంతయుఁ బ్రయోజనంబు లేదు. అనిదశరథునితోఁజెప్పిరి. అనితాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తో సరపతి బ్రాహ్మణే ర్వేదపారగైః. ౪౭
గవాం శతసహస్రాణి దశ తేభ్యో వదౌ నృపః
శతకోటి స్సువర్ణస్య రజతస్య చతుర్గుణమ్. ౪౮

టీక॥ సరపతిః=మనుష్యులకుఁబ్రభువైన; నృపః=దశరథమహారా

౨౭౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితముః స ౧౪

జు ("సరపతిశబ్ద ముయాగికము ,
సృపశబ్దముయాధము, కాఁబట్టిపా
నరుక్త్యములేదు" అనిమహేశ్వర
తీర్థులు, వ్రాసియుండుటంబట్టి న
రపతిశబ్దమునకుమాత్రంబవయవా
ధకము వ్రాయఁ బడినది); వేదపా
రగైః=వేదంబులయంతమునెఱింగి
న; బ్రాహ్మణైః=ఋత్విజులచేత; ఏ
వం=ఈప్రకారము; ఉక్తైః=చెప్పఁ
బడినవాఁడై; తేభ్యః=ఆఋత్విజుల
కొఱకు; గవాం= (ద్వితీయాథక
మందుషష్ఠి) ఆవులను; దశ=పది;
శతసహస్రాణి= నూఱువేలును(ప

దిలక్షులను); సువణస్య = (ద్వితీ
యాథకమందుషష్ఠి) బంగారము
ను; శతకోటిః=నూఱుకొట్లను; ర
జతస్య=(ద్వితీయాథకమందుషష్ఠి)
వెండిని; చతుగుణం=బంగారము
నకు, నాల్గంతలను (నన్నూఱుకొ
ట్లను); దదౌ=ఇచ్చెను.
సమస్తవేదంబులనుసాంతంబుగ
నెఱింగినఋత్విజులీరితింజెప్పఁగా,
నాదశరథమహారాజు, పదిలక్షలగో
వులను, నూఱుకొట్లబంగారమునున
న్నూఱుకొట్లవెండిని, వారల, కిచ్చెను.
అనితాత్పర్యము.

ఋత్విజశ్చ తత స్సర్వే ప్రదదు స్సహితా వసు
ఋశ్యశృంగాయ మునయే వసిష్ఠాయచ ధీమతే. ౪౯

టీక॥ శతః=అపిమ్మట; ఋత్విజః=
ఋత్విజులు; సర్వేచ=అందఱును;
ససీతాః = కూడికొనినవారలై;
మునయే=మననముచేయునట్టి; ఋ
శ్యశృంగాయ= ఋశ్యశృంగునికొ
ఱకును; ధీమతే= బుద్ధిమంతుఁడగు;
వసిష్ఠాయచ= వసిష్ఠుని కొఱకును;
వసు=ధనమును; ప్రదదుః=ఇచ్చిరి.

అంత, నాఋత్విజులందఱుంజే
రి, దశరథుండు తమకందఱకును ,
మొత్తముగాదక్షిణయిచ్చినధనము
ను, దమకుఁ బంచిపెట్టుటకై, ఋ
శ్యశృంగ మహామునికిని , బుద్ధిమం
తుండగు వసిష్ఠమహాశిక్షిని, సమ
పిఁచిరి.
అనితాత్పర్యము.

తతస్తే న్యాయతః కృత్వా ప్రవిభాగం ద్విజో త్తమాః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౭౫

స ౧౪

సుప్రీతమనస స్సర్వే ప్రత్యూచ ముదితా భృశమ్. ౫౧

టీక తతః=అపిమ్మట; తే=	తసించినవారలై; ప్రత్యూచః=ప
అ=ద్విజోత్తమాః=బ్రాహ్మణశ్రే	రస్పరము, చెప్పకొనిరి.
ష్ఠులు; సర్వే=అందఱును; సుప్రీత	అంత నాబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులం
మనసః=మిక్కిలిసంతసించిన హృ	దఱును, న్యాయముగా, ధనమునంత
దయముగలవారలై; న్యాయతః=	యును, బంచికొని, సంతసము
న్యాయముగా; ప్రవిభాగం=పం	నొంది, పరస్పరము స్తోత్రవాక్యము
చుకొనుటను; కృత్వా=చేసికొని;	లఁ జెప్పకొనిరి.
భృశం=మిక్కిలి; ముదితాః=సం	అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రసవకేభ్యస్తు హిరణ్యం సుసమాహితః

జాంబూనదం కోటిసంఖ్యం బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ తదా. ౫౨

టీక తతః=అటుపిమ్మట; త	దిగలదియనగు; హిరణ్యం=బం
దా=అప్పుడు; సః(అధ్యాహృత	గారమును; దదౌ=ఇచ్చెను.
ము)=ఆదశరథమహారాజు; సు	అంత, నప్పుడా దశరథ మహా
సమాహితః=శ్రద్ధతోఁ గూడిన	రాజు శ్రద్ధగలవాఁడై, యభ్యాగ
వాఁడై; ప్రసర్పకేభ్యః=అభ్యాగ	తులగు బ్రాహ్మణులకు, జంబూ
తులగు; బ్రాహ్మణేభ్యస్తు=బ్రా	నదీసంభవమైనబంగారమును గోటి
హ్మణుల కొఱకును; జాంబూన	కొలంది నిచ్చెను.
దం=జంబూనదియందుఁ బుట్టినది	అని తాత్పర్యము.
యును; కోటిసంఖ్యం=కోటికొలం	

దరిద్రాయ ద్విజాయా థ హస్తాభరణ ముత్తమమ్

కస్తై చి ద్యాచమానాయ దదౌ రాఘవనందనః. ౫౩

౨౭౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితముః స ౧౪.

టీక || అథ=పిమ్మట; రాఘవణం=కడియమును; దదౌ=ఇచ్చెను
నందనః=రఘువంశమునందుఁబుట్టి అంత , రాఘవుండగు నజమ
న యజమహారాజు కొడుకైనదశ హారాజుకొడుకైన దశరథుండు ,
రథుండు; యాచమానాయ=యా ఒకానొక దరిద్ర బ్రాహ్మణుండు
చించునట్టి; కస్త్యైచిత్ = ఒకా యాచింపఁగా, నతనికి , శ్రేష్ఠంబ
నొక; దరిద్రాయ=దరిద్రుడైన ; గు తనచేతి కడియము నిచ్చెను. అ
ద్విజాయ=బ్రాహ్మణుని కొఱకు; నితాత్పర్యము.
ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమైన ; హస్తాభర

తతః ప్రీతేషు నృపతిః ద్విజేషు ద్విజవత్సలః
ప్రణామ మకరో త్రేషాం హషణపర్యా కులేక్షణః. ౫౩

టీక || తతః=అపిమ్మట; ద్విజులు గలవాడై; త్రేషాం = అబ్రా
వత్సలః=బ్రాహ్మణులయందు వా హ్మణులకు;ప్రణామం=నమస్కా
త్సలము గలవాడైన; నృపతి= రంబును; అకరోత్=చేసెను.
మనుష్యులకుఁ బ్రభువైన దశరథుం అంత , బ్రాహ్మణులయందుఁ
డు;ద్విజేషు=బ్రాహ్మణులు; ప్రీతే జాలం బ్రేమగల దశరథ మహారా
షు=నృప్తినొందినవారలగుచుండఁ బ, బ్రాహ్మణులుత్పత్తి నొందగాఁ
గా;హషణపర్యాకులేక్షణః , హ నే, సంతోషవిశేషంబునం గలతవ
షణ= సంతోషముచే , పర్యాకు డినకండ్లుకలిగినవాడై , వారలకు
ల = కలతనొందిన, ఈక్షణః=కం నమస్కారము చేసెను. అని,తా.

తస్యా శిషో థ విధివ ద్భ్రాహ్మణే స్సముదీరితాః
ఉదారస్య నృవీరస్య ధరణ్యాం స్రణతస్యచ. ౫౪

టీక || అథ=అపిమ్మట; ఉదారస్య = మనుష్యులలోఁ బరాక్ర
రస్య=మిక్కిలిదాతయును ; నృవీ మ శాలియును ; ధరణ్యాం =

౨౭౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౪



వృత = మంచివృతముగల ఋశ్య	చెప్పెను.
శృంగుడా! త్వంతు=నీవుమాత్ర	అంత దశరథమహారాజు, ఋ
ము; కులస్య=వంశముయొక్క; వ	శ్యశృంగునిం జూచి, దృఢ వ్రేతుండ
ధణనం=వృద్ధిని గలుగఁ జేయున	వైన ఋశ్యశృంగుడా! నీవుమాత్ర
ట్టి కమణమును ; కతుం=చేయు	ము, నాకు, వంశవృద్ధికరంబగుకర్త
టకు; అహా=సి=తగుదువు; ఇతి (అ	మును జేయవలయునని చెప్పెను.
ధ్యాహృతము)=అని; అబ్రీవీత్ =	అని తాత్పర్యము.

తథేతి చ స రాజాన మువాచ ద్విజస త్తమః

భవిష్యంతి సుతా రాజం శ్చత్వారస్తే కులో ద్వహః. ౫౭

టీక॥ ద్విజస త్తమః=బ్రాహ్మణ చెప్పెను.

శ్రేష్ఠుండగు; సః=ఆఋశ్యశృంగు	బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠుండగు నాఋ
దు; రాజానం= దశరథమహారా	శ్యశృంగుడు. “దశరథ మహారా
జునుగూర్చి; రాజః = దశరథమ	జా! ఆలాగేచేసెదను, నీకువంశో
హారాజా! తథా=ఆలాగే; తే=	ద్ధారకులగు నలువురుకొడుకులు ,
నీకు; కులోద్వహః=కులమునుద్ధరిం	గల్గుదురు” అని, దశరథ మహారా
చునట్టి; సుతాః = కుమారులు; చ	జాతోఁ, జెప్పెను.
త్వారః=నలువురు; భవిష్యంతి=క	అని తాత్పర్యము.
లుగుదురు. ఇతి=అని; ఉవాచ =	

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అధికావ్యే,

బాలకాండే, చతుర్దశ స్సగః.

ఇది, సప్తాధికము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండచతుర్దశస్సగః టీక,

ముగిసినది.



౞

పంచదశసగప్రారంభః.

మేధావీతు తతో ధ్యాత్వా స కించి దిద ముత్తరమ్

లబ్ధసంక్షప్తత స్తంతు వేదజ్ఞో నృప మబ్రవీత్. ౧

టీక || తతః=అంతట; మేధా
వీ=ధారణసమర్థులగు బుద్ధిగల
వాడును; వేదజ్ఞః= వేదంబుల నె
ఱింగిన వాడునగు ; సతు=ఆము
శ్యశృంగుడును; కించిత్=కొంచె
ము; ధ్యాత్వా = ఆలోచించి; త
తః=ఆపిమ్మట; లబ్ధసంక్షప్తిః= పొం
దఁబడినస్మృతిగలవాడై; తం=ఆ,
(తుకారంబుపాదపూరణార్థము)
నృపం= దశరథమహారాజును గూ
ర్చి; ఇదం=ఈ; ఉత్తరం=మాటు

మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.
అంత వేదంబుల నెఱింగిన యా
ముశ్యశృంగుడు , “ఈ దశరథున
కుంబుతోత్పత్తి యే కమంబునం
గల్గు” ననికొంచె మాలోచించి ,
ధారణ సామర్థ్యంబు గలవాడు
కావుననంతలోస్మృతినొంది, యా
దశరథున కిట్లు ప్రత్యుత్తరంబు చె
ప్పెను.
అనితాత్పర్యము.

ఇష్టిం తేహం కరిష్యామి పుత్రీయాం పుత్రకారణాత్
అధర్వశిరసి ప్రోక్షైమకంతై స్సిద్ధాం విధానతః. ౨

టీక|| అహం=నేను; తే=నీకొ
ఱకు; పుత్రకారణాత్=కొడుకుల
నిమిత్తము; పుత్రీయాం=కొడుకుల
గల్గించునదియు; విధానతః= శా
స్త్రమువలన; సిద్ధాం= ఏర్పడినది
యునగు; ఇష్టిం=యాగమును; అధ
ర్వశిరసి=అధర్వశిరస్సు అనెడువేద

మునందు; ప్రోక్షై=చెప్పఁబడిన,
మంత్రైః=మంత్రములచే; కరిష్యా
మి=చేసెదను.
నేనునీకుఁగొడుకులుగలుగుటకై,
శాస్త్రసిద్ధంబైనపుత్రోత్పత్తినిమిత్తం
బైయున్న, యొక యాగమును, అధ
ర్వశిరస్సునందు జెప్పఁబడినమంత్రం

౨౮౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

బులచేఁ, జేసెదను. అనిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

తతః ప్రాక్రమ్య తామిష్టిం పుత్రీయాం పుత్రకారణాత్
జుహోవ చాగ్నో తేజస్వీ మంత్రదృష్టేన కర్మణా. ౩

టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; పుత్రశా	ణా=కర్మముచేత, అగ్నో=అ
రణాత్=కొడుకులనిమిత్తము; పు	స్నిహామాత్రమునందు; జుహోవ
త్రీయాం = కొడుకులఁగల్గించున	చ=హోమమునుం జేసెను.
ట్టి; తాం=ఆ; ఇష్టిం= యాగము	అంతఁ, బుత్రనిమిత్తము, పుత్రు
ను, ప్రాక్రమ్య=ఆరంభించి, తేజ	లఁగల్గించునట్టి యాయాగము, నా
స్వీ=బ్రహ్మతేజముగల ఋశ్యశృం	రంభించి, వేదమునందుఁజెప్పఁబడి
గుడు; మంత్రదృష్టేన = వేదముం	నట్లు హోమమునుం జేసెను.
త్రంబులందుఁ జూడఁబడిన; కర్మ	అనితాత్పర్యము.

తతో దేవా స్స గంధర్వా స్సిద్ధాశ్చ పరమమయః
భాగప్రతిగ్రహార్థం వై సమవేతా యథావిధి. ౪

టీక॥ తతః=అంతట; సగంధర్వాః=	నుటకొఱకు; సమవేతాః=చేరిరి.
గంధర్వులతోఁగూడిన; దేవాః=దే	అంత, దేవతలును, గంధర్వులు
వతలును; పరమర్షయః=శ్రేష్ఠులగు	ను, సిద్ధులును, బ్రహ్మదేవుండును,
ఋషులును; సిద్ధాశ్చ=సిద్ధులును (చ	బరమఘోలును, ఆ యాగంబునం
కారంబుచే) బ్రహ్మయును; యథా	దు హవి భాగమును బుచ్చుకొ
విధి=యథాశాస్త్రముగ; భాగప్ర	నుటకై, యొకటిగాఁజేరిరి. అనితా
తిగ్రహార్థం = హవిర్భాగముయొ	త్పర్యము.
క్క- (హవిర్భాగమును) బుచ్చుకొ	

తా స్స మేత్య యథాన్యాయం తస్మిన్ సదసి దేవతాః
అబ్రువన్ లోకకర్తారం బ్రహ్మణం వచనం మహత్. ౫

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౭౧

స ౧౫

టీక || తాః = ఆ ; దేవతాః =
దేవతలు; తస్మిన్ = ఆ; సదసి = యా
గసభయందు; యథాన్యాయం =
యథాశాస్త్రముగ; సమేత్య = చే
రి; లోకకతాః = లోకంబుల
జేయునట్టి; బ్రహ్మాణం = బ్రహ్మదే
వునిగూర్చి; మహత్ = గొప్పదైన;
వచనం = వాక్యమును; అబ్రువన్ =

చెప్పిరి.

ఆదేవతలందఱు , యథాశా
స్త్రంబుగ , నాయాగసదస్సునం
దుఁ జేరి, లోకంబులంజేయునట్టిబ్ర
హ్మ దేవునితో, నిట్లని, యొకగొప్ప
మాటను, జెప్పిరి.
అనితాత్పర్యము.

భగవత్ త్వత్ప్రసాదేన రావణో నామ రాక్షసః

సర్వా నో బాధతే వీర్యా చ్ఛాసితుం త న్న శక్నుమ్. ౬

టీక || భగవత్ = భగవంతుఁ
డా! రావణోనామ = రావణుండ
నియెడు; రాక్షసః = రాక్షసుఁడు;
త్వత్ప్రసాదేన = నీయనుగ్రహము
చేత; వీర్యాత్ = పరాక్రమమువల
న; నః = మమ్ము; బాధతే = కాటి
యపెట్టుచున్నాఁడు; తం = వాని ;
శాసితుం = శిక్షించుటకు; నశక్ను

మ్ = సమర్థులముకాము.

భగవంతుఁడా! రావణుండను
నొకరక్కనుండు, నీయనుగ్రహము
నొంది, పరాక్రమంబుచే, మమ్ము
లంగాటియ పెట్టుచున్నాఁడు; అ
తని శాసింపమాకు శక్తిలేదు.
అనితాత్పర్యము.

త్వయా తస్మై వరో ద త్తః ప్రీతేన భగవత్ పురా

మానయంత శ్చ త స్మిన్త్యం సర్వం తస్య త్తమామహే. ౭

టీక || భగవత్ = భగవంతుఁ
డా! పురా = మునుపు; ప్రీతేన = సు
తసించినట్టి; త్వయా = నీచేత; త
స్మై = ఆరావణునికొఱకు; వరో =

వరము; ద త్తః = ఇవ్వఁబడినది. వ
యం (అధ్యాహృతము) వ = మేము
ను; తం = ఆవరమును ; మానయం
తః = పూజింపుచు ; తస్య = ఆరావ

౧౮౨ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము

స ౧౫

ఋనియొక్క; సర్వం=అంతకార్యమును ; తుమామహే = ఓర్పుచున్నాము.

భగవంతుడా! నివృత్తార్థము, సంతోషవిశేషంబున, నతనికి , వ

రంబొసంగితివి; మేము, నావరముంబూజింపుచు, వాడుచేసిన యపకారంబుల నంతయు, నోర్చుచున్నాము.

అని తాత్పర్యము.

ఉద్వేజయతి లోకాం శ్రీ సుచ్చిత్రా ద్వేష్టి దుర్మతిః
శక్రం త్రిదశరాజానం ప్రధర్షయితు మిచ్ఛతి. ౮

టీక || దుర్మతిః=దుర్బుద్ధియగురావణుండు; లోకాం=లోకంబుల ; శ్రీ=మూఁటిని ; ఉద్వేజయతి=భీతిలఁ జేయుచున్నాడు. ఉచ్చిత్రా=గొప్పవారగులోకపాలురను; ద్వేష్టి = ద్వేషించుచున్నాడు. త్రిదశరాజానం=దేవతలకుఁ బ్రభువైన ; శక్రం=ఇంద్రుని; ప్రధర్షయితుం=అవమానించు

టకు; ఇచ్ఛతి=కోరుచున్నాడు. ఆరావణుండు, దుర్బుద్ధియై, లోకంబుల భయ పడఁ జేయుచున్నాడు; ఉన్నతపదస్థులగు లోకపాలురద్వేషించుచున్నాడు; దేవతలందఱకును బ్రభుండగు నింద్రునవమానింపఁ గోరుచున్నాడు. అని తాత్పర్యము.

ఋషీ యత్యే సగంధర్వా నసురా బ్రాహ్మణాం స్తథా
అతిక్రామతి దుర్ధామో వరదానేన మోహితః. ౯

టీక || దుర్ధామః= ఎదిరింపఁగూడనియారావణుండు; వరదానేన=వరప్రదానముచేత; మోహితః=బడలెఱుంగనివాడై ; ఋషీ = ఋషులను; సగంధర్వా=గంధర్వులతోఁగూడిన; యత్యే=య

త్యులను; అసురా=తాపశువుమొదలగునసురులను; తథా=అట్లు ; బ్రాహ్మణా=బ్రాహ్మణులను; అతిక్రామతి; అవమానించుచున్నాడు. ఆరావణుండు, నీవరముచే నొడలెఱుంగక, యెదిరింపనవిగాక,

ముఖలను, యక్షులను, గంధర్వులను, నవమానించు చున్నాడను.
లను, అసురులను, బ్రాహ్మణులను అనితాత్పర్యము.

నైనం సూర్యః ప్రతపతి పార్శ్వే వాతి న మారుతః
చలోమిమాళీ తం దృష్ట్వా సముద్రోపి న కంపతే. ౧౦

టీక ॥ ఏనం=ఈరావణునిగూఠాశ్రయమును సూర్యుడు; నప్రతపతి=చక్కగానెండకాయుడు అస్య (అధ్యాహృతము)=ఈరావణునియొక్క; పాశ్వే=ప్రక్కయందు; మారుతః=వాయువు; నవాతి=వీచుడు. చలోమిమా=చంచలములగు నలలపక్షి-గల; సముద్రోపి=సముద్రుడును ; తం=ఆరావణుని; దృష్ట్వా=చూచి; నకంపతే=కదలడు. ఈరావణుని మీద సూర్యుండెండగాయడు; వానిప్రక్కనైన వాయువువీచును ; ఎల్లప్పుడును జంచలంబులగు తరంగంబులు గల సముద్రుండును, వానింజూచి, కదలకుండు. అనితాత్పర్యము.

తన్మహా నోష్ట్ర భయం తస్మా ద్రాక్షసా ఘోరదశకనాత్ .
 వధాథకం తస్య భగవన్నుపా యంకతుక మహాసి. ౧౧

టీక || తత్ = అందువలన; ఘోషపాయం = వెరవును; కతుం = చేయుటకు; అహంసి = తగుదువు. డబుడుటగల; తన్మాత్ = ఆ; రాకాబట్టి. భయంకరా కారుం డగునారాక్షసునివలన, మాకుగొప్పభయంబుగలిగియున్నది. అతనివధంబగునట్లు వెరవేదైనం జేయవలయును. తుండా! తస్య = ఆరావణునియొకనితాత్పర్యము.

౧౫౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

ఏవ ముక్త స్సరై స్సరై శ్చింతయిత్వా తతో బ్రవీత్

<p>టీక బ్రహ్మ (అధ్యాత్మ) బ్రవీత్ = దేవతలనుగూర్చి, చె ము) = బ్రహ్మదేవుడు ; ఏవం = ప్పెను. ఈ ప్రకారము ; సరై స్సరై = సమస్తమై దేవతల ప్రకారము చెప్పగా, స ; సరై = దేవతలచే ; ఉక్తః = చె బ్రహ్మదేవుం, డాలోచించి, యా ప్పఁబడినవాడై ; చింతయిత్వా = పిమ్మట, దేవతలకిట్లునిచెప్పెను. ఆలోచించి ; తతః = అపిమ్మట ; అ అని తాత్పర్యము.</p>	
---	--

హంతా యం విదిత స్తస్య వధోపాయో దురాత్మనః. ౧౨

<p>టీక దురాత్మనః = దుష్టస్వభావము. భావముగల ; తస్య = ఆ రావణుని సంతోషము! దుష్టస్వభావుండ యొక్క ; అయం = ఈ ; వధోపా గునారావణుని వధంబునకీయుపా యః = వధమునకు వెరవు ; విదితః = యంబువోచినది. ఎఱుంగఁబడినది . హంత = సంతో అని తాత్పర్యము.</p>	
---	--

తేన గంధర్వయతౌతాం దేవదానవరక్షసామ్

అవధ్యోస్తీతి వాగుక్తా తథే త్యక్తంచ తన్తయా. ౧౩

<p>టీక తేన = ఆ రావణునిచేత ; గంధర్వయతౌతాం = గంధర్వుల కుసుమములకును ; దేవదానవర క్షసాం = దేవతలకును దానవులకు నురాక్షసులకును ; అహం (అధ్యా త్మము) = నేను ; అవధ్యః = చం పఁగూడనివాడుగా ; అస్తి = అగు దును. ఇతి = అని ; వాక్ = మాట ; ఉక్తః = చెప్పఁబడినది. తత్ = ఆమా</p>	<p>ట ; మయాచ = నాచేతన ; తథేతి = అలాగే యని ; ఉక్తం = చెప్పఁబడినది ఆ రావణుడు, తాను, గంధర్వులకును, యక్షులకును, రాక్షసులకును, దానవులకును, రాక్షసులకును, అవధ్యుడు కావలయునని, వ రంబుకోరెను ; నేనాలాగే యగు గాకయని చెప్పితిని. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

నాకీర్తయ దవజ్ఞానా త్త ద్రక్షో మానుషాం స్తదా
తస్మాత్స మానుషాద్వధ్యో మృత్యునా న్యోస్యవిద్యతే. ౧౪

టీక || తదా = ఆవరమడుగు కాలమందు; తత్ = ఆ; రక్షః = రాక్షసుడగురావణుడు; అవజ్ఞానాత్ = అవమానంబు వలన; మానుషాత్ = మనుష్యులను ; నాకీర్తయత్ = చెప్పలేదు . తస్మాత్ = అందువలన; సః = ఆరావణుడు; మానుషాత్ = మనుష్యునివలన ; వధ్యః = చంపదగినవాడు; అస్య = వీనికి ; అన్యః = మనుష్యునికన్ననితరుడయిన; మృత్యుః = చంపువాడు; నవిద్యతే = లేడు. ఆరావణుడు, వరమడుగుకాలమందు, అవమానమగునని యెంచి, మనుష్యులవలనఁ దనకుఁ జాన్పలేకుండునట్లుఁగ లేదు ; కాబట్టి, వాడు మనుష్యునిచేఁ జంపబడు; మఱియెవ్వఁడును, వానింజంపలేడు. అనిబ్రహ్మదేవుడుచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

ఏత చ్ఛ్రిత్యా ప్రియం వాక్యం బ్రహ్మణా సముదాహృతమ్
దేవా మహాషయ స్సర్వే ప్రహృష్టా స్తేభవం స్తదా. ౧౫

టీక || బ్రహ్మణా = బ్రహ్మదేవునిచే; సముదాహృతం = చెప్పబడిన; ప్రియం = సంతోషముగలిగించునట్టి ; ఏతత్ = ఈ; వాక్యం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; తదా = అప్పుడు; తే = ఆ; దేవాః = దేవతలును; మహాషయః = గొప్పఋషులును; సర్వే = అందఱును ; ప్రహృష్టాః = మిక్కిలిసంతోషము గలవారైరి. అనితాత్పర్యము.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౫



ఏ తస్మిన్నంతరే విష్ణు రుపయాతో మహాద్యుతిః
శంఖ చక్ర గదా పాణిః పీతవాసా జగత్పతిః. ౧౬

టీక || ఏతస్మిన్=ఈ ; అంతః వచ్చెను.

రే=మధ్యమందు; మహాద్యుతిః=ఎ
వైచైనకాంతిగలవాఁడును; శంఖచ
క్రగదాపాణిః=శంఖము , చక్ర
ము, గద, ఇవి, హస్తములందుఁ గ
లవాఁడును; పీతవాసాః= పసుపు
వన్నె వస్త్రముగలవాఁడును; జగ
త్పతిః= ప్రపంచమునకుఁ బ్రభువు
నైనవిష్ణుః=విష్ణువు; ఉపయాతః=

ఇంతలో, నాపన్న రక్షణంబు
దొరకొనుటం గల్గిన సంతోషవిశే
షంబున నినుమడించిన కాంతిగలిగి,
నిజ భక్తులం బొరిగొన నెడఁబా
యకకరంబుల శంఖచక్రగదలధరిం
పుచు, పీతాంబరుండును జగన్నా
థుండునగు, విష్ణుదేవుండగు దెం
చెను. అని తాత్పర్యము.

బ్రహ్మణోచ సమా గమ్య తత్ర తస్థౌ సమాహితః

త మబ్రువత్ సురా స్సర్వే సమభిష్టాయ సన్నతాః. ౧౭.

టీక || (సః=అవిష్టువుఁ) తత్ర=అ
యాగశాలయందు; బ్రహ్మణోచ=

బ్రహ్మదేవునితోను; సమాగమ్య=
కూడుకొని; సమాహితః=సమా

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౭

స ౧౫

ధిగలవాడై; తస్థా=ఉండెను. సు
రా=దేవతలు; సర్వే=అందఱును;
తం = ఆవిష్టుదేవుని; సమభిష్టా
య=చక్క-గాఁ బ్రస్తుతించి; సన్న
తాః = మిక్కిలినములై; అబ్బి
వక్=చెప్పిరి.

విష్టుదేవెందు, వచ్చి, బ్రహ్మ
తోఁగూడనచ్చట సమాహితుండై
యుండెను; దేవతలందఱును, ఆవి
ష్టుదేవునింబ్రస్తుతించినములై, యి
ట్లని, పలికిరి.
అనితాత్పర్యము.

త్వాన్నియోత్యైవ హేవిష్టో లోకానాం హిత కార్యయా

టీక || విష్టో=విష్టుదేవుడా! లో
కానాం; లోకములకు; హితకా
ర్యయా = మేలునందిచ్చ చేత;
త్వాం= నిన్ను = నియోత్యైవ
హే=ప్రేరేపించెదము.

విష్టుదేవుడా! సమస్తలోకంబు
లకును, మేలుగలుగుటకై, నిన్నొక
కార్యమునందుఁ, ప్రేరేపించెదము.
అనితాత్పర్యము.

రాజ్ఞో దశరథస్య త్వ మయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః. ౧౮
ధర్మజ్ఞస్య వదాన్యస్య మహర్షి సమతేజసః
తస్య భార్యాసు తిస్సమ ప్రీశ్రీకీర్త్యుపమానుచ. ౧౯
విష్టో పుత్రత్వ మాగచ్ఛ కృత్వాత్మానం చతుర్విధమ్

టీక || విష్టో=విష్టుదేవుడా! అ
యోధ్యాధిపతేః= ఆయోధ్యానగ
రంబునకుఁ బ్రభువును; ప్రభోః=
రాజ్యపాలన సమర్థుండును; ధర్మ
జ్ఞస్య=ధర్మంబుల నెఱింగినవాఁడు
ను; వదాన్యస్య = మహాదాతయు
ను; మహర్షి సమతేజసః=గొప్ప
ఋషితో సరియగు తేజస్సు గలవాఁ

డును; రాజ్ఞః=రాజునకు; దశర
థస్య=దశరథునకు; తస్య = ఆదశ
రథునియొక్క; ప్రీశ్రీకీర్త్యుపమా
ను=ప్రీతి, శ్రీ, కీర్తి, యను దత్తు
కూతులతో. సరివచ్చునట్టి; తిస్స
మ=మువ్వులైన; భార్యాసుచ=భా
ర్యులందును; త్వం=నీవు; ఆత్మానం=
స్వరూపమును; చతుర్విధం= నా

౨౦౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

లుగు భాగములు గలవానిఁగాఁక
త్వా=చేసికొని ; పుత్రత్వం=కొ
డుకగుటను; ఆగచ్ఛ=పొందుమా .

విష్ణుదేవుఁడా! నమస్త దమం
బులనెఱింగి, మహాదాతయై , మ
హాపితృల్యుండై , రాజ్యమును
యథాన్యాయంబుగఁ బాలింపనమ
ధుండై, యయోధ్యానగరంబున

కుఁబ్రభువై , యున్న , దశరథమ
హారాజునకు, ప్రీతి కీర్తులతో
సరివచ్చు, నతని, మువ్వరి భార్య
లందును, నీవు, స్వరూపమును, నా
లుగుభాగంబులుగావించికొని, న
లువురుకొడుకులుగా, జనింపుము.
అని తాత్పర్యము.

తత్ర త్వం మానుషోభూత్వా ప్రవృద్ధం లోకకంటకమ్. ౨౦
అవధ్యం దైవతై ర్విష్ణో సమరే జహి రావణమ్

టీక || విష్ణో= విష్ణుదేవుఁడా; త్వం=నీవు; తత్ర = ఆదశరథభా
ర్యలందు; మానుషః= మనుష్యు
డుగా; భూత్వా=అయి; ప్రవృ
ద్ధం=వరబలంబున, మిక్కిలివృద్ధి
బొందిన వాఁడును ; లోక కంట
కం=లోకంబులకు శత్రువును, దై
వతైః=దేవతలచేత; అవధ్యం=చం
పగూడని వాఁడునగు; రావణం=

రావణుని; సమరే=యుద్ధమునం
దు; జహి=చంపుము.
విష్ణుదేవుఁడా! నీవాదశరథ భా
ర్యలందు, మనుష్యుడైపుట్టి , వర
బలంబున నభివృద్ధి నొందినవాఁడు
ను, లోకకంటకుండును, దేవతలకవ
ధ్యుండునగు, రావణుని, యుద్ధం
బునం జంపుము.
అని తాత్పర్యము.

సహి దేవాంశ్చ గంధర్వాన్ సిద్ధాంశ్చ మునిసత్తమాన్. ౨౧
రాక్షసో రావణో మూర్ఖో వీర్యోత్సేకేన బాధతే

టీక || రాక్షసః = రాక్షసుం
డును; మూర్ఖః=జ్ఞానహీనుండు
నగు; సః=ఆ; రావణః = రావ

ణుడు; వీర్యోత్సేకేన= పరాక్రమ
మాతిశయముచే ; దేవాంశ్చ
వతలను; గంధర్వాన్=

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౯

స ౧౫

లను; సిద్ధాంశ్చ=సిద్ధులను; మనిన
త్తమా=మునిశ్రేష్ఠులను; బాధ
తేహి=కాఠియపెట్టుచున్నాడు
గదా!

రాక్షసుండును మూఖుండున

గు నారావణుండు, పరాక్రమాతి
శయంబున, దేవతలను, గంధర్వు
లను, సిద్ధులను, మునిశ్రేష్ఠులను,
గాఠియపెట్టుచున్నాడు.

అని,తాత్పర్యము.

ఋషయశ్చ తత స్తేన గంధర్వాప్సరస స్తథా. ౨౨

క్రీడంతో నందనవనే క్రూరేణ కిల హింసితాః

టీక॥ తతః=ఆపరాక్రమాతిశ

తాఃకిల=బాధింపబడిరిగదా!

యమువలన; క్రూరేణ=క్రూరుడై
న; తేన=ఆరావణునిచేత; ఋష
యశ్చ=ఋషులును; తథా=అట్లు;
నందనవనే = నందనవనంబును
ద్యావనవమునందు; క్రీడంతః (లింగ
వ్యత్యయమాషము)=క్రీడించుచు
న్నట్టి; గంధర్వాప్సరసః=గంధర్వు
లతోఁగూడినయప్సరసులును; హింసి

ఆరావణుండు, క్రూరస్వభా
వుండగుటంజేసి, ఋషులను, నందన
వనమందు, గంధర్వులంగూడివిహ
రింపుచున్నయప్సరసలనుం గాఠి
యపెట్టెను; కావున, నీవవశ్యంబు
వానింజంపవలయు.

అని,తాత్పర్యము.

వధార్థం వయ మాయాతా స్తస్య వైమసిభిస్సహ. ౨౩

సిద్ధగంధర్వయతౌశ్చ తత స్త్వాం శరణం గతాః

టీక॥ తస్య=ఆరావణునియొ
క్క- (“వై” అనునదిపాదపూరణా
థము); వధార్థం=వధముకొ
ఱకు; సిద్ధగంధర్వయతౌశ్చ=సిద్ధు
లునుగంధర్వులునుయత్తులును; వ

యంచ=మేమును; మునిభిస్సహ=
మునులతోఁగూడ; ఆయాతాః=వ
చ్చినాము. తతః=అందుకై; శర
ణం=రక్షకుండవగు; త్వాం=నిన్ను;
గతాః=హిందెతివి.

౨౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౫

ఆరావణునివధముకొఱకు, య
క్షుగంధర్వసింధులును, మునులును, మే
మును, మీకడకు, వచ్చితిమి; అందుకై

యే, రాక్షసుండగునిన్ను బొందితిమి.
అని, తాత్పర్యము.

త్వం గతిః పరమా దేవ సర్వేషామ్ స్నః పరంతప. ౨౪
వధాయ దేవశత్రూణాం నృణాం లోకే మనః కురు

టిక || పరంతప = శత్రువులఁదపించు
జేయునట్టి; దేవ = విష్ణుదేవుఁడా!
నః = మాకు; సర్వేషాం = అందఱ
కు; త్వం = నీవు; పరమా = ముఖ్యమై
నః గతిః = ఉపాయమవు; దేవశ
త్రూణాం = రాక్షసులయొక్క; వ
ధాఫణం = వధముకొఱకు; నృ
ణాం = మనుష్యులయొక్క; లోకే =

లోకమందు; మనః = మనస్సును; కు
రు = చేయుము.
శత్రుఁజయింపవగువిష్ణుదేవుఁ
డా! నీవు, మాకందఱకును, బరమగ
తివి. రాక్షసులవధంబుకొఱకు, మను
ష్యులొకంబున నవతరింప, సిచ్చ
గొనుము. అని, దేవతలు చెప్పిరి.
అని, తాత్పర్యము.

ఏవము క్తస్తు దేవేశో విష్ణుః ప్రేదశపుంగవః. ౨౫
పితామహపురోగాం స్తాన్ సర్వలోకనమస్కృతః
అబ్రవీత్ ప్రేదశాన్ సర్వాన్ సమేతాన్ ధర్మసంహితాన్. ౨౬

టిక || దేవేశః = దేవతలకుఁబ్ర
భువును; ప్రేదశపుంగవః = దేవతల
లో శ్రేష్ఠుఁడును; సర్వలోక నమ
స్కృతః = సమస్తలోకంబులచేస
మస్కరింపఁబడినవాఁడునగు; విష్ణు
స్తు = విష్ణుదేవుఁడును; ఏవం = ఇట్లు;
ఉక్తః = చెప్పఁబడినవాఁడైనమే

తాన్ = చేరినవారును; ధర్మసం
హితాన్ = ధర్మముతోఁగూడిన
వారునగు; తాన్ = అ; పితామహ
పురోగాన్ = బ్రహ్మ మొదలుగాఁ
గల; ప్రేదశాన్ = దేవతలను; స
ర్వాన్ = అందఱనుంగూచి; అబ్ర
వీత్ = చెప్పెను.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౯౧

స ౧౫

దేవతలీప్రకారము దన్నుచాగ్గు, విష్ణుదేవుండు, ఆసదస్సునందుఁ
ధింపఁగా, దేవతావిభుండును, శేరియున్న, ధర్మిష్ఠులగు, బ్రహ్మ
దేవశ్రేష్ఠుండును, సమస్తలోకంబు మొదలైన, దేవతల నందఱుంబాచి,
లచే నమస్కరింపఁబడిన వాఁడున యిట్లునిచెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

భయం త్యజత భద్రంవో హితాభం యుధి రావణమ్
సపుత్రపౌత్రం సామాత్యం సమిత్రజ్ఞాతిబాంధవమ్. ౨౭
హత్వా కూరం దురాత్మానం దేవషీఠాం భయావహమ్
దశవక్షః సహస్రాణి దశవక్షః శతానిచ. ౨౮
వత్స్య మిమానుషే లోకే పాలయన్ పృథివీమిమామ్

టీక || యాయం(అధ్యాహృతము)=మీరలు; భయం=వెఱపును; గు; రావణం=రావణుని; యుధి=యుద్ధమునందు; హత్వా=చంపి; దశ=పది; వక్షఃసహస్రాణి=వేల సంవత్సరంబులను; దశ=పది; వక్షఃశతానిచ=నూలుసంవత్సరంబులను (పదునొకండువేలసంవత్సరంబులనుట); ఇమాం=ఈ; పృథివీం=భూమిని; పాలయన్=పాలింపుచు; మానుషే=మనుష్యసంబంధియగు; లోకే=భూలోకమందు; వత్స్యమి=వాసముచేసెదను.
దేవతలారా! మీరలుభయంబు విడుపుఁడు; మీకుమంగళంబగుఁగాక; మీవేలుకొఱకు, కూరుఁడై, దు

౨౯౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స గృ

ప్రస్వభావుడై, దేవతల ఋషుల | లనుం, జంపి, మనుష్యలోకంబున, నీ
వెఱపించుచున్న, రావణుని, వాని | ధూమిఁబాలింపుచుం, బదునొకండు
కొడుకులను, మనుమలను, మంత్రుల | వేలవత్సరంబు, లుండెదను. అని, చె
ను, మితులను, జ్ఞాతులను, బంధువు | ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం దత్వా వరం దేవో దేవానాం విష్ణు రాత్నవాక్. ౨౯
మానుషే చింతయామాస జన్మభూమి మథాత్మనః

టీక॥ దేవః=సృష్టిస్థితి లయం | నుష్యలోకంబునందు; ఆత్మనః=త
బులచేఁ, గ్రీడించునట్టి (“దేవదేవ | నకు; జన్మభూమిం=పుట్టుటకుండ
నే” అనుధాతువునంబుట్టినది); ఆ | గుప్థానమును; చింతయామాస=ఆ
త్మవాక్=జీవాత్మలుగల (జీవాత్మ | లోచించెను.
లకాధారభూతుడైనయనుట; దే | సృష్టిస్థితిలయంబులం గ్రీడించు
నినెది గలిగి యున్నదో, దానికది | చు, సమస్తజీవాత్మలకు నాధార
యాధారమనుటస్పష్టము.) ; వి | భూతుడైయున్న, విష్ణుదేవుం, డీప్ర
ష్ణుః=విష్ణు దేవుడు; దేవానాం= | కారము దేవతలకు వరంబొసంగి,
దేవతలకు; ఏవం=ఈ ప్రకారము; వ | యంత, మనుష్యలోకంబునందుఁ,
రం=వరమును; దత్వా=ఇచ్చి; అ | దానుబుట్టుటకుందగు నిరవునాలో
థ = అటుపిమ్మట; మానుషే=మ | చించెను. అని, తాత్పర్యము.

తతః పద్మపలాశాక్షః కృత్వాత్మనం చతుర్విధమ్. ౩౦
పితరం రోచయామాస తదా దశరథ స్సృపమ్

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; తదా= | ధం=నాలుగుభాగములు గలవానిఁ
అప్పుడు; పద్మపలాశాక్షః=తమ్మి | గా; కృత్వా=చేసికొని; సృపం=
తేకులవంటి కండ్లుగల విష్ణుదేవుఁ | రాజైన; దశరథం=దశరథుని; పిత
డు; ఆత్మనం=తన్ను; చతుర్వి | రం=తండ్రినిగా; రోచయామా

స=ఇచ్చించెను.

అంత, నవుడు, తమ్మి తోకులం
బోలునయనంబులు గలవిష్ణు దేవుఁ
డు, తన్నునాలుగుభాగములుగాఁ

జేసికొని, దశరథమహారాజుం దన

కుఁదండ్రిగా, నిచ్చించెను.

అని, తాత్పర్యము.

తతో దేవా స్సగంధర్వా స్సరుద్రా స్సాప్సరోగణాః

స్తుతిభి ర్దివ్య రూపాభి స్తుప్తువు ర్మధుసూదనమ్. ౩౦

టీక॥ తతో=అపిమ్మట; సగంధ
ర్వాః=గంధర్వులతోఁగూడినవారు
ను; సరుద్రాః=రుద్రులతోఁగూడిన
వారును; సాప్సరోగణాః=అప్పర
సలసమూహముతోఁ గూడినవారు
నగు; దేవాః = దేవతలు; దివ్యరూ
పాభిః=దివ్యంబగునాత్మస్వరూపం
బుగుఱించిన; స్తుతిభిః=స్తోత్రముల

చేత; మధుసూదనం=“మధు”అను

రాక్షసునింజంపిన విష్ణుదేవుని; తుప్తు
వుః=స్తుతియించిరి.

అంత, గంధర్వులును, ఏకాదశరు

ద్రులును, దేవతలును, అప్పరసలు

ను, దివ్యాత్మవిషయకంబులగు స్తో

త్రంబుల, విష్ణుదేవునిం, బస్తుతించిరి.

అని, తాత్పర్యము.

త ముద్ధతం రావణ ముగ్రతేజసం

ప్రవృద్ధదర్పం త్రిదశేశ్వరద్విషమ్

విరావణం సాధు తపస్వీకంటకం

తపస్వీవా ముద్ధర తంభయావహమ్. ౩౧

టీక॥ తం = ప్రసిద్ధుఁడును; ఉద్ధ
తం=గర్వించినవాఁడును; ఉగ్రతేజ
సం= భయంకరమగుపరాక్రమము
గలవాఁడును; ప్రవృద్ధదర్పం=వరబ
లంబున, వృద్ధిఁబొందిన గర్వముగల
వాఁడును; త్రిదశేశ్వరద్విషం = దే

వేంద్రునకుశత్రువును; విరావణం=

లోకంబుల, మొఱలిడునట్లు సేయు

వాఁడును; తపస్వీకంటకం=తపస్సు

సేయువారికి శత్రువును; (గనుకనే)

తపస్వీనాం=తపస్సు సేయువారల

కు; భయావహం= వెఱపుగల్గించు

౨౪౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౫



వాఁడునగు;తం = ఆ;రావణం = రావణుని;సాధు = చక్కగా;ఉద్ధర = ఉద్ధూరినము సేయుము.

విష్ణు దేవుడా! సమస్తలోకంబులంబ్రసిద్ధుడై, వరబలంబున, నినుమడించిన గర్వంబుగలిగి, భయంకరంబగు సరాక్రమంబున లోకంబులనన్ని

యు మొఱివిడంజేయుచు, తపస్సు సేయువారలకు శత్రువై, భయంబుఁబట్టింపుచు, దేవేంద్రుని ద్వేషించి, యుండు, నా రావణుని, బుత్రపౌత్రాదినహితంబుగాఁ జంపుము. అని తాత్పర్యము.

త మేవ హత్వా సబలం సబాంధవం
విరావణం రావణ మగ్ర్యపౌరుషమ్
స్వలోక మాగచ్ఛ గతజ్వర శ్చిరం
సురేంద్రగుప్తం గతదోషకల్మషమ్. ౩౩

టీక|| సురేంద్ర = దేవశ్రేష్ఠుడా! సబలం = సైన్యముతోఁగూడినవాఁడును; సబాంధవం = బంధువులతోఁగూడినవాఁడును; విరావణం = లోకంబుల, మొఱివిడునట్లు సేయువాఁడును; అగ్ర్యపౌరుషం = శ్రేష్ఠ మైన మగఁటిమిగలవాఁడును; తం = ఆ; రావణమేవ = రావణుని మాత్రము (విభీషణునింజంపకయనుట); హత్వా = చంపి; గతజ్వరం = పోయినవ్యధగలవాఁడవై; చిరం = పురాతనమును; గుప్తం = రహస్యమును; గతదోషకల్మషం = పోయినదోషంబులనుకల్మ

షముగలదియునగు; స్వలోకం = వైకుంఠమును; ఆగచ్ఛ = పొందుము. దేవశ్రేష్ఠుండవగు విష్ణు దేవుడా! శ్రేష్ఠంబగు మగఁటిమిగలిగి, లోకంబులన్నియు మొఱివిడంజేయుచున్న, యా రావణుని మాత్రము, వాని సైన్యములతోను బాంధవులతోనుం జంపి, గతవ్యధుండవై, పురాతనంబును, రహస్యంబును, నిదోషంబునగు, వైకుంఠమునకురమ్ము. అని, ఆ దేవతలు విష్ణు దేవుని, స్తుతియించిరి. అని, తాత్పర్యము.



ఇత్యావేక, శ్రీమద్రామాయణే, అపికావ్యే,
బాలకాండే, పంచదశ స్కంధః.

ఇది, స్వప్నార్థము.

ఇది, పరమార్థక చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండపంచదశస్కంధః అనీ,
ముగిసినది.

శ్రుతి.

షోడశస్కంధప్రారంభః.

తతో నారాయణో దేవో నియుక్త స్సురసత్తమైః
జానన్నపి సురానేవం ప్లష్టం వచన వబ్రవీత్. ౧

టీక॥ తతో=ఆ; దేవః=సృష్టిస్థి	వచనం=మాటను; అబ్రవీత్=పలి
తిలయములచేర్చిడించునట్టి; నారా	కెను.
యణః=సృష్టికేబూర్వము, జలము	అంత, సృష్టిస్థితిలయంబులంగి
లేస్తానముగాఁగల (సమస్తకారణ	డించువాఁడును, సృష్టికేబూర్వము
భూతుండగుననుట) విష్ణుదేవుఁడు;	జలంబులశయనించియుండువాఁడు
సురసత్తమైః=దేవత్రేవులచే; ని	నగువిష్ణుదేవుండు, దేవతలచేఁబా
యుక్తః = ప్రేరేపింపబడినవాఁ	ధితుఁడై, తనకురావణవధోపా
డై; జానన్నపి=ఎఱింగినవాఁడయ్య	యంబుఁడెలిసియున్నను, దేవతలం
ను; సురా=దేవతలనుగూచిఁ;	గూచిఁ, యిట్లని, మధురంబగుమా
ఏవం=ఇట్లు; ప్లష్టం=మధురంబైన;	టంబెప్పెను. అనితాత్పర్యము.

ఉపాయః కోవధేతస్య రావణస్య దురాత్మనః

యమహంతం సమాప్తాయ నిహన్యా మృషికంటకమ్. ౨

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

టీక అహం=నేను; యం=	యః=ఉపాయము; కః=ఏది?
ఏయూపాయమును; సమాస్థాయ=	ఏయూపాయంబునాశ్రయించి,
ఆశ్రయించి; ఋషికంటకం=ఋ	ఋషులకుశత్రుండగు నారావణు
షులశత్రువుగను; తం=ఆరావణుని;	నింజంపఁగలనో, దుష్టస్వభావుండ
నిహన్యాం=చంపుదునో; మరాత్మ	గు రావణునివధంబునకై, యట్టి
నః=దుష్టస్వభావుండగు; తస్య=	యూపాయంబునాకుఁజెప్పవలయు
ఆ; రావణస్య=రావణునియొక్క;	ను. అనిపలికెను.
వధే=వధమునందు; సః=ఆ; ఉపా	అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తా స్సురా స్సర్వే ప్రత్యూచ ర్విష్ణు మవ్యయమ్

టీక సురాః=దేవతలు; స	దులుసెప్పిరి.
ర్వే=అందఱు; ఏవం=ఇట్లు; ఉ	ఈప్రకారము విష్ణుదేవుండడు
క్తాః=చెప్పఁబడినవారలై; అవ్య	గఁగా, దేవతలందఱు, నాశరహి
యం=నాశములేని; విష్ణుం=విష్ణు	తుండగునావిష్ణుదేవున, కిట్లని, బదు
దేవునిఁగూచి; ప్రత్యూచః=బ	లువల్కిరి. అని, తాత్పర్యము.

మానుషీం తను మాస్థాయ రావణం జహి సంయుగే. ౩

టీక మానుషీం=మనుష్యసం	హి=చంపుము.
బంధియగు; తనుం=దేహమును; ఆ	మనుష్యదేహంబునొంది, యుద్ధ
స్థాయ=పొంది; సంయుగే=యుద్ధ	మునందు, రావణునిం, జంపుము.
మునందు; రావణం=రావణుని; జ	అని, తాత్పర్యము.

స హి తేపే తప స్తీవ్రం దీర్ఘకాల మరిందమ

యేన తుష్టో భవ ద్రుహ్యో లోకకృ ల్లోకపూర్వజః. ౪

టీక || అరిందమ = శత్రువులంజంపునట్టివిష్ణుదేవుడా! సః=ఆరావ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౭

స ౧౬

<p>ఋండుఁయేన=ఏతపస్సుచేతనుఁబా కకృత్=లోకంబులఁజేయువాండు నుఁబాకపూర్వజు = లోకంబులక న్నముందు పుట్టినవాండునగు; బ్ర హ్మ=బ్రహ్మదేవుండు; తుష్టి=సం తసించినవాండు; అభవత్=అయె నో; తీవ్రం=తీవ్రమగు; తత్(అధ్యా హృతము)=ఆ; తపః=తపస్సును;</p>	<p>క్షీరకాలం=బహుకాలము; తేపీ సా = తపించెనుగాదా! ఆరావణుండు, బహుకాలము, తీవ్రంబగుతపస్సుచేసెను; దానంజే సి, లోకంబులకన్నముందుపుట్టినమ స్త్రలోకంబులఁ బుట్టించునట్టిబ్రహ్మ దేవుండుసంతసించినవాండయ్యెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

సంతుష్టః ప్రదదౌ తస్మై రాక్షసాయ వరంప్రభుః
నానావిధేభ్యో భూతేభ్యో భయన్నాస్యత్ర మానుషాత్. ౫

<p>టీక॥ ప్రభుః=వరంబులనిచ్చుట యందు సమభుంధైస, బ్రహ్మదే వుండు; సంతుష్టః=సంతసించినవా డై; తస్మై=ఆ; రాక్షసాయ=రా క్షసుండగు రావణునికొఱకు; మా నుషాత్=మనుష్యునికన్న; అన్య త్ర=ఇతరస్థలములందు; నానావిధే భ్యః=పలుదెఱంగులుగల; భూతే భ్యః=ప్రాణులవలన; భయం=వె</p>	<p>అభయః=తేదు; ఇతి(అధ్యాహృత ము)=అని; వరం=వరంబును; ప్రద దౌ=ఇచ్చెను. వరదానంబుల సమభుంధగు బ్రహ్మదేవుండు, సంతసించి, ఆరా వణాసురునకు, మనుష్యుండుతక్కు దక్కినసమస్తభూతంబుల వలనను భయంబులేదని, వరంబొసంగెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

అవజ్ఞాతాః పురా తేన వరదానే హి మానవాః

<p>టీక॥ పురా=మునుపు; వరదా నే=వరముయొక్క-(వరమును)యి</p>	<p>చ్చుటయందు; తేన=ఆరావణునిచే త; మానవాః=మనుష్యులు; అవజ్ఞా</p>
---	--

౧౯౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

తాహి = అవమానింపఁబడిరిగదా! “పీఠలెంతమాత్రము”. అని, యవమానబుద్ధితోఁ, జూచెను.

మునుపు, బ్రహ్మవరమిచ్చునట్టి అని; తాత్పర్యము.
కాలమునందు, నతండు, మనుష్యుల,

ఏవం పితామహః తస్మా ద్వరం ప్రాప్య స దర్శితః. ౬

ఉత్సాదయతి లోకాన్ స్త్రీక్ స్త్రీయశ్చాప్యప కర్షతి

టీక॥ ఏవం = ఇట్లు; తస్మాత్ = అపకషణతి = అపహరింపుచున్నాఁడు.
ఆ; పితామహాత్ = బ్రహ్మదేవునివ

లన; వరం = వరమును; ప్రాప్య = ఇహారావణండు, బ్రహ్మదేవుని
పొంది; స = ఆరావణుడు; దపి = వలనవరంబునొంది, గర్వించి, ము
తః = గర్వించినవాఁడై; లోకాన్ = ల్లోకంబులనశింపఁ జేయుచున్నాఁ
లోకములను; స్త్రీక్ = మూఁడింటిని; డు; స్త్రీలనందఱును జెఱగొనుచు
ఉత్సాదయతి = నశింపఁజేయుచున్నాఁడు.

స్త్రీయశ్చాపి = స్త్రీలను; అని, తాత్పర్యము.

తస్మా తస్య వధో దృష్టో మానుషేభ్యః పరంతప. ౭

టీక॥ తస్మాత్ = అందువలన; అందువలన, నారావణునకు,
మానుషేభ్యః = మనుష్యులవలన; త మనుష్యులవలనం, జూపు, సిద్ధము.
స్య = ఆరావణునకు; వధి = చావు; అని, దేవతలు చెప్పిరి.
దృష్టః = చూడఁబడినది (నిశ్చయం అని, తాత్పర్యము.
పఁబడినదనుట).

ఇత్యేత ద్వచనం శ్రుత్వా సురాకాం విష్ణు రాత్తవాక్

పితరం రోచయామాస తదా దశ రథం నృపమ్, ౮

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౨౯౯

స ౧౬

టీక॥ ఇతి = ఈ ప్రకారము; ఆత్మ చ్ఛించెను.	
వాక్ = జీవులకాధార భూతుండై	ఈ ప్రకారము, సమస్తజీవులకు
న; విష్ణుః = విష్ణుదేవుడు; సురా	నాధార భూతుండగు విష్ణుదేవుం
ణాం = దేవతలయొక్క; ఏతత్ =	డు, దేవతలమాటలంతయు వినియ
ఈ; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా =	ప్పుడు, మనుష్యరూపంబుననవతరిం
విని; తదా = అప్పుడు; నృపం = రా	చుటకు, దశరథమహారాజునుం, దన
జైన; దశరథం = దశరథుని; పితరం =	కుండండిగాఁ, గోచెను.
తండ్రినిగా; రోచయామాస = ఇ	అని, తాత్పర్యము.

స చాప్య పుత్రో నృపతి స్తస్మిన్ కాలే మహాద్యుతిః
అయజత్పుత్రియా మిష్టిం పుత్రేష్పు రరిసూదనః. ౯

టీక॥ తస్మిన్ = ఆ; కాలే = కాల	ను; అయజత్ = యజించెను.
మందు; అపుత్రః = కొడుకులులేని	ఆకాలమునం దే, గొప్పకాంతిగ
వాండును; మహాద్యుతిః = గొప్ప	లిగినమ స్తశత్రువులంబుంపునట్టియా
కాంతిగలవాండును; అరిసూదనః =	దశరథమహారాజును, దనకుఁగోడు
శత్రువులంబుంపువాండునగు; సః =	కులురేకుండుటంజేసి, కొడుకులంబ
ఆ; నృపతిశ్చాపి = దశరథమహారా	డయఁగోరి, పుత్రప్రదంబగుయాగ
జను; పుత్రేష్పుః = కొడుకులయంది	ముజేసెను.
చ్చగలవాండై; పుత్రియాం = కొడు	అని తాత్పర్యము.
కులఁగల్గించునట్టి; ఇష్టిః = యాగము	

స కృత్వా నిశ్చయం విష్ణు రామత్యచ పితామహమ్
అంతర్ధానం గతో జేవైః పూజ్యమానో మహద్విభిః. ౧౦

టీక॥ సః = ఆ; విష్ణుః = విష్ణుదేవుఁ	త్వా = చేసి; పితామహంచ = బహు
డు; నిశ్చయం = ఏర్పాటును; కృ	దేవుని (చకారముచే) దేవతలను; ఆ

మంత్ర్య=వీడ్కొని; దేవైః=దేవ
తలచేతను; మహాషిఃభిః=పూజ్య
లగు ఋషులచేతను; పూజ్యమా
నః=పూజింపఁ బడుచున్నవాఁడై;
అంతర్ధానం = మఱుఁగు పాటు
ను; గతః=పోయెను.

ఆవిష్టదేవుండు “మనుష్యులయం
దేయవలరించెదను” అనినిశ్చయిం
చి, బ్రహ్మదేవునివీడుకొని, దేవతల
చేతనుమహాఘోరచేతనుంబూజిం
పఁబడుచు, నంతర్ధానంబు, నొం
దెను. అని, తాత్పర్యము.



తతోవై యజమానస్య పావకా దతులప్రభమ్
ప్రాదుర్భూతం మహద్భూతం మహావీర్యం మహాబలమ్. ౧౧
కృష్ణరక్తాంబరధరం రక్తాస్యం దుందుభిస్వనమ్
స్నిగ్ధహర్యక్షతనుజ త్తృశుప్రవరమూర్ధజమ్. ౧౨
శుభలక్షణ సంపన్నం దివ్యాభరణ భూషితమ్
తైలశృంగ సముత్సేఖం దృష్టశార్దూల విక్రమమ్. ౧౩
దివాకర సమాకారం దీప్తానల శిఖోపమమ్
తప్తజాంబూనదమయీం రాజతాంత పరిచ్ఛదామ్. ౧౪

దివ్యపాయససంపూర్ణాం పాత్రీం పత్నీ మివ ప్రియామ్
ప్రగృహ్యవిఫులాంధోర్భ్యాం స్వయంమాయామయీమివ.౧౫

టీక॥తతః=అపిమ్మట; అతఃల
ప్రభం=సరి లేనికాంతిగలదియును;
మహావీర్యం=గొప్పపరాక్రమముగ
లదియును; మహాబలం=గొప్పబల
ము గలదియును; కృష్ణరక్తాంబరధ
రం = నలుపు నెఱుపునుంగలసినవ
స్త్రము ధరించినదియును; రక్తా
న్యం = ఎఱునిముఖముగలదియును;
దుందుభిస్వనం= భేరియొక్కధ్వని
వంటిధ్వనిగలదియును; స్నిగ్ధహర్య
క్షతనుజశ్చ శ్రుప్రవరమూర్ధజం ,
స్నిగ్ధ=నుండరములైన, హర్యక్ష=
సింహముయొక్క, తనుజ=వెండ్రు
కలవంటివెండ్రుకలును, శ్చశ్రుప్రవ
ర=శ్రేష్ఠములైన మీసములవంటిమీ
సములును,మూర్ధజం=తలవెండ్రుక
లవంటితలవెండ్రుకలునుంగలదియు
ను; శుభలక్షణసంపన్నం=మంగళ
కరంబులగు సాముద్రికలక్షణంబుల
తోఁ గూడినదియును; దివ్యాభరణ
భూషితం=స్వర్ణమునందుఁబుట్టిన
యాభరణంబుల చేసలంకరింపఁబడి
నదియును; శైలశృంగసముత్సేధం=

పర్వతశృంగముయొక్క పొడవువం
టిపొడవుగలదియును; దృష్టశార్దూ
లవిక్రమం= గర్వించిన పెద్దపులియొ
క్క పరాక్రమమువంటి పరాక్రమ
ముగలదియును; దినాకరసమాకా
రం=సూర్యునితోసమానంబగురూ
పముగలదియును; దీప్తానలఙ్గిఘోష
మం= మండుచున్నసిప్పుమంటితోస
మానమగునదియును; మహత్ =
గొప్పదైన; ధూతం = పురుషరూ
పంబగుధూతము; తప్తజాంబూన
దమయాం= కరఁగఁబెట్టినబంగార
మువికారమైనదియును; రాజతాం
తపరిచ్ఛదాం=వెండిచేఁజేయఁబడి
నపైమూత గలిగినదియును; దివ్య
పాయససంపూర్ణాం= స్వర్ణము
నందుఁబుట్టిన పాయసముచే నిండి
నదియును; మాయా మయీమివ
(స్థితాం) = మాయామయ మ
నునట్లున్నదియును; విఫులాం=పెద్ద
దియు నగు; పాత్రీం = కలశ
మును; ప్రియాం = ప్రియురాలగు;
పత్నీమివ= భార్యనుంబోలె; స్వ

302 ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

యం=తానే; దోఢ్యాం=బాహువులచేత; పరిగృహ్య=ఎత్తికొని; యజమానస్య=యాగమునే యుచున్నదశరథునియొక్క-("వై" అనునది పాదపూరణార్థము) ; పావకాత్= అగ్నిహోమాత్రము వలన; ప్రాదుర్భూతం=బయలు వెడలెను.

అంత, సరిలేనికాంతియుంబరా క్రమంబును బలంబునుం గలిగి, ఎటు పు నలుపునుం గలసినవత్త్రంబుగ ట్టి, యెఱ్ఱనిముఖంబును భేరిధ్వజుల మానంబు గంతఃస్వనియునుంగల్గి, సింహకేశంబులం బోలినరోమంబు లునుమీసంబులునుదలవెండుకలును మనోహరంబులైప్రకాశింప, శుభల క్షణసహితంబై, స్వర్గంబునందుంబు

ట్టినయాభరణంబులధరించి, పర్వత శృంగంబుంబోలెసమున్నతంబై, మ దించిన పెద్దపులికి సాటియగుచు, సూర్యునితోను మండుచున్న నిప్పు మంటతోనుసరివచ్చునాకారమునం దేజరిల్లు నొకగొప్పభూతము, పు రుషరూపంబుతో, యాగముసేసె డునాదశరథుని యగ్నిహోమాత్రం బుననుండి, తత్తంబగు బంగారము తోడేయెంబడిన, వెండిమూతగలి గి, దివ్యపాయససూర్యంబై, మా యామయంబో యన్న ట్లెన్నదగి యున్నయొక్క-పాత్రమును, బియ్య భార్యంబోలె, బాహువులగదియం బట్టి, బయలు వెడలెను.

అని, తాత్పర్యము.

సమవేత్త్యాబ్రవీ ద్వాక్య మిదం దశరథం నృపమ్

ప్రాజాపత్యం నరం విద్ధి మా మిహా భ్యాగతం నృప. ౧౬

టీక|| తత్ (అధ్యాహృతము)= ఆభూతము; నృపం=రాజైన; దశ రథం=దశరథుని; సమవేత్త్య=చూచి; "నృప=రాజా! ఇహ=ఇచ్చటి కి; అభ్యాగతం=వచ్చిన; మాం=న

న్ను; ప్రాజాపత్యం=ప్రజాపతియొద్దనుండివచ్చిన; నరం=పురుషుని గా; విద్ధి=తెలిసికొనుము" ఇదం= ఈ; వాక్యం=మాటను; అబ్రవీత్= చెప్పెను.

అఘాతము, దశరథమహారాజుంబాచి, “రాజా ! ఇచ్చటకి వచ్చిననన్ను బ్రజాపతియొద్దనుండి వచ్చినపురుషునిగా నెఱుంగుము” అనిచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తతః పరం తదా రాజా ప్రత్యువాచ కృతాంజలిః
భగవన్ స్వాగతం తేఽస్తు కిమహం కరవాణి తే. ౧౭

టీక॥ తతః పరం = అపిమ్మట; త = చేయుదును. ఇతి = (అధ్యాహృత దా = అప్పుడు; రాజా = దశరథమహారాజు; కృతాంజలిః = చేయబడిన చేమోడ్డు గలవాడై; “భగవన్ = భగవంతుడా ! తే = నీకు; స్వాగతం = సుఖముతోడి రాక; అస్తు = అగుగాక ! తే = నీకు; అహం = నేను; కిం = ఏమి; కరవాణి = అంత, నప్పుడు, దశరథమహారాజుచేమోడ్పుగీలించి, “భగవంతుడా ! నీకు స్వాగతంబగుగాక ! నీకు నేనెమిసేయుదు, నానడిమ్ము” అని, బదులుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

అథో పున రిదం వాక్యం ప్రాజాపత్యో నరోబ్రవీత్

టీక॥ అథో = అపిమ్మట; ప్రాజాపత్యో = ప్రజాపతియొద్దనుండి వచ్చిన; నరః = పురుషుడు; పునః = మఱి; ఇదం = ఈ; వాక్యం = మాటను; అబ్రవీత్ = దశరథునిగూచి, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

రాజ స్మర్ప యతా దేవా నద్య ప్రాప్త మిదం త్వయా. ౧౮

టీక॥ రాజన్ = దశరథమహారాజా ! దేవాన్ = దేవతలను; అర్చయా = నీచే; అద్య = ఇప్పుడు; ఇదం =

౩౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

౩౦౪

ఈ పాయసము; ప్రాప్తం=పొందఁ
బడినది.

దశరథమహారాజా! నీవు, యా
గంబులచే దేవతలందఱు ప్రియోందిం

చితివి, కావున, నీ పాయసం, వి
ష్ణుడు, నీకుఁ బ్రాప్తింపినది.

అని, తాత్పర్యము.

ఇదంతయు నృపశృంగార పాయసం దేవనిర్మితమ్
ప్రజాకరం గృహాణ త్వం ధన్య మారోగ్య వర్ధనమ్. ౧౯

టీక॥ నృపశృంగారం= రాజ
శ్రేష్ఠుఁడా ! దేవనిర్మితం=దేవ
తలచేనిమిఁపఁబడినదియును; ప్ర
జాకరం=సంతానమును గల్గించున
దియును; ధన్యం=ధనమునిచ్చునది
యును; ఆరోగ్య వర్ధనం=ఆరో
గ్యమునువృద్ధిఁబొందించునదియున
గు; ఇదం=ఈ; పాయసంతు=పా

యసమును మాత్రము; త్వం=నీవు;
గృహాణ=స్వీకరింపుము.

రాజశ్రేష్ఠుఁడా ! దేవతలచేని
మిఁపఁబడి, సంతానప్రదంబై, ధ
న్యంబై, యారోగ్యమునువృద్ధిఁబొం
దించునదియై, యుండు, నీ పాయ
సంబును మాత్రము, నీవు, తప్పక, స్వీ
కరింపుము. అని తాత్పర్యము.

భార్యణా మనురూపాణా మశ్నీ తేతి ప్రయచ్ఛవై
తాసు త్వం ప్రాప్స్యసే పుత్రాన్ యదర్థం యజసేనృప. ౨౦

టీక॥ నృప=రాజా; అనురూ
పాణాం=సజాతీయలగు; భార్య
ణాం=భార్యలకు; అశ్నీత=భోజన
ము సేయుఁడు; ఇతి=అని; ఉక్త్వా=చెప్పి;
(అధ్యాహృతము) చెప్పి; ప్రయ
చ్ఛ=ఇమ్ము ("వై" అనునది పాద
పూరణార్థము); త్వం=నీవు; య
దధాం=ఎవరికొఱకు; యజసే=

యాగము సేయుచున్నావో; తాన్
(అధ్యాహృతము)=ఆపు; తాన్

కొడుకులను; తాసు=ఆభార్య
దు; ప్రాప్స్యసే=ప్రాప్తింపఁగలవు.

రాజా! ఈ ప్రయశ్చయసంబును
జాతీయలగు తుత్రియ జాతీయ
ర్థలకు "భుజిం" వుండు అని, చెప్పిం
మ్ము; (విజాతీ యలగువైశ్యాదిభా

౩౦౪

లకివ్వకుము; దీనింగుడుచుటవలన | లంబడనెదవు. అని, చెప్పెను.
ఆభార్యలందు, నీవిప్పు, డెవరికొఱ | అని, తాత్పర్యము.
కుయాగము సేసెదవో, అట్టిపుత్రు

తథేతి నృపతిః ప్రిత శ్శిరసా ప్రతిగృహ్య తామ్
పాత్రీందేవాన్నసంపూర్ణాం దేవదత్తాం హిరణ్మయీమ్. ౨౧

టీక॥ నృపతిః = మనుష్యులకుఁ | నవాఁడుఁ అభవత్ (అధ్యాహృత
బ్రథువైనదశరథుఁడు; తథేతి=ఆలా | ము)=ఆయెను.
గేయని; దేవాన్నసంపూర్ణాం= దశరథమహారాజు, ఆలాగేయని
దేవతలయొక్క యన్నముచే నిండి | చెప్పి, దేవాన్నముతోనిండియున్న
యున్నదియును; దేవదత్తాం=దేవ | దియు, దేవతలచేనివ్వఁబడినదియు,
తలచేనివ్వఁబడినదియును; హిరణ్మ | బంగారుతోఁ జేయఁబడినదియున
యీం= బంగారువికారమైనదియు | గు, నాకలశమునుశిరస్సుచే, నముఁ
నగు; తాం=ఆ; పాత్రీం=కలశము | డై, పుచ్చుకొని, సంతసించెను.
ను; శిరసా = శిరస్సుచేత; ప్రతిగృ | అని, తాత్పర్యము.
హ్య=స్వీకరించి; ప్రితః=సంతసించి

అభివాద్య చ త ద్భూత మద్భుతం ప్రియదర్శనమ్
ముదా పరమయా యుక్త శ్చకారా భిప్రదక్షిణమ్. ౨౨

స; న; ౨౩॥ సః (అధ్యాహృతము)= | ర్శనము గలదియునగు; తత్=ఆ ;
అప్రదక్షిణుఁడు; పరమయా=మిక్కిలి | భూతం=భూతమును; అభివాద్య
మైన; ముదా= సంతోషము | చ=నమస్కరించియు; అభిప్రదక్షి
యుక్తః = కూడినవాఁడై; ఆ | ణం=చుట్టుంబ్రదక్షిణము; చకార=
ద్భుతం=ఆశ్చర్యకరమును; ప్రియద | చేసెను.
ర్శనం=సంతోషముగలిగించునట్టిద | ఆదశరథుఁడు, పరమసంతోష

లకివ్వకుము;) దీనిగుడుచుటవలన | లంబడనెదవు. అని, చెప్పెను.
ఆభార్యలందు, నీవిప్పు, డెవరికొఱ | అని, తాత్పర్యము.
కుయాగము సేసెదవో, అట్టిపుత్రు

తథేతి నృపతిః ప్రీత శ్శిరసా ప్రతిగృహ్య తామ్
పాత్రీందేవాన్నసంపూర్ణాం దేవదత్తాం హిరణ్మయీమ్. ౨౧

టీక॥ నృపతిః = మనుష్యులకుఁ | నవాఁడు; అభవత్ (అధ్యాహృత
బ్రథువైనదశరథుఁడు; తథేతి = ఆలా | ము) = ఆయెను.
గేయని; దేవాన్నసంపూర్ణాం = దశరథమహారాజు, ఆలాగేయని
దేవతలయొక్క యన్నముచే నిండి | చెప్పి, దేవాన్నముతోనిండియున్న
యన్నదియును; దేవదత్తాం = దేవ | దియు, దేవతలచే నివ్వఁబడినదియు,
తలచే నివ్వఁబడినదియును; హిరణ్మ | బంగారుతోఁ జేయఁబడినదియున
యీం = బంగారువికారమైనదియు | గు, నాకలశమును శిరస్సుచే, నమ్రుఁ
నగు; తాం = ఆ; పాత్రీం = కలశము | డై, పుచ్చుకొని, సంతసించెను.
ను; శిరసా = శిరస్సుచేత; ప్రతిగృ | అని, తాత్పర్యము.
హ్య = స్వీకరించి; ప్రీతః = సంతసించి

అభివాద్య చ త ద్భూత మద్భుతం ప్రియదర్శనమ్
ముదా పరమయా యుక్త శృకారా భిప్రదక్షిణమ్. ౨౨

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) = | ర్శనము గలదియునగు; తత్ = ఆ ;
ఆదశరథుఁడు; పరమయా = మిక్కిలి | భూతం = భూతమును; అభివాద్య
యధికమైన; ముదా = సంతోషము | చ = నమస్కరించియు; అభిప్రదక్షి
తో; యుక్తః = కూడినవాఁడై; ఆ | ణం = చుట్టుంబ్రదక్షిణము; చకార =
ద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమును; ప్రియద | చేసెను.
ర్శనం = సంతోషముగలిగించునట్టిద | ఆదశరథుఁడు, పరమసంతోష

❧

❧

మునొంది, ఆశ్చర్యకరుండును, బ్రహ్మణముచేసెను.
 యదర్శనుండు నగునాప్రాజాపత్య అని, తాత్పర్యము.
 పురుషనమస్కరించి, చుట్టునుంబ

తతో దశరథః ప్రాప్య పాయసం దేవనిర్మితమ్
 బభూవ పరమప్రీతః ప్రాప్య విత్త మివాధనః. ౨౩

టీక॥ తతః = ఆపిమ్మట; దశరథః = దశరథుండు; దేవనిర్మితం = దేవతలచే నిర్మింపబడిన ; పాయసం = పాయసమును; ప్రాప్య = పొంది; విత్తం = ధనమును; ప్రాప్య = పొంది; అధనఇవ = ధనములేనివాడువలె; పరమప్రీతః = మిక్కిలియధి
 కముగా సంతసించినవాడు; బభూవ = ఆయెను.
 అంత, దశరథుండు, దేవనిర్మితంబగు పాయసంబునొంది, ధనమునొందినదరిద్రుండుంబోలె, మిక్కిలియధికముగా సంతసించెను.
 అని, తాత్పర్యము.

తతస్త దద్భుతప్రఖ్యం భూతం పరమ భాస్వరమ్
 సంవర్తయిత్వా తత్కర్త తత్రైవాం తరథీయత. ౨౪

టీక॥ తతః = ఆపిమ్మట; అద్భుతప్రఖ్యం = ఆశ్చర్యకరంబగునాకారముగలదియును; పరమభాస్వరం = మిక్కిలి యధికముగాఁ బ్రకాశించునదియునగు; తత్ = ఆ; భూతం = భూతము; తత్ = ఆ; కర్త = కార్యమును; సంవర్తయిత్వా = ముగించి; తత్రైవ = అచ్చటనే; అంతరథీయ
 త = మఱుగుపాటునొందెను.
 అంత, నద్భుతంబగునాకారంబునుంబరమంబగు కాంతియునుంగల, ఆ ప్రాజాపత్యపురుషుండు, పాయసమునిచ్చటముగియగానే, అచ్చటనే, యంతర్ధానంబునొందెను.
 అని తాత్పర్యము.

❧

❧

హర్షరశ్మిభి రుద్ధ్యోతం తస్యాంతఃపుర మాబభౌ
శారదస్యా భిరామస్య చంద్రస్యేవ నభౌంశుభిః. ౨౫

టీక॥ హర్షరశ్మిభిః = సంతోషముచేతఁ గలుగుకాంతలచేత; ఉద్ధ్యోతం = వ్యాపించుచున్నప్రకాశముగల; తస్య = ఆదశరథుహారాబుయొక్క; అంతఃపురం = అంతిపురము; శారదస్య = శరదృతువునందుఁ బుట్టినవాడును; అభిరామస్య = ప్రకాశించు చున్నవాడునగు; చంద్రస్య = చంద్రునియొక్క; అంశుభిః = కిరణములచేత; ఉద్ధ్యోతం (అధ్యాహృతము) = వ్యాపించుచున్నప్రకాశముగల; నభభవ = ఆకాశమువలె; ఆబభౌ = మిక్కిలిప్రకాశించెను.

సంతోషంబునం గల్గుకాంతలచే వెలుంగుచున్న యాదశరథునంతిపురము, శరత్కాలము నందలిచంద్రుని కాంతలచే వెలుంగునాకాశముంబోలెఁబ్రకాశించెను.

అని, తాత్పర్యము.
సంతోషము “తెల్లనిది” అని, కవిసంకేతము, పుత్రప్రదంబగుపాయసము దొరకొనుటంజేసి, యాదశరథునియంతఃపుర(స్త్రీలు, మిగుల, సంతసించిరి.

అని, భావము.

సోఽంతఃపురం ప్రవిశ్యైవ కౌసల్యా మిదమబ్రవీత్
పాయసం ప్రతిగృహ్ణీష్వ పుత్రీయం ధ్వద మాత్మనః. ౨౬

టీక॥ సః = ఆదశరథుడు; అంతఃపురం = అంతిపురమును; ప్రవిశ్యైవ = ప్రవేశించినంతనే; కౌసల్యం = కౌసల్యునిగూర్చి; ఆత్మనః = నాకు; పుత్రీయం = కొడుకులనుగల్గించునట్టి; ఇదం = ఈ; పాయసం = పాయసమునుమాత్రము; ప్రతి

గృహ్ణీష్వ = పుచ్చుకొనుము. ఇదం = ఈమాటను; అబ్రవీత్ = పలికెను.

ఆదశరథుండంతిపురముప్రవేశించి, “నాకుఁబుత్రప్రదంబగు, నీపాయసమును దప్పక పుచ్చుకొనుము” అని, కౌసల్యకుఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

308 ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

కౌసల్యాయై నరపతిః పాయసార్థం దదౌ తేదా
అర్థా దర్థం దదౌచాపి సుమిత్రాయై నరాధిపః. ౨౭
కైకేయ్యై చావశిష్టార్థం దదౌ పుత్రార్థ కారణాత్
ప్రదదౌ చావశిష్టార్థం పాయసస్య మృతోపమమ్. ౨౮
అనుచింత్య సుమిత్రాయై పునరేవ మహీపతిః
ఏవంతాసాం దదౌరాజా భార్యాణాంపాయసంపృథక్. ౨౯

<p>టీక॥ తదా=అప్పుడు; పుత్రా ర్థకారణాత్ = పుత్రుఁడనుప్రయో జనముయొక్క నిమిత్తము; నరప తిః = మనుష్యులకుఁబ్రభువైనదశర థుఁడు; కౌసల్యాయై=కౌసల్యకొ ఱకు; పాయసార్థం=పాయసము యొక్క సగమును ; దదౌ = ఇచ్చెను. నరాధిపః=మనుష్యులకుఁ బ్రభువైనదశరథుఁడు; సుమిత్రాయై చాపి = సుమిత్రకొఱకును; అర్థా త్=మిగిలినసగమునుండి; అర్థం=స గమును(నాలవభాగముననుట); ద దౌ=ఇచ్చెను. కైకేయ్యైచ=కైకే యికొఱకును; అవశిష్టార్థం=మిగిలి ననాలవభాగముయొక్క సగమును (ఎనిమిదవభాగముననుట); దదౌ= ఇచ్చెను. మహీపతిః=ధూమికిఁబ్ర భువగుదశరథుఁడు; అనుచింత్య=ఆ లోచించి; పునరేవ=మఱలనే; సుమి</p>	<p>త్రాయై=సుమిత్రకొఱకు; పాయ సస్య=పాయసముయొక్క; అమృ తోపమం=అమృతముతోసమానమ గు; అవశిష్టార్థంచ=కైకేయికివ్వఁ గామిగిలిననాలవభాగములోనిసగ మును(ఁడవదియగు నెనిమిదవభా గముననుట) ప్రదదౌ=ఇచ్చెను. రా జా=దశరథమహారాజు; ఏవం=ఈ ప్రకారము; తాసాం=ఆ; భార్యా ణాం=భార్యలకు; పాయసం=పా యసమును; పృథక్ =వేరువేరుగా; దదౌ=ఇచ్చెను.</p> <p>అప్పుడు, దశరథమహారాజు, సంతానముగలుగుటకై, యాపా యసంబులో, సగము, కౌసల్యకిచ్చె ను; యామిగిలినసగములో సగమును మిత్రకొసంగెను; సుమిత్రకివ్వఁగా మిగిలినదానిలో సగముకైకేయికిఁజె ను; ఆవెనుక, సుమిత్ర కైకేయికన్న</p>
--	---

నెచ్చుగా భుజింప నహంకారాలని
యాలోచించి, మఱలనాకైకేయి
కివ్వఁగామిగిలినపాయసమును, సు
మిత్రకొసంగెను; ఈ ప్రకారము, ద
శరథమహారాజు, భార్యలకుఁ బా
యసమునుబంచిపెట్టెను.

అనఁగా, పాయసములో, సగ
ముకొసల్యకును, నాలవ పాలునుమి
త్రకును, ఎనిమిదవ పాలుకైకేయికిని
మఱలనా మిగతయెనిమిదవ పాలు
నునుమిత్రకిచ్చెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఇట్లు, మహేశ్వరతీర్థగోవింద
రాజులువ్యాఖ్యానముసేసిరి. ముని
భావప్రకాశికాకారులుమాత్రము,
మఱియొక విధంబునను వ్యాఖ్యాన
ముచేసిరి.

విశేషార్థములు. — తదా=అ
ప్పుడు; పుత్రార్థకారణాత్=పు
త్రప్రయోజననిమిత్తము; నరపతిః=
దశరథమహారాజు; కొసల్యాయై=
కొసల్యకొఱకు; పాయసార్థకం=
పాయసముయొక్క సగమును; ద
దా=ఇచ్చెను. నరాధిపతిః=దశరథమ
హారాజు; సుమిత్రాయైచాపి=సుమి
త్రకొఱకును; శేషస్య(అర్థావ్యూత

ము)=కొసల్యకివ్వఁగా మిగిలినసగ
ముయొక్క; అర్థాత్ = సగము
నుండి (నాలవభాగమునుండియను
ట); అర్థకం=సగమును (ఎనిమిదవ
భాగమును); దదా=ఇచ్చెను. కైకే
య్యైచ=కైకేయికొఱకును; అవశి
ష్టార్థకం=కొసల్యకివ్వఁగామిగిలిన
సగములో సుమిత్రకిచ్చుటకురెండు
భాగములుచేసినసగముపోఁగా, మి
గిలినసగమును (నాలవభాగమునను
ట); దదా=ఇచ్చెను; మహీపతిః=ద
శరథుఁడు; అనుచింత్య = ఆలోచిం
చి; పునరేవ = మఱలనే; సుమిత్రా
యై=సుమిత్రకొఱకు; అమృతోప
మం= అమృతముతోసమానమగు;
పాయసస్య=పాయసముయొక్క;
అవశిష్టార్థచ=పూర్వము, సుమిత్ర
కిచ్చుటకుఁగారెండుభాగములుచేసి
ననాలవభాగములో, నపుడునుమి
త్రకివ్వఁగామిగిలినసగమును (రెండ
వదియగు నెనిమిదవ భాగమునను
ట); ప్రదదా=ఇచ్చెను. రాజా=ద
శరథుఁడు; ఏవం=ఇట్లు; తాసాం=
ఆ; భార్యారౌ=భార్యలకు; పా
యసం=పాయసమును; పృథక్=
వేరువేరుగ; దదా=ఇచ్చెను.

300 ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

అప్పుడు, దశరథమహారాజు, సంతానము గలుగుటకై, కౌసల్యకుం, బా యసములో సగమునిచ్చెను; సుమిత్ర కుమిగిలిన సగములోని సగములో సగ ము (ఎనిమిదవభాగమును) నిచ్చెను; సుమిత్రకుం గావిభజింపబడిన నాల వపాలు గాక మిగిలిన నాలవపా లును, గై కేయికిచ్చెను; పూర్వమొక నాలవపాలు విభజించియందు సగ మునుమిత్రకివ్వఁగా మిగిలిన సగము ను (రెండవదియగు నెనిమిదవభాగ మును) మఱల, సుమిత్ర కేయిచ్చెను.

అనఁగా; కౌసల్యకుం బాయస ములో సగమునిచ్చెను; సుమిత్ర కేని మిదవపాలిచ్చెను; గై కేయికి నాలవ పాలిచ్చెను; మిగిలిన ఎనిమిదవభా గమును మఱల సుమిత్ర కేయిచ్చెను.

అని, తాత్పర్యము.

వీరే, పురాణాంతరవిరోధంబు పరిహరించుటకై, నుజ్జియుకవిధం బునను, వ్రాసిరి. — తదా; పుత్రా ర్థకారణాత్; నరపతిః; కౌసల్య యై; పాయసార్థం=దదౌ. (ఇది సమానార్థకము) నరాధిపః=దశర థుండు; సుమిత్రాయైచాపి=సుమి త్రకొఱకును; అర్థాత్=కౌసల్యకి

వ్వంబడిన సగముననుండి; అర్థం=స గమును; దదౌ=ఇచ్చెను. గై కేయ్యై చ=గై కేయి కొఱకును; అవశిష్టా ర్థం=పూర్వముకౌసల్యసుమిత్రలకి వ్వఁగా మిగిలిన సగములో సగము ను; దదౌ=ఇచ్చెను; మహీపతిః=దశ రథుండు; అనుచింత్య=ఆలోచించి; పునరేవ=మఱల సే; సుమిత్రాయై= సుమిత్రకును; అవశిష్టార్థంచ=సగ ములో సగముకై కేయికివ్వఁగా మిగి లిన సగమును; ప్రదదౌ=ఇచ్చెను.

అప్పుడు, దశరథుండు మొదటఁ, కౌసల్యకుం, బాయసంబులో సగ ము, నిచ్చెను; కౌసల్యకిచ్చిన సగము లో సగముదీసి సుమిత్రకిచ్చెను; మి గిలిన సగములో సగమును గై కేయికి చ్చెను. అంతవశిష్టంబగు నాలవ పాలును, సుమిత్ర కేయిచ్చెను. అనఁ గా, కౌసల్యకు నాలవపాలును, సు మిత్రకు నాలవపాలును, — గై కేయికి నాలవపాలును, మిగిలిన నాలవపా లును మఱల, సుమిత్రకునిచ్చెను.

అని, తాత్పర్యము.

విచారము. — “ఋశ్యశృంగవ సిష్ఠా భ్యామనుజ్ఞానతో దదౌహరిః, కౌసల్యాయై సై కేయ్యై అర్థమర్థం

ప్రయత్నతః. తతస్సుమితా సంతాపాప్రాజిన్యుః పాత్రీకీంచరుం, కాసల్యాతుస్వభాగాధం దదాత నైః ముదాస్వితా. కైకేయాచ స్వభాగాధం దదాప్రీతిసమన్వితా.” (అదశరథుండు, ఋశ్యశృంగవసిష్ఠులవలనననుజ్ఞ నొంది పాయసమును, గౌసల్యకును కైకేయిని సగముసగము గాబంచి పెట్టెను; అప్పుడు, పుత్రప్రదంబగు పాయసంబుగ్రహింపనిచ్చగొని, సుమిత్రయువచ్చెను; కాసల్య, సంతోషముతోఁ, దనభాగములో సగము సుమిత్రకొసంగెను; కైకేయియును, ప్రీతితోఁగూడినదై, తనభాగములో సగము, సుమిత్రకి డెను.) అనునధ్యాత్మరామాయణమందలి పాయసవిభాగఘట్టమందు, పాయసమంతయు సరిగా రెండుభాగములు చేసి, దశరథుండు, కాసల్య కైకేయులకొసంగినట్లును, అంతనా కాసల్యకైకేయులు, తమతమభాగములలో సగముసగముదీసి, సుమిత్రకిచ్చినట్లును, జెప్పఁబడియున్నది. ఇచ్చట, ఈ ధ్యాత్మరామాయణమునకును, మహేశ్వరతీర్థగోవిందరాజులవారు చేసిన, వ్యాఖ్యానమున

కునువిరోధముస్పష్టముగా నగుపడుచున్నది. గోవిందరాజులవారు మాత్రము, పురాణాంతర విరోధము, కల్పభేదముకల్పించి, పరిహరింపఁదగినదనివచించిరి. మునిభావ ప్రకాశికారు, లీయధ్యాత్మరామాయణవచన విరోధ పరిహారంబునకై యే, రెండవయర్థము, వ్రాసినట్లుగుపడుచున్నది. అయినను, అందు, కాసల్యదులు భుజించిన పాయసభాగనిర్ణయవిషయమునందు మాత్రము విరోధము లేదుగాని, యధ్యాత్మరామాయణంబునందు సుమిత్రకుఁ గౌసల్యకైకేయులు పాయసమునిచ్చినట్లు చెప్పఁబడియున్నందునను, వీరివ్యాఖ్యానంబునదశరథుఁడే సుమిత్రకునుంబాయసమునిచ్చెనని యేర్పడినందువలనను, బాయసప్రదాతృభేదవిరోధము మాత్రముఁ గారూకమగుచున్నది. ఐనను, భిన్నగ్రంథములకు స్వల్పవిరోధంబున నేమియుదోషంబు లేదు. వత్సమాణప్రకారంబున వ్యాఖ్యానంబుచేసిన నావిరోధంబునుం బరిహరింపఁబడు.

తదా=అప్పుడు; పుత్రార్థకారణాత్=పుత్రప్రయోజనసిమిత్రము;

302 ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

దే

క

నరపతిః=దశరథుడు; కాసల్య
యై=కాసల్యకొఱకు; పాయసా
ధఁ=పాయసములో సగపాలు
ను;దదౌ=ఇచ్చెను. నరాధిపః=ద
శరథుడు; అధాఁత్=కాసల్యకి
చ్చినసగమునుండి; అధఁ=సగ
మును; సుమిత్రామైచాపి=సుమి
త్రకొఱకును;దదౌ=ఇచ్చెను. కైకే
య్యైవ=కైకేయికొఱకును; అవశి
ష్టాధఁ=కాసల్యమువశిష్టలకివ్వఁ
గామిగిలిన సగపాలును; దదౌ=ఇ
చ్చెను. మహీపతిః=దశరథుడు;
అనుచింత్య (అధ్యాత్మరామాయ
ణములో, “ఋశ్యశృంగ వసిష్ఠులవ
లన ననుజ్ఞ నొంది” యని యుం
డుటవలన)=ఋశ్యశృంగవసిష్ఠుల
తోనాలోచించి; పునరేవ=మఱల
నే;సుమిత్రాయై=సుమిత్రకొఱకు;
అవశిష్టార్థం=పూర్వముకాసల్య
సుమిత్రులకివ్వఁ గామిగిలి యావెను
కఁగైకేయికివ్వఁబడిన సగములోస
గము;ప్రదదౌ=ఇచ్చెను.

దశరథుడు, మొదట, గాసల్య
కుఁబాయసములో సగముదీసియి
చ్చెను; మఱలఁ గాసల్యకిచ్చినసగ
ములో సగము దీసి, సుమిత్ర

కిచ్చెను;అందుమిగిలినదానిగాసల్య
కొసంగెను;అంతఁగాసల్యసుమిత్ర
లకివ్వఁగామిగిలినసగమునుగైకేయి
కిచ్చెను;సుమిత్రకిద్దఱుకొడుకులుపు
ట్టదగి యుండుట నెఱింగిన ఋశ్య
శృంగవసిష్ఠులపేరణచే, కైకేయికి
చ్చినసగములో, సగముదీసి, మఱల
సుమిత్రకొసంగెను.

అని, తాత్పర్యము.

అధ్యాత్మ రామాయణమునం
దు, ఋశ్యశృంగవసిష్ఠులుచెప్పినరీ
తింబట్టి, దశరథుడు, పాయసము
నంతయుఁ బంచిపెట్టినట్లును, వా
రలునుమిత్రకిచ్చినట్లును, శిష్టబడి
యున్నదిగదా! కాసల్య కైకే
యులు, దీక్షుడశులగు ఋశ్య
శృంగవసిష్ఠుల యాజ్ఞాప్రకారము
తమధర్మయగుదశరథుండు తమకి
డిన, దివ్యపాయసంబులోఁబట్టి, న్ను
జ్ఞలేకయే, కొంతభాగమును, సుమి
త్రకొసంగుటకు, నే న్నహసింపలేదు;
కావున, దశరథునితో యాజ్ఞంబట్టియే,
వారలట్లుచేసియే, అందురు. దశరథుం
డును, ఋశ్యశృంగ వసిష్ఠాజ్ఞానువ
తిఁ కావున, వారి యనుమతిం
బట్టియే, పూర్వల శట్టాజ్ఞాపించి

యుండును. కాబట్టి: “దశరథుండు, మొదట, గౌసల్యాకేకేయులకు బాయసం బంతయుంబంచిపెట్టి, ఋశ్యశృంగవసీష్ఠులు, దీర్ఘదర్శులు కావున, సుమిత్రయందీర్ఘఋకొడుకులుగల్గుపెరిగి, తన్నుఁ బ్రేరేపింపఁగా, సుమిత్రకు క్షరీతినిచ్చునట్లు, గౌసల్యాకేకేయులకాజ్ఞాపించిన, వారలట్లుచేసిరి.” అని, యథ్యాత్మరామాయణవచనంబునకభిప్రాయము.

సుమిత్రకు, గౌసల్యాకేకేయులు, పాయసంబునిచ్చినప్పటికిని, వారలు, దశరథుని యాజ్ఞాచాప్సననే యిచ్చుటంబట్టి, దశరథుండిచ్చినట్లే, యగుచున్నది. కావున, ఈ రామాయణంబునకును, అథ్యాత్మరామాయణంబునకు, విరోధం, జేమియు, లేదనుట, స్పష్టము.

ఇంక, నీ రామాయణంబుననే, యుక్తార్థంబునకు, విరుద్ధంబులగునట్లు కనుపడుచున్నవచనంబులయభిప్రాయమువివరింపఁబడుచున్నది.

అష్టాదశసర్గమందు, “కౌసల్యా జనయ ద్రామం సర్వ లక్షణ సంయుతం, విష్ణోరథఁమహాభాగం పుత్రమైత్వోకవర్ధనం. భరతో

నామకేకేయ్యాం జన్మేనత్యపరాక్రమః, సాతాద్విష్టో శ్చతుర్భాగస్స రైస్సముదితోగ్మణైః. అథలత్కణ శత్రుఘ్నా సుమిత్రా జనయత్సుతౌ, వీరాసర్వాత్మకుశలౌవిష్ణోరథః సమన్వితౌ.” అని, రాముండు, విష్ణువులొసర్ధభాగమనియు, భరతుండు చతుర్భాగమనియు, లత్కణశత్రుఘ్నుల అర్ధభాగమనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది, పాయసమునుభార్యలందఱు సమముగా భుజించియున్నట్టైన, రామాదులయందు, విష్ణ్వంశంబును, సమముగా నేయుండును; “చతుర్భాగః” అనుటకు, అష్టమాంశంబని, మహేశ్వర శీర్షగోవింద రాజులవ్యాఖ్యానము సేసియుండుటంబట్టి, భరతుండుమాత్రమష్టమాంశమని, యేర్పడుచున్నది; మరియు, రాముండు అర్ధభాగమును, లత్కణశత్రుఘ్నులు, క్రమంబున (ఇచ్చటి యథాశబ్దమునకు అంశపర్యాయముగా వ్యాఖ్యానము సేయఁబడియుండుట వలన) చతుర్భాగమమాంశంబునియు, నిశ్చితమగుచున్నది. పాయసవిభాగము సమముగానున్నప్పు, డిచ్చటమాత్రము వి

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౧

స ౧౬

టీక॥ ఉత్తమాః=గుణములచే
మృత్యుమలయిన ; సరేంద్రస్య=మను
బాధకు బ్రభువైన దశరథునియొ
బుక్క, తాః=ఆ; ప్ర్యయః=భార్య
కాశ్వర్వాస్త్రు=అందఱును; ఏతత్=
లుగ; పాయసం = పాయసమును;
గార్హిష్ఠ్యం=పొంది; ప్రహర్యో=దితచే
లాగెను, ప్రహర్యో=దిత=పుట్టినసం
స్తావముగల (పూర్వపద విశేషణ
ము); చేతనః= మనస్సుగలవార

తైః సమ్మానం = బహుమానము
గా; మేనిరే=తలంచిరి.

దశరథునిభార్యలందఱును, శ్రీ
ష్టములైన గుణములుగలవారు గా
వున, నాపాయసంబునొంది, సంత
సించినవారలై, దశరథుండుచేసిన
పాయసప్రదానక్రమమును, జాల,
బహుమానముగా, నెంచిరి.

అని, తాత్పర్యము.

తతస్తుతాః ప్రాశ్యత దుత్తమప్ర్యయో
మహీపతే సుత్తమపాయసం పృథక్
హుతాశనాదిత్యసమానతేజస
చ్చిరేణగర్భాన్ ప్రతిపేదరే తదా. ౩౧

టీక॥ తతః=అపిమ్మట; మహీప
తేః=ధూమికిబ్రభువైన దశరథుని
యొక్క; ఉత్తమప్ర్యయః=ఉత్తమ
భార్యలు; తత్=ఆ; ఉత్తమపాయ
సం = శ్రీష్టమైనపాయసమును;
ప్రాశ్య=ఘటించి; తదా= అప్పు
డు; హుతాశనాదిత్యసమానతేజ
సః=విష్ణుతోను సూర్యునితోనుసరి
వచ్చుకాంతిగలవారలై; చిరేణ=

గర్భాన్=గర్భములను; ప్రతిపేది
రే=పొందిరి.

అంత, నాదశరథుని యుత్తమ
భార్యలు, ఆయుత్తమ పాయసం
బుఘటించి అగ్ని హోతునితోను,
సూర్యునితోను సవచ్చుకాంతిగల
వారలై, కొంతకాలమునకు వెను
క, గర్భములందబొందిరి.

అని, తాత్పర్యము.

306 ప్రతిపదాంతర్య టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

తతస్తు రాజా ప్రస మీశ్య తాఃస్త్రి యః
ప్రరూఢగర్భాః ప్రతిలబ్ధమానసః
బభూవహృష్ట స్త్రిదివే యథా హరిః
సురేంద్రసిద్ధర్షి గణాభిపూజితః. ౩౨

టీక॥ తతః=ఆపిమ్మట; రాజా	హరిర్యథా = ఇంద్రుడువలె; హృ
తు = దశరథమహారాజును; ప్రరూ	ష్టః = సంతసించినవాడు; బభూ
ఢగర్భాః = మొలిచిన గర్భములు	వ = ఆయెను.
గల; తాః = ఆ; స్త్రియః =	అంత, దత్తరఘండును, గర్భిణు
భార్యలును; ప్రసమీశ్య = చూచి; ప్ర	లైనతనభార్యలంజూచి, స్వస్థచిత్తుఁ
తిలబ్ధమానసః = మఱలఁబొందఁబడి	డై, స్వర్గమునందు దేవశ్రేష్ఠులచేత
నమనస్సుగలవాఁడై (స్వస్థచిత్తుఁడై	ను సిద్ధులచేతను ఋషులచేతనుం
యనుట); త్రిదివే = స్వర్గమునందు;	బూజింపఁబడుచుండు దేవేంద్రుఁ
సురేంద్రసిద్ధర్షిగణాభిపూజితః = దే	డుంబోలె, సంతసించియుండెను.
వతాశ్రేష్ఠులచేతను సిద్ధులచేతను	అని, తాత్పర్యము.
ఋషులచేతనుంబూజింపఁబడినట్టి;	

ఇత్యాశే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆచికావ్యే,
చాలకాండే, పోడశ స్కంఁ.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమాధిక చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, చాలకాండ పోడశస్కం టీక,
ముగిసినది.

శ్లో

స త్తదశసర్గప్రారంభః.

పుత్రత్వంతు గతే విష్ణో రాజ్య సస్య మహాత్మనః
ఉవాచ దేవతా స్సర్వా స్వయంఘా ర్భగవా నదమ్. ౧

టీక॥ విష్ణో = విష్ణు దేవుడు; మను.

హాత్మనః = పూజ్యులగుస్వభావముగల; తస్య = ఆ; రాజ్యః = దశరథ	విష్ణు దేవుడు, మనువులగు నాదశరథమహారాజునగు, గొడుగుగా, బుట్టుటకుద్యుస్తుండుకాగా
మహారాజునకు; పుత్రత్వం = కొడుకగుటను; గతేతు = బొందగానే; భగవాన్ = భగవంతుడగు; స్వయంఘాః = బ్రహ్మ; దేవతాః = దేవతలను; సర్వాః = అందఱను; ఉవాచ = పలికె	సే, భగవంతుండుగుబ్రహ్మదేవుండు, దేవతలనందఱుగూర్చి, యిట్లనిచెప్పెను.
	అని, తాత్పర్యము.

సత్యసంధస్య వీరస్య సర్వేషా నోహితైషిణిః
విష్ణో స్సహాయా స్ఫలిన స్సృజధ్వం కామరూపిణిః. ౨

టీ॥ సత్యసంధస్య = సత్యమైనప్రతిజ్ఞగలవాడును; వీరస్య = పరాక్రమముగలవాడును; సః = మనకు; సర్వేషాం = అందఱకును; హితైషిణిః = మేలుగోరువాడునగు; విష్ణోః = విష్ణు దేవునకు; బలినః = బలముగలవారును; కామరూపిణిః = ఇచ్చాధీనమగు రూపముగలవారు	గు; సహాయాన్ = తోడైన వాండ్రును; సృజధ్వం = సృజింపుడు. సత్యులగు ప్రతిజ్ఞగలిగి, పరాక్రమశాలియై, మనకందఱకును మేలుగోరునట్టివిష్ణు దేవునకు, బలముగలవారును గామరూపులగు సహాయుల, సృజింపుడు.
	అని, తాత్పర్యము.

మాయావిద శ్చ శూరాంశ్చ వాయువేగసమాక్ జవే

30౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

ప ౧౩

నయజ్ఞాన్ బుద్ధిసంపన్నాన్ విష్ణుతుల్య పరాక్రమాన్. ౩
అసంహార్యా నుపాయజ్ఞాన్ దివ్యసంహననాన్వితాన్
సర్వాస్త్రగుణ సంపన్నా సమృత ప్రాశనా నివ. ౪
అప్సరస్సు చ ముఖ్యాను గంధర్వతాం తనూషు చ
సృజన్యం హరిరూపేణ పుత్రాం స్తుల్యపరాక్రమాన్. ౫

<p>టీక॥ మాయావిదశ్చ = మాయల నె టింగినవారును; శూరాంశ్చ = యు ద్ధమునందు భయము లేని వారలును; జవే = వేగవిషయమందు; వాయువే గసమాన్ = వాయువుయొక్క వేగ ముతో సమానులైనవారును; నయ జ్ఞాన్ = నిత్యుల నెటింగినవారును; బు ద్ధిసంపన్నాన్ = శ్రేష్ఠ మైనబుద్ధితోఁ గూడినవారును; విష్ణుతుల్యపరాక్ర మాన్ = విష్ణు దేవునితో సమానమ యిన పరాక్రమముగలవారును; అ సంహార్యాన్ = సంహరింపఁగూడని వారును; ఉపాయజ్ఞాన్ = ఉపా యంబుల నెటింగినవారును; దివ్యసం హననాన్వితాన్ = శ్రేష్ఠ మైన శరీర ముతోఁగూడిన వారును (ఇది మహే శ్వరార్చిత పాతము); సింహసంహన నాన్వితాన్ = సింహముయొక్క శరీ రమువంటి శరీరముతోఁగూడినవారు ను (ఇది గోవింద రాజపాతము); స</p>	<p>ర్వాస్త్రగుణసంపన్నాన్ = సమస్త మలైన యస్త్రములయొక్క శక్తి తోఁగూడినవారును; అమృతప్రాశ నానివ (స్థితాన్) = అమృతముభు జించినవారలొ యనున్నట్లున్నవా రును; తుల్యపరాక్రమాన్ = మీతో సమానమైన పరాక్రమముగలవారు నగు; హరిరూపేణ = వానరరూప ముతో; ఉపలక్ష్మితాన్ (అధ్యాహృ తము) = కూడిన; పుత్రాన్ = కొడు కులను; ముఖ్యాను = శ్రేష్ఠులగు; అ ప్సరస్సుచ = అప్సరసలయందును; గంధర్వతాం = గంధర్వస్త్రీలయొ క్క; తనూషుచ = దేహములయం దును; సృజన్యం = సృజించుచు. దేవతలారా ! సమస్తమాయ ల నెటింగి, శూరులై, వాయువేగ ముంబోలినవేగంబు గలిగి, నయజ్ఞు లై, బుద్ధిశాలులై, విష్ణు దేవుఁడుం బోలెఁ బరాక్రమశాలులై, పరుల</p>
---	--

కెదిరింప నలవిగానివారలై, సమ
స్తోపాయంబులునేచి, శ్రేష్ఠంబ
గుసింహశరీరంబుంబోలు శరీరంబు
నుసర్వాస్త్రంబులకుంగలశక్తియు
నుంగలిగి, యమృతముగఁగడిచినవా
రువోలెత్తున్ పాపాదిరహితులై,
మీయొక్కపరాక్రమమువంటిపరా
క్రమముతోఁగూడిన, వానరరూపధ
రులగుకొడుకులను, శ్రేష్ఠ లగు స
ప్సర స్త్రీలందునుగంధర్వయువతు
లందునుం, బుట్టింపుఁడు.

అనితాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — పార్వతీ
శాపంబువలన దేవతలకుఁ దమభా
ర్యలయందుఁ జుట్టినట్టి గలుగ
నేరదు, కావున, “నవ్వరిసలంఁగును,
గంధర్వస్త్రీలందును సృజింపుఁడు”
అని, చెప్పబడినది. నంచి కేశవరుం
డు రావణునకువానరలవలనభయ
ముగలుగునట్లు శాపమిచ్చుటను, ద
లంచి “వానర రూపులగు వుత్తు”
లసృజింపుఁడు” అని, చెప్పబడినది.

పూర్వమేవ మయా స్మస్తో జాంబవా నృక్షపుంగవః
జృంభమాణస్య సహసా మమ వక్త్రా దజాయత. ౬

టీక॥ పూర్వమేవ=మునుపే;
మయా = నాచేత; బుక్షపుంగ
వః= ఎలుఁగుగొడ్డులలో శ్రేష్ఠుఁడ
గు; జాంబవా=జాంబవంతుఁడ
నువాఁడు; స్మస్తః=సృజింపఁబడె
ను. సః(అధ్యాహృతము)=ఆజాం
బవంతుఁడు; జృంభమాణస్య=ఆపు
లించుచున్న; మమ=నాయొక్క; వ
క్త్రాత్=ముఖమువలన; సహసా=

తటాలున; అజాయత=పుట్టెను.
మునుపే, నేను, ఎలుఁగుగొడ్డు
లలో శ్రేష్ఠుఁడగు జాంబవంతుఁడ
ను వానింబుట్టించిత; అతండు; నే
నావులింత విడుచుచుండఁగా, నా
ముఖంబుననుండి, తటాలునం, బు
ట్టెను. అని, బ్రహ్మదేవుఁడు, దేవ
తలతోఁజెప్పెను.
అనితాత్పర్యము.

తేతథోక్తా భగవతా త త్రతిశ్రుత్య శాసనమ్
జనయామాను కేవం తే పుత్రా న్వానరరూపిణి. ౭

320 ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౧౭



టీక॥ తే = ఆదేవతలు; భగవ	కొడుకులను; జనయామానుః = పు
తా = భగవంతుడగు బ్రహ్మదేవుని	ట్టించిరి.
చేతః తథా = అట్లు; ఉక్తాః = చెప్ప	బ్రహ్మదేవుండట్లు చెప్పగానే,
బహిస వారైః తత్ = ఆ; శాసనం = ఆ	యాయాజ్ఞ నంగీకరించి, యాదేవత
జ్ఞాను; ప్రతిశ్రుత్య = అంగీకరించి;	లు, ఈ ప్రకారము వానరరూపులగు
తే = ఆదేవతలు; ఏవం = ఈ (వత్స	పుత్రులంబుట్టించిరి.
మాణ) ప్రకారము; వానరరూపి	అని తాత్పర్యము.
ణః = కోఁతిరూపుగల; పుత్రాః =	

ఋషయశ్చ మహాత్మాన సిద్ధవిద్యా ధరోరగాః
చారణాశ్చ సుతా స్వీరాః సస్యజ ర్వనచారిణః. ౮

టీక॥ మహాత్మానః = గొప్పవీర్య	జుః = సృజించిరి.
ముగల; ఋషయశ్చ = ఋషులును;	మహావీర్యులగు, ఋషులును, సి
సిద్ధవిద్యాధరోరగాః = సిద్ధులును వి	ద్ధులును, విద్యాధరులును, ఉరగులు
ద్యాధరులును ఉరగులును; చారణా	ను, చారణులును, పరాక్రమశాలుల
శ్చ = చారణులును; వీరాః = పరా	గుకోఁతి రూపుగల కొడుకుల సృజి
క్రమముగల; వనచారిణః = కోఁతు	యించిరి.
లగు; సుతాః = కొడుకులను; సస్య	అని, తాత్పర్యము.

వానరేంద్రం మహేంద్రాభ మింద్రో వాలిన మూర్జితమ్
సుగ్రీవం జనయామాస తపన స్తపతాం వరః, ౯

టీక॥ ఇంద్రః = దేవేంద్రుడు; మ	వానరేంద్రం = వానరులకుఁబ్రభు
హేంద్రాభం = మహేంద్రపర్యత	వైన; వాలినం = వాలిని; జనయామా
ముతోసమానుడైనవాఁడును; ఉర్జి	న = పుట్టించెను. తపతాం = తపించు
తం = దృఢదేహముగలవాఁడును;	వారిలోపల; వరః = శ్రేష్ఠుడగు;



తపనః=సూర్యుడు; సుగ్రీవం=సు
గ్రీవుని; జనయామాస(అధ్యాహ్న
తము)పుట్టించెను.

దేవేంద్రుడు, మహేంద్రపర్వ
తముతో సరివచ్చు దృఢంబైనశరీర
ముగలవానరరాజుండగువాలియును
వానిం బుట్టించెను; ప్రతాపముగల
వారిలో శ్రేష్ఠుండగు సూర్యుండగు
గ్రీవునింబుట్టించెను.
అని, తాత్పర్యము.

బృహస్పతి స్వజనయ త్తారం నామ మహాహరిమ్
సర్వవానరముఖ్యానాం బుద్ధిమంత మనుత్తమమ్. ౧౦

టీక॥ బృహస్పతిస్తు=బృహస్ప
తియును; సర్వవానరముఖ్యానాం=
సమస్తవానరశ్రేష్ఠులలోఁదల; బుద్ధి
మంతం = ప్రశస్తమైనబుద్ధిగలవాఁ
డును; అనుత్తమం=తనకన్నశ్రేష్ఠుఁ
డైనయితరుఁడులేనివాఁడునగు; తా
రంనామ = తారుండనిప్రసిద్ధుఁడై
సమహాహరిం=గొప్పకోఁతని; అజ
నయత్=పుట్టించెను.
బృహస్పతియు. వానరశ్రేష్ఠుల
నందఱిలో శ్రేష్ఠుండగుబుద్ధిమంతుఁ
డనగు తారుండనుగొప్పవానరునిం
బుట్టించెను.
అని, తాత్పర్యము.

ధనదస్య సుత శ్రీమాన్ వానరో గంధమాదనః
విశ్వకర్మా త్వ జనయ న్నశం నామ మహాహరిమ్. ౧౧

టీక॥ ధనస్య = కుబేరునకు; శ్రీ
మాన్=కాంతిగల; గంధమాదనః=
గంధమాదనుండను; వానరః=కోఁ
తి; సుతః = కొండుకు; అభవత్(అ
ధ్యాహ్నతము)= ఆయెను. విశ్వక
ర్మాతు=విశ్వకర్మయును; నశంనా
మ=నశుండనిప్రసిద్ధుఁడైన; మహా
హరిం = గొప్పకోఁతని; అజనయ
త్=పుట్టించెను.
కుబేరునకు; మంచికాంతిగలగం
ధమాదనుండను వానరుఁడునొకఁ
డైతెను; విశ్వకర్మ, నశుండని
కోఁతనిని పుట్టించెను.
అని, తాత్పర్యము.

పావకస్య సుత శ్రీమాన్ నీలోగ్ని సదృశప్రభః
తేజసా యశసా వీర్యా దత్యరిచ్యత వానరాః. ౧౨

టీక॥ పావకస్య = అగ్ని హేమా తులను; అత్యరిచ్యత = అతిశయించె
త్రునియొక్క; సుతః = కొడుకును; ను.
శ్రీమాన్ = సంపత్తుగలవాఁడును; అ అగ్ని హేమాత్రుని పుత్రుండగు
గ్నిసదృశప్రభః = అగ్నితో సరివచ్చు నీలుండు, శ్రీమంతుండై, యగ్నిదేవు
కాంతిగలవాఁడునగు; నీలః = నీలు నికాంతితో సరియగు కాంతిగలిగి,
డు; తేజసా = కాంతిచేతను; యశ కాంతిచేతను, గీర్తిచేతను, బరాక్ర
సా = గీర్తిచేతను; వీర్యాత్ = పరా మముచేతనుం, గోఁతులనందఱు, నతి
క్రమమువలనను; వానరాః = గోఁ శయించెను. అని, తాత్పర్యము.

రూపద్రవిణసంపన్నా వశ్వినౌ రూపసమ్మతౌ
మైందంచ ద్వివిదంచైవ జనయామాసతు స్స్వయమ్. ౧౩

టీక॥ రూపద్రవిణసంపన్నా = దంచైవ = ద్వివిదుని; జనయామాస
సౌందర్యమనెడు ధనముతోఁగూడి తుః = పుట్టించిరి.
న; అశ్వినౌ = అశ్వినీదేవతలు; స్వ రూపధనంబుతోఁగూడినయశ్వ
యం = తామె; రూపసమ్మతౌ = నీదేవతలు, రూపమున, గారవింపఁ
సౌందర్యముచేత బహుమానింపఁ బడిన, మైందద్వివిదులం, బుట్టించిరి.
బడిన; మైందంచ = మైందుని; ద్వివి అని, తాత్పర్యము.

వరుణో జనయామాస సుషేణం వానరర్షభమ్
శరభం జనయామాస పర్జన్యస్తు మహాబలమ్. ౧౪

టీక॥ వరుణః = వరుణదేవుడు; సుషేణం = సుషేణుండను; వా
నరర్షభం = వానరశ్రేష్ఠుని; జన యామాస = పుట్టించెను. పజ్జన్య
స్తు = పజ్జంబునకధిదేవతయగు ప
జ్జన్యుఁడును; మహాబలం = గొప్ప

బలముగల; శరభం=శరభుని; జన | నరశ్రేష్ఠుడువుటైన; పజన్యున
యామాస=పుట్టించెను. | కుమహాబలుండగు శరభుండువుటైన

వరుణునకు, సుషేణుండను వా | ను. అని, తాత్పర్యము.

మారుతస్యా త్తజ శ్రీమాన్ హనుమాన్నామ వీర్యవాన్.

వజ్రసంహననో పేతో వై సతేయసమో జవే. ౧౫

టీక || మారుతస్య=వాయుదే | ఆత్మజః - కొడుకు; అభవత్ =
పునకు; శ్రీమాన్ = కాంతిగలవాఁ | (అధ్యాహృతము) ఆయెను.
డును; వీర్యవాన్ = పరాక్రమముగ వాయుదేవునకు, శ్రీమంతుండై,
లవాఁడును; వజ్రసంహననోపేతః = పరాక్రమశాలియై, వజ్రముంబోలె
వజ్రమువంటి దేహముతోఁగూడిన నభేద్యునిగుదేహముగలిగి, వేగము
వాఁడును; జవే = నేగమునందు; వై సతేయసమః = గరుత్మంతునికు సాటియై,
మానుండైనవాఁడును; హనుమాన్ యున్నహనుమంతుఁడు, పుట్టెను.
నామ = హనుమంతుఁడనువాఁడు; | అని, తాత్పర్యము.

తే సృష్టౌ బహుసాహస్రాః దశశ్రీవవధే రతాః

అప్రమేయబలా వీరా ప్రికాంతాః కామరూపిణాః. ౧౬

టీక || బహుసాహస్రాః = పె | క్రమించియుండు వారును; కామ
రూపేల సంఖ్యగలవారును; దశశ్రీ రూపిణః = ఇచ్చాధీనమగురూపము
వవధే = రావణునివధమునందు; ర గలవారునగు; తే = ఆవానరులు; సృ
తాః = ఆసక్తులైనవారును; అప్ర ష్టాః = సృజింపబడిరి.
మేయబలాః = ఎఱుంగనలవిగాని బ మఱియుఁ, బెక్కు సహస్రము
లముగలవారును; వీరా = పరాక్ర లసంఖ్యగలవారు, రావణవధమం
మముగలవారును; ప్రికాంతాః = వి దాసక్తులై, కొలంది లేనిబలంబుగలి

328 ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౬

గ, వీరులై పరాక్రమించిన వారలై, స్వజింపబడిరి.
కామరూపులై యుండు, వానరులు, అని తాత్పర్యము.

మేరుమందరసంకాశా వపుష్పంతో మహాబలాః
ఋతువానరగోపుచ్ఛాః క్షీప్రమేవా భిజజ్ఞిరే. ౧౭

టీక॥ మేరుమందరసంకాశాః = శీఘ్రముగనే; అభిజజ్ఞిరే = పుట్టినవి.
మేరుపర్వతముతోను మందరపర్వత మేరుపర్వతముతో మందరనగం
ముతోను సమానులైనవారును; వ బుతోను సరివచ్చుచు, దృఢంబగుశరీ
పుష్పంతః = మంచిదేహముగలవారంబుగలిగి, యధికబలములై, యుం
రును; మహాబలాః = అధికంబగుబల డు, నెలుంగుగొడ్డులును, గోతులు
ముగలవారునగుఁ ఋతువానరగోపు సు, గొండముచ్చులును, శీఘ్రంబు
చ్ఛాః = ఎలుంగుగొడ్డులును గోతులు గఁ, బుట్టినవి.
నుగొండముచ్చులును; క్షీప్రమేవ = అని, తాత్పర్యము.

యస్య దేవస్య యద్రూపం వేదో యశ్చ పరాక్రమః
అజాయత సమస్తేన తస్య తస్య సుతః పృథక్. ౧౮

టీక॥ యస్య = ఏ; దేవస్య = దేవు మముచేతను; సమః = ఆయా దేవుని
నకు; యత్ = ఏది; రూపం = సౌందర్య, సమానుడై; అజాయత = పుట్టె
ర్యమో; యః = ఏది; వేషః = ఆకార ను.
మో; యః = ఏది; పరాక్రమశ్చ = ప ఏదేవున, కేరూపము, ఏ వేషము;
రాక్రమమునా; తస్య తస్య = ఆయా ఏపరాక్రమము, గలిగియుండునో,
దేవునియొక్క; సుతః = కొడుకు; పృ ఆదేవునికొడుకు, ఆరూపము, ఆవే
థక్ = వెలుపలుగా; తేన = ఆరూప షము, ఆపరాక్రమమునే, గలిగి
ముచేతను, ఆవేషముచేతను, పరాక్ర యుండెను. అని, తాత్పర్యము.

గోలాంగూలీషు చోత్పన్నాః కేచి త్సమృత విక్రమాః

శ్రీమ ద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౨x

స ౧౭

ఋక్షీభుచ తథా జాతా వానరాః కిన్నరీభుచ. ౧౮

టీక || సమృతవిక్రమాః=బహు
మానింపఁబడినపరాక్రమముగల; కే
చిత్=కొందఱు; వానరాః=వానరు
లు; గోలాంగూలీభుచ=ఆడుకొండ
ముచ్చలయందును; ఉత్పన్నాః=పు
ట్టిరి. కేచిత్ (అధ్యాహృతము)=
కొందఱువానరులు; ఋక్షీభుచ =
ఆడుఎలుకగుగొడ్డులయందును; జా
తాః= పుట్టిరి. తథా = అట్లు; కే
చిత్ (అధ్యాహృతము)=కొందఱు

వానరులు; కిన్నరీభుచ=కిన్నర(స్త్రీ)
లయందును; జాతాః (అధ్యాహృత
ము)=పుట్టిరి.

అధికపరాక్రమ శాలిగుకొం
దఱువానరులు, కొండముచ్చలందు
ను, గొందఱు ఎలుకగు గొడ్డులందు
ను, గొందఱు కిన్నర(స్త్రీ)లందును,
జీత్రవిచిత్రము గాఁబుట్టిరి.

అని, తాత్పర్యము.

దేవా మహర్షి గంధర్వా స్త్రాత్యై యతా యశస్వినః
నాగాః కింపురుషాశ్చైవ సిద్ధవిద్యాధరోరగాః. ౨౦
బహవో జనయామాసు హృష్టాస్తత్ర సహస్రశః
వానరాః సుమహాకాయాః సర్వాఃచై వసచారిణి. ౨౧
అప్సరస్సుచ ముఖ్యాసు తథా విద్యాధరీభుచ
నాగకన్యాసు చ తథా గంధర్వకాం తనూభుచ. ౨౨

టీక || యశస్వినః=కీర్తిగలవా
రును; బహవః=అనేకులునైన; దే
వాః = దేవతలును; మహర్షి గంధ
ర్వాః=మహర్షులును గంధర్వులును;
తాత్యై=గరుడులును; యతాః=
యత్నులును; నాగాః = దిగ్గజంబులు

ను; కింపురుషాశ్చైవ=కింపురుష
లును; సిద్ధవిద్యాధరోరగాః=సిద్ధు
లును విద్యాధరులును సర్పములును;
హృష్టాః=సంతోషించినవారలై; త
త్ర = అవిష్టుదేవునియవతారకాల
మందు; ముఖ్యాసు=శ్రేష్ఠలయిన; అ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౭

స్వరస్సుచ=అస్వరసలయందును; త వేనవేలుగా; జనయామాన=పుట్టిం
 థా=అట్లు; విద్యాధరీఘచ=విద్యా చిరి. కీర్తిమంతులగు, దేవతలును, మ
 ధరస్త్రీలయందును; నాగకన్యాసు హర్షులును, గంధర్వులును, గరుడు
 చ=నాగకన్యలందును; తథా= అ లును, యక్షులును, దిగ్గజంబులును,
 ట్లు; గంధర్వీణాం= గంధర్వస్త్రీల గింపురుషులును, సిద్ధులును, విద్యాధ
 యొక్క; తనూఘచ=దేహంబులం రులును, ఉరగులును, సంతోషము
 దును; సుమహాకాయా=మిక్కిలి తో, నస్వరసలందును విద్యాధరస్త్రీ
 యధికమైనదేహముగలవారును; వ లయందును, నాగకన్యలందును; గం
 నచారిణః=వనములందుండిరుగువా ధర్వస్త్రీల యందును, వనంబులం
 రునగు; వానరా=వానరులను; స దుండిరుగు వారును మహాకాయు
 ర్వా=అందఱను("వై") అనునది లునగు, వానరులనందఱు, వేనవేలు
 పాదపూరణార్థము); సహస్రశః= గఠ, బుట్టించిరి. అని తాత్పర్యము.

కామరూపబలోపేతా యథాకామం విచారిణః

సింహశార్దులసదృశా దర్శేణచ బలేనచ. ౨౩

టీక॥ తే (అధ్యాహృతము)=అ బెద్దపులితోను సమానులుగాను; అ
 వానరులు; కామ రూప బలోపే భవః (అధ్యాహృతము)=అయిరి.
 తాః=ఇచ్చార్చనమగు రూపముతో ఆవానరులు, ఇచ్చకువచ్చినట్లు
 నుబలముతోనుండుడిన వారలుగా రూపంబునుబలంబునుంగలిగి, యి
 ను; యథాకామం= యథేచ్ఛముగ చ్చకువచ్చినట్లు సంచరించుచు, దర్ప
 ను; విచారిణః = సంచరించువారు బలంబులచేసింహవ్యాఘ్రంబులతో
 గాను; దర్శేణచ=గర్వముచేతను; బ సరివచ్చుచు, నుండిరి.
 లేనచ = బలముచేతను; సింహశా అని, తాత్పర్యము.
 ర్దులసదృశాః= సింహముతోను

శిలాప్రహరణౌ స్సర్వే సర్వే పాదపయోధినః

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౨

స ౧౭

నఖదంష్ట్రో యథా స్సర్వే సర్వే సర్వాస్త్ర కోవిదాః. ౨౪

<p>టీక॥ సర్వే=అందఱును; శిలాప్ర హరణాః = తాల్లేయాయుధము గాఁగలవారలుగా; అభవత్ = (అధ్యాహృతము, ఇట్లేయు త్తరస్థ లంబులందును) అయిరి. సర్వే=అం దఱును; పాదపయోధినః = చెట్ల తోయుధముచేయువారుగా; అభ వత్=అయిరి; సర్వే = అందఱు ను; నఖదంష్ట్రో యథాః = గోళ్లు నుంగోటలు నాయుధములుగాఁగ</p>	<p>లవారలుగా; అభవత్=అయిరి. స ర్వే=అందఱును; సర్వాస్త్రకోవి దాః=సమస్తాస్త్రముల నెఱింగినవా రుగా; అభవత్=అయిరి. ఆవానరులందఱు, తాల్లేయా యుధముగాఁ గలిగి, పెద్దపెద్దవృ క్షంబులతోయుధము సేయుచు, గో ళ్లునుంగోటలతోనుంబ్రహ్మసింఘుచు, సమస్తాస్త్రంబుల నెఱింగియుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

విచాలయేయై శైలేంద్రా శ్చేదయేయై స్థిరైః క్రమాత్
క్షోభయేయై శ్చవేగేన సముద్రం సరితాం పతిమ్. ౨౫

<p>టీక॥ తే (అధ్యాహృతము) = ఆవానరులు; శైలేంద్రా=పర్వత శ్రేష్ఠములను; విచాలయేయైః=కది రింతురు. స్థిరాః=కదిలింపఁగూడ దు; ద్రుమాః=వృక్షములను; భేద యేయైః=పెఱికివైతురు. వేగేన= వేగముచేత; సరితాం= నదులకు; పతిం= పెనిమిటియైన; సముద్రం</p>	<p>చ=సముద్రుని; క్షోభయేయైః= కలతపడఁజేయుదురు. ఆవానరులు, గొప్పపర్వతంబు లఁగదిలింపఁగలరు; గొప్పవృక్షంబు లఁపెఱికివైవఁగలరు; నదులకుఁ బెని మిటియైన సముద్రునిఁగూడఁ గలం తపడఁజేయఁగలరు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

దారయేయైః షీతిం సద్భ్యా మాప్లవేయు మహాహావామ్
నభస్థలం విశేయశ్చ గృహ్నియ రపి తోయదాత్. ౨౬

3౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితముః

స ౧౭

<p>టీక॥ తే (అధ్యాహృతము) = ఆవానరులు; పద్భ్యం = పాదములచేత; తీతిం = భూమిని; దారయేయః = పగులఁగొట్టుదురు; మహోర్ణవం = గొప్ప సముద్రమును; అప్లవేయః = దాఁటుదురు. నభస్థలంచ = ఆకాశమును గూడ; విశేయః = చాత్తురు. తోయదానపి =</p>	<p>మేఘములనుం గూడ; గృష్ణీయః = పట్టుకొనుదురు. ఆవానరులు, పాదములతో భూమినిం బగులఁ గొట్టఁగలరు; ఎగిరిన సముద్రమున గాఁటఁగలరు; ఆకాశమునుం బగులఁగలరు; మేఘములనుం శే బట్టుకొనఁగలరు. అని తాత్పర్యము.</p>
---	---

గృష్ణీయు రపి మాతం గా న్మత్తా 'ప్రజతో వనే నదఃమానాశ్చ నాదేన పాతయేయ ర్విహంగమాః. ౨౭

<p>టీక॥ తే (అధ్యాహృతము) = ఆవానరులు; మత్తా = మదించినవియును; వనే = అరణ్యముందు; ప్రవజతః = పరుగులెత్తుచున్నవియును; గుః మాతం గానపి = ఏనుఁగులను; గృష్ణీయః = పట్టుకొనుదురు; నర్దమానాః = అఱచుచున్నవారలై; నాదేన = ధ్వనిచేత; విహంగమాం</p>	<p>శ్చ = పక్షులను; పాతయేయః = పడదోయుదురు. ఆవానరులు, అరణ్యంబున మదించి పరులెత్తుచున్న యేనుఁగులం బట్టుకొనఁగలరు; వారఱచినట్టియిన ఆధ్వనికే, బతులు నైతముక్రిందం బడును. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఈదృశానాం ప్రసూతాని హరీణాం కామరూపిణామ్ శతం శతసహస్రాణి యూధపానాం మహాత్మనామ్. ౨౮

<p>టీక॥ ఈదృశానాం = ఇట్టివారును; కామరూపిణాం = ఇచ్ఛార్థిన మగురూపము గలవారును; యూధపానాం = సేనానాయకులును; మహాత్మనాం = అధిక మైన ధైర్యముగలవారునగు; హరీణాం = వానరులు (ప్రథమార్థమందుష్టి) శతం = సూలు; శతసహస్రాణి = సూలువేలు</p>	<p>హరీణాం = అధిక మైన ధైర్యముగలవారునగు; హరీణాం = వానరులు (ప్రథమార్థమందుష్టి) శతం = సూలు; శతసహస్రాణి = సూలువేలు</p>
--	---

(నూలులక్షలనుట); ప్రసూతాని=	ను, గొప్ప ధైర్యముగలవారునగు, సే
పుట్టిరి.	నానాయకులైనవానరులు, నూలు
ఇట్టిశక్తిగలిగినవారును, ఇచ్చకు	లక్షలు, పుట్టిరి.
వచ్చినరూపును గైకొనసమర్థులు	అని, తాత్పర్యము.

తే ప్రధానేషు యూధేషు హరీణాం హరియాధపాః
బహూపు యూధపశ్రేష్ఠా వీరాంశ్చ జనయన్ హరీన్. ౨౯

టీక॥ తే=ఆ, ముందుచెప్పబడి	హరీలచ్చ = వానరులను; అజన
న; హరియాధపాః=వానరసేనా	యన్=పుట్టించిరి.
నాయకులగు వాలిమొదలగు వార	ఆవాలిమొదలగు వానరసేనా
లు; ప్రధానేషు=ప్రధానములైన;	నాయకులు ప్రధానంబులగువానర
హరీణాం = వానరులయొక్క;	సమూహంబులందు సేనానాయకు
యూధేషు = సమూహములందు;	లలోముఖ్యులుగానుండిరి; వారుప
యూధపశ్రేష్ఠాః= సేనానాయకు	రాక్రమశాలులగువానరులంబుట్టిం
లలోముఖ్యులుగా; బహూవుః = అ	చిరి.
యిరి. వీరాన్=పరాక్రమముగల;	అని, తాత్పర్యము.

అన్యే ఋక్షవతః ప్రస్థా నవతస్థు స్సహస్రశః
అన్యే నానా విధాన్ శైలాన్ భేజిరే కాననానిచ. ౩౦

టీక॥ అన్యే=ఇతరవానరులు; ఋ	పలుడెఱుంగులైన; శైలాన్=పర్వ
క్షవతః=ఋక్షవంతమనెడుపర్వత	తములను; కాననానిచ = అడవు
ముయొక్క; ప్రస్థాన్=కొండనెల్ల	లను; భేజిరే=ఆశ్రయించిరి.
ములను; సహస్రశః=వేనవేలుగా;	మఱి, కొందఱువానరులు, ఋ
అవతస్థుః=అధిష్ఠించిరి. అన్యే =	క్షవత్పర్వతముకొండనెత్తములందు
ఇతరవానరులు; నానావిధాన్ =	నివసించిరి; మఱికొందఱు, నానావి

330 ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౭

ధంబులగు పర్వతంబుల సరణ్యంబులనాశ్రయించిరి. అని, తాత్పర్యము.

సూర్యపుత్రంచ సుగ్రీవం శక్రపుత్రంచ వాలినమ్
 భ్రాతరా వుపతస్థుఁడే సర్వపవ హరీశ్వరాః. ౩౧
 నశం నీలం హనుమంత మన్యాంశ్చ హరియాధపాఙ్

టీక॥ తే=ఆ; హరీశ్వరాః=వా	న్యాక్ = ఇతరులైన; హరియాధ
సరశేష్ఠులు; సర్వపవ=అందఱునె;	పాంశ్చ = వానరసేనానాయకుల
భ్రాతరా=తోడంబుట్టువులైన; సూ	ను; ఉపతస్థుః=కొలుచుచుండిరి.
ర్యపుత్రం=సూర్యునికొడుకగు; సు	ఆవానరశేష్ఠులందఱును, సుగ్రీవు
గ్రీవంచ = సుగ్రీవుని; శక్రపుత్రం=	ని, వాలిని, నశుని, నీలుని, హనుమంతు
ఇంద్రునికొడుకగు; వాలినంచ=వా	ని, మఱియు, నితరులగు వానరసే
ని; నశం=నశుని; నీలం=నీలుని, హ	నానాయకులనుం గొలుచుచుండిరి.
నుమంతం = హనుమంతుని; అ	అని, తాత్పర్యము.

తే తార్క్ష్య బల సంపన్నా స్సర్వే యుద్ధ విశారదాః. ౩౨
 విచరంతోఽర్థయక్ దర్పా త్సింహవ్యాఘ్ర మహేశ్వరగాఙ్

టీక॥ తే=ఆవానరులు; సర్వే=	చు; విచరంతః = తిరుగుచున్నవా
అందఱును; తార్క్ష్య బల సంప	రుగాను; అభవక్ (అధ్యాత్మత
న్నాః=గరుడునిబలమువంటిబలము	ము)=అయిరి.
గల వారలు గాను; యుద్ధవిశార	ఆవానరులందఱు, గరుడునకు
దాః=యుద్ధమునందు నేర్పరులుగా	న్నబలముగలిగి, యుద్ధమునందు నే
ను; దర్పాత్=గర్వమువలన; సిం	ర్పరులై, దర్పంబున, సింహంబులను
హవ్యాఘ్రమహేశ్వరగాఙ్ = సిం	బెద్దపులులనుగొప్ప సహంబులను
హమలను బెద్దపులులనుగొప్పసర్ప	నొప్పించుచు, దిరుగుచుండిరి.
ములను; అథయక్=నొప్పించు	అని, తాత్పర్యము.

తాంశ్చ సర్వాక్ మహాబాహు ర్వాలీ విపులవిక్రమః. 33

జగోప భుజవీర్యేణ ఋక్షగోవుచ్చ వానరాః

టీక॥ మహాబాహుః = గొప్పబా	క్రమముచేత; జగోప = రక్షింపు
హువులుగలవాఁడును; విపులవిక్ర	మంఁడను.
మః = అధికమైనపరాక్రమముగల	గొప్పచేతులను గొప్పపరాక్ర
వాఁడునగు; వాలీ = వాలి; తాః =	మమునుంగలవాలి, యాయెలుంగు
ఁ; ఋక్షగోవుచ్చవానరాః = ఎ	గొడ్డులఁగొండముచ్చులఁ గోఁతుల
లుఁగొడ్డులను గొండముచ్చులనుం	నందఱు, బాహుపరాక్రమముచేఁ,
గోఁతులను; సర్వాంశ్చ = అందఱను;	బాలింపుచుం ఁడును.
భుజవీర్యేణ = చేతులయొక్కపరా	అని, తాత్పర్యము.

త్రై రియం పృథివీ శూరై స్సపర్వతవనార్ణవా. 3౪

కీర్ణా వివిధ సంప్తానై నానావ్యంజనలక్షణైః

టీక॥ శూరైః = యుద్ధమునందు	నములతోను ద్వీపములతోనుఁగూడి
భయములేనివారును; వివిధసంప్తా	న; ఇయం = ఈ; పృథివీ = భూమి; కీ
నైః = నానావిధములైన యాకృతు	తాః = వ్యాపింపఁబడినది.
లుగలిగినవారును; నానావ్యంజనల	వారలందఱు, నానావిధంబులైన
క్షణైః = నానావిధములైన దేహము	యాకారంబులును, నానావిధములు
నకుఁగలగుటులునుజాతికిఁగలగు	గానుండు, నాయాదేహమునకును
టులునునుంగలిగినవారునగు; త్రైః =	ఆయాజాతిసింగులుటులునుం,
వారిచేతను; సపర్వతవనాణవా	గలిగి, శూరులై, భూమండలంబు
(అణవ (సముద్ర) శబ్దముచేతన	లోనిపర్వతంబులయందునువనంబు
ముద్రములోనుండు ద్వీపములక్షిత	లందునుద్వీపంబులందంతటను, వ్యా
మగుచున్నది) = పర్వతములతోనువ	పించియుండిరి. అని, తాత్పర్యము.

339 ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౭

తై ర్మేఘబృందాచల కూటకలైః
మహాబలై ర్వానరయాధపాలైః
బభూవ ధూ ర్భీమ శరీరయాపై
స్సమావృతా రామ సహాయహేతోః. 3౫౪

<p>టీక॥ మేఘబృందాచలకూటక లైః, మేఘబృంద=మబ్బలసమూ హములతోను, అచలకూట=కొండ కొమ్మలతోను, కలైః=సమాను లైనవారును; మహాబలైః = అధిక మైనబలము గలవారును, భీమశరీర యాపైః, భీమ = భయముగలిగించు నట్టి, శరీర=దేహముయొక్క, యా పైః = ఆకారముగలవారునగు; త్రైః=ఆ; వానరయాధపాలైః= వానరసేనానాయకులచేత; రామ సహాయహేతోః=రామునకుసహా</p>	<p>యనిమిత్రము; ధూః=ధూమి; స మావృతా = కప్పబడినది; బభూ వ=అయినది. మేఘసమూహంబులను గొండ కొమ్మలనుంబోలినవారును, అధి కంబగుబలముగలవారును, వెఱపు పుట్టించు శరీరాకృతులు గలవారు నగు, నావానరసేనానాయకులు, రామునకు, సహాయముసేయునిమి త్రము, ధూమండలంబుతయు, వ్యా పించియుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
బాలకాండే, సప్తదశ స్కంధః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమాథక చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, బాలకాండ సప్తదశస్కంధ టీక,
ముగిసినది.

(ప్రతి)

అ ఘో ద శ స ర్గ ప్రా రం భః.

నివృత్తేషు క్రతౌ తస్మిన్ హయమేధే మహాత్మనః

ప్రతిగృహ్య సురా భాగాః ప్రతిజన్తు యథాగతమ్. ౧

టీక॥ మహాత్మనః = పూజ్యస్వ	ప్రతిగృహ్య = పుచ్చుకొని; యథాగ
భావుండగు దశరథునియొక్క; తి	తం = వచ్చినవిధంబునతక్రిమింపక;
స్మిన్ = ఆ; హయమేధే = అశ్వమేధ	ప్రతిజన్తు = మఱివెల్లరి.
మను; క్రతౌ = యాగమును;	మహాత్ముండగు, నాదశరథుని
(తుకారంబుచకారాధాకంబులం	యశ్వమేధంబునుబ్రతకామేష్టియు
దువలన) పుత్రకామేష్టియును; నివృ	నంగాఁగానే, దేవతలు, హవిభా
త్తే = కడవఁగా; సురా = దేవతలు;	గంబులంబుచ్చుకొని, వచ్చినరీతి, మ
భాగాః = హవిభాగంబులను;	ఱి, వెల్లరి. అని, తాత్పర్యము.

సమాప్తదీప్తినియమః పత్నిగణ సమన్వితః

ప్రవివేశ పురీం రాజా సభృత్యబలవాహనః. ౨

టీక॥ పత్నిగణసమన్వితః = భా	పురీం = పట్టణమును; ప్రవివేశ = ప్ర
ర్యలసమాహమతోఁ గూడినవాఁ	వేశించెను.
దును; సభృత్యబలవాహనః = భృ	దశరథమహారాజు, యాగదీప్తి
త్యులతోను సైన్యములతోను వాహ	నియమముముగిసినపిమ్మట, భార్యల
నములతోనుంగూడిన వాఁడునగు;	తోను భృత్యులతోను సైన్యములతో
రాజా = దశరథమహారాజు; సమా	నువాహనములతోనుంగూడి, పట్టణ
ప్రదీప్తినియమః = ముగిసినయాగదీ	మునుబ్రవేశింప నుద్యక్తుఁ, డయ్యె
క్షకొఱకైన నియమముగలవాఁడై;	ను. అని, తాత్పర్యము.

యథాహాం పూజితాస్తేన రాక్షావై పృథివీశ్వరాః

ముదితాః ప్రయయు దేశాన్ ప్రణమ్య మునిపుంగవమ్. ౩

టీక॥ పృథివీశ్వరాః=భూమికిఁ బ్రభువులగు రాజులు; తేన = ఆ; రాక్షా = దశరథమహారాజుచేత ("వై" అనునది పాదపూరణార్థము); యథాహాం = యథాయోగ్యముగ; పూజితాః = పూజింపబడినవారలై; ముదితాః = సంతసించినవారలై; మునిపుంగవం = మునిశ్రేష్ఠుడగువసిష్ఠుని; ప్రణమ్య = నమస్కరించి, అని, తాత్పర్యము.

చి; దేశాన్ = (తమతమ) దేశములనుగూర్చి; ప్రయయుః = పోయిరి. యాగమునకువచ్చిన రాజులందఱును, దశరథునిచేదమతమయోగ్యతకుడగునట్లుపూజింపబడిసంతసమునొంది, మునిశ్రేష్ఠుండగువసిష్ఠుని నమస్కరించి, తమతమ దేశంబులకుఁబోయిరి.

శ్రీమతాం గచ్ఛతాం తేషాం స్వపురాణి పురా తతః

బలాని రాక్షాం శుభ్రాణి ప్రహృష్టాని చకాశిరే. ౪

టీక॥ తతః = ఆ; పురాత = ఆ యోధ్యాపట్టణమునుండి; స్వపురాణి = తమపట్టణములనుగూర్చి; గచ్ఛతాం = పోవుచున్న; శ్రీమతాం = కాంతిగల; తేషాం = ఆ; రాక్షాం = రాజులయొక్క; బలాని = నైస్యములు; శుభ్రాణి = దశరథునిచే నివ్వబడినవస్త్రాదులచేత, తెల్లనిగాను; ప్రహృష్టాని = మిక్కిలిసంతసించినవిగాను; చకాశిరే = ప్రకాశించినవి.

ఆయయోధ్యాపురంబు నుండితమతమపట్టణంబులకుఁ బోవుచున్న శ్రీమంతులగు నారాజులనైస్యంబులు దశరథునిచే నివ్వబడినవస్త్రాదులచేత తెల్లనిగా, సంతసంబుగలవై, ప్రకాశించినవి.

అని, తాత్పర్యము.

గతేతు పృథివీశేష రాజా దశరథ స్తదా

ప్రవివేశ పురీం శ్రీమాన్ పురస్కృత్య ద్విజోత్తమాన్. x

టీక॥ పృథివీశేషు = రాజులు; గ	ప్రవేశించెను.
తేషు = పోయెను; తదా = అప్పుడు; శ్రీ	రాజులందఱుఁబోయినపిమ్మట,
మాన్ = సంపదగలవాఁడును; రా	శ్రీమంతుఁడగు దశరథమహారాజు,
జా = రాజునగు; దశరథః = దశరథుఁ	బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులమున్నిడుకొని, య
డు; ద్విజోత్తమాన్ = బ్రాహ్మణశ్రే	యోధ్యాపట్టణమును బ్రవేశించెను.
ష్ఠులను; పురస్కృత్య = మున్నిడుకొ	ని, తాత్పర్యము.
ని; పురం = పట్టణమును; ప్రవివేశ =	

శాంతయా ప్రయయా సార్థం ఋశ్యశృంగ స్సపూజితః

అస్మీయమానో రాజ్ఞాథ సానుయాత్రేణ ధీమతా. ౬

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; ఋ	యమానః = వెంబడింపఁబడుచున్న
శ్యశృంగః = ఋశ్యశృంగుఁడు; శాం	వాఁడై; ప్రయయా = పోయెను.
తయా సార్థం = శాంతతోఁగూడ; సు	అంత, ఋశ్యశృంగుఁడు, శాం
పూజితః = చక్కగాఁబూజింపఁబ	తాడేవితోఁగూడ, జక్కగాఁబూ
డినవాఁడై; ధీమతా = బుద్ధిమంతుఁ	జింపఁబడి, బుద్ధిమంతుఁడగురోమ
డును; సానుయాత్రేణ = భృత్యుల	పాదమహారాజు, భృత్యులతోఁగూ
తోఁగూడినవాఁడునగు; రాజ్ఞా =	డఁ, దన్ను వెంబడింపఁగాఁ, బోయె
రోమపాద మహారాజుచేత; అస్మీ	ను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం విస్మజ్య తో సర్వా న్రాజా సంపూర్ణ మానసః

ఉవాచ సుఖిత స్తత్ర పుత్రోత్పత్తిం విచింతయన్. ౭

టీక॥ ఏవం = ఈప్రకారము;	ర్వాన్ = అందఱును; విస్మజ్య = విడిచి
తాన్ = అబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులను; స	పెట్టి; రాజా = దశరథమహారాజు;

౩౩౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౮

సంపూర్ణమానసః = నిండినకోర్కె
గలవాఁడై; సుఖతః = సుఖముగల
వాఁడై; పుత్రోత్పత్తిం = కొడుకుల
యొక్కపుట్టుటను; విచింతయక్ =
తలచుకొనుచు; తత్ర = ఆయయో
ధ్యయందు; ఉవాస = ఉండెను.

ఈప్రకారము, బాబాహ్మణశ్రే
ష్ఠులనందఱు వారివారివాసస్థానము
లకంపి, దశరథమహారాజు, సంపూ
ర్ణమనోరథుఁడై, కొడుకులెప్పుడుపు
ట్టుదురోయనియాలోచించుచు, సు
ఖముగా, నుండెనని తాత్పర్యము.

తతో యజ్ఞే సమాప్తేతు ఋతూనాం షట్పమత్యయః

టీక॥ యజ్ఞే = అశ్వమేధయాగ
ము; సమాప్తేతు = ముగియఁగానే;
తతః = ఆపిమ్మట; ఋతూనాం = (ప్ర
థమార్థమందు షష్టి) ఋతువులు; ష

ట్ = ఆఱు; సమత్యయః = కడచినవి
అశ్వమేధ యాగము ముగిసినపి
మ్మట, నొకసంవత్సరము, కడచినది.
అని, తాత్పర్యము.



కౌసల్య. కైకయి. సుమిత్ర.

తతశ్చ ద్వాదశే మాసే చైత్రే నావమికే తిథౌ. ౮
నక్షత్రేఽదితిదైవత్యే స్వోచ్చసంస్థేషు పంచసు
గ్రహేషు కర్కటే లగ్నే వాక్పతా విందునా సహ. ౯
ప్రౌద్యమానే జగన్నాథం సర్వలోక నమస్కృతమ్
కౌసల్యా జనయ ద్రామం సర్వలక్షణ సంయుతమ్. ౧౦

విష్ణో రథశం మహాభాగం పుత్ర మైత్వైకవర్ధనమ్

టీక||తతశ్చ=అపిమ్మటను; ద్వా
దశే=పండ్రెండవదియగు; చైత్రే=
చైత్రమాసమునాసే = మాసమం
దు; నావమికే = నవమియనెడు; తి
థౌ=తిథియందు; అదిత్యదైవత్యే=అ
దిత్యదేవతగాఁగల; నక్షత్రే=పు
నర్వసూత్రమందు; పంచసు = ఐ
దైవ; గ్రహేషు=గ్రహములు; స్వో
చ్చసంస్థేషు= తమతమయుచ్చస్థా
నంబులందుండఁగా; కర్కటే = క
ర్కటకమాసమునెడు; లగ్నే=లగ్నమం
దు; వాక్యతౌ = బృహస్పతి; ఇందు
నాసహ=చంద్రునితోఁగూడ; ప్రో
ద్యమానే= ఉదయించుచుండఁగా;
కౌసల్యా=కౌసల్యాదేవి; జగన్నా
థం = లోకంబులకుఁబ్రభువును; స
ర్వలోకనమస్కృతం = సమస్తలో
కంబులచేతనమస్కరింపబడినవాఁ
డును; సర్వలక్షణసంయతం=సమ
స్తశుభలక్షణంబులతోనుం గూడిన
వాఁడును; విష్ణోః= విష్ణుదేవునిలో;
అర్థం=సగమైనవాఁడును; మహాభా
గం = అధికమైనభాగ్యముగలవాఁ

డును; విత్వైకవర్ధనం = ఇత్వైకు
వంశంబునం బుట్టిన వారి వృద్ధిఁ
బొందించువాఁడునగు; రామం =
రాముఁడను; పుత్రం=కొడుకును; అ
జనయత్ = కనెను.
అంతఁ, కౌసల్యాదేవి, పండ్రెం
డవదియగుచైత్రమాసమునందు, న
వమీతిథియందు, బునర్వసూనక్షత్ర
మందు, సూర్యాం గారకశనిబృహ
స్పతి శుక్రవైదుగురునుం దమతమ
యుచ్చస్థానంబులగు మేషమకరతు
లాకర్కటక మీనంబు లందుండఁ
గా, నందుబృహస్పతిచంద్రునితోఁ
జేరియుండఁగా, కర్కటకలగ్నమం
దు, సమస్తలోకనాయకుండును, స
మస్తలోకంబులచే నమస్కరింపఁబ
డువాఁడును, సమస్తశుభలక్షణంబు
లతోనుం గూడియుండువాఁడును, ఇ
త్వైకువంశంబునందుంబుట్టినవారి
నివృద్ధిబొందించువాఁడును, మహా
భాగ్యశాలియును, విష్ణుదేవునిలోని
గంబునైన, రాముండును, కొడుకును,
బ్రసవించెను. అని, తాత్పర్యము.

కౌసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణా మితతేజసా. ౧౧



యథా వరేణ దేవానా మదితి ర్వజ్రపాణినా

టీక॥ కౌ సల్యా=కౌ సల్యా దేవి;	తివలె; శుశు భే=ప్రకాశించెను.
అమిత తేజసా=కొలందిలేనికాంతి	కౌ సల్యా దేవి, కొలందిలేనికాం
గల; తేన=ఆ; పుత్రేణ=కొడుకుచే	తితోఁగూడినయాకొడుకుంబొంది,
త; దేవానాం=దేవతలలోపల; వ	దేవశ్రేష్ఠుండగు నింద్రునింబొందిన
రేణ=శ్రేష్ఠుడైన; వజ్రపాణినా=	యదితియట్లు, ప్రకాశించెను.
ఇంద్రునిచేతను; అదితిర్యథా=అది	అని, తాత్పర్యము.

భరతో నామ కైకేయ్యాం జజ్ఞే సత్యపరాక్రమః. ౧౨

సాక్షా ద్విష్టో శ్చతుర్భాగ స్సర్వై స్సముదితో గుణైః

టీక॥ కైకేయ్యాం=కైకేయీ	వాఁడునగు; భరతో నామ=భరతుఁ
దేవియందు; సత్యపరాక్రమః = స	డనువాఁడు; జజ్ఞే=పుట్టెను.
త్యమయిన పరాక్రమముగలవాఁడు	సాక్షా ద్విష్ణు దేవునిలో నెనిమిద
ను; సాక్షా ద్విష్టోః = ప్రత్యక్షుండ	వయఁశంబైనవాఁడును, సమస్త, స
గువిష్ణువుయొక్క; చతుర్భాగః, చ	ణంబులతో నుం గూడినవాఁడును, స
తుః=నాలవభాగములో, భాగః=	త్య పరాక్రముండునగు, భరతుండ
అంశమును (ఎనిమిదవభాగమునుట);	నువాఁడు, కైకేయియందు, బుట్టె
సర్వైః=సమస్తములైన; గుణైః=	ను. అని, తాత్పర్యము.
గుణములతో; సముదితః = కూడిన	

అథ లక్ష్మణ శత్రుఘ్నా సుమిత్రా జనయ త్సుతౌ. ౧౩

వీరౌ సర్వాస్త్ర కుశలౌ విష్ణో రధః సమన్వితౌ

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; సుమి	క్రమముగలవారును; సర్వాస్త్రకుశ
త్రా=సుమిత్రాదేవి; వీరౌ=పరా	లౌ=సమస్తంబులయినయస్త్రంబు



లందునుసమర్థులును; విష్టాః=విష్టు	యతో=క నెను.
దేవునియొక్క; అర్థసమన్వితో=అం	అంతః, బరాక్రమశాలులును, స
శంబులతోఁ గూడినవారునగు ("భి	మస్తాస్త్రంబుల నెఱింగినవారును,
త్తంశకలఖం దేవా పుంస్యర్థోర్ధంస	విష్టుదేవుని యంశంబులంబుట్టినవా
మేంశకే"అనియమరము); లక్ష్మణశ	రునునగు, లక్ష్మణశత్రుఘ్నులను, కొ
త్రుఘ్న= లక్ష్మణశత్రుఘ్నులను;	దుకు, చిద్దలు, సుమిత్రకజన్మించిరి
సుతో=ఇద్దఱుఁగొడుకులను; అజన	లని, తాత్పర్యము.

పుష్కే జాతస్తు భరతో మీనలగ్నే ప్రసన్నధీః. ౧౮
సార్వే జాతౌ తు సౌమిత్ర కుశీరేఽభ్యు దితే రవా

టీక॥ భరతస్తు=భరతుఁడుమా	తే= ఉదయించిన వాఁడు కాఁగా
త్రము; పుష్కే=పుష్కమీనక్షత్రమం	(మధ్యాహ్నమందనుట); జాతౌ=
దు; మీనలగ్నే=మీనలగ్నమందు; ప్ర	పుట్టిరి.
సన్నధీః= నిమలమైనబుద్ధిగలవాఁ	నిమలంబగు బుద్ధిగలభరతుం
డై; జాతః=పుట్టెను. సౌమిత్రు=	డు, పుష్కమీ నక్షత్రమందు మీనల
సుమిత్రకొడుకులగు లక్ష్మణశత్రు	గ్నమందుఁబుట్టెను; లక్ష్మణశత్రు
ఘ్నులును; సార్వే=అశ్రేషానక్షత్ర	ఘ్నులు, అశ్రేషానక్షత్రమందు, గ
మందు; కుశీరే=కకటకలగ్నమం	కటకలగ్నమందు, మధ్యాహ్నం
దు; రవా=సూర్యుఁడు; అభ్యుది	బునఁ, బుట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.

రాజ్ఞః పుత్రా మహాత్మాన శ్చత్వారో జజ్ఞిరే పృథక్. ౧౫
గుణవంతో సురూపాశ్చ రుచ్యా ప్రోష్ఠ పదోపమాః

టీక॥ రాజ్ఞః=దశరథమహారా	మంచిగుణములుగలవారును; అను
జునకు; మహాత్మానః = పూజ్యస్వ	రూపాశ్చ=తనకు, సమానులైనవా
భావముగలవారును; గుణవంతః=	రును; రుచ్యా=కాంతిచేత; ప్రోష్ఠ

౩౪౦ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౮

పదోపమాః=పూర్వాభాదోత్త
రాభాదో నక్షత్ర రూపంబులైన
నాలుగునక్షత్రంబులతోసమానులై
నవారునగు; పుత్రాః=కొడుకులు;
చత్వారిః=నలువురు; పృథక్=వే
రువేరుగా; జ్ఞజ్ఞిరే=పుట్టిరి.

దశరథమహారాజునకు, దనతో

సమానులైనవారును, మహాత్ములు
ను, గుణవంతులును, గాంతిచేచి,
బూర్వాభాదోత్తరాభాదోరూ
పంబులైననాలుగునక్షత్రంబులతో
సరివచ్చువారునగు, నలువురుకొడు
కులు, పుట్టిరి.

అని, తాత్పర్యము.

జగుః కళంచ గంధర్వా సన్మతు శ్చాప్సరో గణాః. ౧౬

దేవదుందుభయో నేదుః పుష్పవృష్టిశ్చ ఖాచ్యుతా

ఉత్సవశ్చ మహా నాసీ దయోధ్యాయాం జనాకులః. ౧౭

టీక|| గంధర్వాశ్చ = గంధర్వు
లును; కళంచ=మధురముగా; జగుః=
పాడిరి. ఆప్సరోగణాశ్చ = అప్స
రసలయొక్క-సమూహంబులును; స
న్మతుః = ఆడినవి. దేవదుందుభ
యః=దేవతలయొక్క-భేరులు; నే
దుః=ధ్వనించినవి. ఖాత్ = ఆకాశ
మునుండి; పుష్పవృష్టిశ్చ=పుష్పల
వానయును; చ్యుతా=పడినది. అ
యోధ్యాయాం=అయోధ్యాపట్ట
ణమందు; జనాకులః=జనులచేత

ఋకటమైన; మహా=గొప్పదగు;
ఉత్సవశ్చ=వేడుకయును; అసీత్ =
అయినది.

గంధర్వులు, మధురముగా, పా
డిరి; అప్సరసలపాడిరి; దేవతలుభే
రులువాయించిరి; ఆకాశంబునుండి
పుష్పవృష్టి గురిసినది; అయోధ్య
యందు, జనసమూహము చే, నిఋక
టమై, గొప్పవేడుక, పరిగినది.

అని, తాత్పర్యము.

రథ్యాశ్చ జనసంబాధా నటనర్తక సంకులాః

గాయనైశ్చ విరావిణ్యో వాదనైశ్చ తథాపరైః. ౧౮

టీక॥ రథ్యాశ్చ = రాజమార్గంబులును; జనసంబాధాః = జనులచే నిలుకటములైనవిగాను; నటనతః కసంకులాః = రసభావంబులనభినయించునట్టివటనతః కులచేసిందినవియును; గాయనైశ్చ = పాడువాండ్రచేతను; వాదనైశ్చ = వాయిచువాండ్రచేతను; తథా = అట్లు; అపరైః = ఇతరులగువందిమాగధాదులచేతను; విరావిణ్యః = ధ్వజాలపి	గాను; అసక్ (అధ్యాహృతము) = అయినవి. రాజమార్గంబులన్నియు, జనసమూహముచేనిలుకటములై, రసభావంబులనభినయించునటనతః కులచేసింది, పాటలచేతను, వాద్యములచేతను, మఱియునితరములగు, వంధిమార్గములుచేయు, స్తుతివాక్యములచేతను, శబ్దాయమానములుగా, నయినవి. అని, తాత్పర్యము.
--	--

ప్రదేయాంశ్చ దదౌ రాజా సూతమాగధ వందినామ్
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ విత్తం గోధనాని సహస్రశః ౧౯

టీక॥ రాజా = దశరథమహారాజు; సూతమాగధవందినాం, సూతం = పౌరాణికులకును, మార్గధ = వంశావళింగీతికంచువారికిని, వందినాం = స్తుతినేయువారికిని; ప్రదేయాంశ్చ = పారితోషికంబులను; దదౌ = ఇచ్చెను. బ్రాహ్మణేభ్యః = బ్రాహ్మణులకొఱకు; విత్తం = ధనమును; గోధనాని = అవులనెడుధన	ములను; సహస్రశః = వేసవేలు గా; దదౌ = ఇచ్చెను. దశరథమహారాజు, పౌరాణికులకును వంశావళింగీతికంచువారలకును, స్తుతిపాతకులకును, బారితోషికంబుల, నిచ్చెను; బ్రాహ్మణులకు, ధనంబును, గోవులను, వేసవేలుగా, నిచ్చెను. అని, తాత్పర్యము.
--	---

అత్ర త్రైకాదశాహం తు నామకర్త తథా౭కరోత్

టీక॥ రాజా (అధ్యాహృతము) = దశరథమహారాజు; ఏకాదశాహం =	అత్తుణునిజన్మదినము మొదలుపడునొకండవదినమును; అతీత్యతు = అ
--	--



తిక్రమించినంతనే; నామకమ= నామకరణమును; తథా=అట్లు; అకరోత్=చేసెను.

విశేషార్థము.— “క్షత్రియు లకుఁబండ్రెండుదినములాశౌచ” మని, శ్రుతియందును, “బదుమూడవ దినంబునక్షత్రియులకునామకరణంబు సేయవలయు”నని, స్మృతియందును, శిష్టబడియొన్నందున, వాటికి, విరోధముగలుగకుండునట్లు, ఇచ్చట “ఏకాదశాహం” అనుదానికి

“లక్ష్మణుఁడుపుట్టినదినము మొదలు గాఁబడునొకండవదినమును” అని, అర్థముచెప్పవలయును. అట్లుచెప్పినచో, రాముఁడుపుట్టినమఱుసటి దినమునలక్ష్మణుఁడుపుట్టెను గావున, విరోధముకలుగదు.

రాముఁడుపుట్టిన దినముమొదలు, పండ్రెండవదినముగడవఁగానే, దశరథమహారాజు, కొడుకులకునామకరణము, చేసెను.

అని, తాత్పర్యము.

జ్యేష్ఠం రామం మహాత్మానం భరతం కైకయీసుతమ్. ౨౦
సౌమిత్రిం లక్ష్మణ మితి శత్రుఘ్న మపరం తథా
వసిష్ఠః పరమప్రీతో నామాని కురుతే తదా. ౨౧

టీక॥ తదా=అప్పుడు; వసిష్ఠః= వసిష్ఠుఁడు; పరమప్రీతః = మిక్కిలి యధికముగా సంతసించినవాఁడై ; మహాత్మానం= పూజ్యమైనస్వభావముగల; జ్యేష్ఠం= పెద్దకొడుకును; రామం = రాముఁడను పేరుగలవానిఁగాను; కైకయీసుతం= కైకయి యొక్క కొడుకును; భరతః=భరతుఁడను పేరుగలవానిఁగాను; సౌమిత్రిం= సుమిత్రయొక్క కొడుకును; లక్ష్మణం=లక్ష్మణుఁడను పేరుగలవా

నిఁగాను; తథా=అట్లు; అపరం= సుమిత్రయొక్క రెండవకొడుకును; శత్రుఘ్నం=శత్రుఘ్నుఁడను పేరుగలవానిఁగాను; ఇతి=ఈ ప్రకారము; నామాని=పేళ్లను; కురుతే=(భూతార్థమందులట్) చేసెను.

విశేషార్థము. — “రమంతేన ర్వేజనాగుణైరస్మిక్, ఇతి, రామః” జనులందఱు, గుణంబులచే, వీనియందు, రమింతురుకావున, రాముఁడనంబడును; అని, రామశబ్దార్థము. “ల



<p>క్షీఃఅస్యాస్తీతిలక్ష్మణః"సంపదగ లవాడు కావున, లక్ష్మణుడనంబ దును;అనిలక్ష్మణశబ్దార్థము. "విభ క్తిభరతః" రాజ్యమును, భరించు వాడుకావున,భరతుడనంబడును; అని,భరతశబ్దార్థము. "శత్రూహ స్తీతిశత్రుఘ్నుః" శత్రువులంజంపు వాడుకావున, శత్రుఘ్నుడనంబ</p>	<p>దును;అని,శత్రుఘ్నుశబ్దార్థము. వసిష్ఠుం, డష్ఠుడు,సంతోషంబు న, శ్రేష్ఠునకు రాముండనియుం,గైక యికోడుకునకుభరతుండనియు,ను మిత్ర కొడుకులలో, నొకసికిలక్ష్మ ణుండనియు, మఱియొకనికి శత్రు ఘ్నుండనియుం, పేర్లుపెట్టెను. అని,తాత్పర్యము.</p>
---	--

బ్రాహ్మణౌ భోజయామాస పౌరాణ జాన పదానపి
అదదా బ్రాహ్మణానాంచ రత్నైః మమితం బహు. ౨౨

<p>టీక॥ సః (అధ్యాహృతము)= అదశరభుండు;పౌరాణ=పట్టణము లందుండునట్టివారును; జానపదా నపి=గ్రామంబులనుండునట్టివారున గు;బ్రాహ్మణౌ=బ్రాహ్మణులను; భోజయామాస=భుజింపఁజేసెను. బ్రాహ్మణానాం= బ్రాహ్మణులకు; అమితం=కొలందిలేని; రత్నైః</p>	<p>చ=మఱిసమూహమును;బహు=అ ధికముగా;అదదాత్=ఇచ్చెను. అంత,నాదశరభుండు, పట్టణం బుల,గ్రామంబుల, నుండునట్టి,బ్రా హ్మణులకు,భోజనం,బిడెను; బ్రా హ్మణులకుం, గొలందిలేని రత్నస మూహంబు,నధికముగానిచ్చెను. అని,తాత్పర్యము.</p>
--	---

తేషాం జన్మక్రియాదీని సర్వకర్మాణ్యకారయత్

<p>టీక॥ సః (అధ్యాహృతము)= అదశరభుండు; తేషాం=ఆకొడుకు లకు;జన్మక్రియాదీని=జాతకర్తము దలుగాఁగల; సర్వకర్మాణి=సమ</p>	<p>స్తకర్తంబులను; అకారయత్=చే యించెను. దశరభుండు,కొడుకులకు,జాత కర్తమొదలగుసమస్తకర్తంబులనుం</p>
---	---

(అన్నప్రాశనచోళోపనయనంబులను) జేయించెను. అని, తాత్పర్యము.

తేషాం కేతురివ శ్చేష్టా రామో రణకరః పితుః. ౨౩

బహువ భూయో భూతానాం స్వయంభూ రివ స్రష్టతః

టీక॥ తేషాం=ఆకొడులలోప

యెను.

ల; శ్చేష్టః = వయస్సుచే; పెద్దవా

ఆకొడులలోఁ బెద్దవాఁడును,

డును; కేతురివ (స్థితః) ధ్వజమువలె

గుణంబులచేనధికండుకావున, ధ్వజ

నున్నవాఁడునగు; రామః=రాము

మువలెఁబ్రకాశించు చున్నవాఁడున

డు; పితుః=తండ్రికి; భూయః=అధి

గు, రాముఁడు, తండ్రికి, ఇతరులకన్న

కముగా; రణకరః=సంతోషముసే

నధికముగా, సంతోషముసేయుచు,

యువాఁడుగాను; భూతానాం=

బ్రహ్మ దేవుఁడుంబోలె, సమస్తప్రా

ప్రాణులకు; స్వయంభూరివ=బ్ర

ణులకు, మిక్కిలియిష్టండుగాఁడుం

చ్చాదేవుఁడువలె; స్రష్టతః=మిక్కి

ఁడెను. అని తాత్పర్యము.

లియిష్టండుగాను; బహువ = ఆ

సర్వే వేదవిద శ్చూరా సర్వే లోకహితే రతాః. ౨౪

సర్వే జ్ఞానోపసంపన్నా సర్వే సము దితా గుణైః

టీక॥ సర్వే=కొడుకులందఱును;

తోఁగూడినవారుగాను; సర్వే=అం

వేదవిదః = వేదంబుల నెఱింగినవా

దఱును; గుణైః=గుణంబులతో; స

రుగాను; శూరాః=యుద్ధంబులం

ముదితాః=కూడినవారుగాను; ఆ

దుభయముపడనివారును; సర్వే=

సర్వ (అధ్యాత్మతము)=అయిరి.

అందఱును; లోకహితే = లోకము

దశరథుని కొడుకులందఱు, వే

యొక్కమేలునందు; రతాః = ఆస

దంబుల నెఱింగినవారుగాను, యుద్ధ

క్తులుగాను; సర్వే=అందఱును; జ్ఞా

ములందు భయములేనివారుగాను,

నోపసంపన్నాః= వేదార్థజ్ఞానము

లోకమునకు మేలు గోరు వారలు

గాను, వేదాధంబు దెలిసినవారు | తోఁగూడినవారు గాను, ఉండిరి.
గాను, దయమొదలగుసద్గుణంబుల | అని, తాత్పర్యము.

తేమామపి మహాతేజా రామ స్సత్యపరాక్రమః. ౨౪
ఇష్ట స్సర్వస్య లోకస్య శశాంక ఇవ నిర్మలః

టీక || తేమామపి=వారిలోపల | వ్త్తః = ప్రియుఁడు గాను; ఆసీత్ =
ను; రామః=రాముఁడు; మహాతే (అధ్యాహృతము) ఆయెను.
జాః = అధికమైనప్రతాపముగల వారిలోను, రాముఁడు, అధికమ
వాఁడు గాను; సత్యపరాక్రమః=ఎ యినప్రతాపమును, ఎచ్చట నైనను
చ్చట నైననువ్యర్థముగానిపరాక్రమ వ్యర్థముకానిపరాక్రమమునుంగలి
ముగలవాఁడు గాను; నిర్మలః=క గి, కళంకములేనిచంద్రుఁడుంబోలె,
లంకములేని; శశాంక ఇవ=చంద్రుఁ సమస్త లోకంబులకుం బ్రియుఁడై
డువలె; సర్వస్య = సమస్తమైన; యుం డెను.
లోకస్య = ప్రపంచమునకును; ఇ అని, తాత్పర్యము.

గజస్కంధేఽశ్వపృష్ఠేచ రథచర్యాసు సమ్మతః. ౨౬
ధనుర్వేదేచ నిరతః పితృశుశ్రూషణే రతః

టీక || రామః (అధ్యాహృతము) = దును (చకారముచే) నితరవిద్యలందు
రాముఁడు; గజస్కంధే=ఏనుఁగు ను; నిరతః=మిక్కిలియాసక్తుఁడు
యొక్క-మూఁపునందును; అశ్వపృ గాను; పితృశుశ్రూషణే = తండ్రి
ష్ఠే = గుఱ్ఱముయొక్క-వీచపునందు యొక్క-సేవయందు; రతః=ఆస
ను; రథచర్యాసుచ=రథముచేదిరు క్తుఁడు గాను; ఆసీత్ (అధ్యాహృత
గుటలయందును; సమ్మతః=సమ ము)=ఆయెను.
ర్థుఁడని, యొప్పుకొనఁబడినవాఁడు రాముఁడు, ఏనుఁగుమూఁపునం
గాను; ధనుర్వేదేచ=విలువిద్యయం దును, గుఱ్ఱమువీచపునందును, రథం

౩౪౬ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౮

బులందులందును, ఎక్కియధంబు
సేయసమభుండుని, యందలు, నొ
ప్పుకొనిరి; మఱియు, రాముడు, వి
లువిద్యమొదలగువిద్యలందుమిక్కిలి

సమభుండుడై శిష్యసేవయం దాస
క్తుడుగా, నుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

బాల్యాత్పరిభృతి సున్నిగ్ధో లక్ష్మణో లక్ష్మీవర్ధనః. ౨౭
రామస్య లోకరామస్య భ్రాతృ శ్లేష్ఠస్య నిత్యశః

టీక || లక్ష్మీవర్ధనః = సంపద
నువృద్ధిబొందించునట్టి; లక్ష్మణః =
లక్ష్మణుడు; లోకరామస్య = లో
కంబులనంతయు రమింపఁజేయున
ట్టివాఁడును; శ్లేష్ఠస్య = తనకన్నఁబె
ద్దయగు; భ్రాతృ = తోడబుట్టువైన
వాఁడునగు; రామస్య = రామునకు;
బాల్యాత్పరిభృతి = బాల్యముమొద
లుకొనినిత్యశః = ఎల్లప్పుడును; సు
న్నిగ్ధః = మిక్కిలిస్నేహితుఁడుగా;

ఆసీత్ (అధ్యాత్మతము) = ఆ
యెను.
అనంతావతారముకావున, భ
క్తులకు, సంపదవృద్ధిఁ జేయునట్టి,
లక్ష్మణుండు, తనకు శ్లేష్ఠభ్రాత
యు, లోకంబులనంతయురమింపఁ
జేయువాఁడునగు, రామునియందు,
బాల్యముమొదలుగా, నెల్లప్పుడును,
మిక్కిలి, స్నేహము గలవాఁ, డ
య్యెను. అని, తాత్పర్యము.

సర్వప్రియకర స్రస్య రామస్యాపి శరీరతః. ౨౮
లక్ష్మణో లక్ష్మీసంపన్నో బహిఃప్రాణ ఇవా పరః

టీక || లక్ష్మీసంపన్నః = సంపద
తోఁగూడిన; లక్ష్మణః = లక్ష్మణు
డు; తస్య = ఆ; రామస్య = రామున
కు; శరీరతోపి = దేహమునకన్నను;
సర్వప్రియకరః, సర్వ = నమస్తకాల

ములందును, ప్రియకరః = సంతోష
మునుజేయువాఁడై; అపరః = మఱి
యొకఁడైన; బహిఃప్రాణఇవ = బయ
టనుండుప్రాణమువలె; ఆసీత్ (అ
ధ్యాత్మతము) = ఉండెను.

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౪

స ౧౮

సంపదతోఁగూడియుండులక్ష్య దేహమునకు వెలుపల నుండు మఱి
ణం, డారామునకు, అతని దేహము యొక ప్రాణంబనఁదగి, యుండెను.
నకన్నను, సంతోషముగల్గించుచు, అని, తాత్పర్యము.

నచ తేన వినా నిద్రాం లభతే పురుషోత్తమః. ౨౯
మృష్ట మన్న ముపాసీత మశ్నాతి నచ తం వినా

టీక॥ పురుషోత్తమః, పురుష = పరిమళమునఁ నాశ్వాతి = తినినఁడు.
పురుషులలో, ఉత్తమః = శ్రేష్ఠుఁడగు పురుషశ్రేష్ఠుండుగ నారామున
రాముండు; తేనవినా = ఆలక్ష్యణుని కు, ఆలక్ష్యణుండులేనట్లైన, నిద్ర
విడిచి; నిద్రాంచ = నిద్రను; నలభ
తే = పొందఁడు. తంవినా = ఆలక్ష్య
ణునివిడిచి, శ్రేష్ఠమైనయాహారంబు
ను, భుజింప, నిచ్చుట.
మృష్టం = శ్రేష్ఠమైన; అన్నంచ = ఆ అని, తాత్పర్యము.

యదా హి హయమారూఢో మృగయాం యాతిరాఘవః. ౩౦
తదైనం పృథతోన్వేతి సధనుః పరిపాలయన్

టీక॥ యదా = ఎప్పుడు; రాఘ డినవాఁడై; పరిపాలయన్ = కాపా
వః = రఘువంశంబునందుంబుట్టిన డుచు; పృథతః = వెనుకనుండి; అన్వే
రాముండు; హయం = గుఱ్ఱమును; ఆ తిహి = వెంటచించునుగదా!
రూఢః = ఎక్కినవాఁడై; మృగ రామం, డెప్పుడు, గుఱ్ఱమున
యాం = వేటనుగూర్చి; యాతి = పో క్కి, వేటకుఁబోవునో, అప్పుడే,
పునో; తదా = అప్పుడు; సః (అధ్యా యాలక్ష్యణుండు, విల్లుచేతంబూని,
హృతము) = ఆలక్ష్యణుండు; వనం = యాతనిరక్షింపుచు, వెంటనే వెంట
ఈరాముని; సధనుః = వింటితోఁగూ డించును. అని, తాత్పర్యము.

భరతస్యాపి శత్రుఘ్నో లక్ష్యతావరజోహి సః. ౩౧

ప్రాజ్ఞైః ప్రియ తరో నిత్యం తస్య చాసీ తథా ప్రియః

<p>టీక॥ భరతస్యాపి=భరతునకు ను; శత్రుఘ్నుః = శత్రుఘ్నుడు; హి = ఏకారణమువలన; సః=ఆశ త్రుఘ్నుడు; లక్ష్మణావరజః, లక్ష్మ ణ=లక్ష్మణునియొక్క, అవరజః= తమ్ముడో; తస్మాత్ (అధ్యాహృత ము) = ఆకారణంబువలన; ప్రా జ్ఞైః = (సంచమ్యర్థమందుదృతీయ) ప్రాణములకన్న; ప్రియతరః=అధిక ముగాసంతోషము గల్గించు వాడు గా; నిత్యం = ఎల్లప్పుడు; ఆసీత్=ఆ యెను. తస్యచ = ఆశత్రుఘ్నునకు</p>	<p>ను; సః(అధ్యాహృతము)=ఆ తుండు; తథా=అట్లు; ప్రియః తోషముగల్గించువాడుగా; ౬ (అధ్యాహృతము)=ఆయెను. శత్రుఘ్నుడు, లక్ష్మణునితమ్ము డగుటంజేసి, యతనికింగలగుణసంప త్తిగలవాడుకావున, భరతునకు, బ్రాణంబులకన్న, నధికప్రియుండ య్యెను; అప్రకారముగానే, భరతుం డును, శత్రుఘ్నునకు, అధికప్రియుం డుగా, నుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

స చతుర్థి ర్మహాభాగైః పుత్రై ర్దశ రథః ప్రియైః. ౩౨
బహూవ పరమప్రీతో దేవైరివ పితామహాః

<p>టీక॥ సః=ఆ; దశరథః=దశర థుండు; మహాభాగైః = అధికమైన భాగ్యముగలవారును; ప్రియైః=తన కుసంతోషముగల్గించువారునగు; చ తుర్థిః=నలుగురైన; పుత్రైః=కొ డుకులచేత; దేవైః=దిక్పాలకులచే త; పితామహాభవ=బ్రహ్మదేవుడు వలె; పరమప్రీతః=మిక్కిలియధిక</p>	<p>ముగా సంతోషించినవాడుగా; బ హూవ=ఆయెను. ఆదశరథుండు, మహాభాగ్యశా లులును, బ్రయులునగునలువురికొడు కులచేత, నలువురేరి దిక్పాలకులచేత బ్రహ్మదేవుడుంబోలె, మిక్కిలిసం తసించియుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తే యదా జ్ఞానసంపన్నా స్సర్వై స్సముదితా గుణైః. ౩౩
 ప్రీమంతః కీర్తిమంతశ్చ సర్వజ్ఞా దీర్ఘ దర్శినః
 తేషా మేవం ప్రభావానాం సర్వేషాం దీప్తతేజసామ్. ౩౪
 పితా దశరథో హృష్టి బ్రహ్మలోకాధిపో యథా

టీక॥ తే = ఆరామలక్ష్మణభర
 తశత్రుఘ్నులు; యదా = ఎప్పుడు;
 జ్ఞానసంపన్నాః = శాస్త్రజ్ఞానము
 తోఁగూడినవారుగాను; సర్వైః = స
 మస్తములైన; గుణైః = గుణములతో
 ను; సముదితాః = కూడినవారుగా
 ను; ప్రీమంతః = లజ్జగలవారుగా
 ను; కీర్తిమంతశ్చ = కీర్తిగలవారుగా
 ను; సర్వజ్ఞాః = అన్నింటినెఱింగిన
 వారుగాను; దీర్ఘదర్శినః = దూర
 ముగాఁబ్రాచించువారుగాను; ఆ
 సః (అధ్యాహృతము) = అయి
 రో; తదా = అప్పుడు; ఏవంప్రభా
 వానాం = ఇట్టిప్రభావముగలవారు
 ను; దీప్తతేజసాం = ప్రకాశించుచు
 న్న కాంతిగలవారు నగు; సర్వే
 షాం = సమస్తములైన; తేషాం = వార
 లయొక్క; పితా = తండ్రియగు; ద
 శరథః = దశరథుఁడు; బ్రహ్మలోకా

ధిపోయథా, బ్రహ్మలోక = బ్రహ్మ
 లోకముయొక్క, అధిపోయథా =
 ప్రభువైనబ్రహ్మదేవుఁడువలె; హృ
 ష్టిః = సంతసించినవాఁడు; ఆసీత్ =
 (అధ్యాహృతము) ఆయెను.

ఆరామ లక్ష్మణ భరత శత్రు
 ఘ్నులు, ఎప్పుడు, శాస్త్రంబులనె
 ఱింగి, సమస్తసద్గుణంబులుం గలిగి,
 తప్పకార్యంబులవలన లజ్జించుచు,
 “మంచిగుణంబులుగలవారు; చక్క
 గాశాస్త్రంబుల నెఱింగినవారు”
 అనెడుకీర్తినొంది, సర్వజ్ఞులు గా
 ను, దీర్ఘకాలోచనగలవారుగాను,
 ఐరో, అప్పుడు, ఇంతటిప్రభావంబు
 తోఁగూడి తేజరిల్లుచున్న యారామ
 లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులతండ్రి దశ
 రథుఁడు, బ్రహ్మ లోకాధిపతియుం
 బోలె, సంతసించియుండెను.

అని, తాత్పర్యము.

తేచాపి మనుజవ్యాఘ్ర వైదికాధ్యయనే రతాః. ౩౫

పితృశుశ్రూషణరతా ధనుర్వేదేచ నిష్ఠితాః

<p>టీక॥ మనుజువాఁడఁగూర్చిఁజేయు పితృశుశ్రూషణరతమును; తేచాపి=ఆరామలక్షణభరతశత్రుఁగులును; వైదికాధ్యయనే, వైదిక=వేదసంబంధులగు స్త్రీతులు మొదలయినవానియొక్క, అధ్యయనే=చదువుటయందు; రతాః=ఆసక్తులుగాను; పితృశుశ్రూషణరతాః, పితృ=తండ్రియొక్క, శుశ్రూషణ = సేవయందు; రతాః=ఆసక్తులుగాను; ధనుర్వేదే=విలువిద్యయందు; నిష్ఠితాః=</p>	<p>ఆసక్తులుగాను; ఆసక్తము)=అయిరి. ఆరామలక్షణభరతశత్రుఁగులును, బురుషశ్రేష్ఠులుకావున, దండ్రీమెచ్చటచే విష్ణువేగి సోమరులుగాక, మఱియు, నినుమడిగా, స్త్రీతులు మొదలగువానింబడువుటయందును, దండ్రీకి శుశ్రూషసేయుటయందును, విలువిద్యయందును, ఆసక్తులై, యుండిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

అథ రాజా దశరథ స్తేషాం దారక్రియాం ప్రతి. ౩౬

చింతయామాన ధర్మాత్మా సోపాధ్యాయ స్వబాంధవః

<p>టీక॥ అథ=అపిమ్మట; ధర్మాత్మా=ధర్మమందు బుద్ధిగల; రాజా=రాజైన; దశరథః=దశరథుడు; తేషాం = ఆకొడుకులయొక్క; దారక్రియాం ప్రతి=వివాహమును గూర్చి; సోపాధ్యాయః=పురోహితునితోఁగూడినవాఁడును; స్వబాంధవః=బంధువులతోఁగూడిన</p>	<p>వాఁడునై; చింతయామాన = ఆలోచించెను. అంత, ధర్మబుద్ధియగు నాదశరథమహారాజు, కొడుకుల వివాహమును గుఱించి, పురోహితునింబంధువులనుం గూడి, యాలోచించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తస్య చింతయామానస్య మంత్రిమధ్యే మహాత్మనః . ౩౭

అభ్యగచ్ఛ స్తహతేజా విశ్వామిత్రో మహామునిః

టీక || మహాత్మనః = ధర్మమందు చ్ఛత్ = వచ్చెను.

బుద్ధిగల; తస్య = ఆదశరథుఁడు; మంధర్తంబునం దాస క్రిగలయాద
త్రిమధ్యే = మంత్రులనడుమ; చింత శరథమహారాజు, మంత్రులతోఁగొ
యమానస్య = ఆలోచింపుచుండఁ దుకుల వివాహమును గుఱించి యా
గా; మహతేజాః = అధిక మైన ప్రభా లోచింపుచుండఁగా, తపోవిశేషం
వముగలవాఁడును; మహామునిః = నంగల్గిన ప్రభావంబధికముగాఁగల
పూజ్యుడైన ఋషియనగు; విశ్వా విశ్వామిత్రమహాముని, వచ్చెను
మిత్రః = విశ్వామిత్రుఁడు; అభ్యగ అని, తాత్పర్యము.

స రాజ్ఞో దర్శనాకాంక్షీ ద్వారాధ్యతౌ సువాచ హ. ౩౮
శీఘ్ర మాఖ్యాత మాం ప్రాప్తం కౌశికం గాధిన స్సతమ్

టీక || సః = అవిశ్వామిత్రుఁడు; గముగా; ఆఖ్యాత = చెప్పఁడు; ఇతి

రాజ్ఞః = దశరథమహారాజుయొ (అధ్యాపృతము) = అని; ఉవాచ =
క్క; దశనాకాంక్షీ = దశనము చెప్పెను. “హ” అనునది పాదపూ
ను గోరు వాడై; ద్వారాధ్య రదౌఢము.
తౌ = ద్వారపాలకులనుంగూ అవిశ్వామిత్రుఁడు, రాజునుజూ
ర్చి; గాధినః = గాధియనువానియొ డఁగోరి, “మీరలు, కుశికవంశంబునఁ
క్క; సుతం = కొడుకును; కౌశి బుట్టిన వాఁడును గాధి పుత్రుండన
కం = కుశికవంశమునందుఁబుట్టిన గునేనువచ్చియున్నానని, రాజుతోఁ
వాఁడునగు; మాం = నన్ను; ప్రా జెప్పఁడు” అని, ద్వారపాలకులతోఁ
ప్రం = వచ్చినవానిఁగా; శీఘ్రం = వే జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

త ద్చ్ఛత్వా వచనం త్రాసా ద్రాజ్ఞోవేత్త ప్రదుద్రువుః. ౩౯
సంభ్రాంతమనస స్సర్వే తేన వాక్యేన చోదితాః

౩౫౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౧౮

టీక॥ సర్వే=ద్వార పాలకులు | మనస్సుగలవారలై; రాజ్ఞః=రాజు
దఱును; తత్=ఆ; వచనం = మాట | యొక్క; వేత్త=గృహమునుగూర్చి;
ను; శ్రుత్వా=విని; తేన=ఆ; వాక్యే | ప్రదురువుః=పరుగెత్తిరి.
న=మాటచేత; చోదితాః=ప్రేరే | ద్వార పాలకులందఱు విశ్వామి
పింపఁబడినవారలై; తాసాత్=భ | త్రునిమాటవిని, భయంబునఁ, గలత
యంబువలన; సంభ్రాంత మనసః, | వడినమనస్సుతో, రాజగృహముగూ
సంభ్రాంత=కలతపడిన, మనసః= | ర్చిపరుగులిడిరి. అని, తాత్పర్యము.

తే గత్వా రాజభవనం విశ్వామిత్ర మృషిం తదా. ౪౦
ప్రాప్త మావేదయామాను నృపా యైత్వోకవే తదా

టీక॥ తదా=అప్పుడు; తే=ఆ | జైన దశరథునికొఱకు; ఆవేదయా
ద్వార పాలకులు ; రాజభవనం = | మానుః=తెచ్చిరి.
రాజయొక్క గృహమును ; గ | ఆద్వార పాలకులు, రాజగృ
త్వా=పొంది; తదా=అప్పుడు; వి | హంబునకుఁబోయి, “విశ్వామిత్రుఁ
శ్వామిత్రః= విశ్వామిత్రుడనెడు; | డను ఋషి, యిప్పుడు వచ్చియు
ఋషిం=ఋషిని; ప్రాప్తం=వచ్చిన | న్నాడు.” అని, యిత్వోకువంశం
వానిఁగా; విత్వోక వే=విత్వోకువం | బునం బుట్టిన, దశరథమహారాజున
శమునందుఁబుట్టిన; నృపాయ=రా | కుఁ, దెచ్చిరి. అని, తాత్పర్యము.

తేషాం త ద్వచనం శ్రుత్వా సపురోధా స్సమాహితః. ౪౧.
ప్రత్యుజ్జగామ తం హృష్టో బ్రహ్మణ మివ వాసవః

టీక॥ తేషాం=ఆద్వార పాల | ధాః = పురోహితునితోఁగూడిన
కులయొక్క; తత్ = ఆ; వచనం = | వాఁడై; సమాహితః=నిచ్చరికగల
మాటను; శ్రుత్వా=విని; సః(అధ్యా | వాఁడై; హృష్టః=సంతసించినవాఁ
హృతము)=అదశరథుఁడు; సపురో | డై; తం=ఆవిశ్వామిత్రుని; బ్రహ్మ

శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౫౩

స ౧౮

ణం=బ్రహ్మచేవుని; వాసవభవ=
ఇంద్రుడువలె; ప్రత్యుజ్జగామ=ఎ
దుర్గొనెను.

ఆద్వార పాలకులమాటనువిని,
దశరథుడు, పురోహితునింగూడి,

ఎచ్చరికగలిగినవాడై, సంతసించి,
బ్రహ్మచేవునిచేపేంద్రుండుబోలె,
నావిశ్వామిత్రు, నెదుర్కొనెను.

అని, తాత్పర్యము.

తం దృష్ట్వా జ్వలితం దీప్తతపసం సంశితవ్రతమ్. ౪౨
ప్రహృష్టవదనో రాజా తతోర్ఘ్య ముపహరయత్

టీక|| తతః = ఆపిమ్మట; జ్వలి
తం=ప్రకాశించుచున్నవాడును; దీ
ప్తతపసం, దీప్త = ప్రకాశించుచు
న్న, తపసం=తపస్సుగలవాడును;
సంశితవ్రతం, సంశిత=మిక్కిలితీక్ష
మయిన, వ్రతం=నియమముగలవా
డునగు; తం = ఆవిశ్వామిత్రుని; దృ
ష్ట్వా = చూచి; రాజా=దశరథు
హారాజు; ప్రహృష్టవదనః=ప్రహృ
ష్ట=మిక్కిలిసంతసించిన (సంతోష
చిహ్నములుగలయనుట), వదనః=

ముఖముగలవాడై; అర్ఘ్యం=అ
ర్ఘ్యమును; ఉపహరయత్=ఇప్పిం
చెను.

అంత, శరీరకాంతిచేజ్వలింపు
చు, నధికంబగుతపస్సునుదీక్షంబగు
వ్రతమునుం గలిగియున్న, యావి
శ్వామిత్రుని, జూచి, సంతుష్టుడై,
యాయనకుం, బురోహితునిచే, న
ర్ఘ్యమిప్పించెను.

అని, తాత్పర్యము.

సరాజ్ఞః ప్రతిగృహ్యర్ఘ్యం శాస్త్రదృష్టేన కర్మణా. ౪౩
కుశలం చావ్యయం చైవ పర్యపృచ్ఛన్నరాధిపమ్

టీక|| సః=ఆవిశ్వామిత్రుడు;
శాస్త్రదృష్టేన=శాస్త్రమునందుం
జూడఁబడిన; కర్మణా=విధిచేత; రా

జ్ఞః=రాజువలన; అర్ఘ్యం=అర్ఘ్య
మును; ప్రతిగృహ్య=స్వీకరించి; కుశ
లం=క్షేమమును; అవ్యయంచైవ=



అపాయములేకుండుటను; సరాధి ప్ర్రంబుగ, దశరథమహారాజిచ్చిన
పం=మనుష్యులకు బ్రభువైనదశరథ యర్హమును స్వీకరించి, యాదశర
మహారాజును; పర్యపృచ్ఛత్=అడి ధమహారాజును, “నీకుక్షేమమా! అ
గెను. పాయములేకయున్నదా.” అని, య

అవిశ్వామిత్రుఁడు, యథాశా డిగెను. అని, తాత్పర్యము.

పురే కోశే జనపదే బాంధవేషు సుహృత్సుచ. ౪౪

కుశలం కాశికో రాజ్ఞః పర్యపృచ్ఛ త్సుధార్మికః

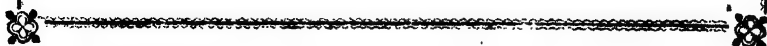
టీక॥ సుధార్మికః=చక్క-గా మును; పర్యపృచ్ఛత్=చక్క-గాన
ధర్మమునాచరించునట్టి; కాశికో= డిగెను.

కుశికవంశమునందుఁబుట్టినవిశ్వామి మిక్కిలి ధార్మికుండగు నావి
త్రుఁడు; రాజ్ఞః=దశరథ మహారా శ్వామిత్రుఁడు, “నీపట్టణమును, బా
జయొక్క; పురే=పట్టణమందును; క్క-సమును, దేశమును, ఉపద్రవము,
కోశే=బొక్క-సమందును; జనప లేకయున్నదా? నీబంధువులునున్నే
దే=దేశమునందును; బాంధవేషు= హితులును, ట్లేమముగనున్నారా?
బంధువులందును; సుహృత్సుచ= అని, చక్క-గా, దశరథమహారాజున
న్నేహితులందును; కుశలం=ఁటేమ డిగెను. అని, తాత్పర్యము.

అపితే సన్నతా స్పర్శే సామంతా రిపహా జితాః. ౪౫

దైవం చ మానుషం చాపి కర్త తే సాధ్వనుస్మితమ్

టీక॥ సామంతాః=పొరుగురా క్క; దైవంచ=దేవతాసంబంధియై
జులు; సర్వే=అందఱును; తే=నీకు; నదియును; మానుషంచ=మనుష్య
అపిసన్నతాః=మిక్కిలి నమ్రులైనా సంబంధియైనదియునగు; కర్త=కా
రా? ౩౩వః = శత్రువులు; (అపి)జి ర్యము; సాధు=చక్క-గా; అపిఅను
తాః=జయింపఁబడిరా? తే=నీయొ స్మితం=చేయఁబడినదా?



శ్రీమద్రామాయణము * బాలకాండము. ౩౫

స ౧౮

నీకుఁ బూరుగురాజులందఱు, లాం
గియున్నారా? శత్రువులుజయింపఁ
బడిరా? దేవతాసంబంధియైనయ
జ్ఞముమొదలయినకర్మమును, మను
ష్యసంబంధియగు సామదానభేద

దండాదులును, నీకు, సరిగాఁ, జేయఁ
బడుచున్నవా? అని, విశ్వామిత్రుఁ
డు, దశరథుని, అడిగెను.
అని, తాత్పర్యము.

వసిష్ఠంచ సమాగమ్య కుశలం మునిపుంగవః. ౪౬
ఋషీంశ్చ తాః యథాన్యాయం మహాభాగా నవాచహ

టీక|| మునిపుంగవః=మునిశ్రేష్ఠుఁ
డగువిశ్వామిత్రుఁడు; వసిష్ఠంచ=
వసిష్ఠుని; మహాభాగాః=మహాత్ము
లయిన; తాః=ఆ; ఋషీంశ్చ=ఋ
షులను; సమాగమ్య=పొంది; య
థాన్యాయం=క్రమమునతిక్రమింప
క; కుశలం=క్షేమమును; ఉవాచ=

పలికెను (అడిగెననుట); “హ” అను
నదిపాదపూరణార్థము.
మునిశ్రేష్ఠుండగు విశ్వామిత్రుఁ
డు, వసిష్ఠుని, మఱియు, మహాత్ముల
గునితరమునులనుం, జేరి, యథాన్యాయంబుగ, వారివారిక్షేమంబు, నడి
గెను. అని, తాత్పర్యము.



తే సర్వే హృష్టమనస స్తస్య రాజ్ఞో నివేశనమ్. ౪౭

వివిశుః పూజితాస్తత్ర నిషేదుశ్చ యథార్హతః

టీక॥ తే=అముఖులు; సర్వే=	గృతనతిక్రమింపక; నిషేదుశ్చ =
అందఱును; హృష్టమనసః, హృష్ట=	కూఁచుకొండియు.
సంతసించిన, మనసః=మనస్సుగల	అముఖులందఱు, సంతసించి,
వారలై; తస్య=ఆ; రాజ్ఞః=దశర	యాదశరథమహారాజుసభను బ్రవే
థమహారాజుయొక్క; నివేశనం=స	శించిరి; అచ్చట, నారాజుచేఁ, బూ
భను; వివిశుః=ప్రవేశించిరి. తత్ర=	జింపఁబడి, వారివారియోగ్యతకుఁ
అచ్చట; పూజితాః=పూజింపఁబడి	దగినట్లు, కూఁచుకొండిరి.
నవారలై; యథార్హతః=యో	అని, తాత్పర్యము.

అథ హృష్టమనా రాజా విశ్వామిత్రం మహామునిమ్. ౪౮

ఉవాచ పరమోదారో హృష్టస్త మభిపూజయత్

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; పర	మృని; అభిపూజయత్=స్తుతించు
మోదారః= మిక్కిలియధికముగా	చు; ఉవాచ=పలికెను.
దానముసేయునట్టి; రాజా=దశర	అంతఁ, బరమదాతయగుదశర
థమహారాజు; హృష్టమనాః=సంత	థుఁడు, సంతోషవిశేషంబున గగు
సించిన మనస్సు గలవాఁడై; హృ	ర్పాటునొందినవాఁడై, యావిశ్వా
ష్టః=గగుర్పాటుగలవాఁడై; మహా	మిత్రమహామునినిం బ్రస్తుతింపుచు,
మునిం= పూజ్యుఁడగుముషియైన;	నిట్లని, పలికెను.
తం=ఆ; విశ్వామిత్రం= విశ్వామి	అని, తాత్పర్యము.

యథాఽమృతస్య సంప్రాప్తి యథావర్ష మనూదకే. ౪౯

యథాసదృశ దారేషు పుత్రజన్మాఽ ప్రజస్యచ

ప్రసాప్తస్య యథాలాభో యథాహర్షో మహోదయే. ౫౦

తథైవా గమనం మన్యే స్వాగతంతే మహామునే

<p>టీక అమృతస్య=అమృతము యొక్క; సంపాప్తిః=పొందుట; యథా=ఎట్లో; అనూదకే=నీళ్లులే నివ్రదేశమునందు; వషణం=వాన; యథా=ఎట్లో; అపజన్య=సంతా నములేనివానికి; సదృశదారేషు= సజాతీయభార్యలందు; పుత్రజన్మ చ=కొడుకులయొక్కపుట్టుటయు ను; యథా=ఎట్లో; ప్రణవస్య=అ గుపడకపోయిన నిధిమొదలగుదాని యొక్క; లాభః=దొరకుట; య థా=ఎట్లో; మహేంద్రయే, మ హా=ఉత్సవముయొక్క, ఉదయే= పూర్వంభమందు; హషణః=సంతో షము; యథా=ఎట్లో; తథైవ=ఆ ప్రకారముగానే; తే=నీయొక్క; ఆగ మనం=రాకను; మన్యే=తలచెదను మహామునే=పూజ్యుడైన మునియ</p>	<p>గువిశ్వామిత్రుడా! తే(అధ్యాహ్న తము)=నీకు; స్వాగతం=సుఖము తోడిరాక; అస్తు=(అధ్యాహ్నత ము)అగుగాక. విశ్వామిత్రుడా! అమృతము లబ్ధమగుటయెట్టిదో, నిజలప్రదే శమందు వానగురియుట యేలాటి దో, సంతానములేనివానికి సజాతీ యయైనభార్యయందు గొడుకుపు ట్టుటయెటువంటిదో, అగుపడకపో యిననిత్యపముమఱలదొరకుటయే రితిదో, ఉత్సవారంభమందు సంతో షముగల్గుటయెట్లో, నేనుగొడుకుల వివాహమునుగుఱించి యాలోచిం చుచుండగా, నీవువచ్చుట, యలా టీచేయని, తలంచెద; నీకుస్వాగతం బగుగాక. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

కం చ తే పరమం కామం కరోమి కిము హర్షితః. ౫౧
పాత్రధూతోఽ సిమేబ్రహ్మక్ దిష్ట్యాప్రాప్తోఽ సికోశిక

<p>టీక బ్రహ్మక్=బ్రాహ్మణుడ డా! అహం(అధ్యాహ్నతము)=నే ను; హషితః=సంతసించినవా</p>	<p>డనై; తే=నీయొక్క; పరమం=శ్రే ష్ఠమైన; కం=ఏ; కామం=కోరిక; ని; కిముచ=ఏప్రకారముగాను; కరో</p>
--	--

౩౫౮ ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౧౮

మి=చేయుదును; కాశిక=విశ్వామి	బ్రాహ్మణుడవైన విశ్వామి
త్రిండా! మే=నాకు; వాత్రభూ	త్రిండా! నీముఖ్యమైనకోరికయెద్ది?
తః = దానమునకుయోగ్యుడైన	దానినేనేవిధంబునఁ జేయవలయు?
వాడవు; అసి=అగుచున్నావు;ది	ఆనతిమ్ము;నీవునాకుదానయోగ్యం
ప్ర్యా=భాగ్యముచేత;ప్రాప్తః=వ	డవు;నాభాగ్యంబుననీవిచ్చటికి వి
చ్చినవాడవు;అసి=అగుచున్నావు.	చ్చేసితివి. అని, తాత్పర్యము.

అద్య మే సఫలం జన్మ జీవితంచ సుజీవితమ్. ౫౨

టీక॥అద్య=ఇప్పుడు; మే=నా	బ్రతుకు; అభవత్=(అధ్యాహృత
యొక్క;జన్మ=పుట్టుక; సఫలం=	ము)అయినది.
ఫలముతోఁగూడినది; అభవత్=	ఇప్పుడు, నాపుట్టుకసఫలంబైన
(అధ్యాహృతము) అయినది. జీవి	ది,నాబ్రతుకుమంచిబ్రతుకైనది.
తం=బ్రతుకును;సుజీవితం=మంచి	అని, తాత్పర్యము.

పూర్వం రాజర్షిశబ్దేన తపసా ద్యోతితప్రభః

బ్రహ్మర్షిత్వ మనుప్రాప్తః పూజ్యోసి బహుధామయా. ౫౩

టీక॥త్వం(అధ్యాహృతము)=	యగుటను; ప్రాప్తః=పొందినవాఁ
నీవు; పూర్వం=మొదట;రాజర్షి	డవైతివి.అతః(అధ్యాహృతము)=
శబ్దేన = రాజఋషియనుశబ్దము	ఇందువలన;బహుధా=అనేకవిధం
తో; సహితః(అధ్యాహృతము)=	బుల; మయా=నాచేత; పూజ్యః=
కూడుకొనినవాడవై; అను=అటు	పూజింపఁదగినవాడవు; అసి=అ
వెనుక;తపసా=తపస్సుచేత; ద్యో	గుచున్నావు.
తితప్రభః,ద్యోతిత=ప్రకాశింపఁజే	నీవు,మొదటరాజర్షివై, యటు
యఁబడిన, ప్రభః= కాంతులుగల	వెనుకసూర్యదికాంతులకునుంబ్ర
వాడవై; బ్రహ్మర్షిత్వం=బ్రహ్మర్షి	కాశముగల్గించు తపస్సునొందుటం

శేసి, బ్రహ్మ న్నివైతివి; కావున, బడవు.

హువిధంబుల, నీవు, నాకుఁబూజ్యం అని, తాత్పర్యము.

త దద్భుత మిదం బ్రహ్మై పవిత్రం పరమం మను

శుభక్షేత్ర గతశ్చాహం తవ సందర్శనా త్ప్రభో. ౫౪

టీక|| బ్రహ్మై = బ్రాహ్మణుఁడా; తే నవాఁడను; భవామి (అధ్యాత్మతత్ = అట్టి; ఇదం = ఈనీయాగమనము ము) = అగుచున్నాను.

అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమును; వ విశ్వామిత్రుఁడా! అట్టి నీవు, వచ్చుట, మిక్కిలి యాశ్చర్యకరము; నా

మ = నాకు; పరమం = మిక్కిలి యధిక కుఁ, జాలఁ, బరిశుద్ధిని గల్గించునది; నిమైన; పవిత్రం = పరిశుద్ధి సేయునది

యును; భవతి (అధ్యాత్మతము) = న్నుజూచుటవలన, నేను, బుద్ధ్యస్థ అగుచున్నది. ప్రభో = ఏలికా! తవ = లంబునందుండు వాఁడనైతిని. (నీవి

సియొక్క; సందర్శనాత్ = చూచుట చ్చటికి వచ్చుటవలన, నేనుండునట్టి వలన; అహంచ = నేనును; శుభక్షే యీ ప్రదేశము, పుణ్యస్థలంబైనదను

త్రగతః, శుభ = మంగళకరమైన, క్షేట్రం) అని, తాత్పర్యము.

త్ర = పుణ్యస్థలమును, గతః = పొంది

బ్రూహి యత్ప్రాప్తితం తుభ్యం కార్య మాగమనం ప్రతి

ఇచ్ఛా మ్యనుగృహీతోహం త్వదర్థపరివృద్ధయే. ౫౫

టీక|| ఆగమనం ప్రతి = వచ్చుట ను; అనుగృహీతః = నీచేత, అనుగ

నుగూర్చి; తుభ్యం = (తృతీయార్థ హింపఁ బడినవాఁడనై; త్వదర్థపరి

మందుఁజతుర్థి) నీచేత; యత్ = ఏ; వృద్ధయే, త్వత్ = నీయొక్క, అర్థ = ప్రయోజనము యొక్క, పరివృద్ధ

తం = కోరఁబడినదో; తత్ (అధ్యా యే = అభివృద్ధి కొఱుకు; ఇచ్ఛామి = మృతము) = ఆప్రయోజనమును, కోరుచున్నాను.

బ్రూహి = చెప్పుము. అహం = నే నీవిచ్చటి కేమి ప్రయోజనముగో

